

תקצירים מפרסומי הסגל באורנים
(שנים תשס"ה-תשע"א)

תחום	עמוד
מדעי החברה והרוח, מדעי ההתנהגות, שפות ואמנות	4
מדעי החינוך והכשרת מורים	120
חינוך מדעי, חינוך מתמטי, חינוך סביבתי וקידום בריאות	207
מדעי החיים	258

מפתח מחברים מסגל אורנים

ה	ד	ג	ב	א
הירש, הדס	דה-מלאך, נעמי	גולן, מיכל	בוימל	אברהמי, ארזה
הלפרן, מלכה		גיל, ורדה	בן-שחר	אופז, אביבה
		גילעת, יעל	בן שלמה	אזולאוס, יעקב
		גרוס, מיכל (מוקי)	ברזל, נעימה	אטינגר, איילת
				אידלוביץ, בועז
				אלדר, אסנת
י	ט	ח	ז	ו
יפה, אלקה	טנצר, מירה	חיים, אברהם	זאבי, עירית	ויניצקי, גרייסי
יצחקי, עדו	טרומפר, ריקרדו		זסלבסקי, טטיאנה	וילצקר-פולק, מרים (מדי)
ישי, רוני				
ס	נ	מ	ל	כ
סידאוי, מופיד	נאמן, גידי	מדזיני, ארנון	לב-ארי, לילך	כהן, אבנר
סלע, אורלי	נוף, רחל	מיטלברג, דוד	לב-ידון, שמחה	כהן, עדו
סמית, קארי	נחמי-גפני, אמונה	מלצר-גבע,	לביא, אילנה	כהן, עמוס
סנה, יעל	נר, הנרי	מנור, אודי	ליבנה, ענת	כהן, רחל
	נצר, דוד	מרקוביץ, צביה	ליכטינגר, עינת	כרם, דיקלה
			לרון, דינה	
			לקס, ליאור	
			לשם, שוש	

ע	פ	צ	ק	ר
ענבר, משה	פאר, שרה	צולר, אורי	קהן-הורוביץ, ג'נינה	רוגני, חגי
	פויס, יעל	צוקרמן, גלעד	קיזל, אריה	רייז, רותי
	פוירשטיין, מירה		קיסר, תמר	רינקביץ, ברוך
	פלד, ננסי		קרניאלי, מירה	רסיסי, ניר
	פסטור, ג'ק			רשלבך, חובב
ש				
שגיא, שרה				
שדמי-וורטמן, שרה				
שויער, שירלי				
שיינין, מיכל				
שמלא, ענת				
שמר-שלמן, זהבה				
שנר, משה				
שריקי, עטרה				

תקצירים מפרסומי הסגל באורנים

(שנים תשס"ה-תשס"ט)

בתחומים:

מדעי החברה והרוח, מדעי ההתנהגות, שפות ואמנות

קבוצה חברתית, ערכי עבודה ותחום לימוד
אצל סטודנטים לתואר ראשון בישראל¹
SOCIAL GROUP, FIELD OF STUDY, AND WORK VALUES
AMONG DEGREE STUDENTS IN ISRAEL¹

ארזה אברהמי Arza Avrahami

arza@palmchim.org.il

ההתרחבות והבידול המהירים שהתחוללו בסוגי מוסדות הלימוד ובתחומי הלימוד וכן ההטרוגניות הגדלה של התלמידים בחינוך הגבוה בישראל, מעלים שאלות לגבי הדמיון והשוני הקיימים בעמדותיהם ובהתנהגותם של סטודנטים מקבוצות חברתיות שונות, הבוחרים במסלולי לימוד שונים. כן עולות שאלות לגבי הדמיון והשוני בערכי עבודה של אותם סטודנטים, כלומר מה תפיסתם הערכית ומה הם מבקשים למצוא בעבודתם ומבקשים להשיג באמצעותה.

כמה סיבות מניעות את חקירת ערכי העבודה בזיקה לחינוך הגבוה. ראשית, ערכים אלה מעניינים כשלעצמם הן בגלל המבנה שלהם (מערכת הקשרים שביניהם) והן מבחינת ההבדלים בחשיבות המיוחסת לערכים השונים. שנית, סביר להניח שערכי עבודה קשורים לסביבות החיברות ולרקע התרבותי והחברתי של הלומדים. ושלישית, סביר להניח שערכים אלה ממלאים תפקיד בבחירת תחום הלימוד, כחלק ממכוונות של עתיד תעסוקתי שהצעירים מפתחים. הקשר בין ערכי עבודה להתמיינות הלימודית הוא חלק ממערך רחב של גורמים חיצוניים ושיקולים עצמיים של הפרט בבחירת תחום הלימוד, אך חקירת קשרים אלה עשויה להאיר היבט חשוב בהתניה החברתית של הבחירה הלימודית והתעסוקתית.

במחקר נבחנו מערכת הקשרים בין ערכי עבודה, הדמיון והשוני בחשיבות שקבוצות חברתיות שונות מייחסות לערכים אלה וכן הקשר בין ערכי עבודה לבין ההתמיינות לתחומי הלימוד. נמצא דמיון בין מבנה הקשרים בין הערכים וההעדפות הערכיות לבין ממצאים ממחקרים אחרים בישראל ובעולם, אך מימוש יכולות וערכים הישגיים הודגשו יחד עם פנאי הדרוש לטיפוח המשפחה.

נמצא ששנים, מעבר לקבוצות חברתיות, מחשיבות את מרבית הערכים יותר מהגברים. הן משמרות דפוס מסורתי המחשיב פנאי לטיפוח המשפחה, נוחות וערכים חברתיים, אך מן הצד האחר הן דומות לגברים בערכים ההישגיים, ואף עולות עליהם בהחשבת ההתפתחות המקצועית ומימוש היכולות.

דמיון ניכר נמצא בערכי עבודה של סטודנטים יהודים, אשכנזים ומזרחים, ילידי הארץ. עם זה, נראה שהנחיתות היחסית במיצב הסוציו-אקונומי ובהון החברתי של מזרחיים באה לידי ביטוי בהעצמת השיקול ההישגי בהשוואה לאשכנזים.

¹ (2005). סוציולוגיה ישראלית, ז' (1), 71-93.

בקרב עולים חדשים וערבים נמצא דפוס ערכי השונה במעט מהדפוס המרכזי. נמצא שהעולים מחשיבים את "ההתפתחות האישית" ואת "הקדשת זמן למשפחה", פחות מסטודנטים יהודים ותיקים. ייתכן, שמשתקפים כאן שני גורמים. הראשון – שרידי השפעה של תרבות שהעדיפה מסגרות חברתיות רחבות יותר על פני המשפחה, ושל חינוך בעל אופי סמכותי וקולקטיביסטי, שנתפס כמשרת בראש ובראשונה את המדינה מתוך החשבה מעטה של נטיות אישיות כשיקול בבחירת מקצוע. והשני – תגובה של מהגרים המתמודדים עם מיצב חברתי נחות בהשוואה לוותיקים, שעלולים לראות את ההתמקדות במשפחה כמפריעה להשתלבות בחברה ולהתקדמות בשוק העבודה.

סטודנטים ערבים מציגים דפוס ערכי דומה לזה של קבוצות מיעוט חלשות. הם מחשיבים מאוד ערכים הישגיים, ממצא העולה בקנה אחד עם טענתו של Khattab N. (2002), שלסטודנטים ערבים בישראל יש שאיפות גבוהות בתחום ההשכלה הגבוהה, המבטאים חתירה להתקדמות סוציו-אקונומית. החשבת ערכים חברתיים-זולתיים מעניקה תחושת שייכות, והנובעים אולי מתודעה של מחויבות לקהילה מקופחת וזקוקה לטיפול. לעומת זאת הם מחשיבים פחות התפתחות אישית, אולי משום שסיכוייהם לממש שאיפות אישיות מוגבלים. בשל כך גם מתחזק כנראה רצון להשיג לפחות פיצוי בחיים נוחים.

ניתוח של ערכי עבודה לפי תחומי לימוד העלה דפוסים ערכיים התואמים מאפיינים מקובלים של התעסוקות הקשורות בתחומי הלימוד. נמצא ניגוד בולט בין הדפוס הערכי של הלומדים חינוך (שמרביתם נשים), המדגיש זולתיות ונוחות, לבין הדפוס הערכי של הלומדים כלכלה וניהול, תקשורת ומשפטים, המדגיש הישגיות ומימוש יכולות בעלות משמעות אינסטרומנטלית. הדפוס הערכי של הלומדים מדעים ורפואה דומה ביותר לזה של תלמידי מדעי הרוח והחברה, למעט החשבה רבה של התפתחות מקצועית, הקשורה כנראה במשך ההכשרה הארוך בתחומים אלה.

השפעת הקבוצה החברתית על ערכי העבודה, ותפיסה ערכית התואמת אפיונים של תחום הלימוד, באו לידי ביטוי בהתמיינות הסטודנטים לתחומי הלימוד, לפחות כפי שזו עלתה במדגם זה. מניתוח רכיבי המיצב הסוציו-אקונומי של קבוצות המוצא עולה, שהערבים והעולים נמוכים מהקבוצות האחרות בהכנסת המשפחה וביוקרת מקצוע האב, ואילו השכלת ההורים של העולים היא הגבוהה ביותר ושל הערבים היא הנמוכה ביותר. לכן העולים, הנמצאים בשלב של השתלבות בחברה כשכל מערך התעסוקות פתוח בפניהם, מעדיפים מקצועות כמו הנדסה וטכנולוגיה, שתוך זמן קצר יחסית עשויים לשפר את מעמדם החברתי והכלכלי. הערבים לעומת זאת מתוחמים במידה רבה במגזרם האתני, כשחלק מתחומי העיסוק סגורים בפניהם, נחלקים בין בחירה בחינוך, לרוב על ידי הנשים, כאפיק כניסה לשוק העבודה, לבין בחירה בהנדסה וטכנולוגיה, לרוב על ידי הגברים. בשני התחומים הם לומדים לרוב במכללות, במסלולים שפוטנציאל הקידום הסוציו-אקונומי שלהם מוגבל.

ההתמיינות לתחומי הלימוד, המשקפת גם בחירה מקצועית, מושפעת מהעדפות ערכיות, שהן מצדן מושפעות במידת-מה מהשתייכות לקבוצה סוציו-תרבותית. אפקט המגדר, המשמעותי יותר, שעלה

במחקר זה, מצדיק מחקר נוסף שיעמיק בחקירת האינטראקציה שבין מגדר וקבוצה חברתית בהשפעה על ערכי העבודה ועל ההתמיינות לתחומי הלימוד.

המניעים להתנדב לשנת שירות למשימות חברתיות 1986-2005

המקרה של בני הקיבוץ^{1,2}

MOTIVES FOR COOMMUNITY SERVICE

THE CASE OF KIBBUTZ YOUT 1986-2005

ארזה אברהמי Arza Avrahami

arza@palmchim.org.il

החל בשנות החמישים יזמו הקיבוצים את שנת השירות הן כמסגרת לחיברות אידיאולוגית והן כזרוע למילוי משימות תנועתיות. לאורך השנים חלו שינויים בדרכי המימוש של שנת השירות. בתחילה היה שירות חובה של צעירים וצעירות לאחר שירותם הצבאי, מכסה שהטילה התנועה על כל קיבוץ. לאחר מלחמת ששת הימים הונהגה התנדבות לשנת שירות לפני השירות הצבאי, כאשר צה"ל אפשר לשליש מכל מחזור לדחות בשנה את השירות הצבאי ולהתנדב לשירות חברתי בתחומים שונים. עד סוף שנות השמונים התנדבו כ-70% להדרכה בתנועות הנוער הקשורות לקיבוץ, וקבוצות קטנות התנדבו לחזק יישובים צעירים או לקיים קומונות של כעשרה צעירים וצעירות שעסקו בפעילות קהילתית, בעיקר בחינוך, בעיירות הפיתוח. במהלך השנים חלו שינויים ביעדי ההתנדבות, שצמחו בעיקר מתוך הנטיות והרצונות של המתנדבים וקיבלו גיבוי של המסגרת התנועתית המלווה פעילות זו.

בשנת 1986 נערך מחקר שליווה את מתנדבי שנת השירות, מסיום לימודיהם – לאורך כל השנה, בפעילותם ההתנדבותית. מניעי ההתנדבות נחקרו מתוך ראייתה כפרק בתהליך מתמשך של המעבר לבגרות המאפיין את בני הקיבוץ ובנותיו. הניתוח העלה מניעים קולקטיביסטיים ואינדיבידואליסטיים משולבים, הקשורים בציפיות לבטא מגוון של צרכים ונטיות. ביניהם: צורך לתרום למען הזולת, מחויבות לקיבוץ, צורך לבחינה עצמית, וצרכים הבעתיים אנוכיים.

במהלך 18 השנים האחרונות חלו שינויים מעמיקים בקיבוצים הן בתחום הכלכלי והן במבנה החברתי. ההתנדבות לשנת שירות לא פסקה, אך התרחבו והשתנו תחומי ההתנדבות גם לתחומים של תרומה לחברה לגופים שאינם קשורים לתנועה הקיבוצית. כן הצטרפו למתנדבים צעירים רבים שאינם מהקיבוץ, אך לומדים בבתי הספר הקיבוציים או משתייכים לתנועות הנוער הקשורות לתנועה הקיבוצית.

בשנת 2005 פנינו אל מתנדבי אותה שנה כדי לבחון את השפעת השינויים בקיבוץ ובחברה הרחבה על מניעי ההתנדבות. בחנו עד כמה יציבים הצרכים של צעירים בשלב המעבר לבגרות ועד כמה מעוגנים

¹ (2006). הכנס השמיני לחקר הקיבוץ והקומונות. גבעת חביבה, מאי 2006.

² (2006). הכנס המדעי השנתי השמיני: קהילה וחינוך בתמורות הזמן בארץ ישראל ובתפוצות (האגודה הישראלית לחקר תולדות החינוך) – ספר התקצירים (עמ' 7). אוניברסיטת תל אביב ואורנים, המכללה האקדמית לחינוך, טבעון, יוני 2006.

המניעים להתנדבות בקרקע החברתית שבה התבגרו. כן בחנו עד כמה תהליך השינוי שינה את משקל המניעים השונים במערכת השיקולים של הצעירים להתנדב. לא חל שינוי לאורך השנים במספר המתנדבים ובחשיבות המיוחסת למניעים, אך חלו שינויים בהדגשים ובפעילויות.

ההבדלים בחשיבות שמייחסים בני הקיבוץ המתנדבים בשנת 2005 למניעים השונים דורגו בדומה לאלה שהיו בשנת 1986, אך עיון בהבדלים של אשכולות המניעים מלמד שבשנת 2005 עוצמת המניעים המשימתיים גבוהה יותר, ופחתה מאוד החשיבות של המניעים הקונפורמיים. המניעים המורטוריים וההנאתיים חשובים פחות, אך ההבדלים אינם משמעותיים (לא נמצאו הבדלים בין מתנדבים מקיבוצים שיתופיים ומתנדבים מקיבוצים מופרטים). מהשוואה בין מתנדבים שאינם מהקיבוץ למתנדבים מהקיבוץ בשנת 2005, עולה שהצעירים שאינם מהקיבוץ מייחסים חשיבות רבה יותר למניעים המשימתיים והמורטוריים. משימתיות אישית חשובה לקבוצה זו, שהיא קבוצה קטנה וייחודית של צעירים מתנועות הנוער המחפשת דרך חיים אלטרנטיבית.

שינוי בהדגשים של המניעים בשנת 2005 נובע מתהליך המתקיים לאורך השנים עם התחזקות האינדיבידואליות והחלשת המחויבות לקיבוץ, ובמקביל הנמכת הגדרות שבין הקיבוץ לחברה הרחבה. משימתיות אישית הובחנה כבר ב-1987, אבל בצדה הייתה מחויבות לקיבוץ שבאה לביטוי בשני תחומים:

א. 70% התנדבו להדרכה בתנועות הנוער, שהייתה דרך המלך שהובילה התנועה הקיבוצית.
ב. לצד הרצון לעצמאות, לחקרנות ולמשימתיות אישית, ייחסו המתנדבים חשיבות למניעים קונפורמיים.

במהלך השנים נפתחו אפיקי פעילות חדשים, פחתה המחויבות לצורכי התנועה והקיבוץ וגבר הרצון לפעול בארגונים שונים בחברה הכללית, והבחירה האישית הפכה למניע מרכזי. השינויים בתנועה אפשרו היענות לצרכים אלה ואגף המשימות בתק"ם מעודד פעילות התנדבותית בחברה הישראלית רובה בתחום החינוך.

שלב המורטוריום של בני קיבוץ, שהתמשך לאורך 8-10 שנים, התקצר, אך בהתנדבות לשנת שירות אין שינוי מהותי. בשנת 2005 המתנדבים מחשיבים במידה פחותה מניעים של חקרנות מורטורית ובני הקיבוץ נעשו מעשיים יותר – ממצא שעלה גם ממחקר על בחירת מסלולי לימוד של בני הקיבוץ. עם זה עדיין חשובים לבני הקיבוץ כבעבר מניעים משימתיים אישיים המעוגנים במסורת רבת שנים. כמו כן מחשיבים במידת-מה סקרנות והתנסות בדברים חדשים בשל התבגרותם בקהילות קטנות.

העדפות השכלה של נשים בקיבוץ המשתנה¹
GENDER AND EFFECT ON SELF-SELECTION
IN THE HIGHER EDUCATION
IN THE CHANGING KIBBUTZ¹

ארזה אברהמי ויחזקאל דר
Arza Avrahami & Yechezkel Dar
arza@palmchim.org.il

השינויים הכלכליים והחברתיים בקיבוץ ב-15 השנים האחרונות מאפשרים לבחון את הקשר בין מבנה חברתי משתנה לבין התנהגות הקשורה ברכישת השכלה גבוהה של נשים וגברים צעירים. מדובר בצעירים הנמצאים בפרק מורטורי של חייהם, שבמהלכו הם מעצבים את זהותם המקצועית על פי נטיותיהם ומשאביהם האישיים ובעזרת הון תרבותי, חברתי, וכלכלי שמעניקות להם משפחתם והקהילה שבה התבגרו.

שנים רבות נטו צעירי הקיבוץ לדחות לימודים גבוהים בהשוואה לבני גילם בישראל. דחיית הלימודים נשענה על תחושה של ביטחון לגבי מיצבם האישי בעתיד.

נראה כי עמדה זו החלה להשתנות במקביל להידרדרות הכלכלית בקיבוצים רבים ולהתרופפות השותפות. ריבוי העוזבים את הקיבוץ, ובהם רב יותר מספר הנשים, העלה את המודעות לקשר שבין רווחה אישית והשכלה, והניע יותר צעירים לפנות ללימודים ולהקדים את תחילתם כדי להבטיח את עתידם בקיבוץ או מחוצה לו.

מראשיתו של הקיבוץ התקיים פער בין הכרזות על שוויון המינים לבין מימושו בפועל. חרף האידאולוגיה השוויונית, התאפיין הקיבוץ המסורתי בחלוקת עבודה מבודלת שמיקמה את רוב הנשים בשירותים ובחינוך ואת רוב הגברים בחקלאות, בתעשייה, וגם במרבית עמדות הניהול.

תהליכי השינוי משפיעים על מעמד האישה בקיבוץ. אפשר לראות בו סיכוי לקידומן של הנשים, אך דומה שהשינוי החשוב חל באינטרס של הנשים. היום לנשים חשוב לפתח את עצמן, לרכוש השכלה ולהשתלב בתחומי הכשרה ועיסוק שקודם לכן הן הודרו מהם, מכורח או מרצון.

אולם בצד הסיכויים קיימת סכנה שנחיתותן של הנשים בקיבוץ בהשוואה לגברים תוסיף ותתקיים. ראשית, מאחר שהמיצב של רוב עיסוקי הנשים והשכר בעבורם הם נמוכים יחסית, "הפרטת" הפרנסה עשויה להרע את מצבן הכלכלי של הנשים. שנית, הגם שבין השנים 1982-1994 הוכפל מספר הנשים בתפקידי ניהול, ומספר הלומדות כלכלה ומנהל מתקרב לזה של גברים, יקשה על הנשים לחדור לתפקידי ניהול בקיבוץ. ועל אף שלנשים יותר שנות השכלה מאשר לגברים, ההון האנושי

¹ הכנס ה-37 של האגודה הסוציולוגית הישראלית: סוציולוגיה אתיקה פוליטיקה, אוניברסיטת בר-אילן, פברואר 2006.

הכרוך בהשכלתן נופל בערכו מזה של הגברים ככל שמדובר בכניסה למקצועות ששכר נאה בצדם. נראה שתחושת אי-הביטחון לגבי מעמדן החברתי מוחרפת אצל הנשים בקיבוץ העכשווי. שיערנו לכן כי גישה מעשית (פרקטית) ביחס ללימודים מתחזקת אצל בנות הקיבוץ אף ביתר שאת מאשר אצל הגברים בקיבוץ, וגם בהשוואה לבנות גילן משכבה סוציו-אקונומית דומה בישראל. כחלק מהשינויים בפרק העלומים (הבגרות הצעירה) של בני הקיבוץ, נבחנו מגמות בפניית נשים לחינוך גבוה. מצאנו כי סטודנטיות מהקיבוץ המשתנה העכשווי מפגינות גישה "תכליתית" כלפי הלימודים הן בהשוואה לסטודנטים גברים בקיבוץ והן בהשוואה לסטודנטיות בישראל. לעומת בנות קיבוץ בעבר, הן נוטות לקצר את תקופת המורטוריום המתמשך של העלומים ופונות ללמוד מוקדם יותר. הגם שהן מתחילות ללמוד מאוחר יותר מהסטודנטיות בישראל, מטרותיהן הלימודיות והמקצועיות בתחילת הלימודים מגובשות יותר. שיעור נשות הקיבוץ הפונות ללימודים גבוהים עולה על שיעור הגברים, אך פחות מהגברים הן פונות ללימודים המכוונים לתואר אקדמי. יותר מהסטודנטיות בישראל, הן מעדיפות לרכוש מקצוע במכללות, גם לא אקדמיות, על פני לימוד עיוני-מחקרי באוניברסיטאות, אך רבות יותר מעוניינות בלימודי המשך. בבחירת תחום הלימוד הן נוטות להעדיף לימודים יישומיים, כמו שירותים חברתיים, אומנות שימושית והנדסאות, על פני מדעים מדויקים (מלבד המדעים הביולוגיים), מדעי הרוח, ותחומי לימוד המחייבים הכשרה ארוכה. יוצא אפוא שבקיבוץ הנמצא בתהליכי הפרטה מתערער הביטחון הכלכלי האישי, והצעירות, אף יותר מהצעירים, ממהרות להבטיח את עתידן. באותו כיוון פועל החשש "להיתקע" בעבודת שירות לא מקצועית, המזומנת גם כיום כתעסוקה לנשים רבות בקיבוץ. השיעור הגבוה של הפונות ללימודים גבוהים, הכנה לא מספקת בבית הספר התיכון לתחרות בקבלה לאוניברסיטאות והיעדר מסורת תרבותית של לימודים אליטיסטיים אף הם עשויים להוסיף להסבר גישתן המעשית של צעירות הקיבוץ.

אביבה אופז Aviva Ufaz

ufaz@macam.ac.il

בסקירת המקורות ההיסטוריים של התקופה החלוצית בארץ ישראל בולט מיעוט מקומן של הנשים בתיעוד הרשמי והציבורי. גם על מדף הספרים נוכחותן שולית ביותר הרושם המתקבל הוא כי הנשים החלוצות "שתקו". יש התולים שתיקה זו באקלים של דיכוי אינטלקטואלי ששרר בחברה החלוצית (שהרי חברה זו ראתה את המודל שלה ב"יהודי החדש" שהיה "יהודי של שרירים" ועשייה וניגודו של "התלמיד חכם – המודל המסורתי") ובמיוחד כשמדובר היה בנשים. אולם את "השתיקה" תולים גם באתוס נשי שראה בכתיבה הפונה לציבור ערטול עצמי בלתי צנוע או מעשה מותרות. ביסוד האתוס הזה עמדה התפיסה שעבודה רוחנית היא כוח הסוחף את האדם מן הפגישה עם העולם ועם הזולת לתוך זירת האני, המצומצמת והאנוכית לכאורה. ואכן, חוקרים שונים הצביעו על כך ש"כיבוש הלב" והצנעת רגשות היו נורמות מקובלות בחברה החלוצית.

מחקרים חדשים מגלים שאין זה מדויק להניח שנשים חלוצות לא כתבו ולא ביטאו את רגשותיהן בכתיבה, אלא שהן עשו זאת בז'אנרים המסווגים כ"סמי ספרותיים" או בכתיבה המכונה "ספרות הגילוי האישי". כלומר בכתיבה אישית ואינטימית: במכתבים, יומנים ומימוארים. הכתיבה בז'אנרים אלה אפשרה ביטוי רגשי, שחרור ממצוקות ועם אלה שמרה על איפוק וצניעות.

באופן כוללני מאוד ניתן לומר, כי החברה החלוצית, בשאיפתה לכינון חברה חדשה ומתוקנת, הציבה לעצמה כמטרה גם שחרור מהסדר הפטריארכלי, ועמו את העיקרון של שוויון מגדרי. אולם מתוך כתביהן של הנשים החלוצות מתברר, שהמהפכה הציונית פסחה על הנשים כבר מלכתחילה, בעלייה הראשונה. העליות השנייה והשלישית תפסו עצמן כחברות מהפכניות ושוויוניות. בני עליות אלה ראו עצמם, בשונה מאנשי העלייה הראשונה, כמי שמרדו במסורת הפטריארכלית-בורגנית וחילצו את הנשים מהמסגרות המסורתיות. אולם, כפי שעולה מעדותן של הנשים עצמן, היה פער עמוק בין החזון והיומרה ובין המציאות. באופן פרדוקסלי החלוצות חשו שהן שותפות לתהליך המהפכני דווקא בהיותן ממשיכות בתפקידן הבלתי מהפכני. באופן מיוחד בלטה תופעה זו בארגון "השומר",

שבו הודרו הנשים מחברות בארגון בעוד הן נושאות בעול ובקשיים שכפו עליהם חיי השומרים אך לא רק ב"השומר", שהיה ארגון בעל אופי "גברי" וצבאי, קופחה האישה. גם בקבוצות אחרות בעליות הראשונות, שזיהו עצמן עם אידיאולוגיות מהפכניות-ליברליות יותר (כגון: תנועת השומר הצעיר או מפלגת הפועל הצעיר) לא שרר שוויון מגדרי. מסקנה זו של המחקר נשענת בעיקר על

¹ (2005). שאלת האישה וקולן של נשים בחברה החלוצית – מיתוס מול מציאות. בתוך י' פרידלנדר, ע' שביט וא' שגיא (עורכים), **הישן יתחדש והחדש יתקדש: על זהות, תרבות ויהדות - אסופה לזכרו של מאיר איילי**. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.

השיח המתועד ביומני הקבוצות. היומנים הקבוצתיים הם ז'אנר מיוחד של ספרות חלוצים שנוצר בקרב קבוצות אינטימיות בעלייה השלישית, בתקופת הראשית לגיבושן. ייחודם של היומנים הללו הוא בשילוב המתקיים בהם בין וידויים אישיים ומסגרת קולקטיבית.

היומן הקבוצתי הוא מקור ראשוני-אותנטי, המאפשר בדיקה של הנושא המגדרי מתוך שיח המתנהל בתוך התקופה עצמה, ומתוך שתי נקודות הראות – הנשית והגברית, שכן היומן הקבוצתי היה אחד מערוצי הביטוי שבהם חרגו החלוצות משתיקתן. בשל כך צפונים בו קולן האותנטי ובה בעת גם שיח רב-קולי, גברי ונשי, ב"שאלת האישה" (המושג שייך לשיח המתנהל ביומנים). המחקר בודק את האופן שבו עולה ונתפסת "שאלת האישה" בשיח הגברי ובשיח הנשי, והוא מתייחס לפער שביניהם. העיון במקורות הנשיים עוקב אחר העמדות העולות מתוך הטקסט הגלוי, שבעיקרו מבטאות אקלים של קבלה, השלמה, התרוממות רוח חלוצית ופיוס מגדרי לכאורה. מול אלה הוא חושף את העמדות והמבעים החתרניים העולים מתוך הטקסט הסמוי של אותם מקורות.

הקריאה במקורות הנשיים תהיה קשובה למגמות החתרניות הצפונות בהם. מגמות אלה עולות בשיח הנשי, לרוב באופן עקיף ומינורי, וזאת בעיקר משום שבשלב שבו נכתבו הדברים, המודעות לקיפוח המגדרי לא נתפסה כראויה למאבק. בשלב זה היו הצעירות עסוקות בלבטי מימוש עצמיותן כ"אדם חדש", כחלוץ וכמהפכן צעיר. נוסף על כך, הצגת קיפוחה של האישה עשוי היה להתקבל כהודאה בכישלונה של החברה האוטופית. התסכול והאכזבה שהיו כרוכים בהודאה מעין זו, היו ככל הנראה קשים יותר מההבלגה.

החידוש והתרומה של המחקר: מתוך המקורות הנשיים ניתן לשמוע קולות שונים: קולות של התפעמות ושמחת יצירה לצד קולות חתרניים של אכזבה וסירוב. הטונים השונים מלמדים שהסיטואציה המגדרית של הנשים בחברה החלוצית לא היו, כמקובל לחשוב, אחידים וחד-משמעיים. מעבר לכך, הקול הנשי חושף את הזרמים והלכי הרוח התת-קרקעיים שרחשו ותססו בקרב קבוצות שונות בחברה החלוצית. בכך הוא תורם להשלט כיסוי מיתי שהעטו האידיאולוגיות וההיסטוריוגרפיה על המציאות הנשית בחברה החלוצית. מעבר לכך, הקשבה לקול הנשי, אשר נדחק והודר לאורך שנים מהשיח ההיסטורי והספרותי, עשוי לתרום לא רק לתיקון הקיפוח המגדרי בתודעה ההיסטורית, אלא גם לאיזונה והעמקתה של תמונת פני התקופה החלוצית בכללה.

ספר: "קיבוץ ילדים" במסע אל הארץ הנכספת^{1, 2}
CHILDREN'S KIBBUTZ IN A JOURNEY FROM THE
VALLEY OF DEATH TO THE VEARNED LAND

אביבה אופז Aviva Ufaz

ufaz@macam.ac.il

הספר עוסק בתיעוד קורותיה של קבוצת ילדים/נערים, ניצולי שואה – סיפור התמודדותם והישרדותם בתקופת השואה, התגבשותם הספונטנית כ"קיבוץ" בדירה נטושה בקרקוב עם תום המלחמה, והעפלתם לארץ, תוך מסע מפותל ברחבי אירופה, שארך למעלה משנתיים. המסע הגיע לסיומו בחופי הארץ, ערב פרוץ מלחמת השחרור ועמו הבשיל גם תהליך חניכה של חברי הקבוצה. המסע שנע בעקבות משאת נפש, "עמוד אש" אידיאולוגי ודבקות בלכידות הקבוצתית עגן בסיומו במציאות של שברים.

הספר מעלה את הסיפור האישי והקבוצתי של הנערים, תוך ניסיון לבחון את התפקיד שמילאו האתוס הציוני-חלוצי וחיי הצוותא הקבוצתיים – ברוח מסורת תרבות תנועת הנוער החלוצית – בשיקומם ובחזרתם לעולם של ערכים ויצירה.

הקבוצה, שאת סיפורה מביא הספר, הייתה אחת מני קבוצות נערים, שכמוה עשו את דרכן לאחר השואה משאול תחתיות אל עבר חיים אנושיים. סיפורה הייחודי של כל אחת מהקבוצות וסיפורו האישי והסובייקטיבי של כל אחד מחבריהן הוא נדבך בנרטיב של "ילדי השואה". בייחודו של כל סיפור נעוץ כוחו כתעודה אנושית אותנטית חרף הלא ייאמן שבה.

סיפור קורות הקבוצה מתבסס על עדויות רטרוספקטיביות בכתב ובעל פה של חבריה, על ספרות היסטורית, על ממארים ועל מסמכי ארכיב. המחקר שבבסיס הספר נסמך על מתודה איכותנית והוא נמסר בשפה נרטיבית.

¹ (2006). ירושלים: יד ושם (124 עמ').

² (2005). הקונגרס העולמי הארבעה עשר למדעי היהדות, הר הצופים, האוניברסיטה העברית בירושלים, יולי-אוגוסט 2005.

אביבה אופז Aviva Ufaz

ufaz@macam.ac.il

אתמקד בטקסט אחד – "קהליתנו". במאמר שהתפרסם לאחרונה מכתיירה חוקרת ספרות הקיבוץ שולה קשת את הקובץ "צומת כל ההתחלות". חוויית ביתניה וחיבור הקובץ קהליתנו היו כדבריה ל"אינטרטקסט תרבותי" שהזינו יצירה ספרותית לאורך שנים. שלוש יצירות ספרותיות נכתבו באופן ישיר על בסיס קהליתנו וסיפורה של ביתניה. שתיים מביניהן, בסמוך לזמנם: הרומן המונמנטלי "ימים ולילות" של נתן בסטריצקי (1926), והרומן של יהודה עירי: "כאור יהל" (1937). לאחר עשרות שנים כתב יהושע סובול את המחזה "ליל העשרים". בין היצירות הספרותיות ששאבו לאורך השנים השראה מקהליתנו היו קובצי השיח: "שיח לוחמים" ו"בין צעירים", שהופיעו בעקבות מלחמת ששת הימים בסוף שנות ה-60. הדיאלוג עם קהליתנו ממשיך להניב יצירה ספרותית ומחקרית גם היום. ניתן אפוא לומר שביתניה הייתה לאירוע מכונן בתמונת עולם קולקטיבית של זרמים שונים בתרבות הישראלית, והקובץ שתיעד אותה, קובץ קהליתנו, היה צומת דיאלוגי בין-טקסטואלי ובין-דורי.

בטקסט של קהליתנו ניכרים סימני השפעות רוחניות שאליהן נחשפו מחברי הקובץ טרם עלייתם לארץ. ההשפעות השונות הללו עיצבו בקהליתנו סגנון ולשון שתוארו על ידי אלקנה מרגלית כ"בליל מוזר ומביך של מונחים וסמלים מושאלים מתחומי תרבות שונים וסותרים". אותו בליל עשה את הקובץ למאגר של דימויים וסמלים שממנו שאבו יוצרים לאורך השנים, וכניסוחה של שולה קשת: ל"צומת כל ההתחלות".

מערכת הסמלים בקהליתנו סגורה מחד גיסא, פתוחה ואקלקטית מאידך גיסא. מעגל הסמלים הסגור יוצר מעין שפה איזוטרית, שניתן לזהות בה את רוחה הסוערת של ראשית המאה. היא מאופיינת בקווים של רומנטיקה רליגיוזית וצימאון דתי-משיחי.

מערכת הסמלים של קהליתנו עשויה להצטייר כשרירותית ואקלקטית, אך בדיקה קפדנית יותר חושפת בתוכה קבוצות של סמלים שנקשרות באחידות מסוימת. אחת מהן היא קבוצת סמלים בעלי זיקה דתית: יהודית-חסידיית-קבלית, נוצרית ופגנית. אידיאליזציה רומנטית של הראשוני, ההיול והתמים הביאה אל שפת הסמלים את כוחות הטבע הגדולים: השמים, השמש, ויותר מכולם – האדמה. האיש והנשיות גם הן נקשרים בקהליתנו במושגים מוכללים ומעצמים.

¹ (2007). כנס מותר 16: התרבות החזותית בישראל: דימויים מכוננים. הפקולטה לאמנויות, אוניברסיטת תל אביב, מרץ 2007.

המגמה הרומנטית-מיתית-רליגיוזית ניכרת גם בקבוצת סמלים המתייחסים למציאות ולאורחות חיי היומיום של העדה. על פי קהלינו בחיי היומיום של העדה לא היה מקום לסתמי. כל שהוא שגרה קיבל משמעויות שמעבר לעצמו. כך היו השיחה, הריקוד, מעגל האוהלים, הסעודה, הכביש ואפילו יללת התנים, לסמלים מעובי משמעות.

כצפוי, גם העבודה נקשרה בתפיסתם של אנשי ביתניה בחזון רוחני וחברתי. בתפיסתם את העבודה המשיכו חלוצי ביתניה מסורת ציונית חלוצית שהעלתה את העבודה לדרגת ערך עליון, אפילו דת. אולם, שלא כדרך אנשי העלייה השנייה, העבודה הפיזית והגשמית קיבלה בדבריהם עומק רוחני. יללת התנים הייתה אחת החוויות הארצישראליות לדידו של החלוץ. בקהלינו היא מתרחבת לכלל סמל. בקולות היללה בלילות שמע החלוץ את האיום ואת הקסם שבהווייתה הפראית והאקזוטית של הארץ, שהצטרפו לסימני הזיהוי של המולדת החדשה והזרה.

הפשטות מידותיהם הקונקרטיות של הסעודה, הריקוד, העבודה או יללת התנים רוממה את המציאות החלוצית היומיומית לכלל סמל, מיתוס ואידיאה. ניתן לראות בכך ניסיון של נושאי החזון למנוע את שחיקתו על ידי כוחן המכלה של המציאות והשגרה, ובו-בזמן מאמץ לשמר את זיקתן לחוויה האותנטית ולמקורה האידיאי.

ARE ANGELS “FLESH AND BLOOD”? A STUDY IN THE PENTATEUCHAL TARGUMS¹

Yaacov Azuelos יעקב אזואלוס

yazuelos@zahav.net.il

The objective of this article is to examine the manner of the Aramaic Targums on the Pentateuch as they translate the words “angel/angels” which appear in the Pentateuch. An examination of all the translations of “angel” shows that, unlike the Bible, they differentiate between two types of angels:

The first relates to a human, flesh and blood angel messenger. This appears in the Torah seven times, and is translated by Targum Onkelos and Targum Pseudo-Jonathan as “*izgada*”, and by Targum Neophyti I as “*shlichin*”. The one exception to this appears in Genesis 32:7, where the word is translated as “*mallelya/mallelhaya*” - an expression stemming from the root “ALL”, meaning spying. This signifies a meaningful change - content based, not merely technical. Through this change the translator wishes to draw the reader’s attention to a change which has occurred in the angels sent by Jacob to soften his brother’s Esau’s heart in preparation for the meeting between them. These angels, when they left Jacob’s house, were “angels” as in “messengers”, whose role is to do their master’s bidding, yet when they returned, their mission was understood as a spying mission for their master.

The second type of angel related to God’s messenger which is not flesh and blood, and is translated by all as “*malacha*”. This appears in the Torah 33 times, 26 of which are translated literally as “*malacha*”, while 7 are expanded upon in translation by adding details about the angel, despite the fact that in some cases these angels are identified by name, such as Michael and Gabriel, the angels sent to Sodom, and Metatron, the angel that shows itself to Abraham in the Sacrifice of Isaac story.

These expansions which appear in the Aramaic Targums on the Pentateuch, except the Targum Onkelos, which remains steadfast in its literal translation of “angel”, sometimes include its title, such as “angel of mercy”, its job description, such as “angel of service”, or “angel of accompaniment”, a combination of a job description and a quantitative

¹ (2007). *Vth Congress of IOTS - International Organization for Targumic Studies of the Old Testament*. Ljubljana, Slovenia, July 2007.

description or an addition of the angel's name, like the angel Zaganzael, which appears before Moses in the burning bush.

These expansions are usually based on a well known Midrash tradition or on as yet unfamiliar layers of the Midrash, and possibly on a different Biblical version than the one we have.

**"ONE ANGEL DOES NOT RUN TWO ERRANDS" (BERESHIT RABBA, 50,2)
– A DISCUSSION OF THE POWER LIMITATIONS OF ANGELS IN
ARAMAIC TRANSLATIONS (TARGUMIM) OF THE TORAH**

Yaacov Azuelos יעקב אזואלוס

yazuelos@zahav.net.il

The Aramaic translations of the Torah reflect a system of beliefs and opinions regarding religious thought and beliefs. Among the main topics of the belief and opinion system which the translations relate to we find God's image and titles, the reward doctrine, the importance of prayer, the angels' world, etc. This article examines one issue of the angels' doctrine found in Aramaic translations of the Torah – the limitations placed on the angels' power. The angels above enjoy God's proximity. This proximity may lead us to think that the angels' power is enormous and unlimited. The Aramaic translations of the Torah relate to this topic, pointing to the angels' limited powers in order to remove any unique divine characteristics by emphasizing the fact that the angels are merely God's emissaries with no independent powers of their own. These limitations of the angels' powers in Aramaic translations of the Torah are expressed in the following manner:

1. The angels have no power in four major domains: rain, livelihood, life, and infertility.
2. The fathers of the Jewish nation can overpower the angels when they attempt to harm Israel.
3. Emphasis of the fact that God prefers Israel to the angels.
4. One angel cannot have more than one mission.
5. They are limited in the use they can make of information provided to them as part of their role.
6. Limitations on the power of the Angel of Death.

To sum up, limiting the angels' powers stems from the translators' fear of the beginning of angel worship, as their target audience included not only educated, sophisticate Jews, but also the general public who might follow this erroneous worship

"וְהִתְרַמְּנוּהוּ בְּשִׁירִים כְּשִׁירָיו / עַל קוֹ הַרְוָיו וְדִבְרָיו" – לסוגי הפרודיה וליישומיהם ב"ספר תחכמוני" ליהודה אלחריזי¹

"ADOPTING HIS METER AND RHYME, WE BERATED HIM AND EXCOMMUNICATED HIM, TIME AFTER TIME" – CATEGORIES AND APPLICATIONS OF PARODY IN 'THE BOOK OF TAHKEMONI' BY JUDAH AL-HARIZI

אילת אטינגר Ayelet Oettinger

ayelet.oettinger@gmail.com

מילות מפתח: "ספר תחכמוני" ליהודה אלחריזי; פרודיה, ביקורת ספרותית.

לדברי ישראל דוידזון, בין הבודדים אשר עסקו בפרודיה העברית בספרות ימי הביניים, הנה, בעוד הפרודיה קדומה ביותר בספרות הקלסית, בה היא שימשה ככלי הנשק היעיל ביותר של הסטירה, אין היא עתיקה בספרות העברית כלל.² את התחלותיה המהוססות והספורות בספרותנו, הוא מוצא במאות ה-12-13 בשירו של אברהם אבן עזרא "על הזבובים", ב"ספר שעשועים" לאבן זבארה וב"ספר תחכמוני" לאלחריזי (שם, 2-7). הפרודיה מודגמת מתוך ספרים אלה בצמצום, כזעומה ודלה. לדעתו של דוידזון, קשה להגדיר "פרודיה" באותה עת כיותר מאשר "חיקוי" בלבד (שם, XVIII). ברם, עיון מחודש ב"ספר תחכמוני" מגלה כי מחברו השתמש במודוס הפרודי באופן מקיף, מודע ומורכב הרבה יותר מאשר זה שחשף דוידזון במחקרו. יש לציין כי מחקר זה הוא היחיד שנכתב עד היום, המתייחס להתחלותיה של הפרודיה בספרות העברית. בהרצאה נעשה ניסיון לחשוף ולפענח את הפרודיה ב"ספר תחכמוני" (נכתב בשנים 1216-1218) לר' יהודה אלחריזי (1165-1225). השאלות שהתמודדתי עמן נוגעות במושאי הפרודיה, במטרותיה ובאופני השימוש בה. מתברר כי אלחריזי שילב ביצירתו הן פרודיות שמטרתן שעשוע בלבד והן (בעיקר) פרודיות שמטרתן הבעת ביקורת סטירית. מושאי הפרודיה מגוונים, והיא שירתה את המחבר בהבעת דעתו בנושאים אישיים, לאומיים, ספרותיים, וכן בענייני מגדר ומקצוע (סטירה

¹ (2006). "וְהִתְרַמְּנוּהוּ בְּשִׁירִים כְּשִׁירָיו / עַל קוֹ הַרְוָיו וְדִבְרָיו" – לסוגי הפרודיה וליישומיהם ב"ספר תחכמוני" לר' יהודה אלחריזי (Adopting his meter and rhyme, we berated him and excommunicated him, time after time) – Categories and Applications of Parody in *The Book of Tahkemoni* by Judah al-Harizi, *הקונגרס העולמי ה-14 למדעי היהדות*. האוניברסיטה העברית, ירושלים, יולי-אוגוסט, 2006.

² Israel Davidson, *Parody in Jewish Literature*. New-York, 1966. (First published: 1907 Columbia), p. 1.

מעמדית). כל מושא ביקורת התאפיין בסוג פרודיה המותאם לו. אלהריזי משתמש בכל תת-הסוגים המוכרים לנו: פרודיה טרמינלית מוצהרת, פרודיה טרמינלית "סמויה" ופרודיה אינסטרומנטלית. מתוך מגוון הפרודיות ב"ספר תחכמוני", הודגם בהרצאה השימוש המפותח שעושה המחבר בפרודיה כנשק במלחמה ספרותית. אלהריזי ניגח ז'אנרים אשר היו לנכסי צאן ברזל של הספרות העברית הספרדית הקלסית, אך הפכו לשנויים במחלוקת בתקופתה ה"פוסט-קלסית" (שבח, גנאי, חשק, חכמה). כמו כן הוא מתח ביקורת על ז'אנרים אשר היו שכיחים בספרות הערבית הקלסית, אך לא מצאו את מקומם בספרות העברית, כנראה משום שהמסר שהובע בהם היה מנוגד למוסריותה (שירי מלחמה – חמאסה; שירי ציד – טרדיאט). גילוי זה מפתיע, בפרט נוכח קביעתו של דוידזון כי "אין אף פרודיה עברית שנכתבה לפני אמצע המאה ה-18, אשר התכוונה ללעוג לטקסט המקור" (שם: XVIII). לדברי דוידזון, אפילו פרודיות מאוחרות העונות על קריטריון זה "מכוונות את לעגן כלפי סגנון קלוקל ולא כלפי ספרות קלסית" (שם, שם).

הכרת ההיקף, התכנים, הסוגים, המטרות ואופני השימוש בפרודיה ב"ספר תחכמוני", משנה כמדומני את ההתייחסות ליצירה זו. הספר נחשב אמנם לדוגמה מובהקת ואף בלעדית להשפעת ספרות המקאמה הערבית על הספרות העברית, אך השימוש בפרודיה היא עדות לכך שאלהריזי היה חשוף לספרות הנוצרית בת הזמן ומושפע ממנה. בנוסף, ידוע כי "ספר תחכמוני" זכה לתפוצה גדולה והותיר חותם על יצירות פרוזה חרוזה עבריות שנכתבו אחריו. ביצירות אלה גדל בהדרגה מקומה של הפרודיה (דוידזון שם, 8-15). התחקות אחר הפרודיה ב"ספר תחכמוני" תסייע על כן להבנת השפעת היצירה על הבאות אחריה, גם בנושא זה.

ספר "משלי שועלים" לר' ברכיה הנקדן

וזיקותיו לספרות המקאמה העברית בדורו

**THE BOOK OF MIS'LEY SU'ALIM ("FOX FABLES") BY RABBI
BERECHIAH HA-NAKDAN, AND ITS AFFINITY TO CONTEMPORARY
HEBREW MAQAMA LITERATURE'¹**

אילת אטינגר Ayelet Oettinger

ayelet.oettinger@gmail.com

מילות מפתח: "ספר משלי שועלים" לר' ברכיה הנקדן; ספרות המשלים, ספרות המחברות (המקאמה העברית).

ספר "משלי שועלים" לר' ברכיה הנקדן² מתייחד בשני דברים: ראשית, הוא קובץ המשלים העברי הראשון הכולל משלים המנוסחים בצורה ספרותית-אמנותית. שנית, הוא קובץ המשלים הגדול ביותר שנכתב בספרות העברית בימי הביניים. חוקרים חלוקים ביניהם לגבי השאלה מתי והיכן נכתבה היצירה, אולם בבחינת טווח העימות ביניהם, נראה כי ברכיה הנקדן חי במחצית השנייה של המאה ה-12 ובמחצית הראשונה של המאה ה-13, ושהה בפרקי זמן שונים באנגליה וכנראה בנורמנדיה שבצרפת.³

באותה תקופה עצמה, בספרד, החליפה ספרות המקאמה-המחברת העברית הספרדית את השירה, והפכה להיות הז'אנר העיקרי של הבלטריסטיקה העברית. הפופולריות שלה הייתה כה רבה, עד כי השתמשו בה לשם העברת רעיונות, דעות, ידע, פילוסופיה ומוסר. כן שימשה המקאמה כז'אנר הנבחר לשם תרגום יצירות אשר במקורן לא היו בצורה זו. על תפוצתה הרחבה של הסוגה ניתן ללמוד לא רק מכמות היצירות שהגיעה לידינו, אלא גם מפזמורם של כתבי היד, שהגיעו עד לפרובנס

¹ (2006). The Book of *Mis'ley Su'alim* ("fox fables") by Rabbi Berechiah Ha-Nakdan, and its Affinity to Contemporary Hebrew Maqama Literature', Medieval Hebrew Poetry Colloquium, Sponsored by Brandeis University, The Real Colegio Complutense, and the Center for Jewish Studies at Harvard University. Harvard University, Cambridge, Massachusetts, August 2006.

² ר' ברכיה בן נטרנאי הנקדן, משלי שועלים, מהדורת א"מ הרבמן. ירושלים תש"ו.

³ וראה לדוגמה: Joseph Jacobs, *The Fables of Jewish Aesop*, London 1899: 174-177; Cecil Roth, *A History of the Jews in England* (Oxford: Clarendon Press, 1949): 10-37; גולב, נחום. *תולדות היהודים בעיר רואן בימי הביניים*, ירושלים: דביר, 1976: 144-120; Haim Schwarzbach, *The Mishle Shu'alim (fox fables) of Rabbi Berechiah Ha-Nakdan – A study in comparative folklore and fable lore*. Kiron 1979

ואיטליה, ובתקופה מאוחרת יותר אפילו עד לטורקיה ותימן, וכן מהעובדה שיצירות אלה זכו להיות בין הראשונות לעלות על מכבש הדפוס.

מידת הנפוצות של סוגת המקאמה, מעוררת את השאלה אם היצירות עצמן, או הדים שלהן, הגיעו גם עד לנורמנדיה שבצפון מערב צרפת, והיו בארון הספרים של ר' ברכיה הנקדן. במלים אחרות, מעניינת השאלה אם ספרות המקאמה הפופולרית השפיעה באיזה שהוא אופן על כתיבת ספר "משלי שועלים".

זיקות בין היצירה לבין ספרות המחברת-המקאמה טרם זכו לעיון מחקרי. בהרצאה ניסיתי להציב מעין רשת קואורדינטות, ולבדוק היכן ממוקם ספר "משלי שועלים" על ציר דמיוני, שמצדו האחד עומדת ספרות המקאמה העברית שנכתבה בספרד ובצדו השני ספרות המשלים האירופית, הבאה לידי ביטוי ביצירותיהם של מארי דה פראנס, אודו דה צ'ריטון וז'אק דה ויטרי, אשר כתבו בצרפת ובאנגליה באותה עת. העיון השווה בין היצירות מבחינת לשון וסגנון, מבנה, ובעיקר תכנים – בחלוקה לפתיחה, עלילה (פיתוח עלילתי), דמויות (מגוון ומלאות), מספר, מגוון נושאים וז'אנרים; השפעות ועיבודן; ומטרה. לאור גילויי הדמיון נדונה אף השאלה האם היסודות הדומים שנמצאו מעידים על היכרות של ר' ברכיה הנקדן עם ספרות המקאמה, או שמא אינם אלא ממאפייני מרבית סוגי הכתיבה הביניימית, חלק מהחופש של האמן ליצור את יצירתו בהתאם לנטיות לבו, ולא במוכתב מז'אנר כלשהו, כמו גם פרי של המיליה היהודי וצרכיו המיוחדים. תהא הסיבה אשר תהא, יש בדברים כדי להעיד שספר "משלי שועלים" אינו שייך לסוגת המשל האירופית באופן טהור. גם אם הבד שנארג ממנו הוא אירופי, כדברי שוורצבאום, הנה רקמתו שונה, וחוטיה מאפיינים את הכתיבה היהודית-הספרדית בסוגת המחברת-המקאמה באותה עת.

שריד כתב יד של פירוש רש"י לשמות¹
A RELIC OF A MANUSCRIPT OF RABBI SHLOMO YITZAKI'S
COMMENTARIES OF THE BOOK OF EXODUS

אילת אטינגר Ayelet Oettinger

ayelet.oettinger@gmail.com

מילות מפתח: כתב יד, פירוש רש"י לתורה, גניזה איטלקית.

ביקור מקרי ב-"Sator Print" – סטודיו לאמנות ולשימור ספרים, הממוקם מחוץ לחומות סיינה (Siena) העתיקה, הניב צילום של שלושה דפים בכתב יד. כתבי היד הם חלק מ"הגניזה האיטלקית". הם שימשו חומר גלם לכריכת ספר לטיני, אשר נמצא בבעלות פרטית ונמסר לשם רסטורציה. שניים מהדפים מתוארכים לשנת 1400 בקירוב, הם מפירוש רש"י על התורה: האחד על שמות פרק ל, פסוקים כט-לד, והשני על שמות פרק לא, פסוק יח עד פרק לב, פסוק ד. בכל עמוד שני טורים הכוללים 25 שורות בכל טור (בממוצע שש מילים בשורה), בכתבת יד זהה אשכנזית. מידות כל עמוד: 205/280 מ"מ. דף שלישי, בכתבת יד שונה, כולל את פירוש רד"ק על הושע פרק ה, פסוקים י-יג. שריד זה מכיל 32 שורות (בממוצע 12 מילים בשורה), ומידותיו 210/300 מ"מ. בדף זה המילה הראשונה בכל "דיבור המתחיל" גדולה יותר ובצבע אדום, אך רוב הדיו נדבק לאחורי הקלף שהיה מודבק עליו. לאור מצבו קשה לפענחו ואינו נדון במאמר.

בפירוש רש"י קיימים שינויים שיש להביאם מחמת חשיבות הטקסט הקלסי. כתב היד מועתק כפי שהוא ולאחריו מפורטים השינויים, ההוספות וההשמטות, כמו גם דיון נפרד במספר שינויים מעניינים. רוב השינויים הם ענייני סגנון ושגיאות העתקה שאינם משמעותיים מבחינת התוכן. חלקם מתבאר על בסיס פונטי או על בסיס מורפולוגי, אפשר שבהשפעת הניב המקומי של המעתיק, ואפשר שלא דקדק והשלים מזיכרונו בשיבוש. כן קיימים מספר שינויים נושאי משמעות, העשויים ללמד על התערבות בלשון רש"י, אולי מתוך רצון לפשט-לפרש את הדברים ולקרנם לאופן הדיבור בתקופת המעתיק. ייתכן כי שינויים אלה אינם מעידים אלא על קוצר ידו של המעתיק. אפילו הכי, יש חשיבות בהבאת השריד, מתוך תרומתו לחקר שלשלת המסירה של הפירוש בקהילות ישראל של ימי הביניים.

¹ (2006). "שריד כתב יד של פירוש רש"י לשמות", סיני, קלז, נט-סו.

אחדות או אחידות?

רב-תרבותיות ולכידות לאומית¹

UNITY OR UNIFORMITY?

MULTICULTURALISM AND NATIONAL INTEGRATION

אילת אטינגר Ayelet Oettinger

ayelet.oettinger@gmail.com

מילות מפתח: רב-תרבותיות, סובלנות, כור היתוך, פלורליזם.

המערך מתווה מהלך שיעור כפול למדריך בקבוצות הוראת היהדות של מכון גנדל באוניברסיטה העברית. תשתיתו אסופת מקורות יהודיים העוסקים בסוגיית רב-התרבותיות ובאופנים השונים שבהם נתפסה במהלך הדורות, מהתנ"ך ועד ימינו. הדיון מנסה ללבן אף את האופן הראוי להתמודד עם השונות.

בהקשר זה נבחנו מודלים שונים של התמודדות עם השוני: היררכיה, ניגוד, כור היתוך, קנאות, סובלנות ופלורליזם – וזאת בשני הקשרים:

א. שוני ולכידות כמדיניות לאומית;

ב. שוני ולכידות בהקשר הדתי.

¹ (2007). בתוך נ' רוס (עורך), **מדריך למורה א' – מעגלי שייכות: משפחה, קהילה, עם** (עמ' 159-129). תכנית לימודים בחינוך יהודי למבוגרים. ירושלים: מכון גנדל להשכלה יהודית, המרכז לחינוך יהודי על שם מלטון, האוניברסיטה העברית.

MAKING THE MYTH REAL: THE GENRE OF HEBREW ITINERARIES TO THE HOLY LAND IN THE 12TH -13TH CENTURY ¹

Ayelet Oettinger אילת אטינגר

ayelet.oettinger@gmail.com

Keywords: Genre, Itineraries (Hebrew), Middle Ages, Myth, Pilgrimage to the Holy Land, Travel-Literature, Benjamin of Tudela, Petahya of Regensburg

Medieval itineraries of pilgrimage to the Holy Land conveyed the collective conscience of the society for which they were written rather than the impressions of the individual author. The first Hebrew itineraries were written in the 12th century, probably following the contemporary Christian genre. Yet, despite the evident influence, the Jewish writers succeeded in adopting the Christian genre to the particular needs of their reading audience.

The paper explores the characteristics of the Hebrew genre, and how they served the purpose of making the myths real. The corpus of Hebrew itineraries in the 12th-13th century documents the pilgrimage of six Jewish travelers, all bearing resemblance regarding the choice of language, style, structure, contextual choices and moral. Prominent, are three thematic principles:

1. The writers described impossible routes, based on ancient regional lists of holy places in Israel, as if indeed representing their own journey. The detailed, seemingly realistic, list of places, served as a method of creating affinity between the biblical, religious past, and the realistic present. With their bodies the travelers united past and present, and enabled their readers not only to become a part of their pilgrimage, but also to touch the sacred past.
2. The writers referred to Israel in their travelogues as 'the Holy-Land' – a place of sacred pilgrimage, paying heed only to what suited this purpose. They seldom described people, geography, flora or fauna, nor mentioned even initial and authentic testimonies

¹ (2007). *Folklore, Electronic Journal of Folklore* 36, 51-76. <http://www.folklore.ee/folklore/vol36/oettinger.pdf>. Based on the lecture: Myths versus Reality: Itineraries of Medieval Travelers to the Holy Land. *The 14th International Society for Folk Narrative Research Congress*. Tartu, Estonia, July 2007.

of their own personal experience: excitement, feelings, difficulties and hopes. They allowed themselves to be 'tourists', enjoying the foreign, extrinsic and wondrous, for their own sake, only in other places of their voyage.

3. The depicted reality is restricted to finding relics and tombs of saints and wise men, identifying and describing them as accurately as possible. Another prominent feature is telling legends on the miraculous abilities of the deceased to overpower nature, to preserve their tombs against the ravages of time and to punish the irreverent. These legends probably reflected the collective conscience of the Jewish society at the time. The fact that all travelogue writers cited them abundantly might indicate a need to recount this general cognition. It seems that the stories enabled both listeners and relaters to deal with the difficult reality in Israel those days. The fact that the dead had power to guard their tombs, gave hope, and symbolized their ability to guard the Holy-Land as a whole.

These three principles do not exist in Christian and Arabic travelogues of the same period. This strengthens the possibility that from its beginning, the genre of Hebrew travelogues was literary, conveying set characteristics meant to transfer myth as reality. None of the writers meant to give an account of his own private journey to Israel, or to instruct others where to go. Their emphasis was not on depicting and lamenting the destruction in the land at their time, but rather on suggesting its revival. The faith in the power of the tombs implied a passion to reconstruct the present. The writers aimed to strengthen their readers, to provide them with hope and defense – even if only psychologically – against their persecutors and difficult times. This, even if the things were not said directly, but were merely hinted at, through folktales.

עיון בסיפור "הדליקה החתולית בחלם" (אסעי"י 14232)¹
A STUDY IN THE TALE "THE CAT FIRE IN CHELM" (IFA 14232)

אילת אטינגר Ayelet Oettinger

ayelet.oettinger@gmail.com

"ספר היובל לאסעי"י" כולל חמישים דיונים של חוקרים בסיפורים שונים הכלולים באוסף אסעי"י – ארכיון הסיפור העממי הישראלי, במלאת יובל להיווסדו. במאמרי בחרתי לדון בסיפור "הדליקה החתולית בחלם" (אסעי"י 14232) – קונגלומרט, המורכב משני הטיפוסים הסיפוריים אארה-תומפסון 1281; 1310 – להם יש מקבילות רבות בפינית, שוודית, אנגלית, גרמנית, הולנדית, הונגרית, רוסית, טורקית סינית, הודית, אינדונזית ועוד. בפתח הדיון עסקתי בניתוח תוכנו של הסיפור, במטרה לברר את הסיבות להומור בכל שלב בעלילה. בהמשך השוויתי את הסיפור הנדון למקבילותיו (אסעי"י 17; 7124) ועסקתי בביטוי המוטיב המרכזי בסיפור בארצות אירופה הנוצרית בימי הביניים, כמו גם בתלמוד.

חלקו השני של הדיון עוסק בשיוכו של הסיפור לסיפורי "חלם" על רקע דיון בסיפורי שוטים בכלל. נעשה ניסיון להגדיר את הצביון היהודי הקיים בז'אנר סיפורי זה, בד בבד עם האבחנה כי ההומור אינו יהודי וחפוש מקורותיו, הן לפי התיאוריה הפסיכואנליטית ובראשה פרויד וברגסון, והן לפי תיאוריית חוסר ההלימה ומוביליה – אורינג ופאלמר. בסוף המאמר קיים עיסוק בסיטואציית ההיגוד ובכוחו ותפקידו של המספר בעיצוב הז'אנר: סיפור זה, כמו גם 14 סיפורי חלם נוספים, רשמתי מפי סבי, מרדכי הלל קרושניץ ז"ל. סבי היה פעיל ציבור, סופר, עיתונאי, עורך ומרצה בנושאים ספרותיים ולאומיים. הוא הרבה לספר סיפורים מעשה יום ביומו, במפגשיו עם הבריות, מעל בימת הנאומים וגם ביצירתו הספרותית. סבי הרבה לספר לנו, נכדיו, מסיפורי "חלם", והשאלה שהעמדתי לדיון, היא מדוע בחר בסיפורים אלה דווקא? מסתבר, כי סבי לא התייחס לסיפורי חלם כאל סיפורים הומוריסטיים גרידא: לכל 14 סיפורי חלם הרשומים על שמו באסעי"י הוא הוסיף סיומת המחילה את התנהגות החלמאים על ההווה והמשמשת להדגשת מצב מקביל בעולמו המציאותי (בין היתר בהשליכו מהם על קומוניזם, ענייני ועידות ומפלגות, מלחמת לבנון, מנהיגות, פקידות ומיני חֲלָאִי אנוש). הניסוח המפורש, הבא בסופי הסיפורים והמסיק מתוך מעשי החלמאים על הטבע האנושי, הוא מוסר השכל. בזכותו מפסיקים הסיפורים לומר רק את עצמם והם הופכים למשלים שניתן להחילם על אין ספור סיטואציות מחיי היום-יום. המעבר מ"בדיחה" ל"משל", משייך את הסיפורים לספרות חכמה ומוסר. השנינה וההומור אך משרתים את המטרה הדידקטית שהיא חיזוק אמת שימושית, הבהרת לקח מוסרי כללי או מתיחת סטירה על בני האדם. ככל הידוע

¹ (2008). בתוך ח' בר-יצחק וע' פינטל-גינסברג (עורכות), **כוחו של סיפור - ספר היובל לאסעי"י** (עמ' 277-269). חיפה: אוניברסיטת חיפה.

לי, מקרה זה של הפיכת סיפורי חלם ל"משלים" שמוסר ההשכל שלהם מפורש וגלוי, הוא ייחודי לסבי. את הסיפורים הרשומים באסעי"י הוא סיפר לנו, הנכדים, במהלך סיטואציות היגוד משפחתיות שהתרחשו בשבתות ובחגים, לרוב סביב השולחן בין הארוחות. סיפורי חלם אלה ורבים נוספים סופרו אף לעתים מזדמנות, כאשר הנמשל שהעניק להם סבי חלם את המתרחש. במשך שנים ארוכות סבי נהג אף להרצות הרצאה שהכותר שהעניק לה הוא "חלם – משל ונמשל", במהלכה הוא דרש את סיפורי חלם בפרוטרוט באותו אופן.

אורינג טוען כי רפרטואר הבדיחות של מספר יכול לשאת משמעות אישית עמוקה. ניתן אפוא ללמוד מסיפורים על מי שמספר אותם, הגם שהם אינם מקוריים לו אלא נכתבו בידי אחרים.¹ העובדה שסבי חזר וסיפר את סיפורי חלם לאורך שנים, כמו גם העובדה שהוא לימד מתוך אחדים מהם את המסרים שדיבר עליהם הן בסיפורים אחרים והן ישירות, גורמת להניח כי הם היו משמעותיים לגביו וכי אפשר להסיק מהם על אופיו שלו. ערכים שבין אדם לחברו הוא ניסה להנחיל לא רק באמצעות מתן דוגמה אישית, אלא אף באמצעות מכמני הספרות העממית שהיו חלק בלתי נפרד מדמותו. רק כעת, במבט לאחור, התגלה לי כי מלבד ההנאה הכרוכה במפגש משפחתי רצוף הומור, לוו סיטואציות ההיגוד המשפחתיות שלנו במטרה דידקטית להנחיל לנו, בני הדור הצעיר, תרבות יהודית, ערכי מוסר ודרכי התנהגות – מטרה מעשית חינוכית שאינה אלא ראויה במעשה ההיגוד שבין סב לנכדיו.

¹ Oring, Elliott. "Freud and Humor – Analytic Reflections", in: *Jokes and Their Relations* (Kentucky: The University Press of Kentucky, 1992): 94-111.

CRITICISM OF THE SOCIAL CLASSES IN YEHUDAH 'AL-HARIZI'S "BOOK OF TAHKEMONI", AND IN EUROPEAN LITERATURE OF THE 13TH CENTURY: AFFINITY AND DISTINCTION¹

Ayelet Oettinger אילת אטינגר

ayelet.oettinger@gmail.com

Keywords: "Book of Tahkemoni", 'Al-Harizi, *Maqama* genre, Satire, Estates, *mudéjar*.

Satire in general and Estates Satire in particular, has been the most prevalent modus of writing in European-Christian literature of the 13th century. Hebrew literature of that era, on the other hand, barely made use of satire, being still influenced by Arabic literature which was written for aesthetic, rather than for didactic purposes. Yehudah 'Al-Harizi's "Book of Tahkemoni" is considered to be the defining model of the classical Hebrew *maqama* influenced by Arabic literature. However, 'Al-Harizi announced in the "Book of Tahkemoni", from the start, that it had didactic aims. The essence of the didactic tendency in the "Book of Tahkemoni" is expressed, as in the Christian literature of that era, through satire, mainly social one, which intended to expose the flaws in representatives from different classes in society, categorized according to status, gender and profession.

In this essay I hope to illustrate the resemblance between the social satire found in Yehudah 'Al-Harizi's "Book of Tahkemoni", and in European-Christian 'Estates Satire'. The similarities will be examined through the discussion of six mutual components. From the comparison, it might be assumed that 'Al-Harizi was familiar with Christian Estates Satire, yet did not blindly copy or nullify the influences of one literature whilst adhering to the other. Rather, 'Al-Harizi took from both styles, while retaining the liberty to modify and to combine them. The integration of Christian motifs and aims with an Arab structure and rhetoric enables us to see the "Book of Tahkemoni" as a work of *mudéjar* art.

¹ (2008). In: A. Guetta and M. Itzhaki (Eds.), *A message Upon the Garden – Studies in Medieval Jewish Poetry, Studies in Jewish History and Culture*, 18, 85-96. Leiden and Boston: E. J. Brill.

אילת אטינגר ורון ניסל

ayelet.oettinger@gmail.com

המערך מתווה מהלך שיעור כפול למדריך בקבוצות הוראת היהדות של מכון גנדל באוניברסיטה העברית. תשתיתו אסופת מקורות יהודיים העוסקים בסוגית הזוגיות, מהתנ"ך ועד ימינו. ביסוד הדיון עומדת תפיסת הזוגיות על פי המקורות ובירור הצידוקים שניתנו לה לאורך הדורות. בהם: התייעלות כלכלית (טובים השניים מן האחד); הצורך הקיומי בפרייה וברבייה; "פתו בסלון" – הזוגיות כאמצעי להישמרות מן הפיתויים והחטאים; תפיסת הזוגיות כצורך עובדתי, אובייקטיבי, הנובע מתוך בריאת שני המינים כשלם אחד (האחדות כאנדרוגינוס); ה"יחד" כאמצעי לפיתוח האישיות; ו"שכינה ביניהם" – מקומה של האהבה בזוגיות.

¹ אטינגר, א' וניסל, ר' (2008). 'טובים השניים – על חיי זוג'. בתוך נ' רוס (עורך), **מעגלי שייכות: משפחה, קהילה, עם - מדריך למורה ב'** (עמ' 369-406), תכנית לימודים בחינוך יהודי למבוגרים. ירושלים: מכון גנדל להשכלה יהודית, המרכז לחינוך יהודי על שם מלטון, האוניברסיטה העברית.

עקרונות מדיניות האפליה כלפי הערבים בישראל, 1948-1968¹
THE ISRAELI ESTABLISHMENT'S POLICY PRINCIPLES AND ACTIVITIES
TOWARD THE ISRAELI-ARAB CITIZENS;
1948-1968

יאיר בוימל Yair Bäuml
yair_b@staff.ornanim.ac.il

המאמר מוכיח כי הנחת היסוד האומרת, שלממשלה ולמוסדות המדינה האחרים לא הייתה מעולם מדיניות מגובשת ומוצהרת כלפי הערבים איננה נכונה. מטרת המאמר היא להראות שגם אם לא הייתה למדיניות זאת משנה כתובה או כוונה מוצהרת הרי שבפרספקטיבה היסטורית ניתן לזהות את ארבע הנקודות הבאות:

1. לממסד הישראלי היו גופי פעולה שביצעו מדיניות מעשית ייחודית כלפי האזרחים הערבים;
2. בדיקת פעולתם מאפשרת זיהוי של מספר עקרונות או קווי מדיניות מעשית ברורים ועקביים שנקטו על ידי גופי הממסד השונים כלפי האזרחים הערבים;
3. עקרונות אלה והמדיניות המעשית שנבעה מהם נשמרו על ידי קובעי המדיניות ומבצעה, גם אם לא היה גוף ממסדי מרכזי אחד אשר החליט עליהם, כתב אותם או אכף אותם;
4. תוצאותיה המעשיות של מדיניות זאת עיצבו את מקומם של הערבים בחברה הישראלית לא רק בתקופת הנסקרת אלא עד עצם היום הזה.

¹ (2006). עיונים בתקומת ישראל, 16, 391-413. שדה בוקר: מכון בן גוריון, מדרשת שדה בוקר

ספר: "צל כחול לבן:

מדיניות הממסד הישראלי ופעולותיו בקרב האזרחים הערבים -

השנים המעצבות: 1958-1968"¹

A BLUE AND WHITE SHADOW

**The Israeli Establishment's Policy and Actions among its Arab Citizens: The
Formative Years: 1958-1968**

יאיר בוימל Yair Bäuml

yair_b@staff.oranim.ac.il

בשנת 2003, שלוש שנים לאחר אירועי אוקטובר 2000, שבהם נהרגו 12 אזרחים ישראלים ערבים מאש המשטרה, קבעה "ועדת אור", שבדקה את הסיבות לאירועים כי "המערכת השלטונית בישראל טרם הוכיחה את עצמה במבחן היחס הראוי למיעוט... אזרחי המדינה הערבים חיים במציאות שבה הם מופלים לרעה כערבים... במציאות של קיפוח". הוועדה קבעה גם כי "תחושת חוסר השוויון היא מהקשה שבתחושות... אשר פוגעת בזכותנו העצמית של האדם". ספר זה מתאר את התקופה שבה הונח הנדבך החשוב ביותר של מדיניות הממסד הישראלי כלפי המיעוט הערבי, אשר הובילה לבסוף גם לאירועי אוקטובר 2000.

במרכזו של הספר, ובניגוד לטענה הרווחת בקרב הציבור הרחב ובמחקר המדעי, כי לממסד הישראלי לא הייתה אף פעם מדיניות סדורה כלפי המיעוט הערבי, נמצאת הטענה כי מציאות החיים של הערבים בישראל נובעת בעיקר מתוצאותיה הישירות של מדיניות העקבית של ממשלות ישראל כלפי האזרחים הערבים, אשר מטרתה הייתה אפלייתם והדרתם מכל רובדי הקולקטיב היהודי-ישראלי, ומניעת התגבשותם לידי קולקטיב פוליטי או כלכלי. מדיניות זאת, המהווה המשך למדיניות הבידול הציונית כלפי הערבים מתקופת "הבית הלאומי", התקיימה אמנם כבר למן הקמת המדינה, אך היא התגבשה לידי מערכת ממסדית, רב-זרועית ואינטגרטיבית, מסוף שנות ה-50, זאת מכיוון שרק אז, לאחר מלחמת סיני וטבח כפר קאסם בראשיתה, הבינו מנהיגי הממסד שהמיעוט הערבי שנותר במדינה לאחר מלחמת 1948, לא יצא מכאן בטרנספר נוסף, תקווה שהנחתה את קברניטי המדינה במהלך העשור הראשון.

במבט מהיום, ניתן לומר כי מרבית העקרונות שהיו מונחים בתשתית המדיניות שהונהגה בעשור הנחקר הפכו בדרך כלל ליסודות המכוננים של מדיניות רוב הממשלות כלפי הערבים, עד עצם היום הזה.

בין היתר מתאר הספר, לראשונה, את ועדות ההיגוי והפיקוח הממסדיות אשר התוו את המדיניות ואת מטרותיה, את גופי הממסד השונים שפעלו בקרב הערבים, את תהליך ביטול הממשל הצבאי

¹ (2007). הוצאת פרדס, חיפה (446 עמ').

והמרתו במנגנוני פיקוח אזרחיים, את הפקעת אמצעי הייצור (קרקע, מים, כוח אדם, הון) מידי הערבים והעברתם למשק היהודי שכונה "ישראלי", את פעולות הסתדרות העובדים במגזר הערבי, את השליטה הפוליטית הממסדית בפוליטיקה הערבית, את סיכול כל ניסיונותיהם של הערבים להקים ארגון פוליטי עצמאי, ותחומים רבים נוספים.

בצל הממשל הצבאי – הממסד הישראלי והאזרחים הערבים,

¹ 1967-1948

**THE ARAB SOCIETY IN ISRAEL:
IN THE SHADOW OF THE MILITARY GOVERNMENT: THE ISRAELI
ESTABLISHMENT AND THE ARAB CITIZENS, 1948-1967**

יאיר בוימל ושרה אוסצקי לזר

Yair Bäuml & Sara Osatzky Lazar

yair_b@staff.ornanim.ac.il

זוהי יחידת לימוד המתארת את שני העשורים הראשונים של חיי האוכלוסייה הערבית בישראל (1967-1948), שהתקיימו בצל התבוסה הפלסטינית ותחת שלטון הממשל הריבוני הישראלי. בשל המשך הסכסוך בין ישראל לשכנותיה, חיו הערבים בישראל, בתקופה הנסקרת, בבידוד פיזי גמור מהעולם הערבי. תקופה זו ידועה בתולדות הקהילה כתקופת הממשל הצבאי, שכן המדינה הטילה מגבלות חמורות על חיי היום יום של האוכלוסייה, שנאכפו עליהם על ידי צה"ל. תקופה זו עיצבה הן את ההפרדה המדינית בין חלקי העם הפלסטיני בתוך ישראל ומחוצה לה והן את הבידול הפנים ישראלי בין הערבים ליהודים.

¹ (2007). יחידת לימוד מס' 3. בתוך אבי א' מור ור' אמיר (עורכים), **תכנית הלימודים: החברה הערבית בישראל** (עמ' 255-384). רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.

הממשל הצבאי¹
THE MILITARY GOVERNMENT

Yair Bäuml יאיר בוימל
yair_b@staff.ornim.ac.il

המאמר מתאר את אופי המפנה שחל במדיניות הממסד כלפי הערבים, עם ראשית העשור השני. במהלך העשור הראשון, וכל עוד ראה השלטון הישראלי את קיומם של האזרחים הערבים בישראל כדבר זמני, ומכאן כיעד לפעולה צבאית מלחמתית כלשהי, הוא גם ראה בקיומו של הממשל הצבאי דבר הכרחי. עיקרו של המפנה הוא בכך שבמהלך העשור השני הפכה האוכלוסייה הערבית בישראל מיעד לפיקוח ביטחוני וממטרה אפשרית לפעולה צבאית נוספת ליעד לפיקוח ושליטה שמטרתם הדרה ואפליה בלבד.

אי לכך הובן בקרב רבים בישראל, אם כי פחות בקרב הנהגת הביטחון, ודוד בן גוריון בראשה, שהממשל הצבאי, המבצע עתה פעולות "אזרחיות", מיותר וזאת מהסיבות הבאות: הוא אינו משמש כוח הרתעה כלפי חוץ, הוא מעורר מחלוקות בחברה היהודית, המאבק נגדו מסכן את היציבות הקואליציונית ובעיקר מכיוון שהוא אינו עונה עוד על הצרכים וסדרי העדיפויות הביטחוניים והפוליטיים שהשתנו.

לכן, בתהליך אטי שהואץ רק לאחר מינויו של לוי אשכול לראשות הממשלה (ב-1963) הוחלף הממשל הצבאי בממשל ביטחוני אזרחי שהמשיך לפעול מתוקף אותם חוקים כמו הממשל הצבאי.

¹ (2005). תהליך ביטול הממשל הצבאי, כנס "ישראל בעשור השני", יד יצחק בן צבי, ינואר 2005.

60 YEARS OF SUPERVISED ABANDONMENT – DECIPHERING THE CODE
OF THE ISRAELI ESTABLISHMENT'S POLICY TOWARDS ITS ARAB
CITIZENS

Yair Bäuml יאיר בוימל

yair_b@staff.oran.ac.il

על פי הנתונים הרשמיים, מאכלס המגזר הערבי, על פי כל מדד אפשרי (השכלה, תעסוקה, רווחה, פיתוח תשתיות ומדדים רבים אחרים) את הרבדים הנמוכים ביותר בחברה הישראלית. המאמר מראה כי מצב זה נובע בעיקר, אם כי לא באופן בלעדי, ממדיניות ישראלית ממסדית ברורה ועקבית, שמבוצעת על ידי גופים ממסדיים מובהקים המטפלים בממסד הערבי ושיש לה שורה של עקרונות שמוסדו בעיקר בשני העשורים הראשונים לקיום המדינה. עקרונות אלה הביאו לאי-פיתוח אזרחי מגוריהם, להדרת הערבים מכל רובדי החברה ותחומי ההווה הישראליים ולהפקעת אמצעי הייצור שנתרו להם לאחר 1948.

החידוש במאמר הוא בהצלחתו לנסח בבהירות, באמצעות שורה של דוגמאות מן ההווה והעבר, את העיקרון המרכזי שמנחה את הממסד הישראלי מזה שישים שנה במדיניותו כלפי הערבים בישראל, הוא עיקרון **ההפקרה המושגחת**.

קביעת עקרונות המדיניות ועיצוב המגזר הערבי על ידי הממסד הישראלי, התרחשו בשנות החמישים והשישים. החל משנות השבעים הפך דפוס ההתנהגות הממסדית במגזר הערבי, בחלקו, לדפוס של "אי-עשייה ממסדית". בטעות ניתן להמשיג "אי-עשייה" זו גם כאי-קיומה של מדיניות או כ**הפקרה**. אלא שישראל, כמו כל מדינה ריכוזית אחרת במערב, אינה באמת מפקירה שום תחום במדיניותה. הדיווח, הידיעה, התכנון וההשגחה על תוצאות המדיניות מונחים תמיד על שולחן מקבלי ההחלטות, שמתמידים באותו קו מדיניות, גם כאשר "הכתובת על הקיר". הממסד יודע כי **ההפקרה עלולה להוביל להפקרות**, שתבטא בזעם גלוי, מרי והתפרצויות אלימות. כדי למנוע זאת מקיים הממסד, באמצעות השב"כ וגופים נוספים, מנגנון פיקוח ו**השגחה** הדוק, וכאשר מתרחשת התפרצות כדוגמת אירועי אוקטובר 2000, או אירועי אוקטובר 2007 בפקיעין, משתמש הממסד באמצעי דיכוי אלימים וכוחניים, אשר מצדיקים את מדיניות האפליה והפיקוח הביטחוני ההולכים ומתהדקים וחוזר חלילה.

¹ (2008). ספר הכנס המדעי השנתי התשיעי 'מחקר, עיון ויצירה באורנים' (עמ' 86). אורנים - המכללה האקדמית לחינוך, טבעון, יוני 2008.

עומד לצאת כפרק בתוך א' צפדיה וח' כץ (עורכים). **מדינה מפקירה - מדינה משגיחה: מדיניות חברתית בישראל, 1985-2008**. המחלקה למנהל ומדיניות ציבורית, המכללה האקדמית ספיר.

"רהיטים מסין ומפלסטיק": סטייה מכללי הצטרפות הסמנטית וחריגה מהרלוונטיות בפרוזה

של דליה רביקוביץ ואורלי קסטל-בלום¹

**"FURNITURE FROM CHINA AND PLASTIC": DEVIATING FROM
SEMANTIC RULES AND FLOUTING RELEVANCE CONVENTIONS IN
DALIYA RABIKOVITCH AND ORLY CASTEL-BLOOM'S PROSE**

רינה בן-שחר Rina Ben-Shahar

rina_b@staff.ornanim.ac.il

סטיות מכללי הצטרפות הסמנטית וחריגות מהרלוונטיות הן מהתכונות הבולטות בפרוזה של דליה רביקוביץ ואורלי קסטל-בלום. שתי היוצרות מציבות על פני רצף הנרטיב יסודות לשוניים וסמנטיים בלתי מתיישבים ברמת הצירוף והמשפט וברמת השיח. קסטל-בלום נוקטת בשכחות הן את תחבולת הסטייה מכללי הצטרפות הסמנטית והן את החריגה מהרלוונטיות, בעוד שבסיפורי רביקוביץ ננקטת בעיקר התחבולה האחרונה, המפרה את מוסכמות השיח הספרותי. לסטיות הנידונות אפקטים מגוונים: שעשוע והומור, עיצוב עולם של אבסורד, הלעגה על שימוש קלישאי בלשון, הגחכה של מוסכמות ספרותיות (תיאור דמות ספרותית, סיפור הביוגרפיה של הדמות, תיאורי נוף ספרותיים, פריסת העלילה הספרותית ועוד). באמצעות הסתירות הלוגיות-סמנטיות והקישור הלא ענייני של משפטים זה לזה מתבטלת ההיררכיה המקובלת של חשוב/לא חשוב – במישור עיצוב העולם ובמישור מוסכמות הסיפור. יתרה מזאת: הטכניקות הנידונות משמשות בידי רביקוביץ וקסטל-בלום אמצעי לעיצוב דמות מספר/ת נאיבית בעלת נקודת מבט צרה, ומשקפות עמדה של התנערות מהיומרה לעצב, דרך לשון הספרות, עולם קוהרנטי מאורגן ובעל משמעות.

החריגה המכוונת מהרלוונטיות למסופר בסיפורי רביקוביץ וקסטל-בלום נעשית בעיקר על-ידי הצמדת יסודות סיפוריים טריוויאליים (לפי מוסכמות ההקשר הספרותי) ליסודות בלתי טריוויאליים. לדוגמה:

ראומה הזמינה את כולם לפטיפורים ויין לבן בבית קפה, כי בבוקר נולדה לה נכדה, שני קילו ושמונה-מאות. מוישילה לא עישן, אבל סבל בשקט את העשן שעל ידו. ניבה היא היחידה שלבשה ז'קט. (רביקוביץ)

במטולה גם נולד עגל בעל אוזן אחת והשנייה בלתי מפותחת, גם נושא החינוך לא התנהל למישרין. המורה גאולה, מ"תיכון מקיף של שם גולדה" בנתיבות, הפליקה לתלמידה שירלי. (רביקוביץ)

¹ כנס אורנים השישי 'עברית שפה חיה'. אורנים - המכללה האקדמית לחינוך, טבעון, פברואר 2007.

האב התאבד ביום הכיפורים, והאם נפטרה חודשים אחריו, מדום לב בזמן שהתקלחה. (קסטל-בלום)

האבא היה מאוד חולה והאמא לא יכלה לטפל בו יותר, ואחותו, לפני שנים עזבה את הארץ במהירות על נעלי העקב שלה. (קסטל-בלום)

החריגה מכלל הרלוואנטיות משיקה לחריגה מכלל הכמות, כשהסופרות הנידונות מפליגות בפרטים טריוויאליים בסיפור המעשה.

בהרצאה יתוארו ויודגמו הסטיות הסמנטיות והלוגיות בסיפורי רביקוביץ וקסטל-בלום, למן סטיות מכללי ההצטרפות הסמנטית, המפרות את כללי הלשון ונהגיה (סטיות במישור הלשון), דרך סטיות הסותרות את תפיסתנו על טבע התופעות בעולם (סטייה במישור הרפרנציאלי. כידוע, קו הגבול בין שני הסוגים אינו חד), ועד סטיות מכלל הרלוואנטיות ומכלל הכמות.

גישת המילה במרכז – והשפעתה על התרגום הספרותי¹
LANGUAGE AS A COLLECTION OF ISOLATED LEXEMES:
A COMMON CONCEPTION AFFECTING TRANSLATION

רינה בן-שחר Rina Ben-Shahar

rina_b@staff.oranim.ac.il

מילות מפתח: תפיסת המילה במרכז; לקסמה; הפונקציה הרפרנציאלית (האינפורמטיבית); ציר הפרדיגמה; ציר הסינטגמה; דפוסי שיחה.

מקרב האילוצים האובייקטיביים והבין-סובייקטיביים המשפיעים על אופיו של הטקסט המתורגם, עוסק מחקר התרגום הספרותי בעיקר בהבדלים בין התרבויות המתעמתות בתרגום, כולל הבדלי נורמות לשוניות-סגנוניות, או בהבדלים מבניים ולקסיקאליים בין הלשונות. ביקורות על תרגומים ספרותיים המתפרסמות בעיתונות נוטות לתלות את אופיו של התרגום בהבדלים בין הלשונות ובכישוריו של המתרגם היחיד. מטרתה של הרצאה זו להצביע על השפעתו החזקה של גורם נוסף על אופיו של התרגום – השפעת התפיסה המקובלת ללשון, הרווחת בקרב משתמשי לשונות שונות, כאל **אוסף של לקסמות** (מילים מילוניות). גישה זו, המעמידה את המילה במרכז, משקפת את מודעות היתר של דוברי הלשון לציר הפרדיגמה, ומודעותם הנמוכה לציר הסינטגמה.

דוברי הלשון מתייחסים אל הלשון, כנראה שלא במודע, כאל אוסף של לקסמות, ואלה, לפי תפיסתם, באות לסמן בראש ובראשונה תכנים בעולם החוץ-לשוני, כלומר: משרתות את הפונקציה הרפרנציאלית (האינפורמטיבית). תפיסה זו באה לידי ביטוי בתחומים שונים של התפקוד הלשוני, הן בעיצוב הסגנוני של טקסטים מקוריים, הן באופן שבו מפענח הדובר שיח בשפה זרה, הן בפעולת התרגום, ואף בהתבטאויות דוברים על הלשון עצמה.

בהרצאה זו אצביע על שלושה גילויים של התפיסה האמורה – תפיסת המילה במרכז – בתרגום הספרותי:

1. תרגום חדש של יצירה נתונה, שנעשה מתוך היכרות עם התרגום הקודם, נוטה "להעתיק" את המבנה התחבירי-סינטאגמאטי של התרגום הקודם (כנראה שלא במודע), ולהציב לו בעיקר המרות לקסיקאליות. עיקר "חידושו" של התרגום הוא אפוא בהצבת נרדפים לקסיקאליים על ציר הפרדיגמה, תוך הזנחת הפונקציות והמישורים האחרים של הלשון.

¹ (2008). **ספר הכנס המדעי השנתי התשיעי 'מחקר, עיון ויצירה באורנים'** (עמ' 39). אורנים – המכללה האקדמית לחינוך, טבעון, יוני 2008.

2. בעיצוב לשון דיבור בדיאלוגים מתורגמים, המתרגמים נוטים לפזר בטקסט בעיקר סמנים לקסיקאליים (מילים מלשון הדיבור), ואילו המבנים הדקדוקיים והתחביריים-סינטאגמאטיים דבקים בנורמות לשון הכתב. ניכר אפוא שעיקר התפקיד של העיצוב הסגנוני מוטל על הלקסמות.

3. בתרגום דפוסים קבועים של שיחה כגון ביטויי פנייה, קריאות, קללות, קשרים פרגמאטיים ריקים, מילות ברכה ופרידה ועוד, המתרגמים נוטים לתרגם מילה מול מילה, ולפי משמעותם המילונית-רפרנציאלית. בדרך זו יסודות פרגמאטיים ריקים ממשמעות (או ריקים למחצה) נטענים במטען סמאנטי עודף, ובציר הסינטאגמה נכפים על הטקסט אינטונאציה, קצב ותחביר "זרים".

בין שואה לגאולה¹
BETWEEN HOLOCAUST AND REDEMPTION

נעימה ברזל Neima Barzel
neima_b@staff.ornanim.ac.il

מילות מפתח: קבוצה אמונית; אימנציה אלוהית; משיחיות היסטורית; הסתר פנים; כורח הגאולה.

בהרצאה אציג את השקפתם של מורי הדרך של הקבוצה האמונית המסבירים את התרחשויות השואה ככורח בתוך תהליך הגאולה.

הרצאה זו היא חלק ממחקר מקיף יותר שאני עוסקת בו, הסוקר ומנתח את מקורותיה הרעיוניים של הקבוצה האמונית כמו גם את הסיבות והנסיבות להתקבלות של תפיסות אלה בשדרות רחבות של החברה בישראל.

קבוצה זו צמחה לכלל זיהוי דורי מוגדר ביהדות הדתית ציונית לאחר מלחמת ששת הימים. היא הורכבה מאנשים צעירים שהיו אז בשנות העשרים לחייהם, מרביתם חניכי ישיבת "מרכז הרב", אמונים על משנתו של הראי"ה קוק ובנו הרצי"ה קוק, ודבקים בתפיסת "הקץ המגולה והדוחק". קבוצה זו היוותה את המסד האידיאלי והחברתי לגוף הפוליטי שצמח ממנה לאחר מלחמת יום הכיפורים, הלא הוא גוש אמונים.

השקפת רבני הקבוצה הנוכרת, הרב צבי יהודה קוק, הרב שלמה חיים הכהן אבינר, הרב יעקוב פילבר הרב יהודה שביב ואחרים, המסבירה את השואה כ"ניתוח אלוקי אכזרי" וכ"היטהרות מטומאה" לשם מימוש הגאולה בימנו (שיחות הרצי"ה, יום השואה תשכ"ז), מעוגנת בתפיסה מטה-היסטורית רחבה של דטרמיניזם משיחי החלטי. תפיסה זו נמצאת בויכוח עם ההסבר השכיח ביהדות הדתית-ציונית לאירועי השואה, שניתן לתמצתה במושג של "הסתר פנים", כאשר חזקה על המאמין שאינו יכול ואף אינו רשאי, לבאר את מעשיו של האלוהים, גם לעת אנושה וחמורה כזאת. כל זה, ובמיוחד את המשתמע והנגזר מההשקפה האמונית-משיחית על השואה, ביחס למציאות חיינו כאן ועכשיו, אציג בהרצאתי.

¹ ספר הכנס המדעי השנתי השמיני 'מחקר, עיון ויצירה באורנים' (עמ' 49). אורנים - המכללה האקדמית לחינוך, טבעון, מאי 2006.

JEWISH RITUAL ARTIFACTS AS METAPHOR FOR EROS AND BODY RE-PRESENTATION

יעל גילעת Yael Guilat

yael_g@staff.ornanim.ac.il

"מפנה היודאיקה", המתרחש בשנים האחרונות ביצירותיהם של אמנים בישראל ובארצות הברית, שונה בכליו ובאופיו מהמוכר עד כה כ"אמנות יהודית". זהו מפנה המבקש אחר הבניה חדשה של זהות יהודית בת-ימינו באמנות, תוך כדי עניין מחודש ומופגן בתשמישי קדושה ותשמישי גוף. בהכללה ניתן לומר, כי בעוד באמריקה יש למקם את התופעה במסגרת השיח הרב-תרבותי והמגמות של ניאאו-פופ וניאו-מושגיות של שנות ה-90 (Kleeblatt, 1996), בישראל החל תהליך זה בסוף שנות ה-60 וה-70 של המאה ה-20 והלך והתעצם במהלך שנות ה-80. בשנות ה-90 העמיק והלך תוך כדי היסדקותה של הזהות הישראלית החילונית, וכיום מהווה את אחד המוקדים המרכזיים של השיח האמנותי (עופרת, 2003).

במסגרת מאמר זה אני מבקשת להבחין בין המגמות שונות המתגלמות במהלך זה בקרב אמנים ואמניות יהודים הן בישראל והן בארצות הברית, בין אם מדובר בתפיסת עולם דתית-אמנותית מזה ובין חילונית מזה. בין האמנים הכלולים במחקר: חיים מאור, מוטי מזרחי, בלו פיינרו, נחמה גולן, ליאונרד נימוי (Nimoy), נייל גולדברג (Neil Goldberg), קארי לייבוביץ (Cary Leibowitz), רונדה ליברמן (Rhonda Lieberman) ועוד.

המחקר עוסק בדימויים אמנותיים ובמשמעותם ביצירות אמנות עכשוויות שנוצרו על ידי אמנים ואמניות יהודים. המחקר מבקש לבחון כיצד תשמישי גוף, ובעיקר תפילין וטליתות, היו לדימויים גופנים-ארוטיים.

במחקר נעשה שימוש בכלי מחקר אייקונוגרפיים ואייקונוולוגיים במשולב עם גישה בין-תחומית פרשנית.

"ואירשתוך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים ואירשתוך באמונה וידעת את יהוה"

(חושע ב, כא-כב).

תמצית הדרמה שביחסי גוף-נפש, אדם-אל כרוכה בתפילין – חפץ פולחני ואינטימי. גבר יהודי מברך "ואירשתוך לי לעולם" ובכך הנחת התפילין מהווה הצהרה חוזרת ונשנית של קשר האירוסין בין ה'

¹ (2005). ספר הכנס המדעי ה-7 "חוקרים באורנים" (עמ' 75-81). אורנים - המכללה האקדמית לחינוך, טבעון, יוני 2008.

לעמו. תורת הקבלה העניקה לקשר זה משנה תוקף אלגורי בהסמכתו לאיחוד בין הקדוש-ברוך-הוא והשכינה – היסודות הזכריים והנקביים של האל לעבר איחוד כל ישראל. קשר רוחני זה מסומן באקט פיזי-גופני, המשעבד את הראש-המחשבה, הלב-הרגשות והיד-המעשים לאותה מחויבות טוטלית. עור הרצועות נכרך על העור של הזרוע החשופה. הפנייה החושית יוצרת העצמה בעת "קריאת שמע", שהמנהג לאחוז בציצית הטלית, להחזיקה כנגד הלב ולנשקה מביא את המתפלל להתמסרות למוחלט.

העור כמעטפת ה"אני" מכיל את הציווי כזיכרון חושי, זיכרון הייחוד של ה"אני" והאל, שבמובן מסוים נושא אופי אוטו-ארוטי (של העצמי עם העצמי) (אנוזה, 2004 ; אודגן, 2002).

המאמר משרטט את האופנים השונים שהזדמנו יחדיו ב"מפנה היודאיקה" המדובר כאן לתוך שדה האמנות – שאלות של זהות יהודית ופרקטיקות ריטואליות עם שאלות על מגדר, משטור הגוף ומיניות, אשר עלו ביתר שאת בפוסט-מודרנה.

בעבודותיהם של האמנים השונים, תפילין וטליתות יוצרים זיכרון ו"תבנית גופנית" מורכבת מטקסטיל, טקסט, טקס ומגע טקטילי. הגוף המובנה והממושטר על ידי התפילה, ההלכה והמנהג מתגלם בחפצי פולחן שהיו למוטיבים אמנותיים רדיקליים.

אמנים כותבים מחדש את המיתוס:

אנדרטת אלכסנדר זייד והיצירות שבאו בעקבותיה

ARTISTS REWRITING THE MYTH: ALEXANDER ZAID'S STATUE AND ITS REFLECTION IN RECENT WORKS OF ART ¹

יעל גילעת Yael Guilat

yael_g@staff.oranim.ac.il

The only equestrian statue erected since the beginning of Jewish settlement in Palestine until this day is the one dedicated to Alexander Zaid, who was murdered in 1938. Zaid was a founding member of the first Zionist paramilitary organizations such as Bar Giora and Ha-Shomer. He embodied the image of the fearless "new Jew," close to nature, a shepherd, an agriculturist, and amateur archeologist, but he has been remembered as one who sacrificed his life in defense of the Jewish people. During his life, and even more after his death, he became a symbol, a kind of popular legend and finally a myth. It is maybe for this reason that since the 1980s, several Israeli artists have depicted the image of Zaid's statue in their works as part of a general reaction to Zionist art and ideology and, particularly, to "invented" Zionist myths. This article re-examines both the previous interpretations of the monument and the social practice of inventing modern national myths. It considers the iconographical, cultural and ideological sources of the monument and the relations between them, focusing on the visual aspects of Zaid's myth and popular memorial cult, on the one hand, and on recent artistic expressions that relate to them, on the other.

¹ (2005). ישראל, 8, 119-144.

**BETWEEN PAINTING AND POETRY, SACRED AND SECULAR REALMS:
YEHUDAH AMICHAÏ AND MICHAEL SGAN-COHEN¹**

Yael Guilat יעל גילעת

yael_g@staff.ornanim.ac.il

To employing the metaphor of culture as an archeological mound whose layers are not arranged in a linear fashion of cause and effect,² I attempt to examine the relationship between the works of Michael Sgan-Cohen historian- art, critic and artist and the poet Yehuda Amichai. The two artists do not share a generational bond. While Sgan-Cohen (1944-1999), Israeli-born, part of the generation of the new State of Israel, developed as an artist in New York in the 1970s. Under the influence of conceptual art and pop art, Amichai (1924-2000), one of most famous poets of the modern Israeli poetry, German-born immigrant, part of the "Palmach generation", embodies the modern poet full of existential doubts, and a kind of "iconoclasm of sacred origins". However, both artists used in their works the Hebrew language, the language of Israeli and Jewish culture, as both the signifier and the signified of their actions. This offers a type of "form-content", full of semantic fields, where the combination and contradiction between sacred and secular is present both in the structure and in the images, as a basis for disagreement, for constant negotiations of rejection and acceptance, of question and answer, of "open and closed" (Amichai's, 1989), of raising and lowering, of agreement and refusal. There are, indeed, differences between the two artists. In different times and places, both Amichai and Sgan-Cohen drew from Jewish sources and tried to shake the "fossilized and authoritative language from which they had grown and which they were challenging",³ in order to reaffirm the covenant with the word and invent a middle ground between sacred and secular spaces with which they could "converse with the God within them".⁴ This conversation took place through the figures of the prophets, through quotes and allusions, through sites and pictorial maps, and mainly through the Hebrew language

¹ (2006). In: Christine B. Verzar and G. Fishhof (Ed.), *Languages and their Meanings, the Festschrift for Nurit Kenaan-Kedar* (pp. 295-305). Tel Aviv University, Tel Aviv.

² Michel Foucault, *L'Archeologie du Savoir*, Paris 1969

³ Yosef Milman, *The Breaking of the Tablets, Ideological and Poetic Culture in the New Hebrew Literature*. Tel Aviv 2004, p.p. 67 (in Hebrew).

⁴ *Idem*.

and Hebrew painting. This ongoing and unsolved "conversation" reflects several themes which were on the minds of both artists and how they reflect in their works will be the foci of this article.

**BETWEEN LULU AND PENINA:
THE YEMENITE WOMAN, HER JEWELRY, AND HER
EMBROIDERY IN THE NEW HEBREW CULTURE ¹**

Yael Guilat יעל גילעט
yael_g@staff.oranim.ac.il

Even in its early stages, the Hebrew culture in Eretz Israel molded the image of the Yemenite Jews according to the duality in its perception of Eastern Jews: as exotic types on the one hand, but as bearers of a primitive, materialistic, low-level culture on the other. Their borderline “otherness” had a role to play in the overarching national purpose of “creating a new Jewish man in the ancestral Land of Israel.” The characters of Yemenite Jews populate poems, stories, novels, plays, and songs written by male and female writers from the first, second, and third *aliyot* (waves of Jewish immigration). As early as the beginning of the twentieth century, we meet images of Yemenite Jews that reflect the invented “Yemeniteness” of these figures, both in plastic art and in the domains of the national folk art that was also being invented.

The way in which the new Hebrew culture constructed the Yemenite woman’s gendered cultural identity, marked as it was by her clothes, jewelry, and embroidery, highlights its instrumentality. The jewelry and embroidery that were received as Yemenite-Israeli were foreign to the Yemenites themselves, and their reception did not aid the process by which the women were supposed to “cross beyond ethnic identity and include national identity within it.” The appropriation process activated towards an object that was never seen as a subject created complex dynamics of inclusion and exclusion, resulting in the estrangement of the product within the community with which it had previously been identified.

¹ (2006). An exchange of gazes between imagination, gender and the revival of the nation. *Nashim*, 11, 198-223

WHERE WERE YOU WHEN IT HAPPENED? ABOUT WOMEN'S ART, GENDER DISCOURSE AND ART CRITICISM IN HAEREZ DAILY NEWSPAPER DURING THE NINETIES ¹

Yael Guilat יעל גילעת

yael_g@staff.oranim.ac.il

The article deals with the role of art criticism in HaErez daily newspaper in the development of gender discourse during the early nineties. The discussion about women's art had been appeared in Israel during the last decades of the twentieth century. As far as this time although female artists were presence in the field of art both artists and critics ignored the gender aspects of the women's work. In the nineties many exhibitions of women artists dealt with feminine subject and have been presented with related critical texts. This "shift" in art field also had been accompanied by the increased appearance of women art critics and a new generation of women critics joined to the very respectful (and masculine) team of writers in HaErez newspaper.

One could expect that the changes in the art field and the new opportunities in art criticism would challenge the discussion and writing about women's art towards developing of new kind of language as Helene Cixous writes ... "women will confirm women in a place other than that which is reserved in and by the symbolic, that is, in a place other than silence". According to this hypothesis I have taken HaErez as a case study that allows us to examine whether under these conditions HaErez art critics took upon itself a leading role to empower the feminine presence with the feminine voice, a improving role in the incipient art gender discourse, or alternatively it has developed step by step with the dynamics of the art field.

¹ (2006). איפה הייתן ומה עשיתן : השיח המגדרי באמנות וביקורת האמנות בראשית שנות התשעים. *ישראל*, 9, 195-221.

LANDSCAPE AS TERRITORY: MAPPING AND MAPS IN CONTEMPORARY ART IN ISRAEL ¹

Yael Guilat יעל גילעט

yael_g@staff.ornanim.ac.il

During the first half of the 1920's, and most intensively in the 1950's, landscape became one of the central motifs in Israeli art. The landscapes of the motherland brought up the realization of the Zionist national dream again and again, and landscape, color and light went through a process of nationalization and became filled with the symbolism of the Zionist project. Even when the landscape was only suggested, moving towards abstract-autonomous painting, it was a very local semi-abstraction seeking the Mediterranean light as a source of ancient national authentication, one of the signs of Jewish mysticism. Palestinian painting, relating to the same area of land they call Palestine, spelled out the landscape in terms of a motherland, creating a national iconography based on the imagery of local nature, village life, and the personification of the landscape as a big mother: the nation.

In these processes we find a tragic parallel reflecting the territorial fight through the cultural-visual representation of the landscape. In opposition to these representations which embody modernistic perceptions of the relations of people-nation-art, from the 1970's, and even more so lately, there has been a growing decline in the presence of the landscape motif and the art works in which it appears, and these have been moving away from the perception of national symbolism. At the same time, questions of identity and territory have been given a complex representation across semantic systems through representations of maps and border markings in work done in different areas: performances, environments, photography, video-art, textile work, collage, digital art and paintings.

The map, a clearly positivistic product of the process of controlling knowledge, policing and territorializing space, was taken over by Jewish and Arab artists living in Israel. My lecture will present the major works representing this move as well as the theoretical

¹ (2006). Proceedings of the *International Conference on Arts in Society - Arts of Engagement* (p. 43). The University of Edinburgh, Scotland.

tools making their interpretation possible. Among others, I will discuss works by Zack Zano, Michael Sgan-Cohen, Blue Simon Finero, Gal Weinstein, Miriam Brock, Farid Abu-Shakra, Meir Gal, David Rib, Salach El-Atrash, and others. "These new maps" gave visualization to split national and cultural identities, refusing to match themselves to imaginary spaces. These maps have disorganized the symbolic system and uncovered mapping as a representation of the taking over of space. They present in different ways the mapping and body branding system present during the process of identity construction. The mapping motif in contemporary art usually offers not one ultimately correct map, but walking trails on the border, a stitching together and unpicking of common areas, a grandiose laying out of wall to wall carpets, embroidered tablecloths of villages that have disappeared, maps of erasings, of blind spots... These are maps that have been enlisted into the fight against mapping, a fight which recognizes the territorial rules of representation, the local history of landscape and territory representations, and out of all these doubts mapping in general, including its alternative mode. Does the drawing of the correct map represent correct reality? Is there a correct map? Writer Jorge Luis Borges (Etcetera, 1966), in his cartography fable, brings this question to an extreme position which cancels the question itself. Even the one-on-one representation is nothing but a representation falling apart when it touches life, eaten and broken down by reality. Between reality (political, cultural, emotional) and the best map there is nothing but a faulty symbol-symbolized relationship. And what does that say about the art-artist relationship in Israel? A relationship that is marked by conflicting historical maps and conflicting realities? Can the artist win the fight against the cartographer?

My view of this process became clearer as part of my work in the art department of Oranim Academic College with several artists such as Farid Abu-Shakra, Gal Weinstein and Mirvat Issa, whose work this issues is present in. Therefore, their presence in the conference through a performance (Farid Abu-Shakra) and video art (Mirvat Issa), may bring together the theoretical-interpretive part of my lecture-article and an artistic experience.

The performance "Carrying" includes an ambivalent figure of an executioner of victim preparing himself to walk and carry car license plates (whose colors represent the territory of the state of Israel and territories taken after 1967 which are today part of the Palestinian Authority), out of an unclear position on the Green Line (the ceasefire line of 1949) drawn on the ground. "Some people carry behind them a train of identities.

Farid Abu-Shakra, an Israeli Arab, turned the identity issue into a visual symbol." (Tali Tamir, 2003). In the video work "Internalization of the Senses" (2005) which documents a performance filmed in the Acre market, the artist, with a bare chest, tries to walk on the 'Green Line' with his hands full of license plates. His walking among the crows turns him into a leader as well as someone being led. Mirvat Issa's video art (2005), together with her partner Adi Ben-Horin, relates to the individual and collective memory of the two. It deals with a blind spot in a map which has been covered by a new marking. Issa is a daughter of a family from Biram village, which was chased away from its land in 1948. Ben-Horin is a second generation of Kibbutz Baram, which settles its land in 1949, near the ruins of the deserted village. Both artists dig in the cemetery, and we witness a historical rashumon: different voices tell in different languages different stories of the same events which changed the maps of their lives.

**ABOUT PAST, TRADITION AND MEMORY:
"NUMI NUMI" - THE LULLABY VIDEO ART PROJECT OF SHULI
NACHSHON AS A CASE STUDY ¹**

Yael Guilat יעל גילעט
yael_g@staff.ornanim.ac.il

Losing tradition implies losing the thread to the past but not necessarily abandoning it. Remembering the past and its possible displaying in visual art are the foci of my presentation.

Memory for me is a skeleton - the structure on which we organize and elaborate our life experiences. The act of remembering and the possibility of displaying it in the field of art are the foci of this paper, in addition to the examination of the relationship between memory and heritage in contemporary art, especially in emigration countries such as Israel. Shuli Nachshon's video installation was selected as a case study: "Numi Numi"-the lullaby project (since 2000 so far). In this video wall project, memory does not represent a reconstituted sequence of a linear past, but an incomplete entity, temporality open to multiple rewritings. Like other video artists who are facing collective memories through their autobiographies, such as Chantal Ackerman and Vera Frenkel, Shuli Nachshon bent her personal longings to collective questions about past, tradition and art. In cultural terms, when tradition is lost or forgotten, transmission of the past is also lost. Losing tradition implies losing the thread to the past, but not necessarily abandoning it. Is it possible that in the new situation, the past (and its recovered memory) should offer us a sense of responsibility to Memory, inviting us to take an active role in the process of building our identities? Is the eternal need to recover memory (both personal and collective) nothing but a hidden desire to resist death, a fear of losing identity, a tense exercise ranging from memorizing to forgetting? In 1992 Shuli Nachshon was looking for "sound" for a documentary movie. She decided to choose a lullaby which her grandparents used to sing to her and her seven siblings, and which her mother, in turn, sang to her children: "ALE-SALEH" a Moroccan-Arabic-Hebrew song. Its recovered memory became the skeleton of "Numi Numi".

¹ Proceedings of 2007 *International Symposium: The Arts in Society* (p. 30), NYU, February 2007.

ADORNING MUSLIM WOMEN'S BODY: A DISCOURSE IN GENDER AND SEXUALITY ¹

Hadas Hirsch הדס הירש

hadas_h@staff.oranim.ac.il

Varieties of adornment of human body are mostly seen by eyes such as jewelry, hair style, make up, teeth, deformation of body parts and tattoo, but other kinds of adornments that are based on other senses such as hearing the voice of jewelry and smelling perfumes must be added to the extended definition. Adornment of all kinds is neither masculine nor feminine by virtue of its nature, but is the result of cultural norms and context, since beyond anatomical differences there is no set of components and unified standards that give substance to the concepts of "true" masculinity and femininity. Therefore, the items of adornment are an instrument for construction the role of the sexes, and gender-cultural differences shape the additions to the physical body suited to each sex.

Adulthood is period of life when women are at the peak of their sexual maturity which means birth and sexual attraction. Here the graph of gender distinctions reaches its highest point, as differences between the sexes by means of adornment become most pronounced.

From the discussion on the adornment of adults in Muslim societies it appears that Muslim jurists distinguished between customs that are desirable or recommended and customs that should be opposed perhaps because they are of foreign origin and the fact that the transformation they make is permanent. The third\ intermediate category is customs that may be tolerated and not clearly forbidden; most of them were attributed to women, such as make up and jewelry.

Muslim jurists defined appropriate way of adornment for both sexes but, while men were prescribed as those who can fulfill Islam, the basic assumption was that women were incapable of fulfilling the decrees of the holy law. The legal solution was to allow some aspects of women's adornment but only after a process of submission to gender differentiation.

¹ *International Conference "Jews and Moslems in the World of Islamic"*. University of Maryland, Maryland, August 2007.

הרטוריקה של סיסמת הפרסומת בעיתונות היומית הישראלית 1948-1960: אפיונים לשוניים-סגנוניים בהקשר חברתי-תרבותי¹

THE RHETORIC OF SLOGANS IN ISRAELI DAILY NEWSPAPERS
BETWEEN 1948-1960: LINGUISTIC-STYLISTIC CHARACTERISTICS
WITHIN A SOCIO-CULTURAL CONTEXT

עירית זאבי Irit Zeevi

irit_z@staff.ornanim.ac.il

סיסמת הפרסומת, לב-לבה של הפרסומת המסחרית, נפוצה כיום בחברה המודרנית, ומהווה חלק בלתי נפרד מהנוף התרבותי שלנו. לשם יצירתה פועלים הפרסומאים בטכניקות מתוחכמות, ובמקרים רבים מתבססים על אמונות ועל ערכים מקובלים בציבור בתקופות שונות. הסיסמה תלויה אפוא בהקשר החברתי-תרבותי, מתייחסת לתקופה מסוימת ולחברה ספציפית. ניתן להגדיר את הסיסמה כ"טקסט זעיר", טקסט דחוס מבחינה מילונית. מגמתה הבולטת להרשים את הנמענים, בעיקר על ידי פנייה לרגש ויצירת מבנה קליט וזכיר. לרוב סיסמאות בנות ימינו הן רב-משמעיות, "סתמיות" ומעורפלות.

המחקר עוסק בסיסמת הפרסומת שהופיעה בעיתונות היומית בעשור הראשון למדינה – ה"דיאלוג" בין הסיסמה לחברה מושפע מהמציאות באותה תקופה. לאחר מלחמת השחרור ענייני חוץ וביטחון מילאו תפקיד מכריע; כמו כן ישראל דאז אימצה רוח, שביטאה ציונות, חלוציות, סולידריות חברתית והייתה חברה מגויסת וצנועה. שנים אלה מגלמות למעשה צירוף של הבעיות הרציניות ביותר בקיומה של המדינה בראשית דרכה – תהליכים אלה היוו תשתית לעיצוב הסיסמה בשנותיה הראשונות.

מטרות המחקר הן תיאור מאפיינים של סיסמת הפרסומת בעיתונות היומית בשנים 1948-1960 שמהם נגזרות המטרות האלה: אופן הצגתה של הסיסמה בדפוס (layout), אפיון המסר של הסיסמה (הקשר בין לשון הסיסמה למציאות), תיאור מאפיינים לשוניים-סגנוניים של הסיסמה.

מן הטקסטים עולה שבתקופה הנידונה לא עוצבו עדיין מוסכמות על מבנה מודעת הפרסומת ולא התבלטה במודעה סיסמת הפרסומת, הנראית לנו היום חיונית ואפילו הכרחית – רק בשליש מהפרסומות הופיעה סיסמה. הסיסמה דאז היא מבע תמציתי בעל אתנחתה כלשהי, שיש בו לרוב אמצעי פואטי, כגון חריזה ומצלול. במקרים רבים נראית הסיסמה כמגויסת לענייני הכלל והחברה (בניגוד לימינו); עם זה ניתן לראות בה סימני מעבר מהשימוש המגויס לענייני הפרט. הסיסמה (בניגוד למקובל כיום) מאמצת בחוס את החגים הדתיים ואת המסורת היהודית ומעמידה אותם במקום מרכזי. כן נמצא כי לשון הסיסמה תקינה, ברורה ובלתי מתחכמת (בשונה מימינו). ראוי

¹ הכנס השנתי ה-10 של האגודה הישראלית לתקשורת, האוניברסיטה העברית בירושלים, אפריל 2006.

לציין שהסיסמה מאזכרת לרוב את שם החברה, מתמקדת במוצריה ומפארת אותם (כיום אין בדרך כלל קשר ישיר בין הסיסמה לתיאור המוצר). מבחינה גרפית הסיסמה לרוב הייתה מסומנת ומוקמה באופן בולט בקצוות של הפרסומת.

The advertising slogan, the heart of commercial advertising, is very common today, and has become part of our culture. In order to create it, advertising people use creative techniques, and in many cases base their work on beliefs and values common during particular periods of time. The slogan is part of a socio-cultural context, and relates to a particular period and a particular society. It can be defined as a "mini-text", compressed from a dictionary point of view. Its main aim is to impress the addressees, mostly through targeting their emotions and creating a memorable structure. Most contemporary slogans are ambiguous and vague.

The study deals with the advertising slogan in daily newspapers during the first decade of the state of Israel – the "dialogue" between the slogan and society is influenced by the reality of the period. After the War of Independence security matters fulfilled a crucial role. In addition, Israel at that time adopted an ideology of Zionism, pioneering, etc., and was a modest society, recruited towards its main goals. These years personify a combination of the most serious problems facing the new nation. These processes became the basis for the design of the slogan in its early years.

The objectives of the study: a description of the characteristics of the advertising slogan in daily newspapers in the years 1948-1960, from which emerge the following objectives: the layout of the slogan, the message characteristics (the connection between language and reality), a description of the linguistic-stylistic characteristics of the slogan.

The texts show that during the period in question there were no acceptable conventions regarding the structure of an advertisement, and the slogan was not prominent, appearing in only about a third of all advertisements, unlike today, when the slogan seems essential. Slogans at the time were concise utterances with a pause of some kind, usually with a poetic device such as rhyme or tone. The slogan often seems 'recruited' to the needs of society (unlike today). In addition, we can see signs of the passage from recruited use to individual use. The slogan, unlike today, warmly embraces religious holidays and Jewish tradition, and places them in the center. We also found that the language of the slogan is standard, clear and unsophisticated (unlike today). In addition, the slogan often mentions the company's name, focuses on the products and glorifies

them. Graphically, the slogan was mostly marked and put in a place of importance at the edges of the advertisement.

"לא לאבד את הצפון" – מלחמת לבנון השנייה בראי הפרסומת¹
"NOT TO LOSE THE NORTH" - THE SECOND LEBANON WAR
AT THE ADVERTISEMENT MIRROR

עירית זאבי Irit Zeevi
irit_z@staff.oranim.ac.il

המחקר בוחן פרסומות מן העיתונות היומית בתקופת מלחמת לבנון השנייה, שעשו שימוש בתוכני המלחמה לשם שיווק מוצרים. בהתבסס על ההנחה שפרסומות מגייסות את המציאות כמכשיר שכנוע, מטרת המחקר לחשוף כיצד המפרסמים עושים שימוש במלחמה לשם קידום מכירות שירותים ומוצרים ולבחון מגמות מיוחדות העולות מניתוח פרסומות בתקופה הנדונה. הסיבה לתיחום הזמן היא הרצון להגדיר תקופה ספציפית שהשפעותיה באות לידי ביטוי בתחומי חיים שונים.

קורפוס המחקר – העיתונות הישראלית החל מ-13.07.2006 ועד 31.08.2006; ה-14.08.2006 מציין את סיומה של המלחמה והתמונה הורחבה עד סוף החודש. **מדגם העיתונים** – שלושת העיתונים המרכזיים של ישראל: "הארץ", "ידיעות אחרונות" ו"מעריב". **דגימת פרסומות** – המדגם כלל פרסומות בתקופה הנדונה שעשו שימוש כלשהו בתוכני המלחמה, למעט כ-2% מהפרסומות שנגרעו מסיבות טכניות. בסך הכול כולל המדגם 80 פרסומות (בתקופה זו, יחסית לימים רגילים, לימי הפוגה, היה מספר מועט של פרסומות; כמו כן נמצא בשכיחות גבוהה מופע של פרסומות חופפות שעסקו בתוכני המלחמה מטעם אותן חברות בעיתונים השונים).

שיטות המחקר: הניתוח המרכזי הוא ניתוח איכותני פרשני-סמיוטי (אם כי מספר פרמטרים נבחנו באופן כמותי).

ממצאים עיקריים: ניתוח פרסומות בתק' מלחמת לבנון השנייה מלמד על שימוש נרחב בגילויי פטריטיזם כאמצעים רטוריים לשם שיווק מוצרי צריכה ושירותים שונים, וכן מצביע על הדרתם של אמצעים אחרים. הרצון להביע אהדה לתושבי הצפון ולתמוך בהם היוו חלק מרכזי במסר השיווקי של המפרסמים, ולשם כך גויסו טכניקות יצירתיות ומגוונות מעולם הפרסום. נראה כי הפרסומות בתקופה הנדונה מגויסות לענייני הכלל ומעמידה את ערכי החברה בישראל, את אמונותיה ובעיותיה במקום עיקרי (בניגוד לימי הפוגה). כן עולה שבניגוד למצופה הפנתה הפרסומת את עיקר תשומת הלב לעורף האזרחי ולא לצה"ל ולחיילים הלוחמים. התבוננות בלשון הפרסומות בתקופה זו מלמדת שאין היא עושה שימוש בלעז (בשונה מהמקובל בימינו), כנראה, כדרך להבעת הזדהות עם המדינה בשעתה הקשה. בנוסף נמצא שלעיתים הפרסומות "משוחחות" זו עם זו, וכך מנהלות דיאלוג גם עם הקוראים.

¹ (2007). הכינוס השישי של האגודה הישראלית לחקר שפה וחברה, הטכניון, חיפה, מאי 2007.

"HUGGING THE NORTH" – ADVERTISING AND PATRIOTISM IN THE SECOND LEBANON WAR¹

עירית זאבי Irit Zeevi

irit_z@staff.ornanim.ac.il

Analysis of advertisements appearing in the daily press in the month of the Second Lebanon War and making use of war-related content to sell products exposes wide usage of patriotism as a special means of marketing different commodities and services, as well as pushing out other means. Sympathy for inhabitants of the North and the wish to support them were at the center of the advertisers' marketing message, for which purpose use was made of diverse and creative advertising techniques. In this article I wish to examine trends and special social content appearing in the analysis of advertisements in the written Israeli press during the Second Lebanon War, and expose how advertisers made use of the war for promotion of products and services during that period of time. The reason for discussing only that time period is the wish to define a specific period whose dramatic influences are expressed today in different domains of life, and will probably be felt a long time in the future. I feel this aspect may contribute to the exposure of Israeli society's values during this special period.

Analysis of advertisements during this period demonstrates wide usage of patriotism as a rhetorical device used for marketing different commodities and services, as well as pushing out other devices. The wish to sympathize with the inhabitants of the North and support them became a central element in the advertisers' marketing message, for which purpose use was made of diverse and creative advertising techniques. It seems that advertising during this period was recruited for public interest, placing the values of Israeli society, as well as its beliefs and problems, at the center (as opposed to more peaceful times). Contrary to our expectations, advertising mostly addressed the civilian home front and not the IDF and its soldiers. Examination of the language of advertisements during this period demonstrates that it does not make use of foreign phrases (unlike common practice today), probably as a way of identifying with the country in its hour of need. In addition, it was found that advertisements sometimes

¹ (2007). "מחבקים את הצפון" – פרסומת ופטריוטיזם במלחמת לבנון השנייה. **הכנס השנתי ה-11 של האגודה הישראלית לתקשורת**, האוניברסיטה הפתוחה ברעננה, מרץ 2007.

'converse' with each other, thus in actual fact carrying on a dialogue with the readers as well.

FROM TEXT TO HYPER-TEXT –
READING AND WRITING IN CYBERSPACE

מירה טנזר Mira Tenzer

mira_t@staff.ornanim.ac.il

סיפור עלילתי, המופיע בטקסט מודפס, הוא בעל מבנה "שטוח" – הסיפור מתחיל בעמוד הראשון ומסתיים באחרון, ומסלול הקריאה הוא ליניארי. מתקיים מעין חוזה לא כתוב בין הכותב לקורא – חוזה הנוגע לשפת הטקסט, לאופן הקריאה ולפורמט. בהתייחסו לעלילה, מגדיר גם אריסטו (בפרק השביעי של "פואטיקה", מצוטט ב - Landow 1992b) את שרירותן של נקודות ההתחלה והסיום בעלילה.

השפה האינטרנטית שונה בתכלית מן השפה הכתובה המודפסת: ראשית, היא מושתתת על היפר-טקסט – אובייקטים הקשורים ביניהם באמצעות "לינקים", דבר המבטל את הליניאריות של מסלול הקריאה. שנית, המורפולוגיה של הרשת מוצאת את ביטוייה לא רק במבנה טכנולוגי אלא במבנה הרעיוני והתוכני, ומשפיעה על אופן הכתיבה, הצגת המידע, ואופן הקריאה והקליטה (למשל, Man, 2002; Hang, 2002; Lowe, and Hall, 1998). רצף הקריאה אינו מוכתב מראש ואינו ידוע לכותב. המושג "התקדמות" מאבד את משמעותו המקורית בסביבה שאיננה ליניארית. אמנם אפשר להתייחס גם אל הספר המודפס כ"פתוח", כפי שמתייחסים Barthes ו-Foucault (אצל Landow, 1992a) אך לדעתי, השוני בין טקסט מודפס להיפרטקסט האינטרנטי אינו רק כמותי, אלא איכותי. הרשת מזמנת "קצוות פתוחים" ושילובם של תכנים חיצוניים, שמקורם אינו בכותב. בטקסט אינטרנטי הכתיבה, כמו גם הקריאה, הן אסוציאטיביות במהותן ומתרחשות גם ללא תלות באופיו או בלמדנותו והשכלתו של הקורא. בנוסף, השוני מחייב את הקורא להפעיל מיומנויות מידעניות-ביקורתיות בעת אחזור המידע (למשל: Hang, 2002). הסביבה הממוחשבת מזמנת פורמט שונה של קריאה, והסגנון המולטימדיאלי, שבו ה"טקסט" אינו עשוי רק ממילים אלא גם מאובייקטים ויזואליים, קוליים וסרטונים ("היפרמדיה") - מחייבים קריאה וכתיבה מסוג אחר ותובעים קיומו של חוזה חדש בין הכותב לקורא.

מה עושה הסביבה האינטרנטית, ההיפר-טקסטואלית, למרחק בין "המסמן" (המילה) ל"מסומן", לדבר עצמו? האומנם המרחק גדל ומועשר, כפי שמרמז הביטוי "היפר-טקסט", או שמא מצטמצם? ואולי הוא משתנה איכותית ונעשה מימד בסביבה חדשה?

¹ (2007). **כנס אורנים השישי 'עברית שפה חיה'**. אורנים - המכללה האקדמית לחינוך, טבעון, פברואר, 2007.

הכתיבה האינטרנטית היא תחום התובע איפוא גיבוש כללים חדשים למושג "כתיבה" והתמחות המושתתת על תכנים שונים (למשל: School of Literature, Communication & Culture, 2006). תפקידו של הקורא באינטרנט משתנה באופן מהותי והוא הופך להיות גורם פעיל ומחולל ביצירה עצמה – בין אם מדובר ביצירה אמנותית – "נט-ארט", בשירה – E-poetry, בסיפורת, באמנות וידאו, או בתכנים לימודיים. האינטרנט מאפשר לקורא להיות גם "קורא-מגיב" או "קורא-מעיר-מבקר", והאפשרות להפיץ את התגובה שלו מרחיבה את המשמעות של המושג "קריאה". לדעתי, לכל אלה יש השלכות משמעותיות גם על אמות המידה שבהן ניתן להעריך את היצירה, והן אינן זהות לאלה המשמשות אותנו בהערכת יצירה ספרותית מודפסת. ההרצאה תעסוק במורפולוגיה של הרשת ובמאפייני השפה האינטרנטית, בהשוואה לשפה הטקסטואלית, כפי שהם מוצאים את ביטויים ביצירות שונות במספר סוגות. הדוגמאות יכללו גם התנסות אישית בכתיבה אינטרנטית.

התפילות¹ בספרות המלחמה האסכטולוגית בקומראן 1QM, 4Q491-4Q496
PRAYERS IN ESCHATOLOGICAL WAR LITERATURE FROM QUMRAN:
1QM, 4Q491-496

רוני ישי Rony Yishay

ששת כתבי היד מהמערה הרביעית (4Q496-4Q491) דנים במלחמה האסכטולוגית שבאחרית הימים, והוגדרו על ידי מוריס בייה כעותקים של מגילת המלחמה (1QM) מהמערה הראשונה. אולם ממחקר השוואתי מדוקדק שערכתי בין כתבי היד מהמערה הרביעית לבין מגילת המלחמה מן המערה הראשונה עולה שלא מדובר בעותקים, וכל כתב יד עוסק בנושא אחר הקשור במלחמה האסכטולוגית. מסקנות מחקרי היו שהקטעים הדומים והתואמים של מגילת המלחמה (1QM) ושל כתבי היד מהמערה (4Q496-4Q491) קיימים רק בשני סוגים ספרותיים: בקטעי תפילה ובקטעים בהם מתוארת המלחמה לפי שלבי מהלכה.

ישנן שלוש תפילות מקבילות במגילת המלחמה ובכתבי המערה הרביעית שהן זהות בתוכן וקרובות מאוד בניסוחן עם הרחבה מעטה של הנוסח במה"מ.

במאמר הנדון הוצגה השוואת הנוסח של התפילה לעידוד הלוחמים שבכתב היד 1 4Q492 לשני הנוסחים המקבילים של תפילה זו המצויים במגילת המלחמה טור י"ב 16-7 וטור י"ט 8-1. הממצאים מוכיחים שהתוכן של שלושת נוסחי התפילה הוא זהה, אך הנוסח של התפילה במגילת המלחמה י"ב שונה במעט, כיוון שהוא רחב יותר, יש בו חלקים שאינם בשני הנוסחים האחרים, וכן יש בו עיבוד תיאולוגי, אוצר מילים שונה וכתוב שונה.

המסקנה היא שלפנינו שתי גרסאות של תפילת עידוד הלוחמים בטרם קרב: האחת מופיעה במגילת המלחמה י"ט 8-1 ובכתב היד 1 4Q492, והאחרת היא גרסה מורחבת בנוסח עם עיבוד תיאולוגי המצויה במגילת המלחמה י"ב 16-7. יש לציין שמטבע הדברים תפילות הן נוסחים מגובשים ומקודשים, ואין לתמוה שהם חוזרים ונשנים בניסוחם בכתבי יד שונים.

במאמר אחר דנתי בסכמה החוזרת של תיאור המלחמה המופיעה במגילת המלחמה (1QM) ובכתבי היד מהמערה הרביעית, ומצאתי שכל תיאורי המלחמה כתובים על-פי דגם ספרותי חוזר שמנוסח באופן זהה (מגילות ד'). לכן האופי הסכמאטי של תיאורי המלחמה ושל התפילות שהם מהווים את הקטעים התואמים והדומים מצביע על כך שלא העתיקו אותם זה מזה, אלא שמדובר במסורת ספרותית ענפה של ספרות המלחמה שהיו בה תפילות קבועות למצבים שונים, ותבנית קבועה לשם תיאור המלחמה, וכשנזקק מחבר בהקשרים שונים לתאר מלחמה או לתפילה השתמש במסורת הספרותית שהייתה מונחת לפניו. ולכן המסקנה היא שכתבי היד מהמערה הרביעית (4Q496-

¹ (2007). בתוך מ' בר-אשר וע' טוב (עורכים), **מגילות ה-ו: מחקרים במגילות מדבר יהודה** (עמ' 147-129). חיפה: אוניברסיטת חיפה, מפעל פרסום מגילות קומראן וירושלים: מוסד ביאליק.

4Q491) שהנושא המרכזי שלהם הוא המלחמה האסכטולוגית אינם עותקים של מגילת המלחמה (1QM) מהמערה הראשונה כפי שסבר מוריס בייה.

¹The six Cave 4 manuscripts (4Q491-4Q496) that describe the eschatological war have been identified by Maurice Baillet as copies of the Cave 1 *War Scroll* (1QM). But a detailed comparison of 1QM and these Cave 4 manuscripts fails to substantiate this identification. In fact, each manuscript deals with a different matter related to the eschatological war, and the only overlap between these texts appears in prayers and war descriptions. The present article compares one set of parallel prayers, namely the prayer to fortify the warriors from 4Q492 1, with two versions of the same prayer found in 1QM XXII, 7-16, and XIX, 1-8. Although the three share the same basic text, the prayer appearing in 1QM XXII is marked by unique material, small theological additions, and, occasionally, different vocabulary. The analysis shows that two versions of the same prayer are at hand: one appears in 1QM XIX, 1-8 and in 4Q492 1; the other, more expanded version, is incorporated into 1QM XXII, 7-16.

Significantly, these variations appear in a prayer, a type of literary unit which is by nature traditional and thus may have been incorporated into the War literature as an already existing unit. A similar phenomenon is observable in the descriptions of the eschatological war, all of which, both in 1QM and the Cave 4 texts, reveal the same basic pattern. In light of these conclusions the six Cave 4 manuscripts should be considered not copies of 1QM, but a reworking of various sources incorporated in the War literature from Qumran.

¹ התקציר באנגלית מופיע בכרך בו מפורסם המאמר - מגילות ה-1 בעמ' 215.

RE-ENCHANTMENT AND THE BOUNDARIES OF DISENCHANTMENT – THE BALANCE OF POWERS BETWEEN MYTHICAL AND CRITICAL THINKING IN THE MODERN AND POSTMODERN WORLDS ¹

Avner Cohen אבנר כהן

avner_c@staff.ornanim.ac.il

Enlightenment saw disenchantment as the cancellation of mythical thought and its replacement by critical thought. This change was perceived as a process of progress and identified with modernism. These attitudes have been shown in the present era as controversial. Many scholars disagree with enlightenment's positive evaluation of disenchantment, and many more disagree with the matching it assumes between disenchantment and modernism. In this lecture I shall try to clarify why enlightenment saw disenchantment as replacement of mythical thought by critical thought, why it identified modernism with this change, and why this identification is (mostly) considered today to be false. I shall then argue that, using terms acceptable to enlightenment, disenchantment as seen since the beginning of modernism was limited by parallel processes of re-enchantment. That is, mythical thought was not dismissed by critical thought, but only changed its form and content. Finally, I shall discuss the question of why, according to the terms of enlightenment, re-enchantment in its modern or postmodern form may be accompanied by phenomena of reification and alienation, and why the fight against these phenomena does not necessitate the minimizing of disenchantment but rather its widening and deepening (that is, the development of critical thought and vaporization of mythical thought).

¹ (2008). *11th International Conference of ISSEI - International Society for the Study of European Ideas*. Language Center, University of Helsinki, Helsinki, July-August, 2008.

מהגרים ישראלים בחו"ל - המשכיות יהודית או התבוללות? ¹

ISRAELI EMIGRANTS ABROAD - JEWISH CONTINUITY OR ASSIMILATION?

לילך לב-ארי Lilach Lev Ari

lilah_l@staff.ornanim.ac.il

מחקר זה עסק בקהילות של ילידי ישראל המתגוררים בארצות אירופה, בייחוד באלה החיים באנגליה ובצרפת. נבדקה השאלה באיזו מידה ישראלים מהגרים תורמים להמשכיות העם היהודי בתפוצות ובאיזו מידה הם מהווים קבוצה מועדת להתבוללות? הכוונה הייתה להתחקות אחר מנגנוני המשכיות הקיום היהודי של מהגרים ישראלים בתפוצות, ובאלה של צאצאיהם.

ב"דור הראשון" נכללו ישראלים אשר היגרו לחו"ל, בדרך כלל כבעלי משפחות ובעת המחקר מרביתם היו נשואים ובגילאי 35 ומעלה, לעומת צעירים, רווקים ובני "דור וחצי" (שנולדו בישראל אך התחנכו חלק או מרבית חייהם בחו"ל) ובני "הדור השני" (ילידי חו"ל). המהגרים הישראלים לדורותיהם - חלקם הגדול השיב לשאלונים (126) והנתונים עובדו סטטיסטית, ועוד 23 ישראלים רואיינו פנים אל פנים. בקרב המשיבים לשאלונים היו 42% גברים ו-58% נשים, בגיל ממוצע 38. מתוך משיבים אלה, 48% התגוררו בעת המחקר באנגליה, 42% בצרפת והיתר (10%) במדינות אחרות באירופה. מרבית הנחקרים (76%) ילידי ישראל.

ממצאי המחקר המרכזיים מצביעים על קשרי גומלין שונים עם ארבע קהילות: הקהילה הלא-יהודית המקומית, הקהילה היהודית המקומית וקהילת הישראלים בחו"ל ובישראל. השוואה בין ישראלים מהדור הראשון, המבוגרים, לישראלים מ"דור וחצי" או דור שני – הצעירים, אפשרה ניתוח של מגמות שונות של המשכיות יהודית מול הטמעות בחברה הלא-יהודית.

היחסים עם הקהילה הלא יהודית, לפי עדותם של הישראלים מהדור הראשון, רופפים ונשענים בעיקר על קשרים כלכליים. בני ובנות הדור הצעיר, לעומתם, מעידים על קשרים הדוקים יותר עם החברה הלא-יהודית. למשל, 23% מהצעירים מקיימים יחסים חברתיים הדוקים עם הקהילה הלא יהודית (בניגוד ל-8% מקרב הדור הראשון); 33% מקיימים עימה יחסים כלכליים הדוקים (לעומת 26% בקרב הדור הראשון) ו-30% מבליים את שעות הפנאי שלהם עם חברים לא יהודים (בהשוואה ל-5% בלבד בקרב דור ראשון).

לגבי מערכת קשרי הגומלין עם הקהילות היהודיות המקומיות, מרבית הישראלים במחקר זה אינם משתייכים וכמעט שאינם פעילים בקהילה היהודית. למעלה ממחצית המשיבים בני הדור הראשון העידו על חוסר מעורבות בקהילה היהודית ורק רבע ציינו כי הם פעילים במידה מסוימת. הניכור

¹ (2008). דוח מחקר: מהגרים ישראלים בחו"ל-המשכיות יהודית או התבוללות? רמת גן, אוניברסיטת בר אילן: מרכז רפפורט.

מהקהילה היהודית בולט יותר בקרב הצעירים, "דור וחצי" ודור שני: 61% מהנשאלים הצעירים ציינו כי אינם משתייכים לקהילה היהודית במקום מגוריהם ואינם פעילים בה. אשר לשכונות מגורים, הצעירים, חיים בשיעורים גבוהים יותר, מאלה של הדור הראשון, בשכונות לא יהודיות (77%-41% בהתאמה).

אמנם בני הדור הראשון, אשר מרביתם נשואים, אינם מועדים להתבוללות (כמעט כולם נשואים ליהודים – בדרך כלל ישראלים) אך גם אינם תורמים רבות להמשכיות יהודית שמקומות מגוריהם בחו"ל אלא להמשכיות ישראלית. ואכן, להבדיל מהקשר הרופף שחשים ישראלים באנגליה ובצרפת לקהילה הלא-יהודית המקומית ואף לקהילה היהודית, הקשר של קהילת הישראלים בינם לבין עצמם בולט בעצמתו, ובעיקר בקרב הנשואים החיים באנגליה. כמו כן, מלבד קשרים משמעותיים עם חברים בישראל, ישראל היא המוקד לכל מערכות הקשרים והביקורים בה תכופים מאד. כלומר הישראלים במחקר הנוכחי מקיימים מערכות קשרים חברתיות טרנס-לאומיות, בין שתי מדינות. בנוסף, ישראלים מבליים ביחד ומקיימים עזרה הדדית וסוגים שונים של פעילויות חברתיות ותרבותיות (אם כי קשרים אלה בינוניים בעוצמתם). ניכר ההבדל בלכידות הקבוצתית הישראלית הגבוהה יותר בקרב המתגוררים באנגליה, לעומת אלה החיים בצרפת, אך גם היא סלקטיבית לקבוצות בעלות מאפיינים סוציו-כלכליים גבוהים בעיקר ולבני הדור הראשון. בקרב הצעירים קיים קושי בשמירת הזהות הישראלית בשל מיעוט מקומות בילוי ומרכזים ישראלים, ובעיקר בשל חוסר רצון למפגש ורצון להתערות בחברה הכללית.

לסיכום, מהמחקר עולה כי קיימים פערים משמעותיים במידת שמירת הזהות היהודית-ישראלית וההיטמעות בחברה הלא יהודית בין הצעירים למבוגרים. בעוד שבני דור ראשון שומרים על זיקתם ליהדות ולישראל, בעיקר באמצעות הקשר ההדוק ששומרים עם ישראל ובאמצעות שימור התרבות הישראלית, הרי שבני "דור וחצי" ודור שני נמצאים בתהליך מתמיד של היטמעות בחברה הלא-יהודית. כמו כן, בעוד ישראלים, בני הדור הראשון, נשענים על זהותם הישראלית - כבסיס איתן להמשכיות ישראלית-יהודית בחו"ל, הצעירים וצאצאי הדור הראשון נמצאים במצב שונה ומנגנוני שמירת הזהות היהודית שלהם אחרים ואולי אף פחות יעילים מאלה של הוריהם.

המסקנות היישומיות ממחקר זה הן כי יש לחזק הקשר של הצעירים ליהדות ולקהילות היהודיות בחו"ל על מנת לשמור על המשכיות יהודית. אך מעבר לכך, יש להגביר את זיקתם לישראל בעיקר לעודדם לחזור ארצה. במידה ולא יצליחו הצעירים לשמר את הזהות היהודית-ישראלית שלהם הם ייטמעו בתוך החברה המקומית הלא-יהודית בשיעור גבוה. החזרה לישראל בקרב הדור הצעיר אפשרית ויש בקרבם נכונות גבוהה לכך. לכן יש לנצל נכונות זו על מנת לעודד את הצעירים לחזק את הקשר לישראל ולשקול חזרה אליה כמולדתם.

ספר: "החלום האמריקני - לגברים בלבד?
מגדר, הגירה וקליטה בקרב ישראלים בארצות הברית"
THE AMERICAN DREAM - FOR MEN ONLY?
GENDER, IMMIGRATION AND THE ASSIMILATION OF ISRAELIS
IN THE UNITED STATES¹

לילך לב-ארי Lilach Lev Ari

lilah_1@staff.ornanim.ac.il

ספר זה דן בהבדלי מגדר בקרב ישראלים וישראליות השוהים בארצות הברית, במהלך הגירתם וקליטתם בה. לחלוקת המין האנושי לגברים ולנשים נודעת השפעה של ממש לגבי מערך החיים החברתיים בהשוואה בין תרבויות, כאשר הבניית העולם המגדרית משקפת בין היתר את יחסי הכוח בין המינים. ההנחה המרכזית היא, כי מהגרים אינם מהווים קבוצה הומוגנית וכי למגדר חלק מרכזי בהסבר ההגירה. לא רק המגדר מסביר את השונות בין המהגרים, אלא גם תהליכי ההגירה והקליטה. נבדקו כאן שלושה היבטים הקשורים בהגירתם של ישראלים וישראליות לארצות הברית ובקליטתם. ההיבט הראשון קשור בקבלת ההחלטה להגר ובמניעי ההגירה; ההיבט השני דן בקליטה הכלכלית, החברתית והתרבותית בארצות הברית; בהיבט השלישי מבטאים הנחקרים מידות שונות של נכונות לשוב ארצה. בראייה אינטגרטיבית של שלושת ההיבטים, המציינים לכאורה שלושה שלבים בתהליך אחד, ראינו בכל היבט את ההבדלים לפי מגדר, וכיצד כל היבט משפיע על ההיבט הבא בתהליך ההגירה כולו.

הנתונים לעבודה זו מבוססים על מדגם של זוגות של מהגרים יהודים, ילידי ישראל, נשואים, הרשומים בקונסוליות לוס אנג'לס, פילדלפיה ומיאמי (ערים אלה נבחרו במכוון מפאת ריכוז רב של ישראלים ויהודים-אמריקאים בהן) ונאספו בין השנים 1998-2000. המדגם כלל בעיקר ילידי ישראל, אך גם ילידי ארצות אחרות אשר הגיעו ארצה כילדים והתחנכו וגדלו בארץ, ואשר שוהים לפחות שלוש שנים בארצות הברית. סך כל המשיבים הסתכם ב-500 נחקרים. המדגם נחלק שווה בין גברים לנשים. גיל המשיבים הממוצע הוא 42. כמחצית מהנחקרים שוהים בארצות הברית בין 3-14 שנים, והיתר ותיקים יותר. מעל שני שלישים מהנחקרים היגרו לארצות הברית בגילאים צעירים (מתחת גיל 31). השאלונים הועברו למשיבים באמצעות הקונסוליות הישראליות בדואר.

הממצאים המרכזיים מצביעים על כך שלמרות העובדה שמרבית הישראלים היגרו לארצות הברית ממניעים כלכליים, מניעים אלה מאפיינים יותר את הגברים, ואילו חלק גדול מהנשים היגרו גם ממניעים אחרים או בעקבות רצונו של הבעל. ההחלטה להגר אינה תמיד הרמונית, ולכן לא כולם

¹ (2008). El Paso, TX: LFB Scholarly Publishing LLC (184 pp.).

העידו על שוויון בקבלת ההחלטה להגר, כאשר למאפייני רקע דמוגרפיים וסוציו-כלכליים הייתה השפעה על מידת השוויון שבה התקבלה ההחלטה להגר.

בתחום "הפרטי", המבנה החברתי בארצות הברית שיפר את מידת השוויון כאשר מדובר בהשוואה בין אופן קבלת ההחלטה להגר ובין האופן שבו צופים הנחקרים שתתקבל ההחלטה לשוב ארצה. עם זאת, הדפוס של שוויון או אי-שוויון בחלוקת התפקידים בין המינים בישראל נשמר בארצות הברית, למעט בקרב נשים בעלות סטטוס סוציו-כלכלי הגבוה. בתחום ה"ציבורי", אכן מבנה ההזדמנויות האמריקאי אפשר מוביליות חברתית לנשים ולגברים ממעמדות שונים, אך לא באופן שווה. חלק מהנשים נהנו מההגירה לארצות הברית (אם כי פחות מהגברים), השתלבו בה מבחינה כלכלית וחברתית ואינן מעוניינות לחזור ארצה ולאבד את יתרון היחסי שרכשו בארה"ב. חלק אחר של נשים הצליחו פחות בתהליך הקליטה הכלכלית והחברתית בארצות הברית, שומרות על הזהות הישראלית ומעוניינות לשוב ארצה. הצפייה ליתרון יחסי של נשים בקליטה החברתית והתרבותית מומשה רק בחלקה; נשים שהצליחו בקליטתן הכלכלית הצליחו גם בקליטתן החברתית. נשים שלא הצליחו בקליטתן הכלכלית נכשלו גם ביתר ההיבטים של הקליטה הן בחברה האמריקאית והן בקהילה היהודית.

ישראלים, המעוניינים לשוב לישראל שייכים למעשה לשני קצוות הקשת הכלכלית. מחד גיסא, הגברים האשכנזים שהגשימו את "החלום האמריקאי", ומאידך גיסא, הנשים הספרדיות שעדיין לא מימשו בצורה מרבית את שאיפותיהן, מה גם שחלקן היגרו בגלל שאיפות הבעל. כמו כן, בקרב ישראלים שמניעי הגירתם היו מוגדרים יותר (כמו לימודים גבוהים בארצות הברית), הרי ככל שמימשו עצמם מבחינה מקצועית כך עלתה הנכונות בקרבם לשוב לישראל. לעומתם, בקרב ישראלים שמניעי הגירתם היו עמומים יותר, כמו סיבות משפחתיות, רצון בן הזוג, תיירות ועוד, ההחלטה לחזור גם היא לא מגובשת. ולבסוף, הסיכוי לחזור ארצה פוחת עוד יותר ככל שהזמן עובר, הוותק בארצות הברית גדל, והרגשת השייכות לחברה האמריקאית ולקהילה היהודית שם מתחזקות. נשים וגברים, שאולי רוצים לחזור ארצה מסיבות משפחתיות, מוצאים את עצמם מתלבטים בין שני העולמות, כפי שהיטיב לנסח זאת ישראלי השוהה בלוס אנג'לס: "כשחיים בארצות הברית מתגעגעים כל הזמן לארץ ולמשפחה ומרגישים את הבדידות בעיקר בחיים. אבל כאשר חוזרים לארץ, מתחילים להתגעגע אל 'סיר הבשר' ולהיזכר כמה טוב היה בארצות הברית ובאיזו רמת חיים נפלאה גרנו".

המחקר הנוכחי מעורר שאלות תיאורטיות, אך גם שאלות יישומיות, בעיקר בכל הנוגע למדיניות כלפי ישראלים וישראליות השוהים בארצות הברית. שאלות אלה, העולות מתוך העבודה הנוכחית, מחזקות את הטענה המרכזית הקובעת כי ההתייחסות למגדר הכרחית כאשר דנים בהגירה כל שהיא, ובעיקר בהגירתם של ישראלים לארצות הברית.

BETWEEN AUTHENTICITY AND ETHNICITY: HERITAGE TOURISM AND RE-ETHNIFICATION AMONG DIASPORA JEWISH YOUTH¹

לילך לב-ארי ודוד מיטלברג

Lilach Lev Ari & David Mittelberg

lilah_l@staff.ornanim.ac.il david_m@staff.ornanim.ac.il

Keywords: Authenticity, diaspora, ethnic identity, heritage tourism, homeland, peoplehood.

Heritage tourism takes on a new meaning when conceived and implemented in the framework of a *diaspora- homeland* context. Trip organizers utilize heritage tourism that identifies the signifiers of national collective identity or *Peoplehood* and construct an experience of authenticity that supports a newly reconstructed narrative of personal and collective identity that bridges the diaspora and homeland identities. This paper inquires into the differential consequences of heritage tourism on the ethnic identity of diaspora travelers from North America and the former Soviet Union to their homeland, specifically contrasting Jewish tourists from different diaspora localities making an otherwise almost identical *birthright israel* trip. For both groups, Jewish ethnic identity was strengthened particularly their emotional attachment to Israel. However, the difference between the two groups was found in the actual factors that explain this post trip attachment to Israel. The experiential component was more prominent among participants from the former Soviet Union, while among North American student participants, Jewish background as well as their higher pre-trip motivations provide explanation for their high post trip scores of attachment to Israel. Israel thus serves as the liminal domain of diaspora tourists, where existential authenticity and pre trip ethnicity as latent as the latter may be, intertwine experientially to generate an expansion of the frame of individual identity of diaspora tourists in their homeland.

עיצוב זיכרונות השואה של הניצולים בהשפעת מפגשם עם הארץ²

¹ (2008). *Journal of Heritage Tourism*, 3(2), 79-103.

² (2006). המחקר נערך במסגרת עבודת דוקטורט המבוסס על ספרי זיכרונות על אודות השואה, שיצאו לאור בארץ (1945-1961), אוניברסיטת תל אביב, בהנחיית פרופ' אניטה שפירא.

THE INFLUENCE OF THE ISRAELI EXPERIENCE ON THE SHAPING OF SURVIVORS' MEMORIES OF THE HOLOCAUST

ד"ר ענת ליבנה Anat Livne

anat_l@staff.ornanim.ac.il

מילות מפתח: ניצולי שואה; זיכרונות/אוטוביוגרפיות; זיכרון קולקטיבי; עיצוב זיכרון השואה.

מחקר זה מבקש לבחון את תרומתם של ניצולי השואה לעיצוב זיכרון השואה בארץ באמצעות ספרי הזיכרונות שכתבו. כן בודק המחקר כיצד ניכר חותמו של המפגש עם החברה הישראלית בתיאורם הרטרופקטיבי של הניצולים את אירועי השואה ואת קורותיהם במהלכה.

מבוא ההרצאה יציג בקצרה את יחס החברה הישראלית אל הניצולים בעת המפגש עמם לאחר המלחמה, ואת המרכיבים הבולטים בעיצוב תודעת השואה בארץ בשנות ה-40 וה-50. כן יוגדר בקצרה מקומה של ספרות הזיכרונות מן השואה במרחב הספרותי והעיתונאי בשנים שבהן עוסק המחקר. תבורר השאלה: מיהם הניצולים שהצליחו לחדור ולהשפיע על הזיכרון המתהווה, ומי האחרים שסיפורם נדחק לשולי התודעה הציבורית.

עיקר ההרצאה יציג את ממצאי המחקר, המבהירים שתי מגמות שונות בחתירתם של הכותבים להשפיע על עיצוב זיכרון השואה בארץ בשנות ה-40 וה-50.

המגמה הראשונה באה לידי ביטוי בבחינת חמש סוגיות בולטות בעיסוק בשואה, שיכולות לשמש אבן בוחן לדרך שבה ביקשו הניצולים בספריהם לקחת חלק בעיצובו של הזיכרון הקולקטיבי. נעשה שימוש במתודה המתאימה לבחינה תמטית השוואתית, ובאופן רוחבי, כלומר בכל קורפוס המחקר.

המגמה השנייה בספרי הזיכרונות, שנועדה להשפיע על דימוי הניצולים והקורבנות מן השואה בעיני הקוראים, נבחנה בעזרת מתודה של חקר נרטיבים, בנייתו הטקסטים של מדגם מתוך ספרי הניצולים. בחלק זה של המחקר נעשה ניסיון לאתר מספר דפוסים נרטיביים קבועים לכתיבת זיכרונות מן השואה בתקופה הנידונה, ולהבין מה משמעות הבחירה בדפוסים הללו עבור הכותבים.

ההשוואה לספרים שכתבו באותן שנים ניצולי שואה בארגנטינה ובארה"ב, ונקראו כקבוצת ביקורת, מראה כי רובם נכתבו בדפוסים נרטיביים שונים בידי ניצולים שנקלטו בתרבות אחרת.

המסקנה העיקרית העולה מהמחקר היא, כי ספרי הזיכרונות המוקדמים משקפים את האופי המורכב שבו ביקשו ניצולי השואה להנחיל את סיפור השואה שלהם לבני הארץ: ברובד המודע והרציונלי – בדיון על המסר והמשמעות של אירועי השואה ביקשו הכותבים להשפיע על שינוי היחס לניצולים ולסיפור השואה. הם הציעו להרחיב ולהעמיק את הבנת ייחודה של התקופה ושל מאבק ההישרדות בתוכה, ותבעו יתר אמפטיה לקורבנות ופחות שיפוטיות. הם ביקשו להיבדל מקבוצת האליטה של מנהיגי המחתרות הלוחמות, שזכתה להבלטה ולהקשבת יתר, כפי שהדבר ניכר גם

ביתרונם של אנשי המחתרות והפרטיזנים בפרסום זיכרונותיהם. סיפוריהם של הכותבים האחרים, כנציגי כלל ציבור הניצולים, ניסו להבליט גם גבורה והישרדות ראויה אחרת. ברובד הפסיכולוגי, הבלתי מודע, שבו נבנה הנרטיב של סיפורם, חתרו רוב הכותבים דווקא להתקבל ולהיות דומים לארצישראלים, ול"לוחמים" בשואה. להחיל את קוד ההתנהגות ואת הדימוי הסטריאוטיפי של הצבר החזק, האמיץ והמוסרי על דמותם שלהם בתקופת השואה. דיון מסוג זה בספרי הזיכרונות של ניצולי השואה, סולל עוד דרך להראות את האופן המפותל ורב הפנים שבו מתעצב הזיכרון החברתי, וניזון מרבדים שונים של סיפור העבר, אפילו באותה קבוצה חברתית. מסקנה זו מצביעה גם על פוריות המחקר הבין-תחומי, החושף תופעות תרבותיות שלא ניתן היה לעמוד עליהן בדרך אחרת.

מִנְפָּעַל לַפּוֹעֵל: עַל אִיחּוּד תְּבִנִית הַסְבִּיל בְּעִבְרִית בַּת-זְמַנֵּנוּ¹
FROM "NIFAAL" TO "PUAL" - ON THE CONVERGENCE OF PASSIVE
PATTERNS IN CONTEMPORARY HEBREW

ליאור לקס Lior Lax

liorlaks@zahav.net.il

הרצאתי עוסקת בתצורת הסביל בעברית ובשינוי שעוברת העברית בפוריותם של הבניינים המשמשים פעלים סבילים. צורות הסביל של פעלים בבניינים *פועל הופעל* אחידות בתנועותיהן. צורות אלה חולקות את התבנית *u-a*, למשל *סיפר-סופר* *הקליט-הוקלט*. בעברית ספרותית ניתן לגזור מכל פועל יוצא פועל סביל בתבנית *u-i* בצורת העבר ותבנית *u-a* בצורת העתיד, זאת ללא קשר למספר ההברות בפועל הפעיל המקביל או לסוג ההברה – קלה או כבדה. הלבוש המורפולוגי של צורות הסביל ניתן לניבוי בקלות יחסית בשפות אלה, שכן צורות אלה חולקות מבנה בסיסי משותף בכל שפה.

לבניין *נפעל* התנהגות שונה. בניין זה משמש כסביל של פעלים יוצאים בבניין *פָּעַל*, למשל: *כתב-נכתב*. אולם בניגוד ל*פועל הופעל*, הוא אינו מוגבל לסביל אלא משמש לתצורת פעלים חוזרים (למשל: *נרשם*), פעלים הדדיים (למשל: *נפגש*), פעלי שינוי והתהוות (למשל: *נרדם*) ועוד. הבסיס התיאורטי לניתוח המורפולוגי הנו גישתו של Aronoff (1976), לפיה הלכסיקון מכיל מילים קיימות בלבד. בכלל זה, אני מאמץ את תיאוריית ה- Stem Modification (Steriade, 1988) אשר מספקת הסבר לתצורת מילים באמצעות שינויים פנימיים החלים על מילים קיימות. תצורתם של *פועל הופעל מופעל* ו*מהפעיל* בהתאמה כרוכה בשינוי תנועות בלבד, בעוד שתצורת *נפעל מופעל* כוללת הוספת תחילית והשמטת התנועה הראשונה של הפועל *נפעל*.

מדוע משמש בניין זה כצורת הסביל של *פָּעַל*? ממה נובעת תצורת סביל חריגה זו? השערתی היא כי בניין *נפעל* איבד את משמעותו הסבילה בעברית בת זמננו וכי דוברי עברית נוטים לאחד את פרדיגמת הסביל תחת אותה תבנית מלודית *u-a*. בהרצאתי אציג ניסוי שערכתי על מנת לבחון את הפוריות של צורות הסביל בעברית. המשתתפים בניסוי היו חמישים דוברי עברית כשפת אם בגילאים 12-47. הנבדקים התבקשו ליצור את צורת הסביל של פעלים מומצאים שהוצגו בפניהם, כפי שמודגם באחד המשפטים מהניסוי (1).

(1) רמי לסק את הבית, כלומר הבית _____ על ידי רמי.

¹ (2007). כנס אורנים השישי 'עברית שפה חיה'. אורנים - המכללה האקדמית לחינוך, טבעון, פברואר, 2007.

השאלון כלל שמונה עשר משפטים עם פעלים מומצאים, עשרה בבניין פֻעַל ושמונה בבניינים פִּיעַל וּמְפִיעַל (ארבעה בכל בניין). כמו כן הוספתי לשאלון תצורה של פעלים אחרים וכן שמות עצם על מנת להימנע מחשיפת שאלת המחקר.

תצורת הסביל של פעלים מומצאים בפִּיעַל וּמְפִיעַל היתה כמעט אחידה בקרב הנבדקים. בממוצע, 92% מהנבדקים יצרו את הסביל של פִּיעַל בִּפְעֵל ו- 94% מהם יצרו את הסביל של הִפְעֵל בְּהוּפְעֵל. תצורת הסביל של פעלים בבניין פֻעַל שונה. רק 30% בממוצע יצרו את הסביל של פֻעַל בִּפְעֵל, בעוד 59% יצרו את צורת הסביל של פֻעַל בְּהוּפְעֵל. הפרדיגמות פִּיעַל-פֻעַל וּמְפִיעַל-הוּפְעֵל מראות יציבות ופרודוקטיביות גבוהה בקרב דוברים, בעוד שאין זה כך לגבי הפרדיגמה פֻעַל-נִפְעַל. רוב הנבדקים העדיפו את תבנית פֻעַל כסביל של פֻעַל, אף על פי שאין פרדיגמות מסוג זה בפעלים קיימים. אני סבור כי ניתן לראות בכך נטייה חזקה ליישור פרדיגמה בתצורת הסביל בקרב דוברי עברית, אשר מאחדים את הפעלים הסבילים תחת אותו מבנה מורפולוגי. פעלים יוצאים בבניינים פֻעַל וּמְפִיעַל, חולקים אצל אותם דוברים צורה סבילה זהה. אכן, חלק מהפעלים המומצאים בפִּיעַל וּמְפִיעַל הם בעלי אותם עיצורי שורש (למשל: גָּלַס וְגִילַס) אותם דוברים אשר שמרו על נִפְעַל בבניין סביל הושפעו מפרדיגמות קיימות בשפה ועל ניגוד בין צורות הסביל של פִּיעַל וּמְפִיעַל.

מדיניות יישוב הבדווים בישראל: הצלחה או כישלון?¹
BEDOUIN SETTLEMENT POLICY IN ISRAEL: SUCCESS OR FAILURE?

ארנון מדזיני Arnon Medzini

arnon_m@staff.ornanim.ac.il

מאז קום המדינה, נתפסו הבדווים בשתי מגמות סותרות: מצד אחד כאוכלוסייה שהפגינה הזדהות ונאמנות למדינה ולכן ראוי לתגמל אותה ולהשקיע בה, ומצד שני כחברה מוסלמית נוודית המאיימת על הטריטוריאליזם של המדינה החדשה.

המדיניות כלפי יישוב הבדווים הוגדרה על ידי ממשלת ישראל בתחילת שנות ה-60. מטרתה הרשמית הייתה כינוס הבדווים ביישובים מוכרים ומתוכננים, מתוך כוונה למנוע את המשך הבנייה הבלתי חוקית ולצמצום תפוסתם הגיאוגרפית. תושבי היישובים הספונטניים היו מיועדים לעבור להתגורר במספר מצומצם של יישובים גדולים ומתוכננים, שבהם תעניק המדינה את מכלול השירותים הציבוריים ברמה המקובלת בשאר היישובים במדינת ישראל.

התכנית הממשלתית מתגלה ככישלון הנובע מסירובם של הבדווים לוותר על תביעותיהם להכרה ממשלתית ביישובים הספונטניים, ולהכרה בבעלותם על האדמות שישבו עליהן. התושבים, שסירבו לעבור ליישובים המתוכננים, הפכו למעשה למפרי חוק. המדינה סירבה לספק להם שירותים ותשתיות ועקב כך הפכו רוב היישובים למוכי עוני ואבטלה, והם מצויים בתחתית הסולם של המדדים חברתיים-כלכליים.

נראה כי הבדווים ניצחו במאבק מנקודת המבט ההתיישבותית והטריטוריאלית. מטרת המדיניות לא הושגה. בתהליך הדרגתי ובלתי מתוכנן זכו מרבית היישובים הבדווים הספונטניים בגליל להכרה, וגם בנגב החל בשנים האחרונות תהליך דומה של הכרה רטרואקטיבית ביישובים הספונטניים.

העימות המתמשך בין הבדווים למדינה הגביר את חוסר האמון בין הצדדים, והפך בשנים האחרונות מעימות קרקעי-כלכלי בלבד גם לפוליטי. אי-מציאת פתרון הולם לקונפליקט אפשר לגורמים לאומיים ולאומנים להיכנס ליישובים ולהשפיע על האוכלוסייה הבדווית.

¹ (2007). בתוך: מעוז, י' (עורך), **אופקים בגיאוגרפיה, 68-69**, 237-251. החוג לגיאוגרפיה ומדעי הסביבה, אוניברסיטת חיפה.

**A WALL, A FENCE, AN OBSTACLE OR A SEAM ZONE AREA –
A POLITICAL-GEOGRAPHICAL REVIEW
OF THE CONSTRUCTION OF THE DIVIDING FENCE
BETWEEN ISRAEL AND THE PALESTINIAN AUTHORITY ¹**

Arnon Medzini ארנון מדזיני

arnon_m@staff.ornanim.ac.il

The idea of constructing the division fence between Israel and the Palestinian Authority in Judea and Samaria came up following the damage wrought by the second Intifada which started in October 2000.

The construction of the fence became a means of stopping repeated acts of terrorism which demonstrated to the citizens of Israel how vulnerable they were to terrorism. The fence was supposed to stop the entry of suicide bombers across the Green Line, stop criminals on their way to Israel and prevent the passage of thousands of Palestinian workers and illegal residents from Palestinian Authority areas into Israel.

Despite the fact that the Israeli government adopted the idea of constructing a fence only as a result of heavy public and political pressure, an agreed-upon topic was turned into a controversial one. The controversy was created when it became evident that the route the Israeli government had approved did not follow the route of the Green Line.

Thus, the plan changed from a purely security-based obstacle enjoying a national consensus into the construction of a lengthy and cumbersome dividing fence, which does not properly separate the two populations, along a route which is completely contradictory of the principles behind the original security-based viewpoint.

The construction of the dividing fence raises several questions of principle which the lecture will address:

How is it that a strategic project which is going to change the country, the international border and the relationship between the two peoples in an extremely meaningful manner, does not raise more interest in Israel?

What is the meaning of the construction of the dividing fence to the population of the Palestinian Authority?

¹ (2007). *Border Geographies: The 2007 Meeting of the AAG* (Association of American Geographers), San Francisco, CA, USA, April 2007.

Does the fence provide the proper solution to the Israeli-Palestinian dispute?

Will international bodies allow Israel to complete the project?

What will neighborly relations look like and be along the fence following its completion?

In order to answer these questions the lecture will focus on several aspects of the disengagement: the Palestinian aspect, the international aspect, the demographic aspect, the security aspect, the human aspect, the Israeli society aspect, the economic aspect (both Israeli and Palestinian) and the ecological aspect.

CAN A MASSIVE SEPARATION WALL CREATE BETTER NEIGHBORING RELATIONS?^{1, 2}

Arnon Medzini ארנון מדזיני

arnon_m@staff.ornanim.ac.il

The separation between Israel and the Palestinians did not become a meaningful topic of discussion from the Six Day War till the mid 90's. The main reasons for this seem to be:

1. Very few disturbances and terrorist attacks, at least until the first Intifada in 1987.
2. The "open gates" policy introduced by Dayan after the war, a policy which united the Israeli and Palestinian populations into one geographical unit, and was opposed to the separation approach.
3. The many connections formed between the two communities: labor in agriculture and construction, markets surrounding the seam zone, a unification of the water and electricity infrastructure and lively bilateral commerce.

The idea of constructing the division fence between Israel and the Palestinian Authority in Judea and Samaria came up following the damage wrought by the second Intifada which started in October 2000.

The construction of the fence became a means of stopping repeated acts of terrorism which demonstrated to the citizens of Israel how vulnerable they were to terrorism. The fence was supposed to stop the entry of suicide bombers across the Green Line, stop criminals on their way to Israel and prevent the passage of thousands of Palestinian workers and illegal residents from Palestinian Authority areas into Israel.

The construction of the dividing fence raises several questions of principle which the lecture will address:

How is it that a strategic project which is going to change the country, the international border and the relationship between the two peoples in an extremely meaningful manner, does not raise more interest in Israel?

¹ (2007). *Border Geographies: The 2007 Meeting of the AAG* (Association of American Geographers), San Francisco, CA, USA, April, 2007.

² The case study of Israel separation wall in the west bank.

What is the meaning of the construction of the dividing fence to the population of the Palestinian Authority?

Does the fence provide the proper solution to the Israeli-Palestinian dispute?

Will international bodies allow Israel to complete the project?

What will neighborly relations look like and be along the fence following its completion?

BARTA'A – THE TRAGIC CASE OF THE TWICE-DIVIDED VILLAGE ¹

Arnon Medzini ארנון מדזיני

arnon_m@staff.ornanim.ac.il

Barta'a village is situated on both sides of the Green Line in the Wadi Ara region. The village numbers about 8,500 Muslim Arab inhabitants.

The village was first divided into two parts with a valley in between following the border marking in the ceasefire agreement between Israel and Jordan in 1949. The western half was placed within the borders of Israel, with its inhabitants becoming Israeli citizens, and the eastern half within the state of Jordan, with its inhabitants becoming Jordanian. As all the inhabitants belong to one large family, the division separated families and relatives connected to each other through ties of marriage, culture, and economy.

In 1967, following the Six-Day War, the village was "reunited". When the entire Arab world was mourning the defeat to Israel, the inhabitants of Barta'a were happy due to the reunification of families made possible after 18 years.

In 1988, following the El-Aktza Intifada, the village of Barta'a became an important commercial center for the entire area, due to the ban placed for security reasons on Israelis entering the Western Bank, particularly the city of Jenin, which used to serve as the main commercial center. Many business people from the Western Bank moved their businesses to Eastern Barta'a, as it was part of the Palestinian Authority and close to the target population. However, the period of economic prosperity did not last long, due to the re-division of the village by the Separation Fence separating Israel and the Palestinian authority in 2003.

The construction of the fence hurt the village inhabitants' lives quite badly. The inhabitants of the eastern part of the village cannot enter Israel without obtaining a special permit. The villagers are separated from the lands, and the accessibility of educational, health, and cultural institutions is limited. Ever since then the village inhabitants have been fighting against the Separation Fence re-dividing their village.

¹ (2007). *International Conference: Cities and Borders, (Border Cities, Divided Cities, Borders in Cities.)* China: Macau, August, 2007.

The aim of the lecture is to examine the ways in which the new border re-dividing the village has influenced the inhabitants' lives, and their motivation to try to change the route of the political border in order to minimize the damage.

A CONNECTION BETWEEN THE LITANI AND THE JORDAN? RESEARCH AND IMPLICATIONS ACROSS HOSTILE BORDERS

ארנון מדזיני ואהרון וולף

Arnon Medzini & Aaron T. Wolf¹

arnon_m@staff.ornanim.ac.il

The Euphrates River rises north of Erzerum in Turkey, where the highest mountains are more than 3000 meters above sea level. The sources are situated between the Black Sea and Lake Van and the river is formed by the confluence of two tributaries, the Murad-Sue, which originates in the many springs in the area of Ala-Dag and flows from the south, and the Kara-Sue, which begins in the Kargapazari Mountains, north of Erzerum and flows from the north to meet at a point near the village of Keban. The Murad-Sue river is 650 km long and the Kara-Sue river is 450 km long. These tributaries contribute 75 per cent of the Euphrates water. From 1,000m, above sea level in north Anatolia, the river is then known as the Euphrates.²

Ten kilometers downstream from the confluence, there is a narrow gorge where the Keban Dam has been constructed. Downstream from the Keban Dam many tributaries and wadis join the river, increasing its discharge. The most important tributary is the Tokhma Sue which drains the Taurus mountains and joins the Euphrates near the town of Malorteya. Below the village of Keban, the Euphrates flows down the steep slopes on the southern margin of the mountains of the Kurdistan and Armenian areas and enters the region of the eastern plains of Syria. The total length of the Euphrates in Turkey is 455 km, from the point of confluence of the Kara-Sue and Murad-Sue until it enters Syria at the town of Trablus.

¹ Department of Geosciences, Oregon State University.

² Al-Hadithi 1979, 45.

THE USE OF NAMES IN CARTOGRAPHY AND MAPS TO CREATE CONNECTION TO A PLACE

ארנון מדזיני וג'ק פסטור

Arnon Medzini & Jack Pastor

arnon_m@staff.ornanim.ac.il jack_p@staff.ornanim.ac.il

מפות הן כלי בסיסי בגיאוגרפיה, המאפשרות לתאר תופעות מיוחדות על נייר. הן משמשות כלי כרטוגרפי נוח ויעיל לקריאה, לכן הכרטוגרפיה היא כלי בסיסי באמצעי התקשורת של הגיאוגרפים, והמפה משמשת למעשה טקסט של הגיאוגרפיים, הנושא עמו את המסר המרחבי.

למפות יש הילה של דייקנות מדעית, הנובעת מהמחשבה שהמפה והשטח חד הם, ואילו הכרטוגרפיה היא מדע ניטרי. לכן אנשים נותנים אמון במפות ורואים בהן ייצוג נאמן של המציאות. בדרך כלל אנשים המתבוננים במפות הם חסרי ידע וכלים לבקור, ולעתים קרובות אף מקבלים חיזוק לדעותיהם על ידי התבוננות במפות.

לעומת זאת, במציאות, שרטוט המפות אינו העתקה מדויקת של המציאות אל הנייר, אלא פרשנות של המציאות. מאחר שמפות מציגות מציאות תלת-ממדית על נייר שטוח, ואמורות להיות קריאות ומובנות, הן אינן יכולות להיות מדויקות, ואפשר לומר שהן חייבות "לשקר" (Monmonier).

למעשה אין מנוס מהצורך הכרטוגרפי להכיל במפה "שקרים לבנים". אמנם המפה מסתמכת בבסיסה על "העולם האמיתי", אך הכרטוגרף אינו יכול להימנע מלייצג במפה את נקודת המבט הסובייקטיבית שלו, את התרבות שהוא בא ממנה או מדבר עליה. לאמתו של דבר מפות מציגות תמונה לא שלמה של המציאות. המפות הן סובייקטיביות, ודרך קריאתן היא סובייקטיבית ופרשנית. כל מפה מסננת את המציאות, מעוותת אותה, משליכה עליה סימנים מוסכמים שבלעדיהם היא חסרת ערך. כל מפה מציגה למעשה את אופני הראייה של יצרניה ומשתמשה ואת תפיסת עולמה (פורטוגלי, 1996). אף אם אין כוונות זדון או מניפולציות מדעת של יוצר המפה, הרי בהיותה ייצוג גרפי תלוי תרבות, היא מעבירה מסרים אידיאולוגיים.

האדם הממוצע אינו מודע, ואף אינו מסוגל להבחין, בכל המניפולציות שעושים הכרטוגרפיים בזמן הכנת המפות על ידי הבחירה של האינפורמציה שתופיע על המפה ודרכי הצגתה. כיוון שבדרך כלל המשתמשים במפות מקבלים את השקרים הלבנים בהבנה, לא קשה לכרטוגרף להכיל במפה גם שקרים לבנים "קשים" יותר.

¹ (2007). ספר כנס העיון השנתי: **מיתוס, שפה וזיכרון בעיצוב התודעה בישראל** (עמ' 75-86). טבעון: אורנים - המכללה האקדמית לחינוך הפקולטה ללימודים מתקדמים, מרץ 2007. הפקולטה ללימודים מתקדמים, מכללת אורנים, טבעון, מרץ 2007.

יכולת זו של המפה להציג מציאות מוזמנת, מאפשר למפות לשמש כלי פוליטי משמעותי ביותר (קולינס, 2004). גם מדינות מרביות להשתמש במפות להעברת תעמולה או מסרים פוליטיים. ביכולת המפות לשרת אינטרסים מכיוון שהללו מכתבים מה ואיך יוצג במפה מכלל מאגר המידע. יכולת זו מאפשרת למפה לשמש גם כלי תעמולתי השואף לכוון את חשיבת האדם אל אפיקים סובייקטיביים הנקבעים על ידי האינטרסים של מזמין המפה.

גופים אלה עושים שימוש מכוון בהכפפת האמצעים הכרטוגרפיים ליצירת המפות המיועדות להעברת המסרים הרצויים ליצירת "אמת" משלהם. מפות אלה מתרכזות רק באותן עובדות או "עובדות לכאורה" העשויות לעצב את ההתנהגות והמחשבות הרצויות למזמין המפה. לצורך כך נעשה שימוש כרטוגרפי בטכניקות שונות הכוללות: השמטה או הוספה של פרטים, שימוש בהיטלים שונים, בקנה מידה, בחירת הנתונים הסטטיסטיים, הדגשת נושא מסוים, שימוש בשמות מקומות, בעיצוב העמוד, בעיצוב הכיתוב בבחירת שם למפה ובחירת סמלים וצבעים דרמטיים ופרובוקטיביים.¹

לדוגמה: סולם הצבעים שנבחר למפה ומידת הנגדתם, יכולים לשמש להדגשת פרטים מסוימים ולהעלמתם של פרטים אחרים. בתחום הכיתוב: שמו של יישוב שייכתב באותיות גדולות יצביע על חשיבותו ומרכזיותו בעיני יוצר המפה, וייתפס בעיני המתבונן כמקום יותר חשוב. גם בחירת קנה המידה יכולה להעלים או להדגיש תופעות במרחב.

¹ עבודת המחקר הנרחבת ביותר בנושא נכתבה בידי Mark Monmonier בספרו *How to Lie with Maps*. הספר ראה אור לראשונה בשנת 1991 והוצאה שנייה, מורחבת ומתוקנת, בשנת 1996. הספר מדגים באופן מפורט ביותר כיצד ניתן בעזרת הכרטוגרפיה לעשות מניפולציות בשרטוט מפות ולאיילו מטרות.

"הקהילה" של ניו יורק - חינוך, "יהדות" ופוליטיקה¹
NEW YORK'S "COMMUNITY" -
EDUCATION, "JUDAISM" AND POLITICS.

אודי מנור Udi Manor
udi_m@staff.ornanim.ac.il

במסגרת כנס העוסק בחינוך ובקהילה יש מקום לפרספקטיבה היסטורית. הנחת היסוד העומדת מאחורי טענה זו היא שבמציאות המודרנית הזהות היהודית לא רק מגוונת בביטוייה ובהגדרותיה, אלא היא איננה מובנת מאליה כלל. מכאן למסקנתם של הוגי דעות בזמננו ובתחילת העת החדשה גם יחד, שהזהות היהודית תלויה קשר בלתי נפרד בחינוך יהודי אדוקואטי למציאות המודרנית, ושללא ארגון קהילתי אדוקואטי אף הוא, לא יתכן חינוך יהודי.

זו הייתה עמדתם של אישים כמו נפתלי הרץ וייזל, איש המאה ה-18, של מרדכי יוסט, איש המאה ה-19, של אנשי כ"ח, הארגון הכלל-יהודי שקם בצרפת ב-1860, של משה הס [1862], של דובנוב איש "תורת המרכזים" [1860-1941] וכמובן של התנועה הציונית לגווניה וזרמיה. ענין הקשר ההכרחי בין חינוך יהודי-מודרני לקהילה יהודית-מודרנית עלה באופן המובהק ביותר בחברה החופשית והדינמית ביותר, הלא היא החברה האמריקנית. יהודי ארה"ב עמדו בפני האתגר הזה מראשית קיומם, ועוד יותר מכך בתקופת ההגירה הגדולה [1875-1924], ולאחריה. אדרבא, ככל שגדל מספר יהודי אמריקה וככל שאלו השתלבו בסביבתם תוך שמירה על זהותם בדרכים רבות ומגוונות, כך התגבר האתגר. זה הביא למה שמכונה "הזרמים ביהדות", לקשר המיוחד בין ישראל לבין יהדות ארה"ב, ועוד.

במסגרת הזמן העומד לרשותי בכוונתי להציג ולדון במקרה אחד מתולדות יהודי ארה"ב, המקרה של "הקהילה" שקמה בניו יורק בשנת 1908, הונהגה על ידי יהודה לייב מאגנס, התמודדה מול קשיים רבים ביניהם התנגדותם של גורמי ציבור יהודיים למיניהם [סוציאליסטים משמאל ופלוטוקרטים מימין], והתפוגגה לבסוף בתחילת שנות ה-20.

בכוונתי להראות שהמאמצים של מאגנס ושותפיו במקרה של "הקהילה" היהודית בניו יורק, גם אם לא נשאו את הפרי שיוזמיהם התכוונו אליו, הרי שיש בהם ללמדנו משהו על האתגרים העומדים לפנינו. במילים אחרות, ההרצאה אמורה לכסות עוד פרק עלום יחסית בתולדות עם ישראל בעת החדשה, ובמקביל להציע כלים היסטוריים לדיון בסוגיה אקטואלית ואקוטית.

¹ **הכנס המדעי השנתי השמיני: קהילה וחינוך בתמורות הזמן בארץ ישראל ובתפוצות** (האגודה הישראלית לחקר תולדות החינוך) – **ספר התקצירים** (עמ' 27). אוניברסיטת תל אביב ואורנים, המכללה האקדמית לחינוך, טבעון, יוני 2006.

מצבות כמקור מידע היסטורי (בסוביינייה יז'יורי, פולין)¹
TOMBSTONES AS AN HISTORICAL SOURCE
(IN SOBIEŃIE JEZIORY, POLAND)

אמונה נחמני-גפני Emuna Nahmani-Gafni

zvika@013.net.il

נושא המחקר הוא מצבות יהודיות מהיישוב סוביינייה יז'יורי בפולין. המצבות נעקרו ב-1943 מבית הקברות היהודי ושימשו לריצוף חצר בית הכומר שבמלחמת העולם השנייה הוחסו על ידי הגרמנים ושימש כתחנת ז'נדרמריה. בשנת 2003 ביוזמת הכומר, הונחו המצבות בערמות בין העצים שניטעו על שטח בית הקברות. המצבות מהוות מקור מידע היסטורי, בהיותן שריד לתרבות חומרית אותנטית. **מטרת המחקר** הייתה להרחיב את הידע שלנו על הקהילה, שלא נותר ממנה כל תיעוד אחר. ייחודו של המחקר הוא בכך שהוא יכול להיבנות על כלל המצבות של היהודים שנמצאו בבית הקברות ביישוב הנזכר בגלל הנסיבות המיוחדות של עקירתן תוך כדי המלחמה ו"הטמנתן" כריצוף בחצר הכנסייה. הממצאים מראים כי ניתן ללמוד מן המצבות רבות על קהילה זו כדגם לקהילות רבות אחרות.

¹ (2008). המחקר נערך בתמיכת ועדת המחקר הבין-מכללתית, מכון מופ"ת, תל אביב.

KIBBUTZIM AND MONASTERIES: IDEOLOGY, THEOLOGY AND PRACTICE ¹

Henry Near הנרי ניר

hnear@b-emek.org.il

Keywords: kibbutzim; monasteries; *Gemeinschaft*.

This paper is one of a series which aims to present a general account of the philosophy of communalism, as it has evolved among the members of close-knit communities such as kibbutzim, communes, monasteries and the like. It compares central elements in kibbutz ideology with what is on the face of it a similar institution -- the monastery -- concentrating, in particular, on the theology of monasticism.

In the kibbutz, the concept of community as such – “communion” or “Gemeinschaft” -- is a central element both in attracting people to live the communal life and in sustaining the social fabric of the community. In the classical monastic literature, however, this element seems to be lacking: I have discovered a number of passages in monastic theology reminiscent of the literary and ideological literature of the kibbutz; but these are definitely exceptional, and are not presented as a major part of the rationale of monastic life: the monastery seems to be primarily an infrastructure within which the individual can concentrate on prayer and study, rather than a vibrant community in which the being together of the members is seen – and felt – as having value in itself.

On the other hand, many of those with personal experience of monastic life contend that *Gemeinschaft* is one of its hallmarks. This paper will present my findings so far, hazard some suggestions as to the reasons for this contrast between theology and life as it is lived, and compare this situation with that in the kibbutz, past and present.

¹ (2005). *The Conference of European Utopian Studies Society*, New Lanark, Scotland, July 2005.

THE KIBBUTZ UTOPIA TODAY (AND TOMORROW?): A REPORT FROM THE FRONT ¹

Henry Near הנרי ניר

hnear@b-emek.org.il

Keywords: contemporary kibbutz; social changes; kibbutz history

Viewed from a distance, the current state of the kibbutz movement seems simple: an utopian experiment which attracted the hopes and expectations of many, and played an important part in the development of the State of Israel, was seized by a widespread crisis no less surprising and devastating than the fall of Communism, and is well on the way to complete disintegration within a generation or two. Seen from close up, however, the picture is much more complex, even bewildering: it includes 'conservative' kibbutzim, whose structure and values have scarcely changed since the 'golden age' of the kibbutz; others which have gone far on the road to privatization, and some of which have even become moshavim (cooperative smallholders' settlements); other groups which are attempting to maintain the pristine values of the kibbutz, while abandoning many of its traditional characteristics; and several other variants.

The aim of this paper is to give an up-to-date picture of this situation, linked to a historical analysis of the factors which brought it about, and an attempt at an educated guess as to what the future will bring.

¹ (2006). *The Conference of Italian Utopian Studies Society*, Florence, Italy, May 2006.

THE INDUSTRIALIZATION OF THE KIBBUTZ: UTOPIA AND PRACTICE¹

Henry Near הנרי ניר

hnear@b-emek.org.il

Keywords: kibbutz; agrarian ethos; post-utopianism

The kibbutz is an outstanding example of a post-utopian society: an experiment based on a utopian concept, which has developed in ways which its founders, who were spurred on by a quite clearly defined concept of an ideal society, would not have approved of, and in some cases simply not conceived of. Kibbutz theory never related to science as such. But its practical applications – technology and industry – have been components of kibbutz theory and practice from a very early stage. The 'agrarian ethos' – the belief that agriculture and rural life formed a main component of any ideal society – was part of every variety of kibbutz ideology, from the beginnings of the kibbutz in the first decade of the twentieth century. But during the twenties one of the main kibbutz movements developed a theory according to which the ideal kibbutz would comprise 'agriculture, industry and handicrafts'. This led to struggles between various groups of kibbutzim, centred on the question of what was the ideal way of kibbutz living, which eventually split into different movements. From the mid-forties, however, industry spread to all the kibbutz movements, and from the fifties onwards it began to be recognized as an essential component of the kibbutz economy. Today there is virtually no kibbutz without its factory, and many have several; and many kibbutz members work in sophisticated industrial concerns, some within the kibbutz, others outside it.

This lecture outlined the historical development of this process, and the ideological, educational and economic struggles and dilemmas which accompanied, and still accompany it. It will ask whether the present state of the kibbutz is compatible with the utopian ideal; and, in particular, what is the present and future state of the agrarian ethos.

¹ (2007). *Annual Conference of International Communal Studies Association*, Damanhur, Italy, June 2007.

STILL IN SEARCH OF GEMEINSCHAFT¹

Henry Near הנרי ניר

hnear@b-emek.org.il

Keywords: kibbutz and communes; *Gemeinschaft*; Hutterites

In previously published articles I have discussed the nature of the 'communal experience' (*Gemeinschaft*) and its place in the philosophical outlook of various communal societies : using the kibbutz as a central model, I have compared it to the Christian monastery, and claimed that, though the structure of these two forms of communal life is very similar, the place of community in their thought system is very different: whereas in the kibbutz it is paramount, in the monastery it is rarely considered to be an essential component of the monastic ideal.

In this paper I intend to continue my comparative quest, and discuss the place of *Gemeinschaft* in a number of intentional societies – particularly the Hutterites of North America -- and in a variety of religious and political movements. I shall also ask whether it is legitimate to view it as a primary source of ethical values, and consider the way it has affected the historical development of utopian movements.

¹ (2007). *The European Utopian Studies Society Conference*. University of Plymouth, Plymouth, UK, July 2007.

PAIN AS POINT OF DEPARTURE FOR A HUMANISTIC DIALOGUE ¹

David Netzer דוד נצזר

netzerd@netvision.net.il

Keywords: Peace-Education; Jewish-Arab Dialogue; Humanism.

The Centre for Humanistic Education [CHE] within Ghetto Fighters' House Museum engages high-school students from the Israeli Arab and Jewish sectors in a dialogue connecting between the Holocaust, personal and social morals and implications for present Israeli society.

CHE process encounters two separate groups belonging to Israeli citizenry: Jews and Arabs.

Contact between Jews and Arabs in Israel is largely limited to functional necessities – work and commerce. Socially, culturally, mentally and politically – these are two separate societies.

Historical traumas are present in any Jewish-Arab encounter.

For the Arabs, the defeat in the 1948 war to the Jews and the founding of Israel is called Nakba – disaster. It entailed the destruction of their homes and villages; the exile of their majority to neighbouring countries; and the fall of those who remained to a status of “A terrified minority, a crowd with no leader, which overnight turned from landlord to stepson.” (Halabi, 2000).

Almost 60 years later the Arab minority is still in a state of inferiority in most walks of life, still the stepson.

The Holocaust is a formative traumatic experience for Israeli Jews. The successful, albeit costly, result of the 1948 war is the realization of the generations-long dream: a Jewish state.

¹ (2005). “*Places of Memory and Reconciliation*” – *International conference on Peace-Education*, School of Peace at Monte Sole, Bologna, Italy, April 2005.

² הוצג בכנס בנושא חינוך לשלום, תחת השם “מקומות של זיכרון ופיוס”, אשר אורגן על ידי בית הספר לשלום שבפארק ההיסטורי מונטה סולה, ליד בולוניה שבאיטליה. השתתפתי כנציג “המרכז לחינוך הומניסטי בבית לוחמי הגטאות”, המקיים קשר פעיל מתמשך עם המוסד המארח. בכנס השתתפו כ-40 חוקרים ואנשי חינוך מ-12 מדינות על פני כל היבשות.

It is not rare that sitting in the same room in CHE seminars are descendants of the generation of 1948, from both sides of the tragedy: Holocaust survivors who came to Israel and built a Kibbutz on the lands of what was an Arab village.

At the background, sometimes at the forefront, of these past traumas and present sentiments, lies the active Israeli-Palestinian conflict.

This conflict sustains a socio-political process developing since the 1967 war in the collective identity of Israeli Arabs: their unequivocal identification with their Palestinian nationality and the Palestinian cause. This entails a differentiation between citizenship and nationality. In a situation of conflict, especially a permanent and violent one, this difference deepens and evolves to a "conflict of identities" (Rouhana 1997) both internally and externally: within the Israeli-Arab's individual and collective personality – and vis-à-vis the Jewish majority and the State.

Since the outburst of the violence in late 2000, Jewish-Arab encounters have faded out and become rare within Israel and virtually non-existent with Palestinians. CHE is one of very few organizations that managed to continue such activity, proclaimed as a dialogue between neighbouring citizens of Israel. This is a clear attempt to confront the identity conflict by setting a hierarchy: Citizenship over Nationality. In CHE view this means that in accordance with democratic and humanistic values, backed by lessons derived from the Holocaust – the main burden of responsibility for maintaining a genuine democratic society lies with the members and institutions of the majority.

The past traumas intertwine with the agonies of the present in the group encounters.

Prevalent positions of the Jews revolve around their need for a sense of security. Whether referring to the Holocaust, the Israeli-Arab wars from 1948 onwards or suicide bombings by Palestinian terrorists - Jewish participants commonly demand of their counterparts recognition of the Jews' right to live in Israel securely. They find it most difficult to contain their counterparts' dual identity.

The Arabs bring their frustration from their inherent "stepson" situation, embedded in the "original sin" of 1948, and their identification with their national brothers' suffering. "Your grandfathers, victims of European racism, victimized our grandparents; and now you're doing to the Palestinians what the Nazis did to you!" This is a familiar statement that summarizes the complexity and reflects the intensity of emotions involved.

The impact of CHE on participants indicates that the pain of both collectives contains the potential of serving as a bridge: Arabs learning about the Holocaust and its

implications for the Jews; Jews learning about the Nakba and its relation to the present – come to recognize and acknowledge each other's narrative. Humanism, as a comprehensive set of values, is offered as an integrative conceptual framework.

האוקסימורון כתחבולה להעצמת נוכחות מיתית:

קווים לסגנונו של יורם קניוק ב"היהודי האחרון"¹

**OXYMORON AS A DEVICE FOR INTENSIFYING MYTHICAL
PRESENCE: YORAM KANYUK'S STYLE CHARACTERISTICS
IN "THE LAST JEW"**

יעל פויס Yael Poyas

yael_p@staff.ornanim.ac.il

יורם קניוק פורש ברומן שלו "היהודי האחרון" (1982) עולם גדוש אירועים ודמויות ובו מאתיים שנה של קיום יהודי מימי המשיח פרנק עד, כנראה, מלחמת יום כיפור. חומרי הרומן, ארגונו ולשונו מקנים תחושה של נוכחות מיתית עזה (פויס, תשנ"ט). ההרצאה תתמקד בביטויי השונים של האוקסימורון כאמצעי סגנוני, לשוני ומבני שבכוחו להעצים את חווית המיתוס ברומן. האוקסימורון, הפרדוקס ומפגש הניגודים מופיעים ברומן ברמות ובעוצמות שונות. הם מאפשרים פריצת חציצות והגדרות ויוצרים עולם זורם ומצטבר שמאפיין את החשיבה המיתית: הרום נושק לשפל, העוצמה לחולשה, הראשית טמונה מלכתחילה באחרית וההתגלות נובעת מההסתר. המתחים בין הקטבים הנושקים זה לזה הם אבני הבניין של מיתוס הגאולה והחורבן של הקיום היהודי. האוקסימורון והפרדוקס ארוגים באישיותן של הדמויות, בזרימתם של האירועים ואף בלשון ובסגנון.

ריבוי ביטויים אוקסימורוניים: "קור חורך" ו"חיך פוצע" הם דוגמה לביטויים המאפיינים דמויות. משום שהדמויות מעוצבות כביטוי אנושי למפגש ניגודים ברוח האמירה "האדם הוא אל בחורבותיו" (ברזל, 1979) תומכים הביטויים האוקסימורוניים בהפקעת הדמויות ממישור מציאות ריאלי ושגור אל עבר מישורי מציאות מיתיים.

מציאות אוקסימורונית: תשתית היקום של הרומן מוצגת באמצעות המשפט: "בראשית היה חורבן" (עמ' 108). אוקסימורון זה הוא המוטו החוזר בקיום היהודי כמעשה אבות סימן לבנים: בכל דור ודור אנו חווים את הראשית הנובעת מתוך האחרית, ואת העוצמה הבונה הנובעת מתוך החטא וההרס.

שמות הנושאים משמעויות סותרות: דמויות רבות ברומן נושאות שמות טעונים משמעויות מנוגדות. מתן בסתר, אבי השושלת, מגלם בקרבו גם את הצדקה וגם את השוחד. סתר תהילה, אחד מצאצאי המשפחה, נושא בשמו את התהילה המוחצנת ואת הנסתר המופנם.

¹ (2007). **כנס אורנים השישי 'עברית שפה חיה'**. אורנים - המכללה האקדמית לחינוך, טבעון, פברואר, 2007.

סמלים בעלי משמעויות סותרות: הסמלים הזרועים ברומן מתפרשים תמיד לשתי משמעויות מנוגדות. סמל הציפור, לדוגמה, מופיע כסמל החירות במציאות המדכאה של מחנה הריכוז, אך בישראל הוא מומר לסמל העיט, מי שמתפרנס מהמתים.

הסגנון: הרומן הוא מצבור סרטי טייפ פרומים וקרועים המתעדים אירועים, תמונות ודיווחים. אוסף הטייפים מאפשר סמיכות סגנונות מנוגדים. קטעים המבוססים על רצפים היפוטאקטיים דחוסי משפטים משועבדים, המערימים עוד ועוד מידע, נמצאים בצד פסקאות שבהן משפטים קצרים פראטקטיים רודפים זה את זה. בחירה סגנונית זו יוצרת זרימה בצד נתק. שרשרות משפטים חסרי נשימה בצד פרטי מידע מנותקים מרובי דממות. סמיכותם של שני הסגנונות התחביריים המהופכים זה לזה, משרתת את חוקיות שילוב הניגודים האופיינית לרומן, ומחזקת את תחושת הפרדוקס.

האוקסימורון המצמיח משמעות חדשה ממיזוג ניגודים (לנדאו, 1990) משתלב בעולם המיתי המתרקם ברומן, מעצם העובדה שהוא מפגיש ניגודים וממצע ביניהם תוך יצירת משמעות חדשה. הגודש המועצם של הופעותיו ברומן באמצעות הסגנון והלשון מפנה את תשומת הלב אל הניסיון לברוא עולם ספרותי שבו מציאויות מתנגשות חיות זו בצד זו.

THE IMAGE OF WOMAN AS WITCH IN SELECTED NOVELS BY FAY WELDON AND MARGARET ATWOOD¹

Nancy Peled ננסי פלד

nancy_p@staff.ornanim.ac.il

The word “witch” evokes in all of us a variety of responses and expectations which have been inculcated through cultural and social myths, as well as through historical fact. We may be afraid of a witch, or intrigued or envious because of some supernatural power that by definition must be hers. In feminine literature, both feminist and by females, empowered women are not always admirable heroines, but the very fact of their empowerment makes them figures for approbation by other women, even if their problematic identity allies them to witches. Literature and legend have appropriated the witch from history for an extraordinary range of signification within feminine discourse. Margaret Atwood and Fay Weldon are two contemporary female authors whose work has touched on the core of the female condition in the middle- to- late twentieth century. They have often chosen to write about angry, or difficult, or unattractive, or misused women who have suffered and cause suffering. These women may have supernatural powers, real or imagined, within the context of the novel; they may commit malicious acts for no apparent reason, in order to seek vengeance, or perhaps to protest cultural dictates of a woman’s “place” -- in the home, and in society, then and now.

In other words, these heroines might be witches, and a comparison of the historical witch of legend and fact, to a selection of the modern (or post-modern) heroines of Atwood and Weldon may illuminate one of the ways in which their fiction succeeds in speaking so eloquently to their female audiences - by both affirming and denying the complexities of being female through an image of witch that has come to be accepted as referring to women only.

The witch, in feminist eyes, has become simultaneously positive and negative. She is a reprobate in the maliciousness of her deeds, and admirable in the power, freedom and

¹ *The International Conference on Narrative*. Carleton University, Ottawa, Canada, April 2006. From Speakers’ Biographies.

<http://www.swan.ac.uk/english/conference/biographies.html>

independence the actual engaging in such deeds implies. This dual identity is one way the witch can signify both denial and affirmation of the state of being female.

ספר: "ישראלית שפה יפה"¹
ISRAELI, A BEAUTIFUL LANGUAGE

גלעד צוקרמן Ghil'ad Zuckermann
gzuckermann@gmail.com

האם אתגר קרת ושיי עגנון כותבים באותה שפה? האם הלשון המדוברת בישראל היא אמנם העברית של כתבי הקודש מקדמות דנא, או שמדובר בשפה אחרת, עם דני"א שונה? האם ניתן להחיות לשון מתה קלינית שלא דיברו בה כשפת אם כ-1750 שנה? או שמא החייאה תמיד תכלול הפריה הדדית עם שפות האם של המחיים? תמיד אמרו לנו "עברית שפה יפה" ודרשו מאיתנו "עברי, דבר עברית!" אבל באיזו שפה הישראלים מדברים בעצם?

ישראלים נוטים לחשוב שהם דוברים את לשונו של ישעיהו הנביא (עם טעויות). הם מאמינים ששפתם היא עברית (לתקופותיה: תנ"כית, משנאית וכו'...) שהוחייתה בסוף המאה ה-19. כדי לשמור על ה"טוהר" שלה, הם נוטים לתקן "טעויות" ללא הרף: "אל תאמר 'עשר שקל', אמור 'עשרה שקלים!'", "אל תגיד 'יש לי את הספר', הגידי 'יש לי הספר!'" וכו'. ואולם השאלה היא מדוע הישראלים לכאורה "טועים" כל הזמן בשפתם שלהם?

להלן תשובה מקורית ומפתיעה: השם המתאים לשפה שאנו מדברים היום אינו "עברית" אלא "ישראלית". ולא מדובר כאן כלל וכלל בשינוי סמנטי בלבד. טהרני השפה מנסים לכפות דקדוק עברי על שפה חדשה בעלת הגיון פנימי משל עצמה. "החייאת השפה העברית" רוויה מיתוסים שהם תולדה של אידיאולוגיית "שליטת הגולה", התכחשות להיברידיזציה היהודית, ולאומיות התרה אחר עתיקות יומין. השפה שאנו מדברים היום אינה העברית השמית הישנה אלא שפת-קלאיים יהודית שמית-אירופית בת 120 שנה. לא מדובר כאן על רצח יידיש אלא על יידיש רעדט זיך (היידיש מתדברת בתוך הישראלית).

הספר "ישראלית שפה יפה" מנתח את יחסי הגומלין בין הישראלית, העברית, היידיש ושפות אחרות. שילוב ההשפעות השמיות וההודו-אירופאיות ניכר כבר בדקדוק ובאוצר המילים של התורמות העיקריות לשפה הישראלית. בעוד היידיש עוצבה על-ידי העברית והארמית, לשונות הודו-אירופאיות (כמו יוונית) מילאו תפקיד חשוב בעברית. לאופייה של הישראלית כשפת-קלאיים חשובות ביותר בהקשר לגבולות היכולת להחיות שפה, לגנטיקה ולטיפולוגיה בלשנית, וכן לסוציו-לינגוויסטיקה ולבלשנות-מגע. בעודה מעמידה למבחן את ההנחות המוכרות לנו, חושף הספר אמת אחרת, שבכוחה לשנות את האופן שבו אנחנו תופסים את השפה שלנו בפרט ואת התרבות הישראלית בכלל.

¹ (2008). הוצאת עם עובד.

IDENTIFYING THE BEST PREDICTORS OF ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE SPELLING AMONGST MIDDLE SCHOOL HEBREW SPEAKERS¹

ג'נינה קהן-הורביץ, יוסף שימרון וריצ'רד ספארקס

Janina Kahn-Horwitz, Joseph Shimron² & Richard Sparks³ horwitz@netvision.net.il

Key Words: Spelling, Predictors, English as a Foreign Language

This research looked at English as a Foreign Language (EFL) Spelling Development amongst first language (L1) Hebrew speakers. Initial spelling ability of 79 students at the end of 4th grade was examined and the spelling of these same students was once again examined at the end of 9th grade (5 years later).

Research questions included examining the extent to which Hebrew and English literacy related variables predicted 4th and later 9th grade EFL spelling. In addition, we questioned to what extent EFL spelling developmental stages are similar to L1 English spelling developmental stages. Finally, we attempted to characterize the spelling of strong, medium and weak EFL spelling using a developmental model.

4th and 9th grade dependent variables included the spelling of English sentences including words that reflected EFL level. 4th grade independent variables included knowledge of English letters and sounds, English word recognition and word attack, phonological and morphological awareness, orthographic ability, word recognition and word attack and reading speed (all measured in Hebrew). 9th grade independent variables included word recognition and word attack, semantic knowledge, naming speed (letters and numbers), working memory (all measured in English), and phonological awareness, orthographic ability, word attack (accuracy and speed), semantic knowledge, naming speed (letters and numbers) and working memory (all measured in Hebrew).

Results of hierarchical stepwise regressions showed that 31% of the explained variance for end of 4th grade EFL spelling was accounted for (in order of

¹ (2005). The meeting of *The Society for the Scientific Study of Reading*, Toronto, Canada, June 2005.

² University of Haifa.

³ College of Mount St. Joseph.

importance) by knowledge of English letter sounds and names, phonological awareness and reading speed (measured in Hebrew). 74% of the explained variance for end of 9th grade EFL spelling was accounted for (in order of importance) by end of 9th grade English word recognition, end of 4th grade English word recognition and word attack, end of 9th grade Hebrew orthographic ability (spelling), end of 4th grade Hebrew word recognition and attack and naming speed of numbers in Hebrew at the end of 9th grade.

Knowledge of English letter sounds and names predicting 4th grade spelling provides support for a developmental model of EFL spelling where knowledge of English letter sounds and names signifies the beginning stage of spelling development. Decoding words in English was found to be the strongest predictor of EFL spelling. English word reading experience facilitated the learning of orthographic patterns which was subsequently used for EFL spelling. Partial support was found for L1 Hebrew literacy measures predicting EFL spelling from a longitudinal perspective (phonological awareness, the speeded reading measure, word recognition and word attack – at the end of 4th grade) and in 9th grade (spelling and the speeded naming of numbers).

A qualitative analysis of spelling errors at the end of 9th grade showed weak spellers exhibiting semiphonetic and phonetic spelling. Spellers who received mean scores were found to be mainly in the transitional stage of spelling. Strong spellers showed mainly correct spelling. L1 interference was mainly observed amongst weak spellers.

PREDICTING ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE READING FROM A LONGITUDINAL PERSPECTIVE¹

ג'נינה קהן-הורביץ, יוסף שימרון, ריצ'רד ספארקס וזחבה גולדשטיין

Janina Kahn-Horwitz, Joseph Shimron ²,

Richard Sparks ³ & Zahava Goldstein ²

¹ (2006). The meeting of *The Society for the Scientific Study of Reading*, Vancouver, Canada, July 2005.

² University of Haifa.

³ College of Mount St. Joseph.

This research looked at predictors of English as a Foreign Language (EFL) word reading and reading comprehension from a longitudinal perspective. 152 Hebrew first language (L1) students in their first year of EFL study were tested on Hebrew literacy and linguistic related abilities including phonological and morphological awareness, spelling ability, word recognition (accuracy and speed) and word attack as well as vocabulary knowledge. At the end of 4th grade, their first year of EFL acquisition, they were tested on knowledge of English letter sounds and names, word recognition (accuracy and speed), word attack, vocabulary knowledge and reading comprehension. Five years later, 77 of the original 152 participants who were at the end of their 9th grade year agreed to participate in a follow up study. These same students were tested on Hebrew (L1) phonological awareness, spelling, word attack (speed and accuracy), RAN numbers and letters, and vocabulary knowledge. In addition, they were tested on the following EFL literacy related measures: vocabulary knowledge, spelling, word recognition, word attack, reading comprehension, and RAN numbers and letters.

Research questions examined which L1 Hebrew and EFL longitudinal and concurrent variables predicted 9th grade EFL word reading and reading comprehension.

Results of hierarchical stepwise regressions showed that 52% of the explained variance for 9th grade EFL word reading was accounted for (in order of importance) by 9th grade EFL spelling ability, 9th grade phonological awareness measured in Hebrew, 4th grade EFL spelling ability, and a composite measure of English and Hebrew RAN letters. Results of a hierarchical stepwise regression analysis showed that 70% of the explained variance for 9th grade EFL reading comprehension was accounted for (in order of importance) by 9th grade EFL vocabulary knowledge, 9th grade EFL spelling and finally 9th grade phonological awareness measured in Hebrew.

These longitudinal results show that orthographic ability (measured by EFL spelling) in 9th grade and 5 years earlier, in 4th grade is the strongest predictor of EFL word reading. This provides additional evidence for the importance of orthographic sensitivity in a deep orthography such as English, particularly taking into account that English is a foreign language for these students. In addition, phonological awareness (measured in Hebrew) at this relatively advanced stage of EFL word reading, still accounts for a small but significant amount of explained variance. This supports the cross-linguistic impact of phonological awareness which continues to impact on EFL reading 5 years

after acquisition. The small, but significant contribution of EFL and Hebrew RAN letters in explaining EFL word reading provides evidence for the importance of naming speed for efficient word recognition.

A simple model of reading is supported for longitudinal English as a foreign language reading comprehension by concurrent EFL vocabulary knowledge and EFL spelling (representing orthographic ability) as well as cross-linguistic transfer of 9th grade phonological awareness.

Key Words: reading, longitudinal, English as a Foreign Language

האתגר החינוכי הרב-תרבותי של הנרטיב המזרחי החדש¹
THE MULTICULTURAL EDUCATIONAL CHALLENGE OF THE NEW
ORIENTAL NARRATIVE IN ISRAEL

אריה קיזל Arie Kizel

kizel@zahav.net.il

מילות מפתח: רב-תרבותיות, נרטיבים בישראל, מזרחים, הקשת הדמוקרטית המזרחית

עמדת היסוד של כינון הנרטיב המזרחי החדש, המיוצג במיוחד על ידי הוגי "הקשת הדמוקרטית המזרחית", עמידה אל מול ההיסטוריה הישראלית-יהודית-ציונית-אשכנזית וסימונו של האשכנזי כציוני (כלבן) שהתווה את נרטיב-העל ההגמוני וכוון את מנגנון השלטון, הפצתו, הצדקתו ואליונותו כלפי מזרחים (וגם אחרים). הנרטיב החדש מתבסס על הנחת היסוד כי המזרחים יוצרו תחת מנגנון הכחשה אישית וקולקטיבית. הוא מבקש לחלץ אותם מעמדת הנחיתות העצמית דרך פעולה אקטיבית.

בנרטיב המזרחי החדש קיים יסוד של לקיחת אחריות מודעת אמנציפטורית בדיעבד, ולא מֶרֶד בדור ההורים וביקורת עליהם, אלא הבנה וחמלה למצבם. אין בו ביאת-חשבון עם הדור הראשון אלא בקשת סליחה ממנו, תוך ניסיון לשוב אליו כקולקטיב ולהחיותם כפרטים נוכחים בחברה אשר העלימה אותם.

הנרטיב המזרחי החדש מבקש לדחות את הטינה כיסוד מארגן ולהמירה במרד, גם חינוכי, על הנחות היסוד של נרטיב-העל תוך מחויבות לחשוף את הפרקטיקות הממלכדות את הזהות המזרחית, ולנסות לחלץ אותה מעוצמתה הפוליטית של הלאומיות היהודית. הוא מאתגר שתי נקודות-משיכה, שהן משוכות קונספטואליות באפיסטמולוגיה הקיימת שעוצבה על ידי נרטיב-העל, והן ההבחנה בין שתי צורות-שיח שלכאורה אינן נפגשות: השיח העדתי והשיח הלאומי. השיח העדתי נתפש כשיח פנים-יהודי המתארגן סביב החלוקה בין "אשכנזים" ל"מזרחים", והשיח הלאומי נתפש כשיח כלל-יהודי המתארגן סביב החלוקה בין יהודים ללא-יהודים.

במקביל מבקש הנרטיב החדש לחלץ את הדיון בזהות מזרחית משני קטבים המנסים להשתיקו. הקוטב האחד ממוקד בעמדה המהותנית של זהות המיוחסת למנטליות ולתרבות של המזרחים. הקוטב השני מתרכז בעמדות הניאו-מרקסיסטיות הרואות ב"מזרחיות" מעמד ישראלי שעוצב על ידי כוחות שוק העבודה, פיזור האוכלוסין והדרה מעוצמות ומקורות כלכליים וחינוכיים.

¹ (2008). בתוך: 60 שנות חינוך בישראל: עבר, הווה ועתיד (עמ' 159-166).. ירושלים: מכון מנדל למנהיגות.

לפני המאבק אל מול ההגמוניה עליו לבסס את ההסכמה כי קיימת זהות מזרחית. זהו האתגר החינוכי הרב-תרבותי המרכזי של הנרטיב. כדי להתגבר על מצוקה זו מבקש הנרטיב החדש שלא לסמן את עצמו בצבע מסוים – עיראקי או מרוקאי, תימני או לובי. הוא נדרש להיות אוניברסאלי, אבל מעצם הגדרתו כמזרחי הוא פרטיקולרי, ולפיכך הוא מכונן בסביבה נרטיבית שהיא מובנית סתירות בלתי-מתיישבות לכאורה. אלא שהוגי הנרטיב החדש טוענים כי סתירות אלה הן התוצאה של המהותנות הציונית אשר ביקשה ומבקשת לתחום את המזרחיות אל תוך הקוביות הנרטיביות המשרתות, בעיקר, את ההגמוניה ואת הנחות היסוד שלה, ולפיכך הם דוחים את הסתירות ומציעים הרחבה של המזרחיות לכלל זהות בלתי מתוחמת תחת שתי הצדקות. האחת, התפיסה הרב-תרבותית והשנייה, הביקורת הפוסט-קולוניאליסטית.

אחד ממרכיבי הנרטיב המזרחי החדש הוא כתיבת היסטוריה מזרחית חדשה. זהו מהלך היוצא כנגד הטלאולוגיה הציונית והסדר שלה וכנגד הקשר הרציף בין זהות יהודית לציונית, ומבקש להצביע על השבר בין שתייהן ומתכוון לכתוב היסטוריה חדשה אשר תבקש למקם נקודות התחלה שונות, לבצע מהלך של כתיבת עלילה שונה של האירועים ומתן פרשנות מנקודת מבט מזרחית. המהלך הנרטיבי המוצע יכיל הרמנויטיקה של אי-אמון כבד כלפי הממסד, ובחלקה תהיה זו הרמנויטיקה אשר תבסס את עמדת הקורבן של המזרחי תחת הדיכוי כחלק מבקשת הסליחה של הדור השני מהדור הראשון. המהלך של בניית הנרטיב המזרחי החדש עושה שימוש בתובנות מתוך המחשבה הפוסט-קולוניאלית, בעיקר במתח שבין אדוארד סעיד להומי ק. באבא. השורשים הפוסטקולוניאליסטים של הנרטיב המזרחי החדש שעונים על הנחת היסוד כי הציונות היא תנועה קולוניאלית שפעלה כבר מראשית תהליך ההתיישבות בסוף המאה ה-19 והגיעה לשיאה ב-1948. אחרים מסמנים את ראשית הקולוניאליזם עם "הכיבוש הישראלי" ביוני 1967.

הנרטיב החדש מבוסס גם על פוליטיקה של לבנות המסיטה את נקודת המבט מההתרכזות ב"שחור הנחות", כשהלובן מונח כקטגוריה מובנת מאליה וטבעית לנקודת המבט שבה ה"לובן" הוא קונסטרוקציה תרבותית הטומנת בחובה סתירות פנימיות והדחקות המאפשרות לה לכונן את עצמה כלובן סמכותי. נקודת המבט לפיכך תאפשר את הוצאת ה"לובן" (האשכנזי) מחד-ממדיותו והפיכתו ל"אחר", על כל ההגזעה המתהפכת הכרוכה בדבר.

לשון כלאיים מול נורמה של טהרנות: על חירות הלשון
של אבות ישורון¹

HYBRID LANGUAGE VS. PURITY NORMS – ON THE LIBERAL USE OF
LANGUAGE BY AVOT YESHURON

חגי רוגני Hagai Rogani
haggai_r@staff.ornanim.ac.il

כבר בראשית שנות השלושים של המאה העשרים, בימים שבהם צייתה השירה העברית לנורמות של תקינות לשונית ושל טהרנות, ביטא אבות ישורון את ייחודיותו ואת חריגותו ביצירת לשון אחרת, החורגת ממוסכמות אלה. בימים שפרסם את שיריו הראשונים עמדה השירה העברית במעבר מן הרומנטיקה של ביאליק, טשרניחובסקי ובני דורם אל מודרניזם ארץ ישראלי חדש, שמבשריו אורי צבי גרינברג, רחל ושלונסקי. המשוררים שמחו על העברית הקמה לתחייה לנגד עיניהם כמוצאי שלל רב וחוללו בה נפלאות, אך בחינת לשונם תגלה תכונה משותפת: כולם כאחד נאמנים לצו הכפול של טהרנות ושל תקינות לשונית, שאבותיו – האידיאולוגיה של החייאת הלשון העברית כמעשה ציוני מצד אחד, ויחס של סגידה ללשון בכלל, שהיה אופייני לשירה מקדמת דנא, מצד שני. נכון, ביאליק אמר "וכאשר שנוררתם תשנוררו", ושלונסקי כתב (בשיר ילדים) "אינעל אבוק ג'וק", אך אלה הם ממזרים לשוניים מסומנים היטב, ולכן גם חרוטים בזיכרון, המעידים על הכלל שאינו נוהג כך. נורמות אלה נובעות בין השאר מגישה לאומית מודרניסטית, הדוחה הן את רוחות העבר, והן את עולמם (תרבותם, לשונם) של אותם 'אחרים' שאינם חלק מקבוצת הלאום.

האחד והיחיד שפרץ מוסכמות לשוניות אלה היה כאמור אבות ישורון. כשם שבשיריו כתב על נושאים שהשירה העברית בארץ ישראל לא נגעה בהם – תחילה תמונות מחיי הערבים, ואחרי 1948 מחאה על הגירוש ועל הרס הכפרים – כך גם חרגה לשון שירתו מראשיתה מהנורמה הטהרנית: כבר מראשית יצירתו בתחילת שנות השלושים משובצים בשירתו שפע מילים וביטויים מיובאים מן הערבית, כגון: דָּבָה [נקבת הצבוע], טַבִּיחַ [תבשיל, ארוחה], מַאֲזִין, רֹאחַת [הִלָּחָה], פִּלְלָח, פִּלְלָחִין, תַּעֲרִיפָה [מטבע של חצי גרוש], שְׂרִיפָה [קדושה]. לאחר השואה מופיעים בה גם ביטויים ומילים ביידיש, פולנית ולדינו (אופנהיימר, 1997: 139-140).

גם דרכי ההתכה של המילים והביטויים השאולים מקוריות: שְׂבִיפָה או שָׂבָב בערבית הופכים בלשונו ל"שְׂבִיבוּנִים", מְרַחֵבָה – ל"מְרַחֵב" ועוד. ובולט השימוש בהלחם הרב-לשוני שרווח אז בסלנג: "כּוּשְׁמִנְטוּשׁ, שִׁילּוּב שֶׁל מִנְתוּשׁ" (ערבית: תְּלוּשׁ) ו'קוּשׁ מִיין טוּשׁ' (יידיש: שק לי בתחת).

¹ (2007). **כנס אורנים השישי 'עברית שפה חיה'**. אורנים - המכללה האקדמית לחינוך, טבעון, פברואר, 2007.

בחירה לשונית זו מעידה על אוזן כרויה לבליל הלשוניות הנשמעות בארץ ישראל באותן שנים, על דחיית נורמות לשוניות הנובעות מאידיאולוגיה הגמונית ועל יכולת ליצור לשון כלאיים המכילה את ה'אחרי' בתוך עולמו של היוצר (Bhaba, 1994: 28-38). אפשר שזו הכרעה לשונית פואטית, אך אפשר גם שזו הכרעה פוליטית.

מעשה האמנות – בין משמעות להתענוגות:

בחינת מרכיב המשמעות ביצירה התרבותית על פי מחשבת רולאן בארת¹

**WORK OF ART - BETWEEN MEANING AND DELIGHT:
EXAMINATION OF THE MEANING COMPONENT
OF THE CULTURAL WORK OF ART
BY ROLAND BARTHES**

חובב רשלבך Hovav Rashelbach

hovav-r@zahav.net.il

מעולם לא הייתה האמנות כה קשובה לצופה, כה זקוקה לו, מחזרת אחריו ומגששת סביבו –
ובו בזמן מאתגרת אותו, מגרה את חושיו, תובעת ממנו שותפות עקבית וצמודה למהלכה.
(רותי דירקטור – "אמנות עכשווית אני מדברת עליכם")

אחת מהנחות היסוד שלי ביחס לאמנות היא שהיצירה האיכותית, זו המעוררת למחשבה חוזרת ונשנית,
ממוקמת באזור גבולי, על ציר משוער, שבקצהו האחד הסימן הברור ובקצהו האחר הסימן הסתום;
חסר המשמעות. לציר זה אני קורא "ציר ההבנה". הנחה זו מובילה לטענה: היצירה האמנותית
(האיכותית) ממוקמת במקום שאינו מאפשר (תרבותית) אנרכיה גורפת מבחינת המשמעות; אינו מאפשר
חוסר משמעות מוחלט. מכאן נובעת המסקנה, שעל היצירה האיכותית להתאפיין בנטייה לאחדות;
כלומר, להיות מדודה במשמעויותיה (בהנחה שאחדות לצורותיה מנוגדת לאנרכיה).

לטענתי ציר ההבנה הוא ציר ישר, חד-ממדי, הבנוי על יחס בינארי – לכן, בנקודה מסוימת במרכזו
מתרחש השינוי האמנותי: שם נוצר האובייקט הסינולרי החדש. מצד שני יש הטוענים, שהשינוי מתרחש
בקצה האחד של ציר ההבנה – הקצה הלא ברור; זה שבו נגמרת ההבנה המקובלת; זה שרק בו
מתאפשרת יצירת אמנות חדשה. לכאורה מוצגת כאן סתירה, שכן השינוי, המתאפיין כרגע ייחודי,
מתרחש בשני מקומות שונים: האחד במרכז "ציר ההבנה" והשני בקצהו הלא ברור.

כדי למנוע סתירה, אני מוסיף וטוען שיש לראות את השינוי כמתרחש בשני המקומות. לפיכך, בשעה
שהמתנגדים טוענים שציר ההבנה נתון להתפתחות (או התארכות) רק מקצהו הבלתי ברור, אני טוען
שהשינוי מתרחש על פני כל הציר. למעשה, כקו תיאורטי, כולו משתנה; הוא מתארך לשני הצדדים וגם
אופן הופעתו נתון לשינוי.

בבסיס צורת המחשבה הזו מצוי רעיון הדיאלקטיקה ההיגליאנית: ביטול, שימור והעלאה. ברם,
ההצדקה לטענה שלי נעוצה בשימת דגש על מרכיבי הביטול-שימור (על היחס בין תזה לאנטיזה)
כמומנטים אחד בתהליך שמציגה מערכת דיאלקטית, לעומת מומנטים שני, המתגלם בהעלאה

¹ (2007). תקציר התיזה לתואר M.A., באוניברסיטת ת"א.

(בסינתזה). כך אני עדיין יכול להתייחס לציר ההבנה כציר בינארי, חד-ממדי.

לאור זאת מספיק הסבר ראוי שיסודו מיתי - למשל, דיאלקטיקת האדון והעבד (קליין, 2006) ורעיון 'השאפיה לאפס' (זייף, 2003), על מנת להצדיק את קו מחשבתי. לפיכך אני מתבסס על טיעוניו הניאו-רטוריים של רולאן בארט (1980-1915) כל עוד הם בני תוקף. תוקף של סברה רטורית נקבע על פי החקשר שבו הוא נטען. לשם כך אני בוחר את תקפות הנחותיי לאור סברותיו ובהתאם להקשרם (פרוגל, 2006).

ברצוני לציין שבעבודה זו שאלתי איננה: מהי יצירה אמנותית איכותית? בתזה זו אני מבקש לדון בשאלה: מהו מקום היצירה האמנותית האיכותית? לפיכך הנחת היסוד שלעיל באשר לאיכות היצירה האמנותית, מושתתת על התנאי הבארטיאני-קאנטיאני הבא: יצירת אמנות איכותית מודרנית חייבת לעורר למחשבה חוזרת ונשנית.

במסה 'המיתוס היום' (1957) בארט פורש תיאוריה, המושתתת על תיאוריה של לוי-שטראוס, על פיה המיתוס הוא תוצר של עיוות, המאפשר להסביר מצבי חיים בעייתיים – כאלו הנתפסים כבעלי סתירה פנימית. במסה זו, המנסה לתת שיטה לניתוח תופעות תרבותיות, בארט מבקש לחשוף, באמצעות "סכמת המיתוס", כיצד כל תופעה חברתית הנתפסת כטבעית היא פועל יוצא של מוסכמה לשונית שרירותית. מוסכמה לשונית שעברה עיבוד נוסף שתכליתו הפקת תועלת על ידי בעלי עניין. הללו מבקשים לצורכיהם לשמר את האמונה של המשתמש התמים שהגילום התרבותי (בעיקר שהם יצרו) נוצר באופן טבעי.

בארט, בהסברו, משתמש בתפיסה הסטרוקטורליסטית של הלשון שהציע הבלשן פרדינן דה-סוסיר. הוא עושה זאת תוך שינוי ההדגש ביחס לצמד המושגים הסוסיריאני: מסמן/מסומן. על פי הסבר זה, בשעה שדה-סוסיר מתבסס, כתפיסה תיאורטית, על התאמה עקבית בין מרכיבי הסימן: מסמן/מסומן, בארט מדגיש את האפשרות של אי-ההתאמה שבין המסמן למסומן¹. כך בארט מייצר מבנה מערכתי מורחב, בו מיוחס לסימן ערך מוסף: היות בעל פוטנציאל לשמש כאיבר במערכת טפילה; במערכת חדשה. בארט מכנה מערכת מסדר שני זה: המערכת המיתית. כך הסימן הופך להיות מרכיב פונקציונלי חדש, המקשר בין שני סדרים: סדר הלשון וסדר המיתוס. ברם, רגע השינוי (החל ביחס לסימן) מיוחס לסדר המיתי. ככזה הוא מושתתת על רעיון הביטול-שימור, כמומנט אחד, המאפשר תולדה של סינתזה חדשה – מסמן-על. מסמן מסדר שני הפתוח למשמע חדש; למסומן-על². שינוי זה יקבל ביטוי קיצוני בתפיסת המסמן (המאיידת את המסומן) שבמסה "המשמעות השלישית" (1970). תפיסה זו מייחסת למסמן: דחיקה מתמדת של המסומן תוך שימור של משמעות חסרת יציבות. שימור של יסוד מסמן הגורם לאימה או לסקרנות. החרדה וההתהייה מייצגים חוויות בעלות מכנה משותף: תחושת עוררות חזקה. תחושה זו סודקת בדפוסי ההתנהלות השגרתיים; בהרגלים התרבותיים. תחושה זו יוצרת זיקה חזקה אל מה שנתפס כטבעי.

¹ כבר אימוץ היחס הטריאדי של לוי שטראוס ביחס למיתוס וגילומו ב-"סכמת המיתוס" (1956) מצביע על הסטייה מדה סוסיר. לימים סטייה זו תתבטא במפורש במסה "המשמעות השלישית" (1970).

² שבע שנים לאחר "המיתוס היום", בארט, בעקבות לואיס היימסלב, ב"יסודות הסמילוגיה" (1964), משנה את הפרספקטיבה וטוען שהתולדה החדשה מופיעה כמסומן-על (כך שהמסמן נתפס כמסמן-על). בארט (2006): "יסודות הסמילוגיה". (תרגום: להב, אבנר) תל-אביב: הוצאת רסלינג. עמ' 111-118.

נדמה – בדיעבד ועל סמך המסה "מחשבות על הצילום" – שבעקבות תנועתו מגישה סטרוקטורליסטית לגישה פוסט-סטרוקטורליסטית בארת חיזק את תמת ה"אמנות לשם אמנות", המקובלת בשיח האמנותי, לכדי התחושה, שביחס לביטוי האמנותי הכול אפשרי.¹ בעבודה זו אני מבקש להראות, בסופו של הדיון, ועל סמך הנחותיי באשר למקום היצירה (האיכותית) על פני "ציר ההבנה", שלא "הכול אפשרי" (באשר למעשה האמנות האיכותי) בנקודת זמן נתונה. במילים אחרות, לדעתי היצירה האמנותית (האיכותית) מתאפשרת תוך פעולה במרחב שבו ישנו תהליך מדוד בהרכבת המסמן – תהליך הנע בין מסמנים מוכרים תרבותית (ולכן ברורים) לבין מסמנים אישיים; אידיאולקטים (ולכן לא ברורים).

¹ הוא עשה זאת בעצם ההכשרה (התיאורטית) של הצילום כמדיום אמנותי ומתוקף מעמדו התרבותי כמבקר. הוא עשה זאת באמצעות "כתיבה" בעלת כוח השפעה מיתי, מעצם היותה מושתתת על "שם המחבר". ראה: פוקו, מישל. (2005): "מהו המחבר". בתוך: מות המחבר; מהו מחבר (עריכה: זונפלד, אלי. תרגום: משעני, דרור), תל-אביב: הוצאת רסלינג. עמ' 37-44.

שפה נמוכה – ספרות גבוהה. האומנם?
היבטי מגזר ומגדר בספרה של שרה שילה
שום גמדים לא יבואו¹

"LOW" LANGUAGE - SOPHISTICATED LITERATURE. IS THAT SO?
ETHNIC AND GENDER ASPECTS IN SARAH SHILLO'S BOOK
"NO DWARFS WILL BE COMING"

שרה שגיא sara sagi
sara_sa@staff.orananim.ac.il

עם צאתו לאור עורר עיצובו הלשוני של רומן זה הדים רבים, אבל הלשון שנראית על פני השטח היא רק קצה הקרחון בהיותה תולדה של תהליכים תרבותיים שונים. בהרצאתי אצביע על כמה עניינים שמהווים את ההנמקה לעיצוב הלשוני זה. מבחינה ספרותית-פואטית, נוקטת שילה בספרה בז'אנר הרשומון², ונותנת פתחון פה לחמש דמויות בנות משפחה אחת. ארבע הראשונות מאופיינות בלשון-דיבור עילגת במפגיע, ואילו לחמישית, שפה תקנית למהדריין. למותר לציין כי הדמויות על אפיוניהן ועל לשונן הן תבנית נוף תודעתה ותפיסתה של המחברת שהגתה אותן.

בהרצאה זו אתמקד בדמותה של סימונה בלבד. סימונה, אישה חסרת השכלה, חיה בעירת ספר, מקיימת את משפחתה בדוחק ונתונה למצוקות שונות. עד מותו של בעלה הייתה תלויה בו לחלוטין ושימשה בתפקידים הנשיים הסטריאוטיפיים: כאובייקט מיני ו/או אימהי. סימונה היגרה ארצה ממרוקו, ומגלמת בעצם מהותה את חוויית הכלאיים התרבותיים, אשר מאופיינים בין היתר בדואליות לשונית וחברתית, ולרוב מולידים דמויות עמומות, שבהיותן חסרות הגדרה ברורה הן עלולות לעורר רגש דחייה³. מעשה הכלאיים הלשוני שברומן המודרני מפגיש, לפי בחטין (1981), שתי מערכות לשון, נבדלות חברתית. הכלאיים הישראליים מולידים לשון מעורבת בספרות הנכתבת במרחב רב-זהויות בתרבות של מהגרים. דמותה של סימונה, אולי יותר מן הדמויות האחרות, מעלה על הדעת תיאוריות פוסט מודרניסטיות,

¹ (2007). **כנס אורנים השישי 'עברית שפה חיה'**. אורנים - המכללה האקדמית לחינוך, טבעון, פברואר, 2007.

² שילה מעידה בראיון שערכה עמה נרי לבנה כי גירושם מאוחרים מאת א"ב יהושע היה הרומאן הראשון שקראה מההתחלה ועד הסוף, רומאן שכתוב באופן מובהק בז'אנר הרשומון, וכן מעידה שילה באותו ראיון כי הרומאן שתהיי לי הסכין מאת דוד גרוסמן הוא רומאן ששינה את חייה, אף הוא רשומוני משהו. (הארץ, 28.12.2005)

³ קריסטבה (1982: 4) מכנה דחייה זו בשם 'תועבה' (abjection).

פוסט-קולוניאליסטיות ופמיניסטיות, שכמו חברו יחדיו בעיצובה של דמות זו. על-פי פרמטרים מובחנים מן התיאוריות הללו, הרי שבסימונה מתגלמת דמות ה'אחר' האולטימטיבי¹; האם נתונים אלה מניחים מראש שימוש בלשון נמוכה, משובשת ועילגת? בן שחר (2004) מתארת את אופן עיצוב לשון של דמויות מזרחיות בספרות העברית משנות ה-40 ועד ימינו, עיצוב המתאפיין בשכיחות יסודות לשוניים מומצאים ובגודש שיבושי לשון. עיצוב זה משקף את זיהויה של לשון הדיבור עם לשון משובשת ועם דוברים ממעמד סוציו-אקונומי נמוך (שם). איך יכולים המזרחים לדבר" שואלת רונית מטלון בקרוא וכתוב (2001) "איך אפשר להעמיד דיבור מזרחי שלא נושא בתוך מחזור הדם שלו את הדימוי הציוני על המזרחים, והאם בכלל אפשר?" (עמ' 24)

בכוונתי לברר האם שילה מייצגת תפישה ישנה או חדשה בייצוג לשון דמויות מזרחיות; האם היא מתארת לשון זו כהווייתה, בגובה העיניים, ומאפשרת לדמויות אלו להשמיע את קולן האמיתי באורח מהימן, או שמא מביטה בה מתוך התנשאות, שיש בה כדי להסביר יסודות חריגים ואף מומצאים בשפתה של סימונה. בירור זה ייעשה תוך בחינת דוגמאות מייצגות למבעים תת-תקניים ועל-תקניים בשפתה של דמות זו, במטרה לבדוק האם לשונה של סימונה מאופיינת בסטיות של תום לב² ואיזה אפקט יוצרות 'הסטיות מן הסטיות', אלו שנעשו בבלי דעת על ידי המחברת. ועוד - האם ניתן לאפיין את כתיבתה של שילה כ'כתיבה נשית', המעלה על נס עקרונות פמיניסטיים מרכזיים כעקרון "כתיבת הגוף" בגישה המאפשרת דיון בטקסטואליות של הגוף הנשי.

¹ על-פי לובין (1993: 68), "האחר הוא כל מי שהסובייקט, היינו המרכז (התרבותי, ההגמוני), יעמיד כאובייקט למולו, יהפוך אותו לאובייקט על ידי ביטול ייחודו, ערפול אנושיותו, אפילו רק באמצעות מבטו החודר" (שם).

² מונח שבו נוקטת בן-שחר בהקדמתה למילון הסלנג המקיף (2005) בהקשר לסטיות שבתום לב בלשון הדיבור הכללית.

THE INTERNAL DESIGN OF SCHOOL LIBRARIES AND TERRITORIAL BEHAVIOR OF STUDENTS ¹

סנונית שוהם וזהבה שמר-שלמן

Snunith Shoham ² & Zehava Shemer-Shalman

zehava_sh@staff.ornanim.ac.il

Research in environmental psychology shows the connection between buildings, places of residence, seating areas and additional spaces and behavior. People behave differently in different settings and under different conditions. Human behavior can be changed through different planning of space or by repositioning furniture within a given space (Sommer, 1968). Proshansky (1976) states conditions of noise, furniture, light and proximity to other people affect feelings of tension and behavioral responses.

The issue of territoriality was studied by Sommer (1967, 1968) in the context of academic libraries, Shoham (1991) in the context of public libraries, and the research presented here focuses on school library spaces.

The purpose of this study was to examine the territorial behavior of students and the implications of the internal arrangement of the library space for the students. The study examined the behavior of students in the library relative to the tables in the study areas, the position and design of the librarian station, armchairs area, and computer stations.

Methodology: Both qualitative and quantitative research methods were used. The qualitative phase included observing four libraries of high schools in Israel (1,222 students were observed), photographing of situations in the libraries, and open ethnographic interviews with all the librarians who worked in these libraries and with five students in each library. In order to map behavior in the various areas of the library, three one-day observation sessions at four schools were held (a total of 12 full days of observation). In each observation session, using a sketch of the library, the observer marked the place where students chose to sit or remain. Each student entering the library was assigned a number and recorded on the sketch. This record was maintained throughout the entire observation session, providing a picture of the concentration of

¹ (2005). Information Leadership in a Culture of Change. *The 34th Annual Conference of the International Association of School Librarianship, and Ninth International Forum on Research in School Librarianship*. Hong King, China, July 2005.

² Department of Information Science, Bar-Ilan University, Israel.

students in the library during the various hours of operation. The different seating areas were photographed, and the pictures were analyzed at a later date.

In addition to observation sessions, interviews were conducted with eight librarians and 20 students. The interviews all had a similar structure and were conducted freely. The conversations were recorded, transcribed and then analyzed. After completion the qualitative phase of the study, questionnaires were distributed to 394 students in these libraries. All four of the libraries were well kept and had undergone recent renovation.

Findings: The map showing concentration of students showed that 53% of them elected to sit at the desks; 17% sat in the armchair areas and 11% remained in the area of the librarian station. Seven percent went directly to the photocopiers and another 7% to the computer workstations. This distribution in the library space matched the declared purpose of their visit to the library: Close to two thirds came to study, and one third of questionnaire respondents reported that they came to the library for social reasons. Most of the students preferred sitting in a central area in the library, and chose to sit in places that enabled them to maintain territorial control. Students who entered the library on their own, sat where they could ensure territorial control and a view of a wide area. Similar observations were made in the armchair area. Frequently this control enabled students to have friends join them later.

Some students entered the library in a group and chose a seating location that allowed much proximity between them. Even in the computer area, we observed groups of students gathering around a single computer even when other computers were available. These findings are in line with known qualities of teenagers, including the need for the peer group, and this strengthen the opinion that libraries have conditions typical of an "open classroom", and that students prefer to sit in central locations and in groups.

Students ensured themselves detachment from the environment and protection from intrusion into their personal space by sitting at the tables with their backs to the entrance. This was bolstered by body movements that indicated the desire to detach. At times, students used their personal belongings in order to demarcate their personal territory.

Despite this, in all four libraries the students did not respect the territorial needs of the librarians. They tended to lean against the counter with their arms and upper body, sometimes placed their personal belongs on the counter and sometimes even sat on it (when the counter was low). The responses of the librarians to student behavior were varied. Some performed most of the service activities while standing up in order to cope

with the student 'takeover' of the counter space. In one library, the librarian left the station and sat in his office. In another library they added additional tables in the corner to increase the personal space and achieve more distance between the librarian and the students.

Numerous students sat at tables near the librarian station because they need the help of librarians from time to time, despite the fact that this is a noisy area, and although many (42%) of them indicated in their responses that they prefer to sit in a quiet area. In addition, the catalogs are located in the same area in the library, and there are students who need to be close to the librarian in order to bolster their personal feelings, as the librarian is an informal figure in the school system.

The research shows professionals involved in school libraries and library designers the significance of design and planning of the physical conditions in the library on the behavior of users.

The findings can assist in designing library space and furniture.

The study shows the need for dividing the library into subspaces that provide solutions to various and often conflicting needs of students. We can also draw conclusions regarding the design of each of these spaces.

WEBSITES AND DIGITAL SERVICES IN SCHOOL LIBRARIES: HOW IS A DIGITAL ENVIRONMENT CHANGING THE WAY THAT SCHOOL LIBRARIES WORK? ¹

סנונית שוהם וזהבה שמר-שלמן

Snunith Shoham² & Zehava Shemer-Shalman

zehava_sh@staff.oranim.ac.il

Keywords: Websites, digital services, school libraries.

The lecture is dedicated to the memory of Prof. Ann Clyde. The subject of Web sites in school libraries was close to her heart.

The question posed by the researchers is in what situation school libraries currently find themselves. How is the digital environment changing the way that school libraries work? As one of the most prominent characteristics of change in the information world is the provision of digital services and construction of Web sites, this is the subject of the research presented here. The objective of the current study was to examine the extent to which school libraries are changing and adapting to the new and accelerated technology era.

The study utilizes both quantitative (survey) and qualitative (content analysis and in-depth interviews) research methods.

Quantitative study:

The study was conducted in two phases: A) In the first phase a survey of libraries in Israel was conducted. Questionnaires were sent to libraries, and the librarians were asked to provide information about the existence of a site and/or other online services in the library along with a list of other services and activities. With respect to innovative services, they were asked about the target audiences as well as what parties at the school

¹ (2006). *The Multiple Faces of Literacy: Reading, Knowing, Doing -- IASL Reports*, 2006: Selected Papers from the 35th annual conference of the International Association of School Librarianship, and the Tenth International Forum on Research in School Librarianship, Lisbon, Portugal, July 2006.

² Department of Information Science, Bar-Ilan University, Israel.

is involved in their provision and integration in educational processes at the school. B) In the second phase, a survey of school libraries in various countries will be conducted.

The **qualitative study** is also comprised of two phases:

A) Analysis of Web site content in a sample of school libraries, to gain insight into the changes in the services provided by school libraries. The services provided through the site will be examined, as will organization of material on the site, its timeliness and links. (The objective of this study is not to analyze and evaluate sites as has been done in many other publications, but instead to learn about the developments and changes school libraries are undergoing).

B) In-depth interviews with a number of librarians and Webmasters regarding their perception of the “changing” school libraries in school environment and the purpose of innovative services.

**LIBRARIANSHIP & INFORMATION SCIENCE DEPARTMENT, ORANIM
ACADEMIC COLLEGE OF EDUCATION, TIVON ISRAEL ¹**

זהבה שמר-שלמן ז'הבה שמר-שלמן

zehava_sh@staff.ornim.ac.il

A qualitative study of libraries' physical conditions and their customers' behavior was conducted in 4 high school libraries in Israel. The research questions were:

1. What is the connection between the physical conditions in the library and the concentrations of students in it and the choice of seating locations?
2. What characteristics of territorial behavior are connected to the physical layout of the library? In addition to the 1222 students that were observed and the interviews with all the libraries' staff and a few students, 394 questionnaires were filled out by students while in the library.

Over half the students who were observed in the libraries chose to sit in the area of the reading tables and 17% settled in the armchair. Of the first 170 students who entered the library, close to two-thirds chose to sit in a central location exposed to "neighbors" and "passersby," and about one-third chose tables in the corners of the library. About 75% of the school students came to the library in the company of a friend or friends. The students' behavior in the libraries, related to their choosing of a place in the libraries and the explanations they gave for their choice together with their territorial behavior intended to keep their interests and privacy are described in details.

¹ *The 34th Annual Conference of the International Association of School Librarianship, and Ninth International Forum on Research in School Librarianship.* Hong King, China, July, 2005.

ארץ התקווה - אוטופיה שנותרה אוטופיה

עיון מחודש בשאלת ארץ ישראל בעיני רוחו של יאנוש קורצ'אק¹

LAND OF HOPE – UTOPIA THAT REMAINED UTOPIA
RENEWED STUDY IN KOLCHAK'S VISION OF ERETZ ISRAEL

משה שניר Moshe Shner

moshe_s@staff.ornanim.ac.il

מילות מפתח: קורצ'אק, ארץ-ישראל, אוטופיה, חינוך, אמונה, חדשה, מחקר טקסטואלי עיוני.

בימינו, כמו במשך דורות רבים של עימותים בין דתות ותרבויות, מהווה ארץ ישראל מוקד לקנאות דתית. הארץ שהרתה חזון של אחדות המין האנושי אינה זוכה לממש את ההבטחה המטא-היסטורית הגלומה בה.

מתוך החיפוש אחר פריזמה אחרת, יש טעם לפענח את ראייתו של קורצ'אק את ארץ ישראל כמוקד לתחיית האמונה באדם. רבים מהעוסקים בקורצ'אק מייחדים את תשומת לבם לפרק האחרון, ההרואי-טראגי של חייו, אולם בתמונה שמצטיירת מהמפגש שלו עם ארץ ישראל מופיע בפנינו קורצ'אק אחר, איש של חזון הומניסטי. כמו נביאי ישראל, האמין שמציון תצא תורה של שלום לכלל המין האנושי.

ארץ ישראל היוותה עבור קורצ'אק טקסט מורכב – טקסט בעל רבדים אישיים ופילוסופיים, שתבע את פענוחו. בעקבות ביקוריו בישראל בשנים 1934 ו-1936 כתב את רשמיו ואלו מהווים את הפתח להיכרות שלנו עם המפגש בינו לארץ הרחוקה.

כתיבתו של קורצ'אק נושאת אופי של דיאלוג פנימי; הסתייגותו המפורשת מניסוח דברים שיטתי מקשה על חילוץ משנה פילוסופית, אולם עיון במסות שכתב ובמכתבים הרבים ששלח לידידיו בארץ ישראל מעלה תמונה בעלת היגיון פנימי שיש בה שכבות של משמעות: רובד של התמודדות אישית עם שאלת המעבר לארץ ישראל, רובד של אמפטיה לאנשים המנסים לחיות בארץ קשה ותובענית בחברה שהיא מעבדה אנושית ורובד מטאפיסי העוסק במשמעויותיה הרוחניות של הארץ שהרתה את המונותיאיזם.

¹ (2008). 'ארץ התקווה': עיון מחודש בשאלת ארץ ישראל בעיני רוחו של יאנוש קורצ'אק. בתוך י' דרור (עורך). **דור לדור לג: עיונים בין תחומיים במורשתו של יאנוש קורצ'אק** (עמ' 15-37). ת"א: אוניברסיטת תל אביב.

הדילמה האם לעזוב את פולין ו"לעלות" ייסרה רבות את קורצ'אק. הבנת הדילמה אינה יכולה להיעשות במונחים של קבלה או דחייה של אידיאולוגיה ציונית, אלא במונחי שאלות של קיום וזהות שהעסיקו את היהודים בין שתי מלחמות העולם.

בשיחו עם הצעירים שהיגרו לארץ ישראל, מגלה קורצ'אק הבנה עמוקה לקשיים עמם מתמודדים מהגרי ארץ ישראל, אולם בכל ביטויי האמפטיה אין קבלה של עול השליחות הציונית. קורצ'אק נותר בעמדה של ריחוק והתבוננות סטואית במעשה הציוני.

התבוננתו במעשה החלוצי ממוקדת באדם, במציאות החיים החדשה ובשינוי שחל בחייהם של הילדים. במה נשתנו חייהם מחיי הילדים בפולין? בכך נוגע קורצ'אק בשאלת עומק של המעשה הציוני, הטוען שציונות אין משמעה מפלט גיאוגרפי אלא בעיקר "שינוי ערכים" ויצירת "אדם חדש" תוך שינוי עקרוני במודל הזהות היהודית. לצד האמפטיה כלפי ילדי ההתיישבות היהודית מגלה קורצ'אק אמפטיה ייחודית גם כלפי הילדים הערביים וזאת אפילו בימי המרד הערבי של 1936.

ההתבוננות במעבדת החיים הארץ ישראלית מקבלת בכתובתו של קורצ'אק ממד מטאפיסי – פענוח מקומה של ארץ ישראל בתולדות המסורות הרוחניות הגדולות של האנושות. קורצ'אק לא היה מחויב לפולחן דתי כלשהו והוא מסווג ממסדים דתיים, אבל התבוננתו בארץ ישראל היא בעלת ממד דתי, שמוליך אותו לשרטוט של חזון רוחני חדש שיביא לכתובתו של תנ"ך חדש.

תקצירים מפרסומי הסגל באורנים
(שנים תשס"ה-תשס"ט)
בתחומים:

מדעי החינוך והכשרת מורים

HOW TO FACILITATE EFFECTIVE TRANSITION INTO A HEAD OF DEPARTMENT POSITION AND HOW TO APPRAISE THE INCUMBENTS' FUNCTION¹

מיכל גולן ואלקה יפה

Michal Golan & Elka Yaffe

mgolan@macam.ac.il elka_y@staff.ornanim.ac.il

This paper is based on two studies. The first is a multiple case study comprising three individual cases at Oranim, an Initial Teacher Training College (ITTC) in Israel. It concentrates on the socialization process of beginning Heads of Departments (HoDs). The main interest in this study was to understand the difficulties better, to find ways of improving the feelings and performance of HoDs during their socialization process and to improve the support given to them by the organization.

The second study is based on a final assignment of an Academic Management Course, which was held at the MOFET Institute - A Research, Curriculum and Program Development for Teacher Educators in Israel. In the context of this paper, we see it as a further step focusing on standards for managerial roles and monitoring performance. It suggests two "soft" appraisal tools that emerge both from a professional attitude and a culture of trust and support. We believe that a combination of the two has the potential of providing us with a keener glance into the difficulties experienced by novice HoDs, and could reflect the scope and contents of an occupation worthwhile studying and assessing.

The following steps provided us with a clearer view of the themes discussed in the case study:

1. We identified the specific features of the college's academic management and the demands they make on ITTC HoDs.
2. We studied the official job description, and examined the reasons for the gaps between the official role definition and the individual's perception.

¹ (2005). *Proceedings of the ATEE 30th Annual Conference - Teachers and their Educators - Standards for Development* (pp. 161-166), Amsterdam, Netherland, October 2005.

3. We examined difficulties within the socialization process stemming from the entry stage and institutional work patterns.
4. We sought ways of facilitating the entry stage.

The research findings reinforced the premise that teachers experiencing the difficult entry stage paid a painful price in terms of the cultural tension within the institution and the role ambiguities deriving from it and from local management culture. The lack of a clear role definition, role standards, structured preparations and attentive support was significant during the induction period.

The first study concentrated on the entry stage. It identified specific areas to be re-considered and suggested ways of facilitating a more effective transition into the position. The second study took a further step and sought ways of describing and monitoring standards for assessing the performance and professional development of ITTC academic managers.

We believe that performance standards for teacher educators and their leaders should be coupled with support strategies and point to specific ways of monitoring continuing professional development. We suggest here two vehicles for documenting professional development, which might also serve as evidence for assessment: portfolios and periodical interviews. In both the emphasis is on self-awareness and critical reflection.

מהו העיתוי המיטבי לכניסה לעבודה המעשית בהכשרה לחינוך והוראה

הנערכת בדגם מקביל?¹

TWO-COHORT PARALLEL STUDY: WHEN IS THE OPTIMAL TIME TO COMMENCE ONE'S PRACTICUM/FIELD PRACTICE IN A TEACHER TRAINING PROGRAM?

מיכל גולן ורחל נוף

Michal Golan & Rachel Nof

mgolan@macam.ac.il rachel_n@staff.orananim.ac.il

מרכיב העבודה המעשית בתוכניות הכשרה לחינוך והוראה נבדק בהרחבה במחקרים הרבים העוסקים בהכשרת מורים (סמית ולב-ארי, 2004; אריאב וסמית, 2006; זילברשטיין וחובי, 1998; Tigchelaar & Korthagen, 2004 ואחרים), השפעת העיתוי של התחלתה ואופן פריסתה נבדקו פחות. אימוץ ההמלצה של ועדת דברת לדחות את התחלת הלימודים לחינוך ולהוראה לשנה השנייה בהכשרה, זימן לנו אפשרות לערוך מחקר משווה בהקשר של העיתוי כמרכיב בביסוס ההחלטה על הבחירה במקצוע, בהיכרות עם מציאות העבודה ובעשיית הקשר בין הבסיסים התיאורטיים והפרקטיים של המקצוע למן השלבים המוקדמים בתוכנית.

ההנחה המונחת בבסיס מבנה ההכשרה בדגם ה-B.Ed (מל"ג 1981), היא שמקצוע ההוראה הוא מקצוע פרקטי רפלקטיבי (זילברשטיין וחובריו, 1998) ועל כן כל מרכיביו קרי, תחומי הדעת, הפדגוגיה, הדידקטיקה והפרקטיקה צריכים להילמד במקביל ולהזין זה את זה (כרמון וחובי, 2006; איל, 2006; זילברשטיין, 2006; Tigchelaar & Korthagen, 2004). המצדדים בגישה זו גורסים שדרך לימוד זו מסייעת לפרח ההוראה להבין טוב יותר את מארג המהויות המרכזיות המרכיבות את המקצוע, את ההקשרים השונים של התרחשותו ואת הבסיס התיאורטי עליו הוא נשען. גישה זו מבוססת על ראיה הוליסטית של המקצוע ואיננה עושה הפרדה דיכוטומית בין דעת ודרכי הוראתה, בין עיון ומעשה בין חינוך והוראה (איל, 2006; כץ וזילברשטיין, 2002).

מטרות המחקר היו: א) בחינת העיתוי המיטבי לכניסה אל השדה מהיבט של ההתפתחות המקצועית של פרח ההוראה ושל בדיקה אישית של התאמה למקצוע. ב) בדיקת השפעתה של כניסה/אי כניסה לשדה בשנה א' על יכולת הקישור בין ההיבטים התיאורטיים והפרקטיים של המקצוע. המלצתה של ועדת דברת (המלצות הוועדה, 2005) לשנות את מבנה התוכנית בדגם ה-B.Ed, ולדחות את הלימודים לחינוך והוראה לשנה השנייה של תוכנית ההכשרה, נועדה אליבא ד-חברי הוועדה לאפשר ללומד ולמוסד המכשיר בדיקה של התאמה למקצוע במהלך השנה הראשונה ללימודים. בשנת תשס"ה החליטה המכללה ליישם את ההמלצה ולהתחיל את ההכשרה לחינוך והוראה מהשנה

¹ (2006). המחקר נערך במסגרת הרשות למחקר ולהערכה, מכללת אורנים.

השנייה ובשנת תשס"ו לא התקיימו בשנה א' לימודי הכשרה לחינוך ולהוראה. הנחנו שלביטול המפגש עם השדה בשנה א' ללימודים עשויות להיות מספר השלכות ואלה צריכות להיבחן בקפידה על מנת להמליץ על מבני הכשרה רצויים בעתיד. לדחיית הכניסה לשדה לשנה ב' עשויים להיות **יתרונות** כמו: סטודנט בשל יותר, בעל בסיס ידע דיסציפלינארי ומודע לאחריותו המקצועית; שנה ד' תנוצל טוב יותר להתנסות המעשית; זיהוי סטודנט שאינו מתאים להוראה בשנה"ל הראשונה.

חסרונות פוטנציאליים: לסטודנט בשנה א' יהיה בסיס צר לקישור הידע התיאורטי לעולם העבודה הממשי; סטודנט בשנה א' עשוי לאבד עניין במקצוע, שייתפס כזירה תיאורטית "יבשה" בלא מפגש ישיר עם השדה; עשוי להישמט הבסיס העיקרי להערכת ההתאמה למקצוע - האופן בו סטודנט מקיים אינטראקציות אישיות ובין-אישיות עם ילדים ומבוגרים ומתנהל בכיתה.

עד לשנת תשס"ו התנסו תלמידי שנה א' בכל תכניות ההכשרה במכללה בעבודה מעשית שמטרתה המובילות היו: א) **מפגש ישיר עם ילדים** במערך אינדיווידואלי ובקבוצות קטנות, ללמידת מאפייני הגיל והאוכלוסייה, מאפייני הסביבה החינוכית והערכת ההתאמה האישית של הסטודנט לקיים אינטראקציות אישיות ובין-אישיות במערכת בה הוא מתעתד לעבוד. ב) **מפגש עם המערכת החינוכית** להיכרות עם מאפייני בית הספר ותרבותו, ההתרחשויות הפורמאליות והבלתי-פורמאליות שבמסגרתו, בהנחה שחוץ ידע דיסציפלינארי לתחילת ההתנסות בהוראה, ולכן יש לדחותה להמשך ההכשרה. ג) **בסיס לקישור בין הידע העיוני והשדה המקצועי הממשי**: העבודה המעשית ככר למידה והמחשה של היבטים עיוניים של המקצוע (פסיכולוגיה, סוציולוגיה, מחשבת החינוך ופדגוגיה), והתקיימה הזנה והפריה הדדית בין הפרקטיקה והתיאוריה.

השמטת המרכיב המעשי מלימודי החינוך בתכניות ההכשרה לבית הספר היסודי והעל-יסודי בשנה א', התרחשה מאילוצי זמן ותקציב. התבוננות מחודשת בהם והשוואתם לדגם עבודה מעשית בשנה א', מזמנים בחינת התרומות והקשיים המלווים מפגש עם השדה בשנה א'. המחקר התמקד בעיתוי הלימוד של הרכיבים ההכשרתיים הנוגעים לחינוך ולהוראה ולא באלה הקשורים ברכישת תחום דעת דיסציפלינארי, והתייחס לסטודנטים סדירים בלבד.

המחקר נגע בארבעה היבטים תיאורטיים: 1) דגמי הכשרה להוראה בארץ. 2) רפורמות בהכשרת המורים. 3) תרומתה הייחודית של העבודה המעשית להכשרה לחינוך והוראה. 4) מהות הקשר פרקטיקה-תיאוריה בהכשרה לחינוך והוראה.

המחקר עשה שימוש משולב בגישה כמותית (שימוש בשאלונים סגורים) ובגישה איכותנית (ראיונות עומק חצי-מובנים ושאלה פתוחה בשאלונים), וכלל סטודנטים ואנשי סגל (בעלי תפקידים ומרצים במקצועות חינוך עיוניים) שלמדו ולימדו במסלולי הכשרה שכללו/לא כללו עבודה מעשית בשנה א'.

ממצאי המחקר אוששו ממצאי מחקרים דומים והנחות מוקדמות בדבר חשיבותו של מועד התחלת העבודה המעשית וחיוניותו לקישור בין אספקטים תיאורטיים ופרקטיים של המקצוע ולביסוס ההחלטה על בחירה בו. בחלק מהפרמטרים נמצאו הבדלים בין המתכשרים לגילאים צעירים לבין המתכשרים לבתי"ס העל-יסודיים. המחקר אישש מחקרים נוספים (אבדור, 2001 ואחרים),

שהצביעו על היעדר קשר בין מקצועות התשתית העיוניים לבין עצמם ובין חלק מהם לשדה. הופרכה ההנחה שדחיית הכניסה לשדה תקנה זמן וכלים לבחינת ההתאמה למקצוע, שהרי מדד עיקרי לכך הוא מפגש ישיר של המתכשר עם מרכיבי המקצוע בשדה הממשי, ויכולתו האקדמית אינה מעידה בהכרח על יכולותיו הפרקטיות לקיים אינטראקציות בין-אישיות שונות ולהתמודד עם מצבים מורכבים. ובנוסף, קורסי שנה א' המבואיים התקיימו במסגרות רחבות ללא מגע אישי בין המרצים לסטודנטים, וללא ליווי תהליכי (אישי/סדנאי), של ראשית התפתחות מקצועית. תרומת המחקר העיקרית היא בחידוד הצורך במפגש סטודנטים עם השדה לשם החלטה על המשך/הפסקת לימודים בשלבים מוקדמים ובהדגשת חשיבותו להבנת המהויות המרכזיות של המקצוע ולקישור תיאוריה-פרקטיקה כדרך חשיבה שיש להטמיעה בראשית הדרך. נושא נוסף שנחשף הוא מיקוד הצורך המתחדד בחיפוש אחר דרכים יעילות להרחבת השיח בין צוותי ההכשרה, כדי לסייע למתכשרים לרכוש את המקצוע בצורה פחות מקוטעת ולשם שימוש מושכל בבסיסים התיאורטיים עליהם נשענים ומהם ניזונים הדדית תחומי החינוך וההוראה.

ספר: "לא על היופי לבדו: על הוראה ביקורתית של ספרות"¹

*NOT ON BEAUTY ALONE:
THE CRITICAL TEACHING OF LITERATURE*

נעמי דה-מלאך Naomi De-Malach

naomi_de@staff.ornanim.ac.il

מילות מפתח: הוראת ספרות, פדגוגיה ביקורתית, תיאוריה של ספרות.

התסכול שבהוראת ספרות בכמה בתי ספר תיכוניים בארץ הוביל אל כתיבת הספר הזה, בו החוקרת מתמודדת עם הקשיים הכרוכים במקצוע, ומציעה חשיבה חדשה אודות הנושא. בספר משולבות תובנות משתי דיסציפלינות: תיאוריות פדגוגיות ותיאוריות של ספרות. בתחום חקר הספרות הספר בוחן את השתנות החשיבה והעשייה בהוראת הספרות בעולם ובארץ, וחושף את העמדות התיאורטיות שאפיינו את לימודי הספרות בבתי הספר התיכוניים בארץ מאז קום המדינה ועד היום. הטענה המרכזית היא שהגישה ששלטה, ושולטת עדיין במידה רבה על הוראת הספרות, היא אסכולת הניו-קריטיסיזם האנגלו-אמריקאית. המחקר חושף את המעלות והחסרונות של אסכולה זו, ומציע שהוראת הספרות תיפתח גם אל אסכולות תיאורטיות נוספות: תיאוריות של קריאה, תיאוריות חברתיות ופמיניסטיות ותיאוריות פוסט-סטרוקטורליסטיות. בתחום הפדגוגיה הספר מציג את אסכולת הפדגוגיה הביקורתית, ומבקש לשלב את תובנותיה עם תובנות תיאורטיות מתחום הספרות, וליישם את רעיונותיה בהוראת הספרות בבתי הספר התיכוניים בארץ. במרכז הספר עומדת הטענה כי על הוראת הספרות לחרוג מגבולות האסתטיקה, ולראות בלימודי הספרות בבית הספר כלי ראשון במעלה לעיסוק בשאלות חברתיות ופוליטיות. מוצע כי בשיעורי הספרות לא ידברו רק על יופי, אלא גם על צדק. לא יסתפקו בהתפעמות מיופייה של השירה, אלא יבחנו גם את העוול והדיכוי החבויים בה. יפעלו על מנת שלימודי הספרות לא יהוו חלק ממנגנון המיון וההדרה של החברה, אלא חלק ממערך שיעור בתלמידים מודעות חברתית ושאיפה לפעולה ותיקון עולם.

¹ (2008). תל-אביב: הקיבוץ המאוחד (סדרת מגדרים).

הפרויקט 'חונכים בשלהב' ת' ברשת אורט –

כיצד תופסים החונכים, החניכים ומוריהם את מהלך הפרויקט ואת תרומתו?¹

**THE ORT "SHALHEVET TUTORING" PROJECT –
HOW DO TUTORS, STUDENTS AND THEIR TEACHERS PERCEIVE
THE PROJECT PROCEDURE AND CONTRIBUTION**

מרים (מד"ר) וליצקר-פולק Miriam Welicker-Pollak

miriam_w@staff.ortanim.ac.il

מילות מפתח: חונכות; לשון, הבנה והבעה; סביבה קונסטרוקטיביסטית; למידה משמעותית; מסוגלות עצמית.

במסגרת פרויקט 'חונכים בשלהב' ת' ברשת אורט² חנכו תלמידי מב"ר (כיתה י') תלמידי חט"ב, בנושאי לשון, הבנה והבעה במקצועות לימוד שונים (חניכה קבוצתית), במסגרת מערכת השעות השבועית, לאחר שהוכשרו לכך.

מטרות הפרויקט:

1. שיפור ההבנה וההבעה של התלמידים בתחומי דעת שונים לשם העלאת הישגיהם בבחינות ובכתיבת עבודות.
2. הקניית מיומנויות הבעה והבנה בתחומי דעת הנלמדים בביה"ס.
3. פיתוח המסוגלות העצמית של התלמידים החונכים.

מטרת המחקר הייתה לבחון תפיסות חונכים, חניכים ומוריהם ביחס לפרויקט ולתרומתו.

שיטת המחקר: 56 חונכים, 186 חניכים, 8 מורי לשון, תנ"ך, ביולוגיה ומתמטיקה השיבו על שאלוני עמדות ונותחו גליונות ציונים ממחצית א' וב'.

ממצאי המחקר: כל המורים ורוב התלמידים סוברים שהפרויקט חשוב, מקדם למידה משמעותית, משפר הישגים והתנהגות, וראוי להמשיך בו. רוב המורים והתלמידים תפסו את הפרויקט **כתורם** מבחינת:

א) היבטים **אפקטיביים וערכיים** המאפיינים סביבת לימוד קונסטרוקטיביסטית: חוויית למידה, העלאת מסוגלות עצמית, סיפוק, שיתוף פעולה, מעורבות ואחריות, כיבוד הזולת.

¹ (2005). בתוך: ר' לוסטיג (עורכת) (2005), **אסופת מאמרים 'מהתיאוריה למעשה ובחזרה' 2005** (עמ' 115-130). באר שבע, אוניברסיטת בן-גוריון: איל"ת – האגודה הישראלית להערכת תכניות.

² הובלת הפרויקט: ד"ר דבורה הרפז, רשת אורט.

ב) היבטים קוגניטיביים - רכישת ידע וכלים: מיומנויות למידה והבנת נקרא, קריאת טקסט, מיפוי וסיכום, כתיבת תשובות, כלים דידקטיים להנחיה ולהערכה מעצבת (חונכים); **שיפור בהישגים** בחלק מהמקצועות (חונכים וחניכים).

שליש מהמשיבים הביעו אי-הנעה, מגבלות בהתנהלות החונכות ופירוט קשיי חונך וחניך. הידע הפרקטי הומשג ושימש ללמידה, לשיפור, להמשך יישום מושכל של הפרויקט ולקידום השגת יעדיו.

FOSTERING TEACHERS' PROFESSIONAL DEVELOPMENT THROUGH A PROJECT-BASED RESEARCH LEARNING ENVIRONMENT AND PERFORMANCE ASSESSMENT¹

מרִים (מדי) וליצקר-פולק Miriam Welicker-Pollak

miriam_w@staff.ornanim.ac.il

The researcher conducted three workshops on research methodology for teachers (n=43), with the aim of investigating and exploring a school project, and fostering reflection on it. They studied educational research methodology (both quantitative and qualitative) and conducted their own chosen project-based "field" research, some of which was action research. The constructivist learning environment was multi-staged, with student-student-instructor interactions. The teachers' research portfolio served as a diagnostic and formative performance assessment strategy.

The research goals were to investigate the teachers' perceptions of their professional development and their attitudes towards the learning environment and the portfolio procedure. The research procedure included content analysis of the teachers' interviews and reflections in the portfolios, as well as quantitative and qualitative analysis of their answers in the questionnaire.

Research outcomes revealed that the teachers ascribed great importance [M=3.88, out of 4) to the project-based learning environment and formative assessment strategy. They pointed out its contribution to their self-confidence and pedagogical maturity and their acquisition of applicable research skills. They discussed their growth regarding a deep and multi-dimensional comprehension of the investigated project, academic improvement throughout the rewriting procedure, and awareness of their professional development, and of the need for life-long learning. Despite difficulties - mainly the 'hard labor' process which accompanied the performance assessment, most of them felt highly motivated autonomous learners (which indicates their internal locus of control and professional development), within this challenging constructive learning process. Some reported that the research procedure contributed to their social and professional status at school, but this was sometimes accompanied by frustration and difficulties in

¹ (2005). *The EARLI (European Conference for Research on Learning and Instruction) 11th Biennial Conference*, University of Cyprus, Nicosia, August, 2005.

leading the change process (related to their project). As part of their research conclusions and insights, they raised some specific alternatives for coping with these difficulties. This study widens the perspective on constructivist theory and its implications on cognitive and professional development.

FROM ACADEMIC KNOWLEDGE TO PEDAGOGICAL PERCEPTION AND PRACTICAL KNOWLEDGE – ABOUT ALTERNATIVE PERFORMANCE ASSESSMENT ¹

Miriam Welicker-Pollak מרים (מדי) וליצקר-פולק

miriam_w@staff.ornanim.ac.il

The study topic was a yearly course on alternative performance assessment given to four separate groups of Jewish and Arab in-service high school teachers (N=101). The course followed the life-long learning approach, as part of the teachers' professional development (Borko, 2004; Cooner & Tochtermann, (2004). Holmesland & Tarrou, 2001). It included theoretical studies as well as workshop-based experience in building assessment tools and applying them in teaching (Birenbaum & Dochy, 1996). The courses took place in a constructivist learning environment which served as a model (Brook & Brooks, 1993; Vygotsky, 1978).

The study objective was to evaluate the effectiveness of the course in acquiring theoretical knowledge in relation to their students' formative performance assessment, their self-efficacy and school-wide applicability.

Research instruments included a questionnaire composed of 74 closed items and two open questions, given as a pre-test and a post-test, as well as portfolio analysis.

Research findings point at the course's contribution to a gain in self-confidence and self-efficacy, awareness of students' difficulties, and transformation of innovative theoretical knowledge acquired into pedagogical perception and practical knowledge of alternative approaches to performance assessment, as follows: 26% mentioned their expertise and their self-efficacy, especially in reflection skills and writing a reflective journal, their control of formative assessment tools, constructing an authentic performance task, organizing a portfolio and writing criteria-rubrics (20%). The acquired theoretical knowledge was correlated to the participants' pedagogical beliefs and reports of actual work patterns. There was a rise in the number of participants who declared their enthusiasm, motivation, and openness to new ideas in instruction and assessment. 75% mentioned their perception change as well as their work patterns regarding fairness in assessment, so that they now inform their students in advance their grades' components, and use more formative verbal assessment accompanying the grade. 25% allow their

¹ (2006). *Proceedings of the ECER 2006 Conference* (pp. 55). Geneva, Switzerland: University of Geneva.

students' self assessment and participation in determining multi-dimensional criteria for their own performance assessment. At the same time, there were fewer participants who assess their students globally and subjectively. The content analysis of the participants' open questions and their portfolios strengthened the above conclusion about the transformation of academic knowledge into pedagogical and practical knowledge, with increased use of acquired professional terminology: 84% expressed interest in changing their school's assessment policy, 56% related to the idea of variety in instruction-assessment strategies, raising the students' involvement in their own learning and assessment. 52% discussed the advantages of alternative assessment in regard to the heterogeneity of the students' class and their multiple intelligences (Armstrong, 1998), which allows for a fairer multi-dimensional assessment of students' competence. 20% mentioned the idea of formative assessment as promoting challenge, meaningfulness, motivation to learn, advancement of students and improvement of their attitude towards learning, as well as encouraging the development of an independent self-regulated learner. A quarter of the arguments related to the test limitations as sole or main assessment tool, as they do not truly reflect the students' comprehensive abilities and knowledge, and put some of them under tremendous pressure and anxiety. Another quarter of the reasons also related to the need to transform their own knowledge into the entire school staff's collective knowledge, and the need for a conceptual change in school policy in relation to students' alternative assessment.

We can see that the active learning and constructive dialogues between course instructor and participants in a constructivist learning environment, served as a base for modeling and contributed to the acquiring of theoretical knowledge about alternative assessment approaches which was converted into practical knowledge, control of performance assessment skills and the gain of the participants' self-efficacy and ability to implement this knowledge in their schools.

האתגר שבתפקיד המעריך החינוכי ומסוגלות עצמית של מתמחים בתכנית להכשרת מעריכים

חינוכיים¹

THE EDUCATIONAL EVALUATOR'S ROLE – THE CHALLENGE AND SELF EFFICACY

מרים (מדי) וליצקר-פולק Miriam Welicker-Pollak

miriam_w@staff.oranim.ac.il

מילות מפתח: הערכה חינוכית, הערכה בית-ספרית, תרבות הל"ה (הוראה-למידה-הערכה), התפתחות מקצועית, מסוגלות עצמית.

הערכה חינוכית כוללת קשת רחבה של פעילויות: הערכת תלמידים, מדידה, מבחן; הערכה של תוכניות, סגל, אקדמיטציה מוסדית וקוריקולרית - ברמת התלמיד/המורה והכיתה, ברמה מערכתית בית-ספרית/מוסדית, מחוזית, ארצית והשוואות בינלאומיות. כל אלה בהיבטי הערכה פנימית/חיצונית, מעצבת ומסכמת, רחבת היקף ורב-ממדית, וברוח של אחריות, שקיפות וסטנדרטים (בירנבוים, 1997; וליצקר, 1999; נבו, 2001; מור, 2002; גלובמן וקולא, 2005; לוי-רוזליס, 2005; פרידמן, 2005; שלטון וקימרון, 2005; Kellaghan, 2002; Black et.al, 1998; Wiggins, 1995; Nevo, 1995; Beller, 2005; Stufflebeam & Wingate, 2003; Darling-Hammond, 2004; Birenbaum et.al, 2006).

מטרת המחקר: הערכת ההתפתחות המקצועית של 25 מורים ובעלי תפקידים, בוגרי תכנית התמחות דו-שנתית (224 שעות) למעריכים חינוכיים, בפקולטה ללימודים מתקדמים באורנים, תפיסותיהם ביחס להערכה בית-ספרית, לאוריינטציית התפקיד ולמסוגלותם העצמית. שאלון פתוח (שפותח לצורכי המחקר) הועבר כ-pretest וכ-posttest. נערך **ניתוח תוכן איכותני** לתשובות, קידוד ומיון לקטגוריות.

ממצאים מרכזיים:

■ **תפיסת 'הערכה':** בעלי הניסיון הביעו תפיסה מקצועית ב-pretest, בשעה שב-posttest ביטאו כולם טרמינולוגיה מקצועית גדושה: **א)** תרבות הערכה בית-ספרית - הערכה מסכמת (הש"ל), מאבחנת ומעצבת בשירות הלמידה (הל"ל), להשבחה ולהעצמה, בכל תחומי בית-הספר; **ב)** משוב רב-כלי, רב-ממדי, תקף ומהימן, מבוסס נתונים (וטריאנגולציה ביניהם) כמנוף לשיפור וכתשתית לבניית תכנית עבודה;

ג) הערכת מצב: תהליך-תוצר, ניטור רב-שלבי אחר התקדמות (לפני-במהלך-אחרי); **ד)** איסוף נתונים שיטתי וניתוחם.

¹ בתוך: ספר התקצירים של **הכנס הבינלאומי החמישי: הכשרת מורים על פרשת דרכים** (עמ' 87).
באר שבע ות"א: מכללת קיי ומכון מופ"ת, יוני 2007.

■ **תפיסת הערכת תלמידים:** הערכת מצב תהליכית, מאבחנת (נקודות חוזק ולחוזק) ומעצבת של התקדמותם, בסיס לבניית מערך הוראה מתאים, ניטור, מיפוי, הכוונה ומנוף לקידום ההוראה-למידה; הערכה המותאמת להטרוגניות ולקשת רחבה של יכולות תלמידים (לרבות בעלי צרכים מיוחדים); הערכת תלמידים כמנוף להשבחה והעצמה ברמה מערכתית: אחריותיות, תחרות מוסדית, הערכה פנימית/חיצונית; הערכה רב-ממדית ומקיפה, הוגנת, מהימנה ותקפה, על-בסיס מחוץ; משוב למורה ולתלמיד, להכוונה עצמית ולטיפול לומד עצמאי; הערכת תלמידים מסכמת (מבחן וציון), ולצורכי מיון. שורטט פרופיל ייעודי רב-ממדי ורב-כישורי של תפקיד המעריך החינוכי, על-פי שכיחות התשובות בכל ממד (הדגמת ציטטות בכנס): (א) מעקב שוטף, איסוף וריכוז מידע ברמת-על מערכתית (נתוני הישגים פנימיים/חיצוניים, תהליכים ותפקודים, תכניות/מיזמים), ניתוח, מיפוי, איתור בעיות והצלחות, הסקת מסקנות וקבלת החלטות, דיון ביקורתי בממצאים והמלצה לתכניות עתידיות, הצגה לבעלי עניין (מנהל/מורים), הפקת דוחות, אחריותיות; (ב) אחריות להערכת הישגי תלמידים: גישות הוראה-למידה-הערכה (הל"ה), שימוש מושכל במגוון דרכים וכלים; (ג) הערכת תכניות ותהליכים, ניתוחם ודיווח, תרומה לשיפור בית-ספרי; (ד) סוכן שינוי להובלת תרבות הל"ה, גיוס הצוות לשינוי תפיסתי, למתן/קבלת משוב, השתלמויות, ליווי והנחיות מורים; (ה) תיאום וקישור בית-ספרי.

לדעת המתמחים, **הידע והכישורים הנדרשים** למימוש יעיל של האתגר שבתפקיד:

(א) ידע מקצועי ומומחיות בהערכה, שימוש יעיל ומקצועי בכלים לאיסוף נתונים וניתוחם, להבנת משמעותם ולהצגתם, כבסיס לשיפור.

(ב) מאפיינים אישיותיים-פדגוגיים של מעריך חינוכי: חזון חינוכי לשיפור, מנהיגות ויזום, סמכותיות, כריזמטיות תומכת; מסוגלות להניע מורים לשינוי, אסרטיביות, גמישות ורגישות, מקובלות חברתית, ניווט, גיוס שת"פ של צוות המורים, ההנהלה והפיקוח, תקשורת בין-אישית, כישורי הנחיה וביטוי.

(ג) מאפיינים אישיותיים: אחריות, אמינות, אובייקטיביות, עקביות והתמדה, ארגון, חשיבה אנליטית וביקורתית.

(ד) חדשנות, יצירתיות, פתיחות לשינויים, התעדכנות בנהלים ותכ"ל; ראייה מערכתית, ניסיון וגישה למערכת החינוך; התאמת ההערכה לאינטרסים ולתרבות הבית-ספריים.

■ **תפיסת מסוגלות עצמית ומומחיות מקצועית:** רוב המתמחים (N=21) הביעו את היתרומתם, הגברת מודעותם ומסוגלותם העצמית ב"היכרות עם מגוון כלי הערכה הקיימים במשרד החינוך"; "רכישת שפה מקצועית", ובפירוט (בהרצאה יוצגו ציטוטים): העלאת מודעותם ורמת שליטתם בידע מושגים ועקרונות רלוונטיים, שימוש יעיל ומושכל בכלי הערכה, התאמת הכלי למטרה, מומחיות בבניית מבחן טוב, בשלבי הטיפול בו ובניתוח ממצאיו, במיפוי כיתתי, בניית מחוץ תקף ומהימן, שליטה בכתובת יומן למידה ובמיפוי מושגים, שימוש במחשב ועיבוד מידע כמותי באקסל וסטטיסטיקה תיאורית, מיומנויות אקדמיות והרחבת ידע תיאורטי, עבודת צוות.

ארבעה מתמחים הביעו אי-בטחון במסוגלותם, עניין בהתנסות נוספת, חשש מ"מה שיקרה בשטח" ושאינן התפקיד מתוגמל דיו.

לסיכום, רוב המתמחים ביטאו תפיסת הערכה ברוח תרבות הל"ה; ניכרת התפתחותם המקצועית לאורך לימוד התכנית, ותפיסת תפקיד המעריך כרב-מימדי ורב-כישורי. הם הביעו מסוגלות עצמית, לצד ציפיות להמשך התמקצעות בתחומי הידע והכלים שנלמדו, למילוי שליחות ההערכה בשירות הלמידה, כמנוף לשיפור תהליכים ותוצרים במגוון רמות ארגון ומעגלי פעילות בית-ספריים: בראיית-על מערכתית, בהיבטים תפקודיים פרטניים (ניהול, בעלי תפקידים, מורים ותלמידים, הורים, תכניות, הזדמנויות למידה) ובקשר שביניהם, בזיקה להתנהלות, לתרבות ולחזון הבית-ספריים.

תרומת מכון מופ"ת להתפתחות מקצועית-היחודיות שבלמידה 'ביחד'

של מורי מורים¹

**THE UNIQUENESS OF LEARNING TOGETHER:
THE CONTRIBUTION OF THE MOFET INSTITUTE TO PROFESSIONAL
DEVELOPMENT OF TEACHERS' EDUCATORS**

מרים וליצקר-פולק, ג'ודי גולדנברג² וחגית קליבנסקי³

Miriam Welicker-Pollak, Judy Goldenberg & Hagit Klibanski

miriam_w@staff.ornanim.ac.il

מילות מפתח: התפתחות מקצועית, הכשרת מורים, מכון מופ"ת.

יעדיו של מכון מופ"ת הם לשמש בית למפגש פרופסיונלי בין-מכללתי של מורי מורים, ולזמן ביניהם שיח עמיתים חינוכי, התמחות והתפתחות פרופסיונליות אישית וקבוצתית של מורי מורים, יצירה והפצה של ידע פרופסיונלי על המהות של הכשרת המורים, דפוסי פעילותה ומשמעויותיה, וכן ייזום ופיתוח של כיוונים ופריקטים מערכתיים בהכשרת מורים, בתחומי המחקר והמעשה החינוכי (כך ואחרים, 2003; אתר האינטרנט⁴ של מכון מופ"ת).

מחקר ההערכה המעצבת על פעילות המכון (אופייה, היקפה, ייחודה ותרומתה להתפתחות מקצועית של מורי מורים) נערך בשני שלבים:

שלב א': שרטוט פרופיל ההשתתפות ואופייה, בעשרים שנות פעילות של מכון מופ"ת (ע"ב מסד נתונים).

שלב ב': עיבוי המידע באמצעות סקר טלפוני, ובחינת: (א) פרופיל ההשתתפות והמודעות לקיומן. (ב) תפיסת המרצים את ייחודיות המכון, שביעות רצונם, היתרמותם ויישומיות הנלמד. (ג) העדפות, מניעים ושיקולים להשתתפות, וכוונות להשתתפות עתידית. (ד) המלצות להעלאת היקף ההשתתפות, הצעות לעידוד מחקר ולקידום פרופסיונלי של סגל המכללות. (ה) קשרי גומלין בין המשתתפים הנ"ל. (ו) הטמעת הפעילויות בעבודת מורי המורים במכללות.

מדגם הסקר הטלפוני כלל 350 מרצים המלמדים בפועל ושהשתתפו בפעילויות משנת 2000, מ-32 מכללות להכשרת עובדי חינוך והוראה (נבחרו באקראי). זהו מדגם מייצג מבחינת משתני רקע וגודל המכללות.

¹ בתוך: ספר התקצירים של **הכנס הבינלאומי החמישי: הכשרת מורים על פרשת דרכים** (עמ' 88). באר שבע ות"א: מכללת קיי ומכון מופ"ת, יוני 2007.

² תלפיות – מכללה אקדמית לחינוך.

³ בית ברל – מכללה אקדמית לחינוך.

⁴ <http://www.mofet.macam.ac.il>

הנתונים נאספו באמצעות **שאלון טלפוני**, שפותח ותוקף לצורכי המחקר (כ-250 פריטים סגורים ופתוחים); כל משיב התייחס רק לפעילויות שבהן השתתף. הסקר הטלפוני נערך בידי חברה חיצונית, על פי הנחיות החוקרות, וארך כ-15 דקות.

ממצאים מרכזיים:

מודעות למגוון הפעילויות שמציע מכון מופ"ת:

74% ומעלה מהמשיבים מודעים ל-16 מבין 20 הפעילויות הנחקרות (44-100%): החל במודעות גבוהה (85-100%) לימי עיון, פורומים, סדנאות, מפגשים, כתב העת "דפים", פעילות מקוונת, התמחות פרופסיונלית, רשות המחקר, קבוצות עניין במחקר האיכותני, צוותי חשיבה, וכלה במודעות בינונית (44-61%) לפרסומי מופ"ת: 'קיוונים', דוחות מחקר, פרסומי 'כליל' ו'דפי יוזמה'. פרופיל ההשתתפות בפעילויות מושפע מהשונות בהן מבחינה ייעודית, תוכנית, מתודית וארגונית, ומבחינת חד/רב-פעמיות, ברצף מהשתתפות גבוהה בימי העיון (81%), ועד להשתתפות נמוכה בצוותי כתיבה ובמאגר היועצים למחקר (9%).

תפיסת מורי המורים את ייחודיות מכון מופ"ת

90% מהמשיבים הדגישו שלמכון מופ"ת ייחודיות משלו. 80% פירטו על כך באופן פתוח, ושליש ציינו יותר ממאפיין ייחודיות אחד. התשובות נותחו ומוינן, כלהלן:

- **תפקיד מכון מופ"ת** – לפי שליש מהמשיבים, ייחודיותו טמונה בזיקתו למורי המורים במכללות לחינוך, בעיסוקו "בתחומים שבהם לא עוסקת שום מסגרת אחרת". בעיניהם, זהו מרכז הכשרה והתפתחות מקצועית, מרכז מידע המזמן התעדכנות, קישור והיכרות עם בעלי תפקידים וסגל ממכללות עמיתות, ויוזמות לפעילויות בין-מכללתיות; הודגש תפקידו התומך: עידוד וסיוע במחקר ופרסום; מרכז פעילויות; מתן שירות, תמיכה ומענה לצרכים ולבעיות מקצועיות.
- **כחמישית מהמשיבים התייחסו לאפיונים משותפים לקהל היעד**: להיות מופ"ת מאחד ומרכז, 'מכוון', 'מטפל', ו'דואג' לאוכלוסייה בעלת "מכנה משותף: מורי מורים", "ממגזרים שונים מכל הארץ", המתאפיינת בעיסוק ובאינטרסים משותפים וספציפיים, "בניגוד לגופים שמיועדים לקהלים רחבים"; להיותו **מקום מפגש פרופסיונלי ולמידה משותפת**, "אינטגרטור", וכן למאפייני הפעילויות, איכותן, גיווןן, מקצועיותן ודרכי התנהלותן.
- **מיעוט מהמשיבים (11-15%) קישרו את הייחודיות להיתרמותם הכללית ולביטוייה בעבודת המכללות**, במישורים המעשי והתיאורטי, המקצועי והאישי - ברמת הפרט, המכללה והכשרת מורים בכלל, וביצירת קהילה מקצועית לכלל האוכלוסייה, וכן את **האווירה התומכת וה"ביתית"**.

לסיכום, בעיני המשיבים, ייחודיותו של מכון מופ"ת היא בהוותו בית משותף וקורת גג המותאמת לצרכים הייחודיים של סגל המכללות לחינוך, בזמנו במה לשיח מקצועי והפריה הדדית בצוותים

בין-מכללתיים, במגוון נושאים ותכנים הייחודיים לאוכלוסייה, לצד אפשרויות, שירותים ומענה לצרכים המשותפים. כל אלו תורמים לצמיחה ולהתפתחות מקצועית, ברמת הפרט והארגון. הממצאים ביחס לתפיסת הייחודיות של מכון מופ"ת עולים בקנה אחד עם יעדיו המוצהרים (כך ואחרים, 2003 ; אתר האינטרנט¹ של מכון מופ"ת). ממצאי מחקר ההערכה עשויים לסייע בהבנת תהליכי התפתחות מקצועית של מורי מורים, ובתכנון עתידי מושכל ויעיל של פעילות המכון, לקראת המשך מימוש יעדיו.

¹ <http://www.mofet.macam.ac.il>

הערכה רב-שנתית מעצבת של תהליך הכשרת רכזי חינוך לבטיחות בדרכים
ושל היישום הבית ספרי של התכנית¹

**MULTI-ANNUAL FORMATIVE EVALUATION OF THE PREPARATION
PROCESS OF EDUCATIONAL COORDINATORS FOR ROAD SAFETY AND
OF THE PROGRAM'S IMPLEMENTATION IN SCHOOL**

מרים (מדי) וליצקר-פולק ומאיה מלצר-גבע

Miriam Welicker-Pollak & Maya Melzer-Geva

miriam_w@staff.oranim.ac.il mgeva@inter.net.il

מילות מפתח: זהירות ובטיחות בדרכים, הכשרת רכז, תלב"ס.

תפקידם של רכזי בטיחות בדרכים הוא להגביר את המודעות לנושא הבטיחות בדרכים בבית ספרם, לרכז את הלמידה ולהפעיל את כלל אוכלוסיית ביה"ס בנושא.

מטרת המחקר הרב-שנתי הייתה לבחון, באמצעות הערכה מעצבת תלת-שלבית, את אפקטיביות תהליכי ההכשרה של רכזים לחינוך לבטיחות בדרכים, בבתי"ס יסודיים ועל יסודיים, לרבות התפקוד בפועל של הרכז והיישום הבית ספרי של תכנית הלימודים שפותחה במסגרת ההכשרה. המחקר הוזמן על ידי אגף זהירות ובטיחות בדרכים במשרד החינוך התרבות והספורט ומומן על ידו. **אוכלוסיית המחקר:** משתלמים מ-11 מסגרות ברחבי הארץ: א) 144 משתלמים לבתי"ס יסודיים בשלב א' (בקיץ) (הערכה לפני ואחרי), 110 משתלמים בתום השתלמות שנתית - שלב ב', ו-15 רכזים בשלב ג' - במהלך יישום בית ספרי ותפקודם כרכזים. ב) 102 לבתי ספר על יסודיים – בשלב א', 76 בשלב ב' ו-21 בשלב ג'. הושו הממצאים בארבעה מועדי הערכה: בשלושה שלבי ההשתלמות ובמהלך היישום הבית ספרי.

כלי המחקר: שאלוני עמדות, ידע ומשוב, תצפיות, וריאיונות קבוצתיים עם מנחים. **הממצאים:** הערכה גבוהה של המשתלמים כלפי תכנית ההכשרה (דמיון בין בתי"ס יסודיים ועל יסודיים), מודעות גבוהה מאוד לכישורים הנדרשים מהרכז ולמגוון תפקידיו, ושביעות רצון כללית גבוהה. הובחנה עלייה בהערכתם בהקשר לרכישת כלים, ובמיוחד כתיבת תלב"ס, מיומנות עבודה עם הנהלת ביה"ס והדרכת צוות ביה"ס. צוינו נושאים שתרמו להכשרתם היעילה כרכזים, ובעיקר: תפקיד הרכז (תרומה מובילה), מנהיגות והובלת תלב"ס בביה"ס, בניית תכנית לימודים בתחום בטיחות בדרכים, עקרונות הבטיחות וניתוח אירועים. ההשתלמות תרמה לידיע, בעיקר על כללי

¹ (2006). הכנס המדעי הבינלאומי ה-9: "יחד ניצור עולם בטוח יותר: פורום בינלאומי לצמצום תאונות דרכים", המכון לחקר הגורם האנושי לתאונות דרכים - המכללה למנהל, החוג למדעי ההתנהגות. רשל"צ, פברואר 2006.

התנהגות של הולכי רגל במהלך החצייה, כללי הליכה בדרך ללא מדרכות, תפקיד הרכז ונושא הערנות, ראות ונראות (בולטות).

חשיבות גבוהה יחסית ליכולת הארגונית של הרכז, ליכולתו לעבוד בצוות, לפתיחותו לרעיונות חדשים ולתקשורת בין-אישית.

מומשו רוב הציפיות שהובעו בתחילת ההשתלמות לרכישת מידע יישומי, כלים והעשרת ידע, לצד העדפת מינון גבוה יותר של הפן היישומי של ההכשרה, הקניית יותר כלים, רעיונות וחומרי למידה ועניין במפגש עם רכזים בפועל, לשם למידה מניסיונם בשטח (ואכן אלו שופרו בהשתלמות עוקבת, כחלק מההערכה המעצבת).

בתום ההשתלמות הובעו מוטיבציה ועניין רב (על-יסודי) ורב מאוד (יסודי) לתפקד כרכזי בטיחות בדרכים, תחושת מוכנות גבוהה ושביעות רצון גבוהה מההנחיה.

לעומת הערכה גבוהה זו ביחס לתכנית ההכשרה, נמצא כי הערכת **תפקודם בפועל כרכזי בטיחות בדרכים בסביבת בית ספרים** הייתה נמוכה יותר, ולצד הצלחות הועלו גם קשיים ומגבלות (תלויי שדה) ביישום התלב"ס שתכננו במסגרת ההכשרה.

שני שליש מהרכזים ציינו שזקוקים לכלים נוספים למילוי תפקידם, ושהתלב"ס שהכינו בהשתלמות לא התאים למציאותם הבית ספרית. בשלב היישום דיווחו רובם על אי-שיתוף פעולה מצד מנהלים, מורים, תלמידים וגורמים חוץ-קהילתיים, ועל אי-הקצאת משאבים ומחסור בתנאים אופטימאליים ליישום התכנית.

המלצות: לאור המודעות לחשיבות הנושא, ולחשיבות שיתוף פעולה, עידוד, גיבוי ותמיכה מצד ההנהלה וצוות ביה"ס למילוי נאות של תפקיד הרכז, העלינו המלצות במישורים שונים, הן מערכתיות והן ברמת תכנית ההכשרה ובעיקר:

א) הרחבת היקף ההכשרה ויצירת תשתית מערכתית תומכת ומייעצת, דמויית סטאז', לליווי מקצועי אינטנסיבי בתום ההכשרה/בתחילת ההתנסות, שתתרום להתפתחותו המקצועית של הרכז ולתחושת מסוגלותו העצמית.

ב) 'הכשרת קרקע' בשדה בתי"ס, הקצאת משאבים להסברה (גורם סמכותי/פיקוח), שתכוון בעיקר להנהלה, העלאת מודעות לחשיבות הנושא, לקידומו לסדר עדיפות בית ספרי עליון והכללתו במסגרת ה'חזון הבית ספרי' ובתכנית העבודה הבית ספרית, הקצאת תקציבים ייעודיים למימוש והכרה במאפייני התפקיד הרב-תחומי והרב-כישורי של רכז בטיחות בדרכים. אימוץ ההמלצות יתרום לשיפור וליעול תכנית ההכשרה ויישומה בקרב תלמידים, ולטווח הארוך - לקידום מודעות והתנהגות סובלנית בדרכים, לטיוב הגורם האנושי, לצמצום בתאונות דרכים ולהצלת חיי אדם בהקשר לנסיבות אלו.

המתמחה הרפלקטיבי - תחילתה של התפתחות מקצועית

גישור בין תיאוריה ופרקטיקה בשנת ההתמחות¹

BRIDGING THEORY AND PRACTICE-THE REFLECTIVE BEGINNER

אלקה יפה Elka Yaffe

elka_y@staff.ornanim.ac.il

המאמר דן בהתפתחות המקצועית של מורים בתחילת דרכם. מתואר בו היבט מרכזי מתוך מחקר פעולה מקיף שבוצע עם מורים מתמחים בשלב הכניסה להוראה, שהתמקד בשאלות על מהות ההוראה: מה קורה ב"ראש" של המורים, בחשיבתם, כאשר הם מבצעים את ההוראה ואחר כך חושבים עליה על מנת לשפרה? האם וכיצד הם מגשרים אז בין התיאוריה שלמדו והפרקטיקה שהם עוסקים בה? כיצד הם מגדילים את רפרטואר התגובות שלהם? האם הם מגיעים למודעות עצמית מקצועית ויוצאים חזקים מתקופת ההישרדות של השנה הראשונה?

מחקר הפעולה נועד לחקור את חשיבתם של מורים מתמחים כדי להבין בצורה מעמיקה יותר את מצבי ההוראה המורכבים שמורים מתחילים מתמודדים איתם ואת סגנון התמיכה הנחוץ להם כדי להתפתח מקצועית. במחקר תועדה, נותחה ונחקרה התפתחות של ידע פדגוגי הנובע ממצבי הוראה מורכבים בזמן אמת במטרה ליצור ידע תוכן פדגוגי (Shulman, 1992) חדש ותובנות מעמיקות יותר. ההתמקדות הייתה בבחינת מאפיינים המאפשרים ומעודדים חשיבה רפלקטיבית של מורים בשלבים מדורגים וברמות שונות. כמו כן נחקרו ההתפתחויות החלות במהלך שנת ההתמחות והשינויים המאפיינים שנה זו ומידת התאמתם לתיאוריות נפוצות (Vygotsky, 1978; 1986) ולמחקרים נוספים (Vonk, 1995). החוקרת ועמיתותיה נעזרו בצילום שיעור באמצעות משקפי וידאו² (Yaffe, 2003) המאפשרים אזכור מלא ומדויק מנקודת מבטו של המורה של כל מה שאירע בשיעור. סדרת שאלות מנחות ומכוונות על פי הגישה והאסטרטגיה של פוירשטיין (Feurstein, 1998) שימשה לעידוד רפלקציה על אירועי השיעור. בעזרת גישור בין הפרקטיקה והתיאוריות הללו גובשו תיאוריות חיים (Whitehead, 1989; 2001). התבוננות לתוך תהליך התמקצעות של מורים אפשרה להכיר מספר דרכי פעולה המעצימות מורים מתמחים כבר בשנת ההוראה הראשונה.

¹ המאמר מיועד לספר בנושא ההתמחות בהוראה (בהוצאת משרד החינוך).

² משקפיים אשר בגשר האף שלהם שתולה מצלמת וידאו ממוזערת; המורה יכול לצלם ולהקליט בעזרתם תוך כדי תנועה והוראה בכיתה.

HELPING BEGINNING TEACHER EDUCATORS TO UNDERSTAND AND ENGAGE IN REFLECTIVE PRACTICE ¹

אלקה יפה וג'ניפר הריסון

Jennifer Harrison² & Elka Yaffe

elka_y@staff.ornanim.ac.il

In this chapter, we emphasize the importance of sustained conversations and activities between beginning and expert teacher educators, which can encourage a critical and investigative stance towards teaching and learning. This is based on an extensive international research literature on mentoring in general, and on our own research projects with beginning teachers, investigating what happens if we try to intervene in mentoring dialogues to promote deeper levels of reflective practice. We know of no reported empirical work in the literature that investigates the conditions that might support the acquisition of professional knowledge, the development of critical thinking and problem-solving (or problem-setting) skills, or other aspects of professional learning by beginning teacher educators. Thus our chapter attempts to focus and speculate on some of these conditions through the examination of the impact of two specific research projects, one in England and one in Israel, involving a range of mentoring practices with beginning teachers and their school mentors. Through these, we highlight the opportunities that structured support programmes in higher education institutions might offer to beginning teacher educators to meet their specific needs at the very beginning of their career.

We emphasize the crucial part to be played by the particular mentoring arrangements (both formal and informal) and associated relationships that can be put in place in order to value, and to model, reflective thinking and promote critical reflection on practice. Throughout our writing in this chapter we explore the extent to which our developing knowledge and ideas of effective mentoring with new teachers can also encapsulate a professional framework for beginning teacher educators. As teacher educators how can we benefit from the pedagogical and educational discourses which we expose in these two studies?

¹ In A. Swennen & M. van der Klink (Eds.), *Becoming a Teacher Educator: Theory and Practice for Novice Teacher Educators* (Chapter 10, pp. 147-164). Springer & ATEE (in press).

² University of Leicester, UK

ASSESSMENT STANDARDS AS A SUBTEXT REFLECTING THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF NEWLY QUALIFIED TEACHERS¹

אלקה יפה ודיצה משכית

Yaffe Elka & Maskit Ditzza²

elka_y@staff.oranim.ac.il

Entry into the world of teaching is a complex process. In Israel, it begins even before the completion of four years of intensive training in which practice and theory of education go hand-in-hand. Internship, induction, takes place during the last year at college. The unique process of entry into the world of teaching becomes more meaningful in the first year of teaching and continues throughout the entire cycle of professional life. Part of this progression is still a mystery, holding a great deal of inexplicit knowledge. During the internship phase, the threshold stage, new teachers begin to develop their professional self-awareness and to determine their own professional standards. The National Assessment Standards evaluation is the first time that these Newly Qualified Teachers (NQTs) confront the desired standards for their teaching license. During this year of induction, we can find the underlying foundations of the yet unknown story of "becoming a teacher."

The rationale for this research derives from the assumption that teaching and learning standards have a great potential to serve as benchmarks for continuing self-improvement.

The research field was a virtual workshop, available on-line for the NQTs who could not attend the regular workshop. The virtual workshop required a weekly written report of every NQT and weekly feedback mediated by an expert mentor. "Taking a break" once a week, focusing on self reflections and thoughts, proved to be a productive practice that enabled NQTs to gain a better understanding of the process of their pedagogical decision-making and helped us, teacher educators, to be more effective and tuned in to their different needs.

In this research, we sought to find out whether there is a correlation between the criteria defined in the National Assessment Standards and the subjects reflected in the

¹¹ (2005). *Proceedings of the ATEE 30th Annual Conference - Teachers and their Educators - Standards for Development* (pp. 343), Amsterdam, Netherland, Oct. 2005.

² Gordon - Academic College of Education, Haifa, Israel

subtext of the students' weekly reports. The purpose was both to examine the adequateness and the relevancy of these criteria for NQTs and to find focal points characterizing the internship stage.

PDS AND THE INDUCATION PROGRAM: FIRST OUTCOMES OF A COLLABORATIVE APPROACH¹

אלקה יפה ודיצה משכית

Yaffe Elka & Maskit Ditzza²

elka_y@staff.ornanim.ac.il

This paper is based on a pilot study of an initiative set up in the Induction Program of Newly Qualified Teachers (NQTs) in Israel. The Professional Development Schools (PDSs) are relatively young and the Induction Program is very new in the Israeli education system. During the last five years we have enhanced the Induction of NQTs through the use of several components: a mentor from the absorbing school, a weekly workshop in the college, and a national website with a virtual forum for NQTs and their mentors.

The initiative provided opportunities for NQTs to express and describe the way they confronted the complex situations of their first year of teaching and to reflect on the strength and weaknesses of the PDS environment.

The key questions were:

- What leading components will appear in the context of this collaborative approach between PDSs and the college?
- How will it influence the first year of the NQTs' professional development?

The methodology selected was based on qualitative research. Data was recorded from one general meeting of the five head-teachers of the PDSs with the staff of the Elementary School Pedagogic Mentors from the college. In addition, data was collected from weekly reports of ten NQTs teaching in PDSs during their Induction year.

Content analysis of the data collected revealed the special kind of pedagogical dialogue that takes place under these circumstances; the high potential of professional development for the NQTs and the continual collaboration activities of all parties: PDSs, colleges and NQTs; and the fact that teacher perception and representation are key issues in this process and analysis. Guiding reflection and promoting the

¹¹ (2006). *The ATEE 31st Annual Conference - Co-operative Partnerships in Teacher Education*, Portorož, Slovenia, October 2006.

² Gordon - Academic College of Education, Haifa, Israel.

professional development of NQTs with the help of pedagogical dialogues proved to be the heart of the Induction Program.

Emphasis is not placed on the results, but rather on the pedagogical didactic dialogue that might develop between the parties. The benefits of this style of professional development lie in the ownership and particular relevance of each activity to an individual institution. Each action was reinforced by a common strategy and underpinned by collaborative activity emerging from this participation.

This paper presents preliminary findings on how teachers use explanatory frameworks to represent and shape their first year of teaching, their understandings of learning and of their own pedagogy. The analysis of the teachers' explanation of the problems they wish to address in the weekly reports reveals much about their views of learning and teaching. The purpose of the paper is to demonstrate collaborative partnerships not only in teacher preparation, where it has been widely recognised as a powerful issue in teachers' professional development, but also in the Induction program at the very beginning of the teaching career.

Further explorations of teachers' thinking and conceptualizations are needed. By tracking more components, we intend, in the future, to investigate the ways in which teachers use collaborative activities in PDSs to continue and improve their practice.

DISCUSSING PEDAGOGICAL DILEMMAS WITH TEACHER EDUCATORS: A WAY TO ENHANCE PROFESSIONAL INSIGHTS

אלקה יפה ודיצה משכית

Yaffe Elka & Maskit Ditzza¹

elka_y@staff.ornanim.ac.il

This study explores a route to enhance the professional development processes of teacher educators. These processes promote professional insights as an outcome of understanding pedagogical problems and pedagogical dilemmas. The research was based on investigating critical events that took place when teacher educators reflect on their supporting workshops. In this study reflections and self-study are powerful ways to enhance professional insights and develop life-theories.

The present paper presents initial findings from a groundwork study about the reflection of teacher educators engaged in the role of Workshop Mentors (WM). The discussion about pedagogical dilemmas proved to be a way to self study during the interactive team meetings. The goal of these professional meeting was centered in facilitating and empowering their Newly Qualified Teachers (NQTs). It gave the mentors an essential opportunity to rethink, collaborating, their practices, key ideas, and even their values.

It is argued that, to appreciate the potential and limitations of pedagogical dialogues there is a need to trace the issues that were discussed repeatedly. The article explores the dilemmas notion that may enrich the professional insights of teacher educators developed through collaborative work. We emphasize the potential contributions of this activity to the scholarship of teaching and mentoring. This article also explores the relationship between mentors engagement and their self-assessment of the way they respond to professional real life situations. This can serve as a method that helps reconceptualising ways of understanding teaching and mentoring. It is suggested to continue and explore the power of discussing dilemmas as an innovative way and a new application for in depth research.

¹ Gordon - Academic College of Education, Haifa, Israel

**TEACHER EDUCATORS' PROFESSIONAL DEVELOPMENT:
THE INDUCTION OF TEACHER EDUCATORS;
THE NEEDS OF BEGINNING TEACHER EDUCATORS 1**

אלקה יפה ואחרים

Corinne van Velzen^a, Marcel van der Klink^b, Anja Swennen^c &

Elka Yaffe^d

elka_y@staff.oranim.ac.il

This article² presents the results of an exploratory research study into induction practices of novice teacher educators in six different countries. The study was a project carried out by members of the Association of Teacher Educators Europe (ATEE) Research and Development Centre (RDC) Professional Development of Teacher Educators.

Induction is seen as a process of becoming a teacher educator and encompasses two levels. Firstly, it refers to the organizational induction into the teacher education institute. Secondly, it is about becoming a member of the profession (professional induction).

Data was gathered through semi-structured interviews with 12 beginning Teacher Educators in their first years of becoming Teacher Educators. The findings indicated that induction is quite problematic. None of the teacher educators experienced a satisfying induction into their institute and the profession as well. The article concluded with recommendations for improvement of induction practices and further research.

This collaborative research project also revealed a lack of shared language in communicating professional issues and the need to further develop this within the international communities like ATEE.

¹ ^a Vrije Universiteit Amsterdam, The Netherlands; ^b Open Universiteit Heerlen, The Netherlands; ^c Vrije Universiteit Amsterdam, The Netherlands; ^d Oranim College of Education, Israel.

² Professional Development in Education Journal (in press), 15pp.

THE EFFECT OF MUSIC THERAPY ON SPONTANEOUS COMMUNICATIVE INTERACTIONS OF YOUNG CHILDREN WITH COCHLEAR IMPLANTS¹

Dikla Kerem דיקלה כרם

dikla.kerem@gmail.com

מילות מפתח: שתל קוכליארי, התנהגויות תקשורתיות, טיפול במוסיקה.

Key words: Cochlear implant, communicative interactions, music therapy.

Purposes: a) To investigate the value of music therapy for young children, following cochlear implantation. B) To gather information from each parent regarding the child's involvement with music in daily experiences before and after the music therapy intervention

Primary research question: Does music therapy enhance spontaneous communicative interactions (imitation, initiation, synchronization turn-taking,) of young children, following cochlear implantation?

Sub-question: Among these children, the frequency and/or duration of these interactions is greater in undirected or directed music and play experiences?

Method

Subjects: Five children, 2-3 years of age

- Speech awareness threshold no poorer than 40 dB *with* the CI
- No other known disability besides deafness

Parents: Normal hearing and a working knowledge of Hebrew

Measurement/Assessment tools:

- 1) The Infant/Toddler Sensory Profile (Dunn, 1997).
- 2) Video analysis.
- 3) Parent-Child Early Relational Assessment (Clark, 1980, 1985): Assessing therapist/researcher's interactions with child.
- 4) Parent pre- and post-intervention questionnaire about child's involvement with music.
- 5) Parent semi-structured interview.

¹ (2008). International Ph.D. research program in music therapy, Aalborg University, Denmark. Supervisor: Prof. Tony Wigram.

Design: Mixed methods study using a randomized A-B-A-B crossover design (or counterbalanced, in order B, A, B, A). Condition A: Four 20 minute weekly sessions of play; B: Same, for music therapy. 10 minutes of each session directed by therapist; 10-undirected. Each parent completed a pre- and post-intervention questionnaire, and was interviewed after watching systematically selected music therapy video segments.

Results: A) High inter-observer reliability for dependent variables in session analysis, in independent variable of *session part* (directed / undirected) and in therapist's behavior. B) Significant effects for *all* target behaviors in the *condition* variable and for three variables in the *session part*. C) Questionnaires: Some information about children's involvement with music in daily life. D) Interviews: Thematic analysis indicates parents' high appreciation of and satisfaction with music therapy.

Conclusions: Music therapy enhances spontaneous communicative interactions of these children. Parents attach great value to this treatment. Based on my clinical experience and the encouraging findings for the five subjects, I would therefore suggest that: (1) music therapy could be integrated into a total habilitation program; (2) parents and staff can be given concrete recommendations regarding (a) exposure of these children to the world of musical sounds and the use of music for communication, and (b) the value and usefulness of an undirected approach balanced with more directive techniques.

Limitations:

- Limited generalizability of the results due to the small sample size
- The validity and reliability of the questionnaires
- The potential for bias of the therapist/researcher
- The number of parents who attended the sessions
- The possible influence of mothers learning from the therapist's modeled behavior.

חינוך לרב-תרבותיות במכללה להוראה: בין הלכה למעשה¹
MULTICULTURAL EDUCATION IN A COLLEGE OF TEACHER
EDUCATION: FROM THEORY TO PRACTICE

לילך לב-ארי ודינה לרון

Lilach Lev-Ari & Dina Laron

lilah_l@staff.ornanim.ac.il dina_l@staff.ornanim.ac.il

מילות מפתח: חינוך לרב-תרבותיות, סוכני חיברות וחינוך, העצמה של קבוצות מקופחות, מכללות לחינוך והוראה, מערכת חינוך פרטיקולרית

מטרתו של חינוך לרב-תרבותיות היא להעצים את העוסקים בו, כך שיהיו בידיהם כוחות וכלים חינוכיים להניע שינוי חברתי. זהו תהליך העצמה של קבוצות מקופחות. התהליך אמור להוביל למצב שבו הן לא תקבלנה על עצמן את הגדרת החברה הרחבה לגבי נחיתותן היחסית, ותוכלנה להבין את המבנה החברתי שאליו הן משתייכות ואת מנגנוני הקיפוח שבו. תהליך זה יאפשר להן להוביל בעצמן שינוי חברתי בעתיד.

סטודנטים במכללות לחינוך, אשר יהיו בעצמם סוכני חיברות וחינוך בעתיד, אמורים לחוות במהלך לימודיהם התנסות משמעותית בסביבה המחנכת לערכים דמוקרטיים ומשפיעה על עמדותיהם החברתיות והפוליטיות. בתכנית הכשרת המורים במכללה להוראה הנחקרת קיים רכיב המוגדר כ"לימודי תרבות וזהות". למרות השוני בין המרצים ובין הדגשי הקורסים והסדנאות בתחום זה, כל קורסי הזהות מציבים לעצמם כמטרה לזמן תהליך של דיאלוג והקשבה לקולות שונים בחברה הישראלית, המיוצגים על ידי הסטודנטים המשתתפים בהם.

המחקר בדק את עמדות משתתפי הקורסים (סטודנטים מן המניין וס בתכנית להסבת אקדמאים) לגבי מהות החינוך לרב-תרבותיות ומקומו בתכנית ההכשרה. ממצאי המחקר מחזקים את הטענה שהמבנה החברתי והתרבותי של ישראל וכן מערכת החינוך המגזרית מעודדים חינוך לרב-תרבותיות פרטיקולריסטית, הגורם לכך שכל מגזר מכיר למעשה את תרבותו שלו, ומידת החשיפה שלו לתרבות של מגזרים אחרים מועטה ביותר. בנוסף הראה המחקר התחזקות בעמדות הסטודנטים לגבי נחיצותו של חינוך לרב-תרבותיות ככלי להעצמתם לקראת ההתמודדות החינוכית עם מציאות רב-תרבותית הצפויה להם בעתיד. מגמה זו עשויה להיות תשתית לבחינה מחודשת של תכנית ההכשרה בתחום החינוך לרב-תרבותיות הן במסגרת המכללה, כסוכנת חיברות, והן מתוך כוונה לשלב מרכיבים אלה במערכת החינוך בישראל בעתיד, כחלק מרפורמה בחינוך לרב-תרבותיות.

¹ סוגיות חברתיות בישראל, 5, 101-134 (כתב עת לנושאי חברה).

The purpose of multicultural education is to empower those who practice it so that they will have the power and educational tools to initiate social change. The process of multicultural education attempts to empower deprived social groups, so that they will ultimately reject the wider society definition regarding their relative inferiority, thus enabling them to understand the social structure that they belong to and its deprivation mechanisms. Through this process they will be able to lead by themselves processes of social change. Students in academic colleges of education, who themselves will be socialization agents in the future, are supposed to benefit during their academic studies, from a meaningful experience in a social setting emphasizing democratic values that will influence their social and political attitudes. The "Culture and Identity Studies" component in the Teacher Education Program in an academic college of education studied here, despite variations among lecturers, and course content, provides the students with the experience of dialogue with diverse groups within Israeli society.

This study examined the participants' attitudes (undergraduate students and teaching certificate students) to multi-cultural education and its place in the teacher education program. The findings support the claim that Israel's social and cultural structure, as well as its sector-based educational system encourages a particular approach to multi-cultural education. Here each sector focuses on its own culture, with very little exposure to the culture of other social groups. In addition, the study revealed an increase in students' demand for multicultural education in preparation for future encounter with the multicultural reality of their field of work. This trend may trigger re-examination of college based Israeli teacher education programs regarding multi-cultural education on the campus serving as a socialization agent. In addition it may impact future implementation of multicultural components within the Israeli educational system, as part of multicultural educational reform.

SELF-REGULATION IN WRITING: EXPLORING SELF-REGULATION PROCESSES THAT JUNIOR HIGH-SCHOOL STUDENTS EMPLOY WHILE WRITING A COMPOSITION ¹

¹ (2006). 9th SigWriting conference. Belgium: Antwerp, September 2006.

Keywords: Self-Regulated Learning, Writing, Writing Strategies.

Self-regulation learning is an active process in which the learner sets himself goals, supervises his progress toward those goals, and regulates his use of cognition, motivation and behavior for the purpose of achieving the goals (Pintrich 2000). Writing is perceived as a complicated process of problem solving in an unclear environment. The goal of teaching writing is to support the transition from associative strategies of "knowledge telling" to strategies of "knowledge transferring" in which the writer relates to structure, linguistic norms, and the communication process (Hayes, 1992; Bereiter & Scardamalia, 1987). One of the ways to do this is by teaching writing strategies together with instruction of self-regulation processes (Zimmerman & Risemberg, 1997). Nevertheless, the research that deals with self-regulation in writing is still scant (Graham & Harris, 2000). The goals of the current study is to characterize the regulation processes in writing among junior high school students and to develop a self-report scale of these strategies.

Setting and Results:

Study No. 1: Thirty-four ninth-grade students from the two different types of learning environments took part in a writing activity. The students were observed individually during the task and then interviewed using the stimulated recall method to probe the cognitive strategies and regulation processes they used while writing. Analysis of the results indicated that the students had used thirty different types of strategies, including specific strategies for the writing task, meta-cognitive strategies and motivational strategies. Some of the strategies had already appeared in the literature, while others were new. Most of the strategies were characterized by a very broad internal division. In this way, some 100 different writing strategies and regulation techniques were characterized.

¹ Ben-Gurion University of the Negev.

Study No. 2: Based on the categories found in the first study, an initial 100-item questionnaire was formulated. A factor analysis of the answers to the questionnaire submitted by 250 tenth-grade students revealed fourteen categories of strategies. These categories constituted the basis for formulating a focused questionnaire for examining self-regulation in writing. An analysis of the questionnaire answers of the 200 ninth-grade students corroborated the structure and reliability of the scales. An analysis of the questionnaire answers of another group of 220 ninth-grade students from the same environments provided corroboration of the convergent validity of the scales, and of divergent and concurrent validity.

Discussion: The current study has contributed to define writing-specific self-regulation strategies that junior high school employ while writing and to development of a tool for reporting this strategies. This tool can serve as a research tool for examining the link between regulation processes in writing and cognitive and motivational factors. Nevertheless, there is a need for a further study combining qualitative and quantitative methods that will establish the categorization of the strategies.

סמינר בתוך אוניברסיטה: היילכו שניהם יחדיו?
המקרה של החוג לאנגלית בחטיבה האוניברסיטאית באורנים
בשנים 1971-2001¹

A SEMINAR WITHIN A UNIVERSITY – CAN THEY CO-EXIST?
THE CASE OF THE ENGLISH DEPARTMENT IN THE ACADEMIC
DEVISION AT "ORANIM": 1971-2001

דינה לרון ואורלי סלע

Dinah Laron & Orly Sela

dina_l@staff.ornanim.ac.il orly_s@staff.ornanim.ac.il

מילות מפתח: הכשרת מורים, היסטוריה של החינוך, סמינרים ואוניברסיטאות.

סוגיית הכשרת המורים ה"ראויה", אשר נמצאת על סדר היום הציבורי בישראל ובעולם, הובילה אותנו למחקר היסטורי-אתנוגרפי שעסק בתפיסת ההכשרה של החוג לאנגלית אשר פעל בחטיבה האוניברסיטאית באורנים בשנים 1971-2001. הממצאים מלמדים, כי תכנית הכשרה זו הייתה ייחודית ונועזת. בראש וראשונה בעובדה, שהכשירה להוראה בתוך מסגרת אוניברסיטאית לבית הספר היסודי והעל-יסודי גם יחד, ובכך הפרה את "חלוקת העבודה" המקובלת בתקופה זו בין הסמינרים לאוניברסיטאות, וכן בעובדה שנבנתה על שילוב מאוזן בין תפיסה "סמינרית" לתפיסה אקדמית-אוניברסיטאית. גישה זו אפשרה לשים במרכז את תהליך בניית ידע התוכן הפדגוגי של המתכשרים להוראה לצד הקניית הידע הסובסטנטיבי של הדיסציפלינה. שילוב זה של הכשרה בעלת אופי אובייקטיבי (אקדמית) לצד גישה סמינרית-סובייקטיבית בתוך מסגרת אוניברסיטאית התברר כאפשרי, ולכן "יש לחזור ולנסות אותו ולא לוותר" (הדומי, 1986).

¹ (2007). **ספר התקצירים של הכנס הבינלאומי החמישי: הכשרת מורים על פרשת דרכים** (עמ' 120). מכללת קיי ומכון מופ"ת, באר שבע ותל אביב, יולי, 2007.

ההכשרה להוראה לבית הספר העל-יסודי ב"אורנים": אבני יסוד וצמתים מרכזיים בתהליך
מיסודה והתנהלותה של המחלקה לחינוך¹

TRAINING SECONDARY SCHOOL TEACHERS AT ORANIM:
CORNERSTONES AND LANDMARKS IN THE DEVELOPMENT AND
MANAGEMENT OF THE EDUCATION DEPARTMENT

דינה לרון ומירה קרניאלי

Dinah Laron & Mira Karnieli

dina_l@staff.ornanim.ac.il mira_ka@staff.ornanim.ac.il

הצורך להכשיר מחנכים ל"כיתות המשך" - כיתות בית הספר העל-יסודי בקיבוצים - היווה את נקודת המוצא להתפתחותה של החטיבה האוניברסיטאית במכללת "אורנים". מטרתה של עבודה זו לתאר את תהליך המיסוד וההתפתחות של המחלקה לחינוך במסגרת החטיבה האוניברסיטאית, ובהמשך כחלק ממכללת אורנים, כגוף ההכשרה לחינוך העל יסודי על רצף של כ- 35 שנים. זאת, בזיקה למגמות ותפיסות עדכניות באקדמיה ובשדה החינוך לצד התפיסה הייחודית של אורנים, כבית-ספר לחינוך של התנועה הקיבוצית.

המחקר התבצע בגישת חקר אתנוגראפית-היסטורית, במטרה ללמוד ולהבין לעומק תהליכים ומניעים שהביאו למיסוד המחלקה לחינוך. העבודה תתמקד בתיאור המגמות שהביאו להבנית המחלקה, דפוסי העבודה בה לאורך השנים, בזיקה לתהליכים ומגמות חינוכיות ומוסדיות. הממצאים מלמדים, כי סוגיית הכשרת מחנכים ל"כיתות המשך" העסיקה את התנועה הקיבוצית כבר בשנות ה-50. הייתה העדפה ברורה להכשרה בסמינרים ולא באוניברסיטאות או בטכניון, אשר נתפסו בעיניהם כמוסדות להכשרת מדענים. התנועה הקיבוצית חיפשה מוסד המכשיר מחנכים המומחים בתחומי הדעת. בכך הייתה אמירה ברורה, כי חינוך והוראה חד הם.

סמינר אורנים התגייס למשימה והקים כבר בשנות ה-50 כיתות "הומניסטים" ו"ריאליסטים" להכשרת מורים לכיתות המשך. למרות שהלימודים לא העניקו תואר אקדמי, תכנית הלימודים הייתה רצינית, אינטנסיבית ועתירת שעות ולימדו בה מרצים-חוקרים מן השורה הראשונה. הביקורת כלפיה הייתה, שבהיותה רב-תחומית לא אפשרה התמחות מעמיקה בתחום דעת אחד. כמענה לצורך בהכשרה אקדמית דיסציפלינרית בעלת אופי ייחודי, ההולם את רוח התנועה הקיבוצית, הוחלט בשנת 1971 על שיתוף פעולה בין סמינר "אורנים" (לימים, מכללה אקדמית לחינוך) לבין אוניברסיטת חיפה. בכך הפכה "אורנים", ל"בית הספר לחינוך השני של אוניברסיטת חיפה" שיעדו, להכשיר מורים לבתי ספר על-יסודיים. דגם זה היה ייחודי בישראל והוא איפשר

¹ (2006). הכנס המדעי השנתי השמיני: קהילה וחינוך בתמורות הזמן בארץ ישראל ובתפוצות (האגודה הישראלית לחקר תולדות החינוך) – ספר התקצירים (עמ' 25). אוניברסיטת תל אביב ואורנים, המכללה האקדמית לחינוך, טבעון, יוני 2006.

ל"אורנים" להעניק שני תארים של אוניברסיטת חיפה: B.A. במדעי הרוח ו- B.Sc. במדעים מדויקים, בשילוב תעודת הוראה אוניברסיטאית לבית-הספר העל-יסודי.

לצד החוגים במדעי הרוח והמדעים המדויקים הוקמה בחטיבה האקדמית "המחלקה לחינוך". תפקידה היה להכשיר מורים בתחומים הללו לבית הספר העל-יסודי ב"רוח אורנים". חיים הדומי ז"ל, שעמד בראשה בשנים 1976-1979, הגדיר את אופי ההכשרה במחלקה לחינוך כשילוב בין "האקדמי האובייקטיבי" ל"חינוכי הסובייקטיבי". כלומר, ייעודו של המוסד הוא לזמן לתלמידיו התמודדות אנליטית עם מקורות הידע עד לרמת התמחות; ומן הצד החינוכי, לעסוק עם המורים-מחנכים לעתיד בחוויות הסובייקטיות שלהם בהקשר לחינוך והוראה.

מן הממצאים עלה, כי תפיסת ההכשרה לחינוך והוראה במחלקה לחינוך נשענה על שלוש גישות מרכזיות: גישת החינוך הקיבוצי; הגישה האקדמית-עיונית (ברוח האוניברסיטאית) והגישה הפדגוגית-חינוכית (ברוח הסמינר). משנת 2001, לאחר ההיפרדות מאוניברסיטת חיפה השתלבה המחלקה לחינוך במכללת "אורנים" ובאחריותה ההכשרה להוראה לבית-הספר העל-יסודי במדעי הרוח, מדעי החברה והמדעים המדויקים. בימים אלה עברה המחלקה לאחריות הפקולטה לחינוך ב"אורנים" ותהא אחראית למתן תעודות הוראה בכל תחומי הדעת הנלמדים באורנים.

NOVICES AND VETERANS JOURNEYING INTO REAL-WORLD TEACHING: HOW A VETERAN LEARNS FROM NOVICES¹

Shosh Leshem שוש לשם

shosh_1@staff.ornim.ac.il

Keywords: Teacher training; Novice teachers; Teacher-trainer reflection

This paper illustrates the experiences of novice teachers through self-reflection by a teacher trainer. It shows how novice teachers recognize deficiencies in their professional capacity, the coping strategies they adopt and implications for teacher training. As teacher trainers we should know why novice teachers say 'I wish they had taught me about...' or 'how lucky I am to have been taught this.' The paper accounts for the initial experiences of novice teachers in their first school and clarifies how they address their own self-improvement. It shows how novice teachers engage in meaning making as they

connect theory and practice in the classroom. It also illustrates how within one component of a teacher training programme a veteran teacher-trainer learnt from novices whose experiences enabled practical theories to be recognised. The evidence highlights potential areas of criticality in teacher education programmes in the real-world of teaching.

¹ (2006). *Teaching and Teacher Education*, 24(1), 204-215.

הערכה מעצבת של התכנית 'אמנות בקהילה'¹
"ART IN THE COMMUNITY" - FORMATIVE EVALUATION

שוש לשם Shosh Leshem

shosh_1@staff.ornanim.ac.il

מחקר הערכה זה התבצע לבקשת המכון לאמנות באורנים להערכה מעצבת של תכנית ייחודית של 'אמנות בקהילה'², במסגרת אימוני הוראה של סטודנטים שנה ב' במכון לאמנות. במהלך 5 השנים האחרונות הוכשרו סטודנטים שנה ב' מהמכון לאמנות, במסגרת הקורס לאימוני הוראה, להנחות פרויקטים אמנותיים בקהילה. המושג "קהילה" בהקשר זה מתייחס לקבוצות חוץ בית ספריות ולקבוצות תלמידים מבתי ספר קהילתיים. התכנית מופעלת במתנ"ס נווה יוסף בחיפה עם קבוצות מבוגרים גמלאים מתושבי השכונה בשיתוף עם צוות ההדרכה במתנ"ס, ובבית הספר היסודי הקהילתי 'גבריאלי' בשיתוף המנהלת וצוות ההוראה. אחת המטרות החשובות שהחוג לאמנות לקח על עצמו היא פיתוח הזיקה בין האמנות לחברה. התפיסה המנחה היא שמחד גיסא על הכשרת המורים לאמנות להדגיש את הוראת תחום הדעת בבית הספר, דהיינו, הוראה לבגרות הכוללת את תולדות האמנות, מחקרים בתחום האמנות, הצגת פרויקטים וכתביה, ומאידך גיסא להנחיל זאת לסטודנטים באמצעות פרויקטים, כך שיהיו מחוללי השינוי.

מטרת המחקר הייתה לבדוק את השפעת הלימוד בתכנית על הסטודנטים המתנסים בארבעה מישורים: אמנותי, קהילתי, קבוצתי, ואישי. המחקר היה מחקר איכותני/קונסטרוקטיביסטי שבדק תהליכים רגשיים, חברתיים, ומקצועיים שעברו הסטודנטים כיחידים וכקבוצה. מתוך הממצאים מסתמנת למידה משמעותית בקרב הסטודנטים במסגרת המטרות שהוצבו בארבעת המישורים. במימד האישי הודגשה הלמידה על העצמי ורכישת מיומנויות הוראה בעיקר מתוך תהליך עצמי של ניסוי וטעייה ופחות מהדרכה דידקטית יזומה. במישור הקבוצתי נאלצו הסטודנטים להתמודד עם קונפליקטים בינאישיים לא מעטים שלא פעם הקשו על עבודתם עם הילדים והציבו בפניהם אתגרים בעבודת צוות, קבלת החלטות ולקיחת אחריות. במישור הקהילתי בלט בעיקר מפגש התרבויות והכרת השונה והאחר דרך הנרטיבים של הילדים בבית הספר והמבוגרים במרכז הקהילתי.

¹ (2008). מחקר ההערכה נערך במסגרת הרשות למחקר ולהערכה, מכללת אורנים.

² יוזמת הפרויקט ומפעילתו – גבי טלי גיל, המכון לאמנות, מכללת אורנים.

במישור האמנותי, בלטה המוטיבציה להצטיין וליצור תוצר מוגמר ברמה גבוהה.

לסיכום מובאות תובנות והצעות להמשך מחקר.

המפגש עם עולמם של ילדים ומבוגרים כאחד, בהיותם מעורבים בפעילות האמנותית במסגרת התכנית, פתח בפני הסטודנטים חלון הזדמנויות לתהליכי חקר עצמי והכוונה עצמית (באמצעות ניסוי וטעייה, מעבר להנחיית המדריכה), להפקת למידה ותובנות על מגוון אוכלוסיות ותרבויות ועל מצבים מורכבים, כמו גם על תהליכי העבודה בצוות, ואף לראייה מערכתית בהקשר לתרומה לקהילה, מעבר לרמת המיקרו של יישום מטרות הפרויקט האישי.

דוח ההערכה כולל גם המלצות להמשך גישור בין התיאוריה לפרקטיקה, תוך הדגשת הקשר שבין חינוך והתרומה לקהילה וכן הצעות למחקרי המשך.

STORIES AS MIRRORS: REFLECTIVE PRACTICE IN TEACHING AND LEARNING ¹

שוש לשם וורנון טראפורד

Shosh Leshem & Vernon N. Trafford ²

shosh_l@staff.oranim.ac.il

Keywords: student-teachers; doctoral candidates; narrative accounts

This paper illustrates how learners who tell THEIR stories can enhance their learning. Two educational contexts were compared to illustrate different forms of reflective practices. From Israel, first-year students in a teacher training college who were training to become English teachers participating in an 'Introduction to Education' course, were contrasted with candidates undertaking a practice-based professional doctorate programme in the United Kingdom. Data were collected from observations and the analysis of linguistic autobiographies, personal diaries, reflective journals, narrative accounts and research diaries. Evidence from narrative accounts of students and teachers showed how they can improve the capability to learn and construct meanings from their own life experiences. The use of research diaries on the two professional doctorate programmes showed how candidates collect, and analyse, their daily work as insider researchers. Our conclusions are that these tools represent an ever-increasing, but low resource consumption, educative device and they extend reflective learning beyond individuals to the wider group of learners.

¹ (2006). *Reflective Practice*, 7(1), 9–27. © 2006 Taylor & Francis.

² Anglia Ruskin University, Chelmsford, UK.

לקראת מיתוג הוראת הגיאוגרפיה כדיסציפלינה מובילה

בתחום החינוך המתקשב בישראל¹

**TOWARD A RANKING OF THE TEACHING OF GEOGRAPHY
AS A LEADING DISCIPLINE IN THE FIELD OF
INTERNET EDUCATION IN ISRAEL**

ארנון מדזיני Arnon Medzini

arnon_m@staff.ornanim.ac.il

מהו מקומה של הוראת הגיאוגרפיה כמקצוע מוביל בתחומי הפדגוגיה והכשרת המורים מציאות הישראלית של המאה ה-21? כיצד ממוצבת הגיאוגרפיה במכלול וכיצד היא פועלת במציאות דינמית ורב-תרבותית, בעולם רווי טכנולוגיה ותקשורת (אינטרנטית ולא אינטרנטית) חובקת זרועות עולם? מהו "החזון הפיתוחי" שיתווה קווים לתהליך רב-שנתי וינסה להציב את הוראת הגיאוגרפיה כמסגרת מובילה להכשרת המורים בישראל ופיתוח מחשבה פדגוגית בתחומי הידע. כל זאת במציאות רוויית תקשורת, שבה מתבטלים המרחקים הפיזיים והתרבותיים ונחצים הגבולות שבין תרבויות ותחומי ידע ומתהוות רשתות חדשות של מידע, ידע אקדמי מדעי וניסיון פדגוגי. אל נוכח תחושות של אי-נחת, שלא תמיד אנו יודעים להגדירן, לגבי זהותה של הוראת הגיאוגרפיה כמסגרת מובילה בעולם המתקשב להכשרת מורים, ואי-הבהירות הכללית לגבי משמעותה של פדגוגיה ומהותם של תהליכי הוראה ולמידה בעולם רב-תרבותי ומשתנה במהירות נבנה הדיון למושב הכנס הנוכחי.

מנהיגות בתחום של הטמעה ועיבוד של טכנולוגיות מידע אקדמיות (Academic) Technology משמעה קודם כול מנהיגות בתחומי ההוראה והלמידה. כדי להעמיד את הגיאוגרפים כקהילת ידע אקדמי-פדגוגי מובילה, יש לטפח חקרנות וחדשנות ולהעמיד מול עינינו את המציאות של מרכזי ידע אקדמי הפועלים בתוככי "חברת עידן המידע" (The Information Age Society). אפשר כמובן גם ללמוד מניסיונם של אחרים ולעשות שימוש בידע הפדגוגי, התיאורטי והמעשי שיוצרים מוסדות מקבילים להכשרת מורים, אולם אם ברצוננו להיות דיסציפלינה מובילה עלינו לקדם מחויבות כוללת של הכשרת המורים לגיאוגרפיה לחדשנות ולמנהיגות, לערב ולשתף את מרב סגל המורים בתהליך, לפתח חזון דיסציפלינרי חינוכי ברור ולגבש קווים לתכנית עבודה רב-שנתית, לרבות סדרי עדיפויות והקצאה של משאבים.

ברמה העקרונית, עלינו לבנות את האמונה בכוחם של העוסקים בהוראת הגיאוגרפיה להיות קהילת ידע אקדמי ופדגוגי מובילה במציאות של עידן המידע והתקשורת העולמית.

¹ (2006). כנס האגודה הגיאוגרפית הישראלית, אוניברסיטת תל-אביב, חנוכה תשס"ו.

המטרה: להפוך בתוך מספר שנים למסגרת אקדמית פדגוגית מובילה בנושא של מחשבה פדגוגית, הכשרת מורים ופיתוח תהליכי הוראה ולמידה בתחומי הידע של הוראת הגיאוגרפיה בעולם טכנולוגי, דינמי ורב-תרבותי, רווי תקשורת אינטרנטית ולא אינטרנטית חובקת זרועות עולם.

מאיה מלצר-גבע וטטיאנה זסלבסקי

Maya Melzer-Geva & Tatyana Zaslavsky

mgeva@inter.net.il ztatyana@013.net

המחקר עוסק בהערכת מודל העמיתות - תכנית התנסויות מעשית במסלול הגיל הרך, שפותחה במכללת אורנים והופעלה במשך שבע שנים בחמש מערכות חינוך לגיל הרך. ההערכה התמקדה ברציונל המודל, במאפייני הפעלת המודל, בתרומתו של המודל להכשרת הסטודנטיות ולמערכות החינוכיות, שבהן נערכה ההתנסויות המעשית, ובאיתור קשיים ומכשולים. כלי המחקר כללו: ראיונות מובנים למחצה עם השותפים.

מן הממצאים:

כל השותפים הביעו שביעות רצון גבוהה מהמודל וציינו כיתרונות מרכזיים את תחושת המחויבות ואת התרומה ההדדית של השותפים; התרומה העיקרית של המודל להכשרת הסטודנטיות מתבטאת בחיבור בין התיאוריה לבין המציאות המקצועית; הגנים הושפעו בשני מישורים, בכך שהסטודנטיות היוו כוח עבודה משמעותי שנוסף לגן, ובכך שהחומרים החדשים תרמו להתפתחות וללמידה של הילדים; בין הקשיים צוינו התובענות בזמן ויצירת עומס על המדריכות הפדגוגיות, והחשיפה הגבוהה והמקשה של צוותי הגנים בפני המדריכות והסטודנטיות. לדעת כל הגורמים, יעילות המודל מותנית בהתאמת התפיסות החינוכיות בין כל השותפים וביצירת יחסי אמון ושיתוף פעולה ביניהם.

¹ (2008). מחקר הערכה, נערך במסגרת הרשות למחקר ולהערכה, מכללת אורנים.

קולות מביתם הפנימי של מורים מתחילים - מתמחים כותבים

על עצמם ועל ההוראה¹

**THE INNER VOICE OF NEW TEACHERS
WRITING ABOUT THEMSELVES AND ABOUT TEACHING**

דיצה משכית² ואלקה יפה

Ditza Maskit & Elka Yaffe

elka_y@staff.oranim.ac.il

ההתמחות בהוראה (סטאז'), פרי היוזמה של האגף להכשרת עובדי הוראה במשרד החינוך, מופעלת בישראל זה כתריסר שנים. במחקר שהצטבר בשנים אלה יש כדי להעמיק את הידע התיאורטי והמעשי של העוסקים בהכשרה להוראה ובפיתוח המקצועי של המורה המתחיל. העבודה הנוכחית מבקשת לחשוף את המשתקף ב"מראת ההתנסות הראשונה בהוראה" של מתמחים להוראה. בזיקה לכך מעוגנות מטרותיה בחשיפת הנושאים העיקריים בעולמו של המורה המתחיל, הבאים לידי ביטוי ביומנים של מתמחים שנכתבו במהלך השנה הראשונה לעבודתם, ובבניית תמונה של עבודת ההוראה המצטיירת על בסיס נושאים אלה. ניתוח הממצאים העלה נושאים בולטים: חששות של המתמחים, מוקדי קושי בעבודת ההוראה, תהליכי ההתפתחות המקצועית במהלך השנה, אפקט חיובי של תכנית ההתמחות על תהליכי הכניסה למקצוע באופן כללי וסיוע ספציפי של סדנת ההתמחות על תהליכי הקליטה בעבודה. נושא שכיח ביומנים הוא ההתעניינות של המתמחים בעצם הכתיבה הרפלקטיבית ובתרומתה להם במישור האישי והמקצועי. עבודת ההוראה אופיינה כהתנסותית, פרטית וייחודית, קונטקסטואלית, פתוחה לאלטרנטיבות של פעולה ונדרשת לשיפוט ולהכרעתו של המורה, ומצטיירת מכך תמונה של עיסוק פרקטי רפלקטיבי. ממצאי המחקר, המכניסים את הקורא לעולמו המורכב של המורה המתחיל, עשויים לסייע למכשירי מורים (במוסד המכשיר ובמערכת החינוך עצמה) לטפל בשיטתיות בנושאים חשובים בתחום ההכשרה כדי לייעל את תהליך הקליטה, להקל על קשיי העבודה, לצמצם את אפקט "הלם הכניסה" ולהפחית את תופעת הנשירה המוקדמת מהמקצוע.

¹ (2007). עיון ומחקר בהכשרת מורים, 11, 40-70. חיפה: מכללת גורדון.

² גורדון - מכללה אקדמית לחינוך.

קריטריונים של הערכה - סמוי וגלוי בדיאלוג מתוקשב:

עדויות של מתמחים¹

ASSESSMENT STANDARDS AS SUBTEXT REFLECTING THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF NEWLY QUALIFIED TEACHERS

דיצה משכית² ואלקה יפה

Ditza Maskit & Elka Yaffe

elka_y@staff.oranim.ac.il

תהליך ההכשרה להוראה מקבל את מלוא משמעותו בשנת העבודה הראשונה, שנת ההתמחות. בבסיס המחקר הנוכחי עומדת ההנחה שתהליכי רפלקציה שאותם חווים מורים מתחילים עשויים לשמש כתהליכי למידה וכתהליכי הערכה עצמית. שאלת המחקר המרכזית ממוקדת באיתור תחומי העניין העולים בדוחות של מתמחים, שיש להם קשר ישיר לתהליכי הערכה עצמית של המתמחים את עבודתם.

המחקר התבסס על ניתוח איכותני של 5 יומנים מתוקשבים של 5 מורים מתחילים. שכללו בסך הכול 120 דוחות שבועיים. ממצאי המחקר מלמדים שהמתמחים מתייחסים בדיווחיהם האישיים למגוון תבחיני הערכה, שהתקבלו כמדדים להערכה המסכמת של המורה המתחיל בעבודתו. ממצאים אלו עשויים לשמש מקור ידע פדגוגי לקובעי מדיניות, למכשירי מורים ולאמונים על קליטת המורה המתחיל בעבודתו.

The entrance to the world of teaching is a long and complex procedure. The process takes its full meaning in the induction year and advances throughout the professional life. The basis of the research is the assumption that reflective strategy can improve the teaching quality of beginning teachers and can serve as self assessment and prolonged self improvement. The reference group is composed of five novice teachers that participate in a virtual workshop and wrote 5X24 weekly reports. Those weekly chronicles were qualitatively analyzed. The explicit and implicit standards that novice teachers point out are a set of criteria that enhance their professional self awareness.

¹ (2007). בתוך: ספר התקצירים של הכנס הבינלאומי החמישי: הכשרת מורים על פרשת דרכים (עמ' 129). באר שבע ות"א: מכללת קיי ומכון מופ"ת, יוני 2007.

² גורדון - מכללה אקדמית לחינוך.

בעיות החינוך בבתי הספר התיכוניים הערביים אז ועתה¹
EDUCATION PROBLEMS IN ARAB HIGH-SCHOOLS – THEN AND NOW

מופיד סידאוי Mufid Sidawi

mudeer2@gmail.com

בתי הספר התיכוניים בישובים הערביים עברו שינויים גדולים מאז קום המדינה ועד היום. שינויים אלו השפיעו על מספר הלומדים בכפרים בכלל, ועל חינוך הבנות, בפרט, ועל תכני הלימוד. לבתי הספר הייתה השפעה רבה על בתי הלומדים ועל כל סביבתם. הם הביאו לכפרים מושגים רבים שלא היו שגורים בתוך החברה הערבית דאז. בתי הספר הושפעו מהשינויים שחלו במרחב כמו כניסת הטלוויזיה, המחשבים והעיתונות למיניה. הגידול במספרם של תלמידי התיכוניים והבוגרים הביא לשינויים בחברה הערבית בישראל. בוגרי בתי הספר התיכוניים מהווים עתה את המנהיגות הערבית בישראל הן במישור הציבורי – מקומי וארצי, והן במישור האקדמי. בהרצאה אציג בעיות העומדות בפני בתי הספר התיכוניים, כפי שהן מצטיירות בעיני הציבור הרחב ובעיני המורים והחוקרים, לעומת הבעיות שעמדו בפני צוותי בתי הספר לפני שלושים שנה ויותר. אסתמך על כתבי יד של מורים ומנהלים שעבדו בתקופות השונות, על זיכרונותיהם של בוגרים שכתבו על תקופת לימודיהם בתיכון ועל סדרת ראיונות עם מורים וותיקים ופנסיונרים. לסיכום אציע פתרונות אפשריים לקידום בתי הספר התיכוניים.

¹ הכנס המדעי השנתי השמיני: קהילה וחינוך בתמורות הזמן בארץ ישראל ובתפוצות (האגודה הישראלית לחקר תולדות החינוך) – ספר התקצירים (עמ' 30). אוניברסיטת תל אביב ואורנים, המכללה האקדמית לחינוך, טבעון, יוני 2006.

השוואה בין למידה מרחוק ולמידה פנים מול פנים
בקורסים לתעודת הוראה במכללת אורנים¹
A COMPARISON OF FACE TO FACE AND DISTANCE LEARNING
COURSES IN A TEACHING CERTIFICATE PROGRAM

אורלי סלע Orly Sela
orly_s@staff.ornanim.ac.il

מילות מפתח: למידה מקוונת, הכשרת מורים, למידה פנים אל פנים.

המחקר הנוכחי בחן שני סוגי קורסים שניתנו במסגרת לימודים לקראת תעודת הוראה במכללת אורנים, חציים בלמידה פנים אל פנים וחציים בלמידה מרחוק. הקורסים היו דומים בכול חוץ מאשר בפורמט הלמידה.

הנושאים שנבדקו היו: עניין ורלוונטיות, דרך ההוראה, התאמה לאופי ואורח חיים, קשר עם סטודנטים אחרים, קשר עם המרצה, מטלות, הערכה, הערכה כללית, הסיבות לבחירתם של הסטודנטים בפורמט למידה מסוים, ציפיותיהם מהפורמט הנבחר והאם הן התממשו, וההבדלים בין גברים לנשים ובין יהודים ללא יהודים לגבי הנושאים הללו.

נושאים אלה נבדקו בעזרת שלושה כלי מחקר: שאלון המורכב משאלות סגורות ופתוחות, ריאיון טלפוני חצי מובנה ויומן מחקר שכתבה החוקרת, שהייתה המרצה של כל הקורסים בשני הפורמטים.

תוצאות המחקר מראות כי קיימים הבדלים בין שני הפורמטים בנושאים מסוימים כגון הקשר בין הסטודנטים והקשר עם המרצה, אך לא באחרים, כגון התייחסות לנושאים הנלמדים בקורס. כמו כן קיימים הבדלים בין גברים ונשים ובין יהודים ללא יהודים בחלק מהנושאים. דוח המחקר מסתיים בהמלצות למכללה לגבי קורסים בלמידה מרחוק ובכיווני מחקר לעתיד.

¹ (2005). דוח מחקר. המחקר נתמך בידי ועדת המחקר הבין-מכללתית במכון מופ"ת, תל אביב.

TEACHERS' KNOWLEDGE

אורלי סלע Orly Sela

orly_s@staff.ornanim.ac.il

Keywords: teacher education, teachers' knowledge, narrative research

The objective of the study is to examine the process through which pre-service teachers acquire their professional knowledge throughout their lives, with a special emphasis on the pre-service education stage. The literature discusses the topic of teachers' knowledge extensively, through the work of people like Shulman, Schoen, Elbaz-Luwisch and Clandinin & Connelly. It also discusses pre-service teacher education, trying to discover where, when and how teachers formulate their specific knowledge. The present study uses narrative research in order to examine the research question, as well as the work of Mikhail Bakhtin regarding discourse and dialogue. The participants are two English teachers from the center of the country who were interviewed extensively. Further research tools used are observations of the teachers' work, reading of documents and short interviews with other people. The research findings map the process of knowledge formulation and the creation of the participants' present discourses. Implications for teacher education are then formulated and discussed.

¹ הכנס הווירטואלי הבינלאומי השני "פותחים שערים בהכשרת מורים", מכון מופ"ת, תל אביב, פברואר 2006.

הוראת אנגלית למטרות אקדמיות לסטודנטים לקויי למידה בעזרת תוכנת מחשב¹
COMPUTER ASSISTED ENGLISH TEACHING FOR ACADEMIC PURPOSES
FOR STUDENTS WITH LEARNING DISABILITIES

אורלי סלע Orly Sela
orly_s@staff.ornanim.ac.il

מילות מפתח: הוראת אנגלית כשפה זרה, ליקויי למידה, למידה בעזרת מחשב

דוח מחקר זה נכתב על פי בקשת המכללה להערכת קורס הוראת אנגלית למטרות אקדמיות לסטודנטים עם ליקויי למידה בעזרת תוכנת READPLEASE. המחקר נעשה על שתי קבוצות סטודנטים שלמדו בדרך זו בסמסטר ב' תשס"ו, סך הכול 30 סטודנטים. שיטת המחקר שילבה שיטות איכותיות וכמותיות לאיסוף נתונים וניתוחם: שאלון הכולל שאלות פתוחות וסגורות, ראיונות חצי מובנים עם סטודנטים, מרצים ואנשי מנהל, וקריאת מסמכים. שאלות המחקר היו:

(1) מהן עמדות הסטודנטים לגבי הפרמטרים השונים של הקורס: הקורס עצמו, ריבוי הרמות בקורס, תפקודן של המורות, התוכנה, דרך הלמידה?

(2) מהן עמדותיהם של אנשי הסגל לגבי הנושאים הללו?

(3) מה היו ציפיותיהם של הסטודנטים מהקורס ובאיזו מידה הן התממשו?

(4) מהי מידת ההצלחה של סטודנטים עם ליקויי למידה בקורס המיוחד לעומת סטודנטים עם ליקויי למידה בקורסים רגילים?

תוצאות המחקר הצביעו על שביעות רצון גבוהה של הסטודנטים ואנשי הסגל מהקורס, לצד נקודות מספר שיש לשפר: ריבוי הרמות בקורס, השעה ביום שבה הוא ניתן, ושיפור התוכנה. המחקר מסתיים בהמלצות להנהלת המכללה.

¹ (2007). דוח מחקר הערכה. המחקר נערך במסגרת הרשות למחקר ולהערכה, מכללת אורנים.

ACTION RESEARCH AS A BRIDGE BETWEEN PRE-SERVICE TEACHER EDUCATION AND IN-SERVICE PROFESSIONAL DEVELOPMENT FOR STUDENTS AND TEACHER EDUCATORS¹

קארי סמית ואורלי סלע

Kari Smith & Orly Sela

Kari@oranim.ac.il orly_s@staff.oranim.ac.il

Keywords: action research, teacher education, reflective teaching.

The first part of this paper describes the rationale for and process of engaging student teachers in action research during the fourth and final year of their teacher education which is also their first year as teachers (induction year). During this year the novice teachers are engaged in an action research project as a compulsory assignment in the course 'Teacher as Researcher'. The objective of the course is to provide novice teachers with reflective tools for systematic examination of their work as teachers.

The second part of the paper documents the learning process of the teachers of the course, (which can also be viewed as action research) since we jointly planned the course, engaged in reflective dialogues with the students and among ourselves and systematically examined our work by personal diary writing and inviting informal and more formal (questionnaire) feedback from the students. The process of our action research is documented in this paper, whereas the product is hopefully implemented in teaching a better course and in more effective support of our students.

¹ (2005). *European Journal of Teacher Education*, 28(3), 293-310.

WHAT CAN THEY SAY ABOUT MY TEACHING? "WHAT CAN THEY SAY ABOUT MY TEACHING"? TEACHER EDUCATORS' ATTITUDES TO STUDENTS EVALUATING THEIR WORK ¹

קארי סמית ומרים (מזי) וליצקר-פולק

Kari Smith & Miriam Welicker-Pollak

Kari@oranim.ac.il miriam_w@staff.oranim.ac.il

Evaluation of teaching in higher education is a largely controversial issue. Evaluation of teaching in a teacher education institution seems to be even more problematic as the nature of the offered education is theoretical as well as practical. The clinical aspects of the program are more complex in relation to evaluation than the theoretical aspects. Poyas and Smith (2005) found that teacher educators, more specifically the clinical faculty teacher educators (CFTE) were unaware of how their superiors evaluated the quality of their work, and moreover, the superiors themselves made it very clear that they had difficulties in defining the required standards of the CFTE' work and to operationalize this in a way which allows for informative evaluation.

A major problem in evaluating teaching in teacher education is the lack of clarity regarding what tools to use when evaluating the quality of teacher educators' teaching. The most common evaluation instrument is student feedback in the form of a standardized questionnaire, and whereas such a questionnaire collects opinions about quality of teaching, other, not less important aspects of teacher educators' responsibilities, such as creating knowledge, involvement in educational issues in general, and pursuing professional development are not catered for by formalized feedback from students.

It is often claimed that there is a lack of validity of student questionnaires due to the narrow documentation of teacher educators' responsibilities and work (McKeachie, 1997). Many teacher educators are also doubtful whether students are capable of evaluating teaching in teacher education and are worried that students misuse the trust they have been shown and the power they have been given (Seldin, 1993).

¹ *The ECER 2007 (European Conference on Educational Research) (EERA - The European Educational Research Association), University of Ghent, Belgium, September 2007.*

These are probably some of the reasons why there is disagreement among Israeli teacher educators regarding the need for and the advantages of such a questionnaire (Nassar & Fresko, 2001, Yorkovsky & Lapidot-Berman, 2003, Avdor, 2006), yet most teacher education institutions still use student questionnaires as the main evaluation instrument to evaluate the quality of the faculty's work.

The current study examines the attitudes of the faculty in one of Israel's largest teacher education institutions to the standardized feedback questionnaire used by the institution. 88 teacher educators responded electronically to a questionnaire on which they were asked to rate attitude statements regarding formal student evaluation of their teaching on a scale from 1-4, with a column for not relevant". The questionnaire also included open questions aimed at eliciting more information from the teacher educators, as we were fully aware that we could not grasp all feelings and attitudes in a questionnaire with closed statements.

The response rate was only 20% which is, in itself, an interesting finding and worthwhile discussing. The preliminary findings based on responses from 88 teacher educators show that in the quantitative part of the questionnaire, the respondents reflect a positive attitude to formal student evaluation of their work, e.g. 87% (mean score of 3.8 on a scale of 4) claimed agreed strongly with the statement that students have a right to evaluate their teachers. However, the interesting issue is that the positive attitudes are not reflected in the open statements, on the contrary.

- I am disturbed by the questionnaire
- It allows the students to "get back" at their teachers.

The discrepancy between the two response formats will be in focus of our discussion.

TEACHER EDUCATORS' ATTITUDES TO STANDARDISED STUDENT EVALUATION OF TEACHING ¹

קארי סמית ומרים (מדי) וליצקר-פולק

Kari Smith & Miriam Welicker-Pollak

Kari@oranim.ac.il miriam_w@staff.oranim.ac.il

¹ (2008). *European Journal of Teacher Education*, 31(2), 203-214 (special issue on professional development of teacher educators).

This article examines teacher educators' attitudes to standardised student feedback on the quality of their teaching in a teacher education college in Israel. It is part of a comprehensive study initiated by the management of the institution, and the focus in this writing is on teacher educators' attitudes to student feedback: the way they perceive students relating to the feedback, and the extent to which feedback is used for professional growth. Our findings suggest there is acceptance of feedback as part of students' democratic rights (entitlement). However, differences were found between the analyses of the quantitative and qualitative data. Teacher educators were much more critical when expressing their attitudes freely. Moreover, professional development based on the feedback seems to be carried out mainly in isolation. We suggest that teacher education institutions should develop supportive professional development centres in which teacher educators can be helped to view the feedback as a 'feed-forward' tool, necessary for engaging students in purposeful professional development activities.

PATTERNS OF CURRENT EVENTS IN TEACHING GEOGRAPHY LESSONS AT AN ACADEMIC INSTITUTE

יעל סנה Yael Sneh

yael_sn@staff.ornanim.ac.il

Our research study² presents for the first time an up-to-date picture of teaching current events in geography classes taught in the academic world. We have accumulated detailed information concerning the way in which current events are taught by lecturers and instructors of geography teachers (henceforth referred to as *the subjects*). We have classified these teaching patterns into the following categories: teaching patterns of 'Events and Current Phenomena'; teaching patterns of 'Developmental Current Processes'; and 'Cyclical Current Processes'.

We discovered that this classification of 'current events' into categories was a unique aspect of our research study, and is one of the attributes of the structure of geographical knowledge. The research consistently demonstrates that on a day-to-day basis the subjects discuss current events in their classes. However, the subjects' different skills and experience highlight their different methods of teaching current events.

It should be noted that the subjects are free to use and utilize current events in their lessons, either as a tool/means or a topic and/or as a meaningful idea. They have developed a series of teaching methods in the area of current events, on the basis of ideas that they considered important in their teachings. On the other hand, we have seen instances where, while current events were relevant to the topic of their lessons, some of the subjects neither took advantage nor used them. These included news reports on volcanic eruptions, earthquakes, floods and geopolitical events, all of which had good illustrative potential. In their defense, the subjects claimed that they had not been prepared, were not versed in the material and did not want to create any controversy.

On the cognitive level, the subjects try to make the students understand the ideas and content of current events, as well as values and new concepts. They strive to create a

¹ (2005). בתוך י' בר-גל ומ' ענבר (עורכים). **ספר ה"ארבעים" של אופקים בגיאוגרפיה** (עמ' 494-479), החוג לגיאוגרפיה ולימודי הסביבה, אוניברסיטת חיפה.

² מתבסס על עבודת דוקטורט, בהנחיית פרופ' דב ניר וד"ר אברהם כהן, האוניברסיטה העברית, ירושלים.

feel for the places that are mentioned in the news, including their geographical location, as well as to teach national and international events that have just taken place.

On the level of effectiveness, they demonstrated concern regarding stimulating interest and motivation. The research subjects share a desire to create a positive self-image for students of geographic current events. They expressed this when they said, "We are dealing in matters that are of the utmost importance, and we make the students feel that they are 'in on things' and involved." On the other hand, we found that some of them think that one should not deal with particularly stormy and emotional events such as natural disasters or politics, i.e., they preferred employing an academic, disinterested approach.

In respect to teaching methods and skills, we found that the research subjects tried to equip their students with orientation and understanding capabilities that are directly related to current events taking place in geographical space, by pointing to the specific location of the current event and/or its distribution. When handling information related to current events, they would utilize commonly used geographical skills, including new statistical data, satellite images, charts, video films, up-to-date maps and more. Some of them even compiled information from news features and articles, the source of which was the contemporary computer environment, such as the Internet.

From statements and interpretations the subjects made, it appears that the more they matured and the more teaching experienced they gained, the greater share current events had in their geography teachings. In addition, they were inclined to make more use of the improved teaching methods of current events in geography, and to incorporate them in their lessons.

עמדות כלפי מעורבות חברתית, מנהיגות חינוכית ומצוינות בהוראה:

האם לסטודנטים בתכנית 'מצוינות בהוראה' יתרון?¹

Perceptions of social involvement and educational leadership:

Is there any advantage for students participating in the

'program for training excellent student-teachers'?

רחל עבאדי ולילך לב-ארי

Rachel Abadi² & Lilach Lev-Ari

lilah_l@staff.oranim.ac.il

מטרת המחקר הייתה לבחון באיזו מידה חוויית הלימוד במכללה בשנה הראשונה בה תורמת לשינוי בעמדות כלפי מעורבות חברתית וכלפי השאלות מהי מנהיגות חינוכית ומהי מצוינות בהוראה. שאלת המחקר בדקה באיזו מידה ההשתייכות לתכנית המצוינות תורמת לשינויים אלה. השאלות נבחנו השוואתית בין שתי נקודות זמן: תחילת שנת הלימודים וסיומה וכן נעשתה השוואה בין סטודנטים בתכניות מצוינות לבין סטודנטים שאינם לומדים בתכניות אלה. המחקר עשה שימוש במתודה כמותית המתבססת על סקר מתאמי. ניתוח הנתונים נעשה באמצעות תוכנת SPSS. כלי המחקר היה שאלון סגור שצורפו אליו ארבע שאלות פתוחות שהיו מרכיב איכותני במחקר.

הממצאים מראים שבתחילת שנת הלימודים הסטודנטים מתכניות המצוינות בלטו בעמדותיהם הנחרצות והחיוביות כלפי חשיבותן של מעורבות חברתית, מנהיגות חינוכית ומצוינות בהוראה בהשוואה לקבוצות שאינן משתייכות לתכנית. לקראת סוף שנת הלימודים הייחוד נשמר אמנם, אך נחלש. במחקר נמצא כי להשתייכות לתכנית המצוינות לא הייתה השפעה ישירה על העמדות השונות בסיום שנת הלימודים כלפי מעורבות, מנהיגות ומצוינות. לעומת זאת, לחוויה במכללות, לפי עדויות סטודנטים על שביעות רצונם מהתכנית, הייתה השפעה משמעותית יותר מכל משתני הרקע למיניהם. יש לציין כי שביעות הרצון השתנתה על פי סוג המכללה. המחויבות לערכים הנבדקים הייתה חזקה מאוד במכללות יהודיות-דתיות, לאחר מכן - במכללות יהודיות חילוניות ואחריהן - במכללות ערביות. החוקרות ממליצות לשוות אופי דיפרנציאלי לתכניות המערבות מרכיבים של התנדבות על פי הצרכים הייחודיים של הלומדים במכללה.

¹ (2008). המחקר נערך בתמיכת ועדת המחקר הבין-מכללתית, מכון מופ"ת, תל אביב.

² מכללת לוינסקי לחינוך.

INTUITIVE KNOWLEDGE OF PRIMARY SCHOOL PUPILS AS A LEVER TO THOUGHTFUL TEACHER EDUCATION

מירה פוירשטיין Mira Feuerstein

mira_f@staff.ornanim.ac.il

מילות מפתח: ידע מוקדם-אינטואיטיבי, למידה עתירת חשיבה, פיתוח החשיבה

המחקר תרם לי מאוד. כמורה לא הייתה לי האפשרות לדעת מה ואיך חושבים תלמידים על מקצוע מסוים; במהלך שנותיי במכללה נתקלתי במושג "ידע מוקדם", אך רק עכשיו הבנתי אותו.

תגובות אלה הן ביטוי למשוב פורה של סטודנטים במכללת אורנים בעקבות התנסותם הקבוצתית במחקר שדה איכותני-קונסטרוקטביסטי (חקר מקרים), שנערך בו-זמנית ב-13 בתי ספר יסודיים בצפון הארץ.

מטרת המחקר הייתה לחשוף את ה"ידע הקודם" (ידע אינטואיטיבי) של תלמידים (גילאי 10-12) ביחס למקצועות הלימוד: מחשבים, אמנות, מדעים, מתמטיקה ותורה, שנבחרו על פי תחומי העניין של הסטודנטים. ראיונות אישיים חצי מובנים נערכו עם 28 תלמידים במגזר היהודי והערבי, שכללו גם מטלה בהקשר לתוכני הלימוד, במטרה לאפיין את ביצועי התלמידים ברמה הנאיבית. מקוריותו של המחקר וחשיבותו משתקפים מתוך מסגרת המחקר ויעדיו. לראשונה סטודנטים להוראה חוקרים במשותף ולומדים על האמונות והתפיסות המוקדמות של תלמידים, שלעתים קרובות הן מוטעות (נוסבוים ויחיאלי, 2001).

אחד האמצעים היכולים לאפשר ללומדים לזנוח את תפיסותיהם המוקדמות ("מוקשי חשיבה") לטובת תפיסות חדשות, הוא יצירת קונפליקט קוגניטיבי בין החדש לישן או בין התפיסות המוקדמות לבין עצמן. הקונפליקט מפר את האיזון ומעורר אותם לחפש איזון מחודש ולשנות את תפיסותיהם (זוהר, 1996). במקרה של מחקר זה, המפגש של הסטודנטים עם המושג "ידע מוקדם" ועם הרעיונות ה"חדשים" של פיתוח החשיבה, וההתנסות שחוו במחקר השיתופי (שתואר בהמשך) יצרו עימות עם התפיסות המוקדמות על הוראה ולמידה, שהביאו אותם לסמינריון. על חשיבות העימות מסבירים נוסבוים ויחיאלי (שם) בהקשר להוראת מדעים:

¹ (2006). כנס אתגרי המחקר האיכותני: אדם וחברה - הכנס הישראלי הבין-תחומי השני לשיטות מחקר איכותניות (המרכז הישראלי לשיטות מחקר איכותניות) (עמ' 148). תל אביב.

² בהשתתפות הסטודנטים-חוקרים: מירב, גאדה, בינה, נאדיא, טלי, ופיקה, חנאן, סוהאד, איריס, זכיה, איסחאק, אורי וירון.

עימות זה עשוי לפתח בין היתר הכרה בעקשנותן של התפיסות השגויות העלולות לשרוד גם לאחר למידה פורמלית של מדע. עימות זה עם עצמם עשוי לפתח בסטודנטים סובלנות ופתיחות ראשונית כלפי התופעה המתגלה אצל התלמידים הצעירים (שם, עמ' 17).

חינוך המבוסס על למידה המחוללת שינויים אצל הלומד ומניבה הבנות (הרפז, 2005) מאפשר את יצירתה של סביבת למידה משמעותית, המבקשת להכשיר את הלומד לחיים איכותיים ב"חברת ידע" (שהמשאב העיקרי בה הוא ידע), ביכולת לעסוק בידע בחשיבה ביקורתית, יצירתית ואוטונומית.

מחקרים מראים כי תלמידים מגיעים לבית הספר עם ידע אינטואיטיבי מוצק השורד לאורך זמן, למרות ההוראה הפורמלית בכיתה. תלמידים אינם "לוחות חלקים", ומידע שאינו מקושר למערכת המושגים הקיימת אצלם נוטה להישאר חסר משמעות (Ausubel, 1968). כדי לחולל שינוי שיוביל ללמידה, הלומדים צריכים להתנסות בחשיבה פעילה ומורכבת (Resnick, 1987), המאפשרת לקשר בין הידע החדש לקיים. מבחינה זו ההתנסות במחקר חוללה שינוי בתפיסות ההוראה-למידה של הסטודנטים על משמעותו של הידע האינטואיטיבי, ויצרה למידה "עתירת חשיבה" (פרקינס, 1992), שדרשה מהם ביצוע של מהלכים אינטלקטואליים על ידע קיים וחדש. תרומת המחקר עולה מתוך ממצאיו, ומחדדת את חשיבות ההכרה וההתמודדות המושכלת עם הידע האינטואיטיבי של התלמידים. הבית נמצא כמקור ראשון לעיצוב תפיסות מוקדמות, חיוביות או שליליות, המתחזקות בהתאם למאפייני סביבת הלמידה (עמדת המורה, גישת ההוראה-למידה, אקלים כיתה ועוד). ביצועי התלמידים על בסיס הידע המוקדם משקפים דמיון ובלבול, ללא הבחנה בקשר שבין מה שהם לומדים בבית הספר לבין חיי היום יום שלהם.

THE MEDIATING MEANING OF COMPUTER GAMES, INTERNET AND TELEVISION, AND THEIR REFLECTIONS IN THE DISCOURSE OF ISRAELI ADOLESCENTS¹

Mira Feuerstein מירה פוירשטיין

mira_f@staff.ornanim.ac.il

Key Words: Mediating Meaning, Computer Game, Virtual Love, Net-Generation

The present study examines the meanings that Israeli adolescents (ages 12-17) extract in their daily encounters with virtual environments on the internet, computer games and television. It was conducted by a group of communications students (Jews and Arabs) at Oranim College during the 2006-2007 academic year. The aim of the study was to examine the ways in which adolescents interpret and understand their interactions with several types of texts that shape their social reality: 5 popular TV series, virtual chat (ICQ), a computer game (GTA) and internet pornography sites. Thus, the study reflects the contemporary media culture experienced by Israeli adolescents in their leisure time, a varied, interactive system of symbols and meanings that constitute a dominant frame of reference for defining their cultural-social world and their personal identity.

According to post-modernistic approaches, we are flooded with a culture of screens – TV, computer, cellphones and PDAs – with their representations of reality, which are often more attractive and charming than actual reality. This changes what is "real" or "realistic": romantic love in the soap opera seems of much more attractive than that actually experienced by the adolescent, setting an unrealistic threshold of yearnings and longings; on internet, chat partners are not influenced by external appearances and correspondents can "fiddle" with their identities as they formulate that personal core which they call "the real me" (Lemish, 2007). Discourse processes during adolescence are known to be critical for developing one's psycho-social identity, which is assisted by interpersonal meetings and experiences. Meetings on the web offer children and adolescents the chance to reflect, imitate and identify with many more and varied

¹ (2007). *The National Media Education Conference – "iPods, Blogs, and Beyond: Evolving Media Literacy for the 21st Century, AMLA - Alliance for a Media Literate America* (p. 15). USA: Saint Louis, June 2007.

significant others, which helps them in the formulation of their authentic adult identity (Green, 2005).

These processes highlight the importance of this study, which is intended to shed light on the space in which "realistic" events take place for Israeli adolescents. This space often represents a faulty reality check of the real world. "We live in a sort of 'hyper-reality'", explains Bourdieu: no longer are we talking about imitation, duplication or parody. We are talking about "exchanging reality for symbols of reality"(Bourdieu, 2000).

The prominent presence¹ of the internet and television (the Israeli child views an average of 3.5 hrs per day) in the leisure culture of Israeli children and adolescents further enhances the challenge of the study. Its cultural approach (Carey, 1989) examines the language, symbols and value-social intentions simultaneously in various texts and the manner of expression and reading of 40 Jewish and Arab adolescents in various social and cultural contexts. This approach sees adolescents as active, interpretive individuals who made use of media content to give meaning to their socio-cultural world². At the same time, it takes into account the meanings intended by the text creators, including preferred points of view of society and its values. Therefore, the study will clarify the nature of the interpretive negotiations of chat (Lindlof, 1988), porno, computer gamer and TV series viewer communities.

Employing the qualitative-constructivist approach³, this study tries to trace the phenomenon of structuring social reality from the viewpoint of the interviewees (adolescents) and from sensitivity to their various contexts and interrelationships with several types of media texts.

To this end, 15 students (some of them practicing teachers) designed a joint research question in their areas of interest and involvement with adolescents as part of the educational frameworks in which they are active. Preliminary pilot interviews with adolescents - both group focus interviews and semi-structured personal interviews -

¹ A new study shows that half of the Israeli children have an internet connection in their bedroom, and that popular activity on the net begins at age 9 (Lemish & Riback, 2007).

² James & McCain, 1982; Palmer, 1986; Buckingham, 1993; Tobin, 2000. Sefton-Green, 2003;

³ Stake, 1995; Maykut & Morehouse (1994); Guba & Lincoln (1989).

were used to build the research instrument together. The processing of findings is in its final stage.

It is clear that this study may have implications for how we perceive adolescents of the 'Net Generation', or the 'Screen Youth', and may stimulate new questions as to the self-perception of adolescents in today's social reality in Israel.

CRITICAL MEDIA LITERACY EDUCATION (CMLE) – AN OUTLINE FOR DEVELOPING CRITICAL THINKING (CT)¹

Mira Feuerstein מירה פוירשטיין

mira_f@staff.ornanim.ac.il

Key Words: Media Literacy, Critical Thinking, Critical Media Literacy Education.

The study was conducted as part of a doctoral dissertation submitted to the University of Liverpool (Feuerstein, 2002). The aim was to examine the ability of 10-12 year old pupils to think critically about three popular television series and advertisements from the press after participating in a systematic learning program based on the media education model codified in the British Film Institute's 'Curriculum Statements' - BFI, (Bazalgette, 1989). The model provides a coherent and systematic form of education about the mass media (Buckingham, 2001), and it was chosen in an attempt to engage pupils in critical investigation of media texts and in fact, activating the notion of CT education.

In other words, it follows the main idea of being critical thinkers – the power to reflect and to probe questions (McPeck, 1981) and to develop thinking skills for deliberating about reason and truth behind events in daily life (Haloren, 1995).

Such a view reflects the MLE empowering approach towards young people; a form of *preparation* aimed to develop their *understanding* of and *participation* in the media culture that surrounds them, and to enable them to cope with this mediated environment. There is a reasonable probability that these three aspects will ensure that children will play an active role in society, which also includes the complex manifestations of contemporary citizenship.

Based on the above, this research intended to illuminate and expand on the findings of a small but growing body of research on the connection between the two subject area, CT and ML (Buckingham, 1993; Coles, 1994; Quin & McMahon, 1993; Luke, 1997; Neilsen, 1998). The idea of combining thinking with a specific field of study, gives

¹ (2007). *National Media Education Conference – “iPods, Blogs, and Beyond: Evolving Media Literacy for the 21st Century”*. (AMLA) Alliance for a media literate America. (p. 8). Saint Louis, USA, June 2007

learners the opportunity to think reflectively about problems in a particular area from a familiarity with it, and to apply logical patterns in dealing with problems that arise (Salomon & Perkins, 1989). In this sense, the research study provides further support by its CMLE approach which demonstrates the effective results of combining the fields of ML and CT.

The contribution and originality of this study lie in its clarification and sharpening of the CT perspective in the media context and its attention to a question that has not yet been studied sufficiently (Piette & Giroux, 1997): evaluating the CT skills of children in the higher grades of primary school. It also facilitates understanding of the interrelationship between learners' social contexts and the level of critical discourse.

Evaluation in this study entailed the use of a holistic approach - combined quantitative and qualitative methods - to reflect the interrelationship between CT and ML through the CML skills of 273 pupils from six primary schools. From the data gathered from personal interviews with teachers and from observations of media classes, it was possible to learn about the contribution of the MLE key concepts and its special learning environment characteristics to promoting pupils' thinking abilities.

Results and implications

Broadly speaking, the study found that systematic learning of CMLE supports pupils' CT about TV series and newspaper advertisements. It also showed that there is a tendency to transfer such learning even some time –two months - after the program has ended. Similarly it was found that the program especially advanced the CT abilities of pupils rated as low and medium school achievers and of those coming from a low-medium socio-economic level.

These findings point to the importance and contribution of CMLE to the elementary school curriculum and to the special characteristics of the learning environment of the media program. The combination of the teaching of thinking skills with media knowledge, augmented by active experiences of the learners with communications technology nurtures what Harpaz (2006, 194) argues is 'good thinking'; "What distinguishes between good thinkers and bad thinkers is the extent of their understanding of the content about and through which they think

Fostering a critical approach to the media and imbuing CT skills as described in this study can encourage children to develop higher expectations of the media and its products, both at present and later as adults.

With the advent of multi-channel television, home video, computers and the internet, children consumers have a greater choice, which increases the need to apply CT skills to media contents. This is the source of the recent widespread use of terms such as personal "empowerment" and giving pupils their "own special voice". These are intended to develop their autonomy in contemporary society (Green, 2005), in a manner that allow them to speak more directly and collectively to producers and policy-makers.

"בשיעור הזה כל הזמן חושבים" - הכשרה עתירת חשיבה^{1,2}

"IN THIS LESSON WE THINK ALL THE TIME": THOUGHTFUL LEARNING IN TEACHER EDUCATION

מירה פוירשטיין, יהודית וינברגר³ ומרגלית סטינגר⁴

Mira Feuerstein, Yudith Weinberger & Margalit Satinger

mira_f@staff.oranim.ac.il

מילות מפתח: חשיבה מסדר גבוה, חשיבה ביקורתית במדע ובמדיה, הוראה-למידה מפתחת חשיבה, שפת החשיבה, גישה מטבילה, גישת המיזוג.

מחקר זה נערך בו-זמנית בשלוש מכללות להכשרת מורים בארץ בקרב 74 נחקרים (סטודנטים להוראה, מורים וגננות בפועל), **במטרה** לבחון את העמדות והתפישות של הנחקרים ביחס להוראה מפתחת חשיבה בתחומי הדעת: מדעים ומדיה (תקשורת המונים), ולהעריך את תפקודי החשיבה שלהם בהוראה ובלמידה.

המחקר עוקב אחר התנסויות של מורים וסטודנטים בלמידה שיטתית המשלבת בין מיומנויות "חשיבה מסדר גבוה" (Resnick, 1989), ובין שני תחומים: מדעים ומדיה. על תרומתה של למידה הממוזגת בין הוראת החשיבה והוראת תכנים הכלולים במקצועות הלימוד ניתן ללמוד מהספרות ומהמחקר (כמו: סווארץ ופרקס, 1994; זוהר, 1996, 1999; וינברגר, 1998, דיוויס, 2006). מאחורי למידה זו עומדת ההנחה, שהמיזוג הוא תרומה דו-סטריית: הוראת החשיבה מחזקת את הוראת התכנים והוראת התכנים מחזקת את הוראת החשיבה. על רקע זה המחקר מחדד את הידע ומאיר עליו בהוראת החשיבה, בהיבט של תכנון וביצוע הוראה, וכן בתבחיני הקשיים שהנחקרים נתקלו בהם על רקע האינטראקציה שלהם עם סביבות למידה שונות של שלוש מכללות, ובזאת חדשנותו ומקוריותו.

המחקר מתעד מהלך למידה שיטתית של סטודנטים להוראה ומורים בשלושה קורסים שונים² להוראת החשיבה במכללות גדולות להכשרת מורים. הרציונל והמטרות בקורסים הללו עוצבו במשותף על ידי החוקרות, אך יושמו בגישות שונות: בשתי מכללות על פי גישת "המיזוג" (שילוב בין

¹ (2005). הוגש לוועדת המחקר הבין-מכללתית, מכון מופ"ת, תל אביב.

² תודתנו נתונה לוועדת המחקר הבין-מכללתית במכון מופ"ת (2005), שאפשרה את הפעלתו של המחקר, ולד"ר מדי וליצקר-פולק, ראש הרשות למחקר ולהערכה במכללת אורנים, על העידוד והתמיכה לכל אורך הדרך.

³ מכללת סמינר הקיבוצים

⁴ אחווה – המכללה האקדמית לחינוך.

² שלוש החוקרות שימשו גם מרכזות הקורסים, בשיתוף פעולה עם ד"ר ורד מנצ'ל, שסייעה במחקר.

מיומנויות חשיבה גבוהות ותוכני הלימוד, ודיון באסטרטגיות החשיבה), ובמכללה אחת על פי הגישה "מטבילה" (שילוב בין מיומנויות החשיבה ותוכני לימוד, אך ללא דיון באסטרטגיות החשיבה).

תפקודי החשיבה של הסטודנטים נבחנו על פי שני מרכיבים (זוהר, 1999):

1. **ידע של תהליכי החשיבה** – באיזו מידה הם ידעו לתאר בעל פה ובכתב תהליכי חשיבה, להפעיל אותם ולשיים את מיומנויות החשיבה שהשתמשו בהן ברמה פרוצדורלית ומטה-קוגניטיבית. "האם הם מדברים מחשבה?" (קוסטה ומרזנו, 1991)
2. **ידע פדגוגי בהוראת חשיבה** – האם וכיצד נעשה השילוב בין הוראת מיומנויות חשיבה גבוהות – חשיבה ביקורתית – לבין תחום התוכן הנלמד? האם הופעלו דרכי ההוראה ההולמות את פיתוח החשיבה (Shulman, 1987).

מרכיבים אלה הוערכו על פי הקריטריונים האלה:

1. בתכנון וביישום פעילויות לימודיות בעבודה עם תלמידים, המכילות "מיומנויות חשיבה גבוהות". לדוגמה: הבחנה בין דעות לעובדות, בין מסקנות תקפות לשאינן תקפות, פתרון בעיות, התמודדות עם קונפליקטים קוגניטיביים ו"אירועי חשיבה" (זוהר, 1996) ועוד.
2. הפעלת אסטרטגיות ההוראה-למידה מפתחות חשיבה בתכנון וביישום ההוראה עם תלמידים (כמו "למידה שיתופית והדדית", דיונים רפלקטיביים, יצירת "אירועי חשיבה" ועוד).
3. פיתוח יכולת רפלקטיבית ומטה-קוגניטיבית בהוראה ובלמידה.
4. הערכת העמדות והתפישות של הסטודנטים ביחס להוראת החשיבה, ואפיון הקשיים שנתקלו בהם.

הנתונים נאספו בשיטה איכותנית ("חקר מקרים") מכמה זוויות ראייה, במטרה לאפשר התבוננות ופרשנות של המציאות החינוכית בכל מכללה, וליצור דיאלוג ישיר עם הנחקרים (צבר, 2000), המאפשר לחשוף את עמדותיהם ביחס להוראה מפתחת חשיבה. נערכו ראיונות אישיים עם הנחקרים ותצפיות על שיעוריהם, נותחו מערכי ההוראה שלהם, וכן נערך ריאיון בקבוצת מיקוד באחד מהקורסים, שישה חודשים מיום סיום הלימודים.

תרומתו של המחקר היא במיקוד ואפיון הקשיים שהסטודנטים נתקלו בהם בעת התכנון והביצוע בכל אחד מהתחומים, ובהקשר המייחד את המציאות החינוכית-תרבותית של כל מכללה. מהממצאים עולה, כי בקרב כולם רווחת המודעות וההסכמה על חשיבות פיתוח החשיבה בהוראה ובלמידה ונחיצותה במערכת החינוך, אך מרביתם עדיין מתקשים בתרגומה האופרטיבי בשדה.¹ כמו כן קיימת הנטייה לתפוס את הלמידה הקונסטרוקטיביסטית כשם נרדף להוראה מפתחת חשיבה.

¹ כמה ציטוטים מדברי הנחקרים המשקפים קשיים שהם רואים בתחום: "המערכת שלנו בנויה על חינוך כזה פרוגנטי"; "מאוד תפס אותי (החשיבה), אבל אני מחויבת לתכנית הלימודים... אם זה לא קיים בבית ספר ומורים אחרים לא יודעים על זה"; "אם לא תקום ועדת חשיבה בתוך בית הספר, שיבנו מערכי שיעור חדשים. אתה לא יכול ליישם... אם זה לא עקבי בכל הכתוב".

אצל כולם הסתמנה מגמה לאמץ את השימוש ב"שפת החשיבה" ולשלב "מיומנויות חשיבה גבוהות", לרבות "חשיבה ביקורתית", במערכי ההוראה. בשתי המכללות (בהן הופעלה "גישת המיזוג"), הנחקרים הפגינו "ידע בתהליכי חשיבה" בהקשר למדעים ומדיה, ו"ידע פדגוגי" בהוראת חשיבה. במכללה שבה למדו על פי ה"גישה המטבילה", הנחקרים הפגינו ידע בחשיבה דיסציפלינארית של המדיה, ללא התייחסות לידע הפדגוגי שבהוראת חשיבה – ממצא שנבע מהאוריינטציה של הקורס. שילוב מקורי בין מיומנויות חשיבה גבוהות למדעים ביחידת שיעור אחת נעשה בידי הסטודנטים למדעים. ממצא שניתן לייחסו לאוריינטציה הפדגוגית-דידקטית של הקורס שאפיינה אותו, לעומת שני הקורסים האחרים.

למרות הקשיים שעלו בעמדותיהם של הסטודנטים ובתפישותיהם ביחס להוראה מפתחת חשיבה, נוצרה התבוננות חדשה על ההוראה שלהם. ההתנסויות המיוחדות שחוו בקורסים התוו רעיונות לכיווני פעולה חדשים שניתן ליישם בהכשרת מורים.

חוויית למידה מאתגרות כפי שנתפסות על ידי סטודנטים להוראה

בזיקה ללימודי ההתמחות שלהם¹

CHALLENGING TEACHING-LEARNING IN TEACHER EDUCATION

מירה פוירשטיין ומירה קרניאלי

Mira Feuerstein & Mira Karnieli

mira_f@staff.oranim.ac.il mira_ka@staff.oranim.ac.il

מילות מפתח: חינוך החשיבה, חשיבה דיסציפלינרית, למידה מאתגרת, הוראה-למידה עתירת חשיבה.

המחקר בוחן את תהליכי החשיבה של סטודנטים בריעה רחבה של פרספקטיבות דיסציפלינריות, ובזאת ייחודיותו. למרות "מבול" הפרסומים (תיאוריות, פרויקטים ותכניות לימודים) ועוצמת העניין שמעורר תחום פיתוח החשיבה, השפעתו על הפרקטיקה החינוכית עדיין שולית, ומכאן חשיבותו של המחקר.

ההוראה הנהוגה בבתי הספר עדיין ממשיכה להתעלם מהתחום, המורים שבויים במודל הוראה של "העברת ידע" (הרפז, 2005), ומרביתם מרגישים שממילא הם עושים זאת, ואם כך - אז במה החידוש, ומה יש עוד לשנות ולהוסיף?² משתמע מכך שתלמידים רבים מסיימים את בית הספר כשהם לוקים בתסמונת "הידיעה השבירה", ידיעה חלקית ובלתי פעילה, כיוון שאינם מעורבים בחשיבה על הנושאים שהם לומדים. פרקינס (1995) מציע על כן לעצב סביבת למידה "עתירת חשיבה", בתי ספר "חכמים", המעודדים את התלמידים לחשוב על ולחשוב עם מה שהם לומדים. ביטוי לרעיון זה עולה גם מדבריהם של מחברי מבחני פיז"ה:

"[...] בני הגיל הזה צריכים לדעת לקרוא סקר סטטיסטי ולהסיק ממנו מסקנות; להיות מסוגלים לדון בסוגיות בתחומים כמו בריאות וכלכלה ולגבש עמדה עליהן; ולפתור בעיות רב-תחומיות מחיי היום-יום".³

על רקע דברים אלה עוצב המחקר במגמה להציע דרכי הוראה-למידה מאתגרות ועתירות חשיבה. הפעלת גישת מחקר איכותנית באוריינטציה פנומנולוגית תאפשר להבין את התפיסות הסמויות של הסטודנטים ואת תהליכי החשיבה שלהם. הנתונים שייאספו (שאלונים, ראיונות עם מורי המורים

¹ (2008). המחקר נערך בתמיכת ועדת המחקר הבין מכללתית, מכון מופ"ת, תל אביב.

² כך עולה, מתוך ניסיון המצטבר של הכותבות בהוראה ובמחקר בתחום החשיבה, ומחקרם של אחרים (ראה, זוהר, 1996, 1999).

³ יולי חרומצ'נקו, 2.4.06 "הארץ", 'משרד החינוך והמורים נאבקים: מי אחראי לכישלון במבחנים הבינלאומיים?'/

ותצפיות בשיעורים) יסייעו גם לבנות מודל האוריסטי, כדי לזהות מרכיבים בהוראה ובלמידה מאתגרי חשיבה ההולמים את מערכת ההכשרה במציאות החינוכית המשתנה, ולהציע דרכי יישום. המחקר יעמוד מקרוב על "ביצועי הבנה" שסטודנטים להוראה נדרשים להם במהלך הכשרתם העיונית והפדגוגית, ויפיק תובנות על אופייה של סביבת ההוראה-למידה של הכשרת מורים במכללה אחת. פרקינס ועמיתיו (2000), שביקשו להפוך את ההבנה של הלומד לדבר הניתן להבניה ולהערכה, טבעו את המושג ביצועי הבנה, וקראו לתיאוריה שלהם על הבנה "תפישת הביצועים של ההבנה". במלים אחרות, הבנת הלומדים מוגדרת כביצועים שכליים עם ידע ועל ידע, שניתן להגדירם, לגלותם ולטפחם, והם חשובים לשלב הביצוע המסכם ולהערכתו. אלה ישמשו במחקר מעין קריטריונים להערכת ביצועי הסטודנטים במהלך השיעורים, ומכאן יתרום, כיוון שהם מחלצים את ההבנה כיצוג שהופנם, וחושפים אותו באופן שניתן לראותו ולפתחו.

איתור ביצועי הבנה ותהליכי חשיבה של הסטודנטים במהלך הלמידה במכללה עשוי למנף את ההוראה של המורים ולהעניק משמעות ללמידה של הסטודנטים, ובכך להעצים את חשיבות רעיון ה"חשיבה הדיסציפלינרית" – לחשוב באמצעות הידע ועליו (הרפז, 1996).

טענתנו היא, כי לא ייתכן שסטודנטים להוראה ימשיכו להתנסות בתהליכי למידה דלי חשיבה, שאינם מושתתים על הגדרות ברורות ומנומקות בתחומי התוכן השונים. להיות מורה בוגר משמע להיות בעל פרספקטיבה אינטלקטואלית ודיסציפלינרית, להיות בעל יכולת ללמד תלמידים להיות בעלי דיספוזיציה לחשיבה יצירתית וביקורתית ובהקשרים נכונים (פרקינס וטישמן, 1996).

אם לא נבצע שינויים בהוראה ובלמידה במכללה, ננציח מעגל קסמים. גם המורים הצעירים שיצאו מהמכללה למערכת החינוך לא יהיו בעלי ניסיון בלמידה משולבת בחשיבה, ולכן יתקשו ללמד בדרך זו (זוהר, 1999, 28). במובן הזה המחקר מכוון להנביע ידע בתהליכי חשיבה דיסציפלינריים ודידקטיים, כדי למנף את סביבת הלמידה במכללות להכשרת מורים ולהופכה להכשרה משמעותית ומאתגרת.

אירופצנטריזם בספרי הלימוד בהיסטוריה בישראל 1948-2004
EUROPE-CENTRISM IN ISRAEL'S GENERAL HISTORY TEXTBOOKS:
1948-2004¹

אריה קיזל Arie Kizel

kizel@zahav.net.il

מילות מפתח: ספרי לימוד, היסטוריה, הוראת ההיסטוריה, תוכניות לימודים

מחקר ספרי הלימוד התפתח בעשורים האחרונים מתוך מטרה לחשוף את הניסיון לתעד, לפרש ולהבין את התהליך שבאמצעותו קבוצות חברתיות בוחרות, מארגנות ומעבירות ידע ואמונות באמצעות מוסדות חינוך בזמן מסוים. ספר הלימוד עדיין משמש כלי מרכזי בהנחלת הזיכרון הקולקטיבי לצורך ביצור הזיכרון הלאומי והזיכרון התרבותי. מאמר זה סוקר פרק ממחקר מקיף על אודות עיצוב הזיכרון הקולקטיבי של תלמידי ישראל דרך ספרי הלימוד בהיסטוריה כללית מאז קום המדינה ועד 2004.

המאמר מתמקד בבחינת הדרך שבה הציגו הספרים את האירופים, היפנים, הסינים והעולם הקולוניאלי באופן ששירת את הנרטיב היהודי-ציוני ואת מטרות החינוך הישראלי. תכניות הלימוד בהיסטוריה כללית וספרי הלימוד שנכתבו כדי לשרת אותן מכפיפים את הוראת ההיסטוריה הכללית להוראת ההיסטוריה של עם ישראל, ומשרתים במשך השנים באופן מובהק את הנרטיב הציוני המלכד סביב מדיניות הנעה מ"כור ההיתוך" לרב-תרבותיות. מבחינה זו ספרי הלימוד משחקים תפקיד מרכזי במשחק הפוליטי, שכן התוכן האידיאולוגי המשתקף בהם כמעט שאינו יכול לעמוד לביקורת של התלמיד. שזירת הפרקים מההיסטוריה הכללית וההיסטוריה של עם ישראל אינה מקרית, אלא משקפת אידיאולוגיה המבקשת להפוך את הוראת ההיסטוריה לכלי מרכזי בקשר שבין התלמיד הישראלי למורשתו, ולפיכך אינה משרתת מטרה מורחבת יותר, כמו הבניית ידע עולם מעמיק ורחב, תוך אפשרות למחשבה פתוחה וביקורתיות.

תכניות הלימוד וספרי הלימוד להיסטוריה כללית מעניקים מקום מרכזי לתרבות אירופה, אך כרקע להוראת ההיסטוריה של עם ישראל, ומצניעים את הוראת ההיסטוריה של עמים ויבשות אחרים, ובייחוד הוראת ההיסטוריה הכלכלית לשם הבנת הפער בין העולם המפותח לעולם המתפתח. במקרים רבים הוראת ההיסטוריה של עמים שמחוץ לאירופה, ובייחוד ההיסטוריה של אפריקה, סין, יפן ודרום אמריקה היא סטריאוטיפית וחד-ממדית, אינה מעודכנת ואינה מאפשרת את הבנת התמורות שחלו מאז שנות החמישים והשישים בכוחות הפוליטיים ובכוחות הכלכליים בעולם.

¹ (2005). *Essays in Education, Essays in Education*, 15 (online journal).

כותבי תכניות הלימודים וספרי הלימוד ראו עצמם משרתים את הפרויקט הציוני שביקש לבנות תודעה לאומית עמוקה כבר בקרב התלמידים הצעירים, מכיתות היסוד. נראה שעל פי זה נבחרו גם המטרות של התכניות וגם נושאי הספרים. בעת הבניית הסיפור ההיסטורי, מדינת ישראל הצעירה עומדת במרכז של תודעה זו. טיפוח הגאווה בקרב הצעירים הוא ניסיון ברור לבנות תודעה לאומית מתפתחת, תודעה שבבניין המדינה מילאה תפקיד חשוב ומרכזי בלימוד ההיסטוריה. לכן, אירועים היסטוריים מפרקי ההיסטוריה הכללית העולמית שיש בהם דגש רב על פוליטיקה לאומית, על שליטים ועל מרכזיותה של המדינה שולבו בספרים יותר מאחרים, שכן הם שירתו את תכנית הלימודים שניסח בן ציון דינור בשנות החמישים.

כפועל יוצא משאיפה זו של ראשי מערכת החינוך בארץ, לכל פרק "יהודי" בהיסטוריה הוצמד פרק בהיסטוריה "כללית", המשרת את נרטיב-העל ואת הבניית הזיכרון הלאומי. פרקים שלא שירתו זאת הורחקו או הוצנעו, לעתים למרות חשיבותם בהיסטוריה.

מגמה זו הותוותה על ידי מיכאל הנדל, מראשי הוועדה להיסטוריה במשרד החינוך עם קום המדינה, שהשפיע רבות על אופי ספרי הלימוד, הציב מסגרת ברורה לכותבים. הוא הנחה למצוא קו מקביל בין ההיסטוריה הלאומית בכל אחת מהתקופות ההיסטוריות (הזמן העתיק, ימי הביניים, העת החדשה והעת החדשה) לבין האירועים הפוליטיים והצבאיים בהיסטוריה הכללית, באופן שיאפשר את השגת מטרות החינוך הישראלי ובמרכזן בניית דור גאה במולדתו ומושרש בתודעתו ההיסטורית של עם ישראל.

**THE DIAMOND WORKSHOP:
A STORY OF ULTRA-ORTHODOX FEMALE PRINCIPALS**

מירה קרניאלי Mira Karnieli

mira_ka@staff.oranim.ac.il

ההתמודדות של האישה החרדית בתחום הניהול החינוכי, במקביל לתפקידיה המסורתיים מגדריים אינם ברורים די צורכם. מאמר זה מתמקד בדפוסי עבודתה של אישה חרדית – צעירה, מנהלת בית-ספר תיכון לבנות, בזרם העצמאי. המאמר מציג את סיפורה הייחודי של דבורה, התפתחותה המקצועית והאישית ותפיסתה החינוכית ומציג כיצד החברה החרדית מאפשרת לאישה למלא את יעודה כרעה, אם ואשת מקצוע מצליחה.

נהוג לכנות את העדה החרדית אולטרה-אורתודוקסית, בהיותה קבוצה קיצונית ביותר באמונתה הדתית ובהקפדה בקיום מצוות (גומבו ושוורץ, 1989; לוי, 1988: Goshen-Gottstein, 1985). חברה זו מתאפיינת באוריינטציה קולקטיביסטית ומבוססת על תלות הדדית ושיתוף פעולה בין חבריה, ובייחוד בין חברותיה. האינטראקציות החברתיות בה אינטנסיביות, וכך גם הפיקוח החברתי (אורין, 1997). בחברה החרדית קיימת מערכת ערכים ברורה המוגדרת היטב (גומבו ושוורץ, 1989). הדת קובעת את המשמעות הניתנת לכל תחומי החיים (ברנשטיין, 1985: Goshen-Gottstein, 1985). התפיסה הדתית, הגיאוצנטרית, רואה את האדם נתון למרות חיצונית שלמעלה ממנו, המכתיבה את פעולותיו בינו לבין עצמו, וביחסיו הבין-אישיים בחברה הסובבת. תפיסה זו מדגישה את חשיבות הריסון העצמי והעמידה בנורמות, תוך שמירה על מסורת (גומבו ושוורץ, 1989). כאחראית על תלמידותיה, משפחותיהן וצוות המורות, מיישמת דבורה את המצוות בקפדנות תוך שמירה על הימנעות מחשיפה לתכנים תרבותיים חילוניים ומהשפעותיה של התרבות הזרה (גומבו ושוורץ, 1989: פרידמן, 1977; שלהב ופרידמן, 1985).

האתוס הדתי מטיף לסולידריות, קולקטיביזם והשקפת עולם יהודית המתירה, ואף מחייבת, התערבות בחיי הזולת והקהילה (כהן, 1975 בתוך: גמבו ושוורץ, 1989: 339; ובתוך אורין, 1979: 16; רותם, 1992), הדורשת קונפורמיות מרסנת, צייתנות לנורמות חברתיות והתייחסות מחמירה לחריגות מהסדר החברתי למתירנות מינית ולנהנתנות.

המחקר מתייחס לדרך בה בחרה דבורה להתמודד עם ערכים אלה, בהיותה אחראית על חינוך בנות מתבגרות בחברתה ועל לצוות ההוראה.

¹ (2006). In I. Oplatka & R. Hertz-Lazarowitz (Eds.), *Women Principals in a Multicultural Society, New Insights into Feminist Educational Leadership* (pp. 103-122). Rotterdam: Sense Publishers.

הגישה המחקרית בה נקטתי מתבססת על פרדיגמת המחקר האיכותני, תוך מיקוד בביוגרפיה אישית (life history). המחקר נסמך על גישה הוליסטית (Tuval-Mashiach, Zilber, Lieblich, 1998), לפיה הסיפור נשמע ונקרא כשלם ובמקביל, החוקר מפרק את הסיפור למרכיביו הקטנים ביותר (Rosenthal, 1993; Tutty, Rothery, Grinnell, 1996). הנחת היסוד היא שהאדם מייצר ומספר סיפורים (Corrtaizzi, 1993), לכל אדם סיפור חיים המשקף את זהותו, תפיסותיו ויחסי הגומלין שלו עם סביבתו (Bar-On, 1994; Rosenthal, 1993). זיהוי 'קו הסיפור' מסייע בפענוח המשמעות שהמספר נותן לחייו (יחזקאל, 1999).

כישוריה של דבורה בלטו כבר בילדותה - תלמידה טובה ומנגנת מחוננת. לדבורה רקע בהוראה ובהוראת המוסיקה, בזכות כישורים אלה יחד עם אישיותה, יכולותיה הארגוניות והמוסיקליות והבנתה החינוכית העמוקה, פילסה את דרכה במהירות. לאחר שנות הוראה ספורות התמנתה בגיל 26 בלבד למנהלת בית-ספר תיכון לבנות, שהייתה מבין מייסדיו ושותפה פעילה להתוויית דרכו. כך נוצר שילוב מעניין של צעירה חרדית בחברה שמרנית ומגדרית, הפורצת דרך. דבורה מתארת קו חשיבה ופעולה נחוש וברור, אשר להערכתה, הביאה למקום בו היא מצויה היום. שתי מטרות מרכזיות מנחות את עבודתה: חינוך לערכים והישגים לימודיים גבוהים. חשיבות מרכזית ביותר היא נותנת לחינוך הבנות לחיים דתיים, לשמירת מצוות ולמילוי תפקידיה המגדריים. בנוסף, היא מקדישה תשומת לב רבה להישגים הלימודיים כדי לאפשר לבנות להשיג תעודת בגרות לשם לימוד מקצוע שיאפשר לבעל להתרכז בלימודי הקודש.

את תמצית תפיסתה החינוכית-ערכית מסכמת דבורה באומרה: "בית-הספר נמצא במבנה ישן, קומפקטי, לא מעיד על מה שבתוכו, ובתוכו מפעל היהלומים עובד נפלא, ליטוש כל בת ובת שמגיעה עם המון חומר ותוספות לוואי ויוצאת משם ממש מבריקה". דבורה מאמינה שבתוקף תפקידה מוטלת עליה אחריות כוללת לבנות, להוריהן ולמורות בבית ספרה כדבריה, ש"חלילה לא תמעדנה". יום העבודה מתאפיין בנגישות לכל פונה.

חשיבותה של עבודה זו היא בפנומנולוגיה המאפיינת הסדרים בחיים היומיומיים מתוך כוונה להכיר לעומק מערכת חינוכית סגורה ונבדלת, כפי שהיא נתפסת על-ידי אלה הפועלים בה, השפעתה על הקהילה והחברה ומקומן ותפקידן של הנשים המצליחות בחברה החרדית.

הכיתה המתוקשבת - מחקר אורך ארבע-שנתי¹
THE COMPUTER-ASSISTED CLASSROOM –
A FOUR-YEAR LONGITUDINAL RESEARCH STUDY

רותי רייז, מרים וליצקר-פולק, סוקי לכנר, ארנון מדזיני ושרה פאר

Ruth Reiz, Miriam Welicker-Pollak, Suki Lechner,

Medzini Arnon & Sara Pe'er

reiz@oranim.ac.il

במחקר זה נבחנה האפקטיביות של פרויקט התערבות "הכיתה המתוקשבת" במכללת אורנים, לאורך ארבע שנות הכשרה – מנקודת המבט של פרחי ההוראה ושל סגל המרצים שלמדו ולימדו (בהתאמה) במסגרת הפרויקט במהלך השנים.

מטרת פרויקט ההתערבות הייתה לעצב סביבה לימודית מבוססת טכנולוגיה Technology-based (Learning – TBL), לתגבר את פעילויות הלמידה באמצעות יישומי מחשב (פעילויות מתוקשבות, מקוונות, יישומי מצגות וגיליון אלקטרוני וכדומה) במסגרת תכנית ההכשרה של פרחי הוראה מהנתיב להוראת מתמטיקה ומדעים ($N=15$) ומהנתיב להוראת לימודי יצירה, חברה וסביבה (יח"ס, $N=15$), שהוגדרו כקבוצת הניסוי. זאת מתוך השערה שתגבור זה יתרום להם, הן במסגרת לימודיהם במכללה והן למסגרות ההוראה העתידית שלהם, בעת השתלבותם במערכת החינוך. קבוצת ההשוואה (ביקורת) שנבחרה הייתה פרחי הוראה מקבילים מאותו שנתון, מהנתיב להוראה משלבת ולימודים הומניסטיים ($N=24$), שלמדו בדרך הוראה "מסורתית", ללא כל תגבור מיוחד בלימודים מבוססי מחשב.

המחקר הארבע-שנתי שליווה את יישום הפרויקט נערך במסגרת היחידה למחקר ולהערכה באורנים, במטרה לבחון את ההשפעה של מעורבות בהוראה-למידה בסביבה מתוקשבת על עמדות פרחי ההוראה ומורי המורים שלהם כלפי סביבת למידה זו, וכן על אוריינות המחשב שלהם, על הרגלי הלמידה של פרחי ההוראה ועל דפוסי ההוראה של מורי המורים בהקשר לשילוב התקשוב בהן. הנתונים נאספו באמצעות שאלוני pre/post-test למורי המורים ולפרחי ההוראה (לבדיקת אוריינות התקשוב, לאפיון הסביבה הלימודית ולבדיקת המטלות הלימודיות), וכן ראיונות עם מורי המורים ופרחי ההוראה בקבוצת הניסוי בנקודות זמן שונות לאורך שנות ההכשרה (בשנים א', ב' ועם סיום ההתערבות, בתום שנה ד').

ממצאי המחקר לגבי פרחי ההוראה מצביעים על כך שפרחי ההוראה בקבוצת הניסוי נהיו אורייני מחשב – מרביתם כבר בשנה הראשונה ללימודיהם במכללה, ובמהלך השנים העוקבות הם חיזקו את מיומנויות התקשוב שלהם. זאת ללא קשר לידע הראשוני איתו החלו את לימודיהם. עם זאת, פרחי

¹ (2008). המחקר נערך במסגרת הרשות למחקר ולהערכה, מכללת אורנים.

ההוראה ציפו לקבל קורסים מיוחדים הקשורים לתקשוב, בשעה שעל פי דיווחיהם ציפיות אלו מולאו חלקית בלבד: בסיום לימודיהם במכללה לא נמצאו הבדלים מובהקים בין דיווחי שתי הקבוצות לגבי הכלים שהתקבלו.

מרבית פרחי ההוראה שלמדו בכיתה המתקשבת גילו עמדות חיוביות כלפי השילוב של התקשוב במסגרת הלמידה ובמסגרת ההוראה. ניתן לייחס עמדות אלו בעיקר לחשיפתם ליישומים ממוחשבים מושכלים, במסגרת הקורסים השונים שלמדו במכללה.

ממצאי המחקר לגבי מורי המורים מצביעים על התהוות מספר קבוצות של מורי מורים, שנבדלו זו מזו במיומנויות השימוש במחשב ובמידה שבה שילבו את התקשוב בהוראה. לגבי כל אחת מקבוצות מורי המורים, לא חל שינוי רב במיומנויות התקשוב שלהם, וחל שינוי מועט בלבד ביחס לשילוב של התקשוב במהלך השוטף של ההוראה. מרבית מורי המורים שלמדו בכיתה המתקשבת המשיכו לשלב / לא לשלב את התקשוב בדומה להרגליהם טרם החלו ללמד בכיתה זו. מיעוט בלבד ממורי המורים שלא היו מתקשבים טרם החלו ללמד בכיתה המתקשבת, עשו ניסיונות אמיתיים לשילוב של התקשוב בהוראה, ומרביתם חזרו במהרה לשיטות ההוראה שאליהן הורגלו בעבר. מורי המורים שהיו מתקשבים טרם החלו ללמד בכיתה המתקשבת, המשיכו בשילוב אינטנסיבי של התקשוב כהרגלם בעבר, וחלק מהם אף העצים זאת, תוך חיפוש אחר דרכים נוספות לשילוב התקשוב בהוראה.

ההמלצה העיקרית בעקבות מחקר זה היא הצורך לשלב באופן אינטנסיבי יותר את התקשוב במהלך הלמידה של פרחי הוראה, תוך הכשרה מעמיקה של מורי המורים שילמדו בכיתה זו - שתכלול, ראשית, התנסות אישית של מורי המורים בלמידה מתקשבת וכן ליווי והדרכה צמודים במהלך ההוראה שלובת התקשוב.

ממצאים אלו, לצד המסקנות וההמלצות היישומיות שכלולות בדוח זה, מהווים תשתית חשובה שעשויה לתרום להפקת תובנות עתידיות, להפעלת שיקולים פדגוגיים מושכלים בתהליכי תכנון והיערכות של שילוב סביבת למידה מתקשבת במסגרת תכנית הכשרה מיטבית, כך שתהיה עדכנית ומשמעותית לפרחי ההוראה, מורי העתיד - במכללת אורנים, בפרט, ובמכללות לחינוך בכלל.

תמורות במאפייניו של השיח החברתי-חינוכי שמנהלים הקיבוצים,
בהקשר לבתיה"ס האזוריים העל-יסודיים, שבהם לומדים ילדיהם^{2,1}

CHANGES IN THE CHARACTERISTICS OF THE SOCIAL-EDUCATIONAL DISCOURSE THE KIBBUTZIM MANAGE, REGARDING THE REGIONAL SECONDARY SCHOOLS THEIR CHILDREN ATTEND

ניר רסיסי Nir Ressissi

nirrs185@bezeqint.net

מטרת המחקר בכללותו הייתה לבחון את אופי הזיקות בין הקהילייה הקיבוצית לבין מערך החינוך הפורמאלי העל-יסודי האזורי המשרת אותה. שאלת המחקר נבדקה על-פי מאפייניו של השיח החברתי-חינוכי המכונן זיקות אלה. המחקר התמקד בשיח המתנהל בין הממסדים השונים במונחים של יחסי-הגומלין בין הארגון לבין סביבתו, תוך התבססות על הגישה המוסדית, המתמקדת בלגיטימציה המשודרת לארגון מסביבתו, במונחים "חותכים" את ההקשר המקומי. המחקר נקט בשיטה איכותית-פרשנית, שנועדה לאפשר חשיפה של הגדרות-המצב הארגוניות השונות, באמצעות ניתוח מסמכים וראיונות. האוכלוסייה כללה שלושה "אשכולות" שכל אחד מהם כלל שלושה מוקדים: מועצה אזורית, בית-ספר אזורי, וכשליש מקיבוציו (בסה"כ שמונה).

ההרצאה תתמקד במאפייניו של השיח החברתי-חינוכי שמנהלים הקיבוצים, בהקשר לבתי-הספר האזוריים העל-יסודיים שבהם לומדים ילדיהם. בין הממצאים שיוצגו: ההיבט הניהולי של השיח מדורג נמוך בסדר היום הציבורי השוטף; משתתף בו מעגל מצומצם מאוד של בעלי תפקידים שאינם עובדי חינוך והוראה; הוא משקף מודעות גבוהה לחולשתם של רוב השותפים ולפערים החברתיים שנוצרו ביניהם; והוא מושפע במיוחד ממצב הבעלות - פרטית או ציבורית - על בית-הספר. ההיבט הפדגוגי של השיח הוא נחלתם של אנשי החינוך והקהילה מן הקיבוצים (לא מהתנועה), ומתמצה בסוגיות החינוך המשלים; הוא מבטא יחס דו-ערכי כלפי מעורבות הורית מאורגנת.

מן הממצאים הללו עלה כי זהו שיח שמשקף תהליך של איבוד שליטה על בתי-הספר האזוריים, הפועל בניגוד לתהליך הקמתם בעבר ולתהליכי התעצמות בהווה של קהילות אחרות בחברה. במובן זה השתלב שיח זה במגמה רחבה יותר שלפיה החינוך כמסד חברתי היה ממבשריה של "הנמכת הגדר" הקיבוצית, כך שגם המהפכה שהתחוללה במערכת החינוך הפורמאלית שקפה היטב את השינוי שחל במושגי היסוד של הקיבוץ בכלל, והעניקה לגיטימציה חשובה לשינוי מעמדו כסקטור חברתי וכאורח חיים ייחודי.

¹ הכנס המדעי השנתי השמיני: קהילה וחינוך בתמורות הזמן בארץ ישראל ובתפוצות (האגודה הישראלית לחקר תולדות החינוך) - ספר התקצירים (עמ' 39). אוניברסיטת תל אביב ואורנים, המכללה האקדמית לחינוך, טבעון, יוני 2006.

² המחקר מבוסס על תיזת דוקטורט, ביה"ס לחינוך, אוניברסיטת תל-אביב.

ההרצאה תסתיים במסקנה לפיה השינויים המתחוללים בקיבוצים מבטאים תהליך של התרופפות מוסדית, אשר יוצר ניגוד חריף בין שאיפתם המסורתית לקיים בתי-ספר אזוריים על-יסודיים בבעלותם ובניהולם לבין יכולתם להמשיך ולהוות בסיס לגיטימציה לקיומם, לתפקודם ולשגשוגם הפדגוגי של בתי-הספר הללו. ייתען כי באותם האזורים שבהם נמשכת המסורת הקיבוצית, משמש הקושי הכלכלי האובייקטיבי כאלבי לקושי הסובייקטיבי להודות בכך. עם זאת, יודגש כי השיח החברתי-חינוכי המתקיים בתוך הקהילייה הקיבוצית מבטא גם הכרה גוברת בהתרופפות המוסדית ובהגמוניה המתהווה של מוסד המשפחה, המלווה בנטייה לוותר על הבעלות הסקטוריאלית הפרטית לטובת נורמליזציה אזורית ציבורית.

השתקפותן של מסורות חינוכיות של קהילות שונות

בראי המעבר לשבוע לימודים מקוצר^{1,2}

THE REFLECTION OF EDUCATIONAL TRADITIONS OF DIFFERENT COMMUNITIES IN THE MIRROR OF TRANSITIONING TO A SHORTENED SCHOOL WEEK

ורדה גיל וניר רסיסי

Varda gil & Nir Ressissi

hevra7@noar-education.org.il nirrs185@bezeqint.net

לקראת סוף שנת הלימודים תשס"ג הביעו ראשי רוב המועצות האזוריות בישראל נכונות, מטעמי חיסכון תקציבי, להעביר את מערכות החינוך שלהם למתכונת של חמישה ימי לימוד ארוכים בשבוע. מאחר שרוב המועצות האזוריות לא היו ערוכות כראוי למימוש המעבר, הותר להן לפעול במתכונות שונות. למעבר לשבוע לימודים מקוצר נלווים גם כיום לא מעט חששות מנזקים שונים וציפיות לתפוקות שונות, וכן רצון לדעת מהם הקשיים שלא נצפו מראש ואילו פתרונות ניתנו להם. לקראת סוף שנה"ל תשס"ד הוחל בביצוע סקר שנועד לבדוק את ההיבט החינוכי-התנהגותי של המעבר (שהוכרז כ"ניסוי"), כולל: הפעילות (הפורמאלית והבלתי-פורמאלית) המוצעת לתלמידים בימי שישי; עמדות של הורים, תלמידים ובעלי תפקידים רלוונטיים כלפי השלכות קיצור שבוע הלימודים על הפעילות בשעות הפנאי; והערכות לגבי חלקם היחסי של בית-הספר, הרשות המקומית וגורמים קהילתיים נוספים בתפעול של שבוע הלימודים המקוצר, ובאשר ליחסי הגומלין ביניהם בהקשר זה. הסקר מתייחס למגוון רחב של בתי-ספר ורשויות חינוך, ובין השאר לארבעה בתי-ספר – שניים יסודיים (ממלכתי וממלכתי דתי) ושניים על-יסודיים (משני הזרמים), כולם ממועצה אזורית אחת (פריפריאלית ומגוונת באוכלוסייתה) שנכללה בניסוי, וכן ממועצה האזורית עצמה.

בכל בית-ספר נאספו מסמכים והתקיימו ראיונות אישיים וקבוצתיים: באופן אישי רואיינו המנהל/ת, בעל/ת תפקיד מרכזי רלוונטי (לפי המלצת המנהל/ת) וכן מספר בעל/ות תפקידים נוספים; באופן קבוצתי רואיינו מספר מחנכים ומורים שנקבעו בעצה אחת עם המנהל/ת, מספר תלמידים שנקבעו על-ידי המנהל/ת והמחנכות וכן מספר הורים. במועצה האזורית נאספו מסמכים והתקיימו ראיונות אישיים עם מספר אנשי מפתח במערכת החינוך.

מתוך ממצאי הסקר משתקפות בין השאר גם מסורותיהן החינוכיות של הקהילות השונות – קיבוצים משלוש התנועות ההיסטוריות ומושבים – שילדיהן עברו למתכונת השבועית החדשה.

¹ הכנס המדעי השנתי השמיני: קהילה וחינוך בתמורות הזמן בארץ ישראל ובתפוצות (האגודה הישראלית לחקר תולדות החינוך) – ספר התקצירים (עמ' 19). אוניברסיטת תל אביב ואורנים, המכללה האקדמית לחינוך, טבעון, יוני 2006.

² המחקר מומן בידי משרד החינוך, התרבות והספורט, ובוצע באמצעות לשכת המדען הראשי.

בהרצאה יתוארו: מעורבותן הייחודית של הקהילות השונות במעבר זה ושיתוף הפעולה שלהן עם המערכת האזורית, לנוכח העמימות וחוסר הוודאות שהיו כרוכים במעבר; ההבדלים בין הקהילות בהיערכות לקראת המעבר, ובעקבותיו - בתפעול הציבורי של מערך החינוך הבלתי פורמאלי ושל החינוך המשלים, כמו גם במידת מעורבותם של בני הנוער בחיי קהילותיהם (בתחום העבודה בעיקר); מקומן של ההשתייכות התנועתית והמסורת החינוכית של הקהילות – במיוחד אלו הקיבוציות - בהסבר ההבדלים הללו, לנוכח מגמת ההפרטה והאחריות החדשה שהטילה על המשפחות, ולנוכח התמורות הרווחות בדפוסי צריכת הפנאי של הדור הצעיר. לסיום יוצגו המלצות נבחרות של דו"ח המחקר השלם, תוך התייחסות למידת הרלוונטיות שלהן לקהילות השונות באשר הן, לנוכח מסורותיהן החינוכיות המשתקפות בראי המעבר לשבוע לימודים מקוצר.

"פדגוגיה של זהות" - מ"המדרשה" באורנים לבניו קהילות בצפון¹
THE PEDAGOGY OF IDENTITY – FROM ORANIM'S "MIDRASHA"
TO THE COMMUNITIES BUILDING IN THE NORTH

שרה שדמי-וורטמן Sara Shadmi-Wertman

sarale_s@staff.ornanim.ac.il

נושא הקהילה הופך בשנים האחרונות למרכזי הן בשיח הציבורי והן בתחום המחקר.

מה ייחודה של הקהילה כקבוצה חברתית?

"גישת ההון החברתי" מעמידה את מערך הקשרים שבין חברי הקבוצה במרכז הדיון והעניין. התבוננות על ההתרחשויות הקהילתיות בעיניים אילו יוצרת הבחנה בין המושג קהילה לבין מושג קהילתיות. כשהמושג קהילה מתייחס להיבטים המבניים של התופעה: גבולות, פונקציות ושחקנים מרכזיים בעוד שהמושג קהילתיות מתייחס למימדים האיכותיים של הקהילה העוסק באיכות הקשרים שבין חבריה ולפוטנציאל שיש לה ליצור עבור חבריה הזדמנויות לחוש ולממש את היותם משמעותיים, מחויבים ושייכים, ובכך הופכת הקהילה למסד עיצוב זהותו ולמרכיב מרכזי בתפיסה עצמית של היחיד את עצמו.

מה הופך קבוצת אנשים באזור נתון מיישוב לקהילה?

השאיפה, ה"געגוע" והצורך של קבוצות ויחידים לחיות במערכת סולידארית, תומכת וחמה ולממש קשרים בעלי משמעות עבורם ומאידך תהליכי המעבר מסולידאריות ברמה הלאומית לעניין ברמה הלוקאלית, מבליטים את הצורך בתהליכי התערבות להעלאת רמת הקהילתיות ביישובים השונים. תפיסת הקהילה כמרכזית בעיצוב זהותו של היחיד באמצעות היחסים הקהילתיים מעניקה יתרון לפדגוגיה, לתורת המעשה החינוכי, ביחס לשיטות התערבות קיימות. תהליך בניו קהילה המבוסס על פיתוחה של "פדגוגיה של זהות" מבקש ליצור "חבורות משימה" של תושבים ביישובים היוצרים רשת חברתית המגבירה את רמת הקהילתיות באמצעות "שיח זהות" בין חבריה.

בכנס תתואר בראייה היסטורית התפתחותה של "פדגוגיה של זהות", החל בהקמת "המדרשה - מרכז לחינוך יהודי" במכללת אורנים ועד ליישומה כשיטת התערבות בבתי הספר בארץ במסגרת המינהל לחינוך ערכי וכתהליך התערבות עירוני במספר ערים בצפון הארץ במסגרת "שדמות - מרכז לפיתוח מנהיגות בקהילה" במכללת אורנים.

¹ הכנס המדעי השנתי השמיני: קהילה וחינוך בתמורות הזמן בארץ ישראל ובתפוצות (האגודה הישראלית לחקר תולדות החינוך) – ספר התקצירים (עמ' 40). אוניברסיטת תל אביב ואורנים, המכללה האקדמית לחינוך, טבעון, יוני 2006.

הורות סמכותית והישגים בלימודים:
מחקר באמצעות ניתוח משוואות מבניות
**AUTHORITATIVE PARENTING AND ADOLESCENT ACADEMIC
ACHIEVEMENTS: A STRUCTURAL EQUATION MOLEL ANALYSIS**

שירלי שויער Shirli Shoyer

shirli_s@staff.ornanim.ac.il

מילות מפתח: הורות; מתבגרים; הישגים בלימודים; מודלים של משוואות מבניות.

המשפחה הסמכותית (Authoritative), שבה עוסק מחקר זה, מאופיינת בהענקת אוטונומיה, חום וקבלה, תקשורת פתוחה והצבת גבולות. הזמינות הגבוהה של ההורים והדורשנות שלהם כלפי הילדים יוצרים אווירה המאפשרת דו-שיח בין ההורים לילדים, שמביאה לקבלת החלטות תוך כדי הסבר. הטענה היא כי הורות סמכותית רלוונטית להתפתחות בריאה של המתבגר מבחינה רגשית והיא תורמת להתפתחות של כישורים אינטלקטואליים אצל המתבגרים. מטרת המחקר הייתה לבדוק את הקשרים השונים בין תפיסת ההורות של ילדים את הוריהם ושל ההורים את עצמם לבין הישגים בלימודים של המתבגרים תוך התייחסות למשתנים מתווכים. השערות המחקר התייחסו לקשרים בין הורות סמכותית (כפי שהיא נתפסת על ידי המתבגרים), היבטים תוך אישיים (הערכה עצמית וניהול עצמי), אוריינטציית עתיד בתחום המשפחה ובתחום העבודה וקריירה והישגים בלימודים. המחקר נערך בקרב 516 תלמידים בכיתות יא' בבתי ספר תיכוניים שלומדים במסלול בגרות, וכלל גם 203 אמהות ו-170 אבות. הנתונים לגבי המתבגרים נאספו בעזרת שאלונים שהם ענו עליהם בבתי הספר. הציונים נאספו דרך שני מקורות מידע: התלמידים (דיווח עצמי) ובית הספר (רשימות הציונים שהתלמידים קיבלו בשליש הראשון של שנת הלימודים), וכללו ארבעה מקצועות לימוד: לשון, ספרות, מתמטיקה ואנגלית. לצורך בדיקת ההשערות נבדקו ארבעה מודלים הבודקים את הקשר בין הורות סמכותית להישגים בלימודים. המודלים התייחסו לאוריינטציית עתיד בתחום המשפחה (עבור בנים ועבור בנות) ובתחום העבודה וקריירה (עבור בנים ועבור בנות). ניתוח הממצאים מראה (1) שניתוח בעזרת משוואות מבניות מאשש את המודל התיאורטי המתאר את הקשר בין הורות סמכותית לבין הישגים בלימודים, אך (2) תבניות הקשרים האמפיריים משתנות בהתאם למשתנים השונים: הנערים והנערות מבחינים בין התחומים השונים של אוריינטציית העתיד; בהתאם לכך נמצא קשר ישיר בין אוריינטציית עתיד בתחום העבודה וקריירה לבין הישגים בלימודים, אך בתחום נישואין ומשפחה, לא נמצא קשר ישיר כזה.

פרויקט הקמת מכללה לבוגרים עם צרכים מיוחדים
ESTABLISHING A SPECIAL NEEDS COLLEGE (FOR ADULTS) PROJECT

מיכל שינין Schanin Michal

jshnin@netvision.net.il

בשנים האחרונות אנו עדים לשינויים ניכרים בעמדות כלפי שילובם ותעסוקתם של אנשים עם צרכים מיוחדים בחיי הקהילה. שינויים אלה חלים בד בבד עם החלתה של מדיניות חברתית המכירה בזכויותיהם האזרחיות ובחשיבות השתלבותם בקהילה מבחינה אישית, חברתית ותעסוקתית. (רייטר וגולדמן, 1998). בין חוקרי מדיניות השיקום בעולם קיימת תמימות דעים באשר לתרומתו של הגורם התעסוקתי לשילובם של אנשים עם צרכים מיוחדים כחברים שווים בחברה, כמו גם לגבי תרומתו לקידום עצמאותם, הערכתם העצמית ואיכות חייהם (רימרמן וכץ, 2004).

עם זה, מחקרים רבים בארץ ובעולם מצביעים על חוסר תעסוקה, תת-תעסוקה, שכר נמוך, החלפת מקומות עבודה בתכיפות רבה, חוסר מעורבות בקהילה, תפקוד עצמאי מוגבל, חיים חברתיים מצומצמים, השתתפות מעטה מאוד בהמשך לימודים, וכן אחוז ניכר של נושרים ב"תקופת המעבר" בבית-הספר (בראונינג, דון, אברון, ווטסון, 1995, בראיין ומולטון 2000; Garguilo, 2003; Turnbull et al., 2002; Brostrand, 2006). מחקרים אלה ניתן ללמוד כי קיים פער של ממש בין התפיסה החברתית והמקצועית הרווחת כיום, המושתתת על עקרון "איכות החיים", לגבי חשיבות שילובם של אנשים עם צרכים מיוחדים בתחום התעסוקתי לבין המציאות הקיימת במערכת החינוך ובמסגרות תעסוקתיות שונות.

במחקרים נוספים (רוזנר, 2002; Sinson, 1992; Edgerton, 1974) נמצא, כי גם כאשר מתרחש שילוב הוא אינו מביא בהכרח לשיפור באיכות החיים של האדם עם הצרכים המיוחדים. חוקרים אלה גורסים כי על מנת שיתרחש שילוב שיביא לשיפור באיכות החיים, יש צורך בגורמים מתווכים, אשר ישמשו משאבים נגישים לפרט ויאפשרו לאדם לבצע בעזרתם פעילויות חיים שונות ומגוונות. בהנחה כי שימוש בגורם מתווך עשוי לצמצם את הפער בין התפיסה החברתית הקיימת בקשר לחשיבות שילובם של אנשים עם צרכים מיוחדים לבין מצב השילוב הבא לידי ביטוי במחקרים שונים בארץ ובעולם. (רוזנר, 2002; Sinson, 1992; שינין, 1992).

מטרות הפרויקט: במסגרת הפרויקט הנוכחי נבחנות שאלות עקרוניות אחדות:

- אילו גורמים מתווכים יאפשרו לאנשים עם צרכים מיוחדים להשתלב בחיי הקהילה בכלל ובתחום התעסוקתי בפרט, ובכך לשפר את איכות חייהם?
- מהי השקפתם ותפישותיהם של אנשים עם צרכים מיוחדים ובני משפחותיהם לגבי תקופת המעבר והשילוב בקהילה?
- האם קיימת מערכת תמיכות בארץ ובעולם הניתנת לצעירים עם צרכים מיוחדים עם סיום לימודיהם?

• האם קיימים מודלים, תכניות ופרויקטים, שתוכננו ויושמו בארץ ובעולם ומטרתם להכין ולהכשיר בוגרים עם צרכים מיוחדים להשתלבות בתחום התעסוקתי?

חשיבות הפרויקט: רק חוקרים מעטים בדקו את השקפתם ותחושותיהם הסובייקטיביות של בוגרים עם צרכים מיוחדים ושל בני משפחותיהם לגבי התחום התעסוקתי והשתלבותם בקהילה עם סיום לימודיהם. במחקר שבדק את תפיסת הצרכים של צעירים עם ליקוי התפתחות, של הוריהם ושל מוריהם בתקופת המעבר שבין בית הספר התיכון להשתלבות בקהילה בארצות הברית, נמצא כי הצרכים שדורגו ברמה הגבוהה ביותר יוחסו ישירות לתהליך המעבר מבית הספר ותכנון לעתיד. מסקנתם הייתה כי יש לתכנן תכנית מובנית, שתכין את הצעירים לתקופת המעבר ותיתן מידע עדכני ומקיף להוריהם במגוון רחב של נושאים הקשורים לתקופת זו (גולדבאום ועמיתים, 1994). במחקר שבדק ציפיות מורים ותלמידים עם ליקויים לתכנן תכנית מובנית שתכין את הצעירים לתקופת המעבר ותיתן מידע עדכני ומקיף להוריהם במגוון התפתחויות לגבי חינוך לתעסוקה, הסתמנה מגמה ברורה בקשר לחינוך לתעסוקה והשתלבות מקצועית. הן הבוגרים והן אנשי הצוות היו שותפים לדעה, שבראש סדר העדיפויות בחינוך לתעסוקה יש להעמיד ממדים אישיים וחברתיים, ובהם מודעות עצמית, עצמאות בתפקוד והשתלבות חברתית, יותר מאשר את ממד התעסוקה או השכר שבצדה (רייטר ופליצקי, 1996)

חשיבות הפרויקט היא בפיתוח ייחודי וראשוני בארץ של מכללה לבוגרים עם צרכים מיוחדים, תוך התבססות על עקרונות השילוב, עקרון השוויון, עקרון האחידות ועבודה מערכתית בשיתוף הקהילה. מכללה זו תאפשר הכשרה מקצועית, לימודי העשרה, הכוונה וסגור עצמי, פיתוח מיומנויות חברתיות ותעסוקתיות, כישורי חיים ובילוי שעות הפנאי. מסגרת זו תיתן לבוגרים הזדמנות ללימודים ולהכשרה מקצועית על פי רצונות, העדפות ושאיופות עצמאיות וכן תספק תקופת מעבר יעילה ותומכת בין סיום לימודיהם במערכת החינוך ובין השתלבותם בחיי הקהילה.

CURRENT STATE OF WEB-SUPPORTED COURSES AT TEL-AVIV UNIVERSITY¹

ענת שמלא ורפי נחמias

Anat Shemla & Rafi Nachmias²

anat_s@staff.oranim.ac.il

This research aims to identify, classify and quantify the evolving use of web pedagogies on course websites, by lecturers in a traditional university.

The main research questions are: (1) For what purposes and to what extent do lecturers integrate the Internet in their courses (e.g., content delivery, learning activities and course management)? And (2) to what extent do lecturers realize the web's pedagogical potential in terms of learning flexibility, representational means and interaction? To assess this current state, a *course website characterization scheme* was developed. This scheme categorizes 116 variables of pedagogical web usage into 15 components of 5 main dimensions: [1] Basic descriptive information - include basic information regarding the course characteristics and technical data. [2] Content dimension - It reflects the pedagogical decisions of the developers regarding the type of knowledge presented, its structure and the media used to present it. [3] Learning activity dimension - It reflects the pedagogical decisions of the developers regarding the type of learning activity, the nature of interaction among participants and the means of communication. [4] Management dimension - It relates to two basic components – course management (e.g., participant information, time schedule, student work group allocation) and learning process management (e.g., lecturer messages, feedback). [5] The instructional implementation mode - Represents the web integration model embedded and the learning modes that emerge from the web activities. This scheme was implemented to a random sample of 202 academic websites from all academic units of Tel-Aviv University in the year 2002/3 (about one third of all websites). Within the 202 course websites, 6507 valid items were categorized and analyzed. These data reveal that 73% of all items were aimed at content delivery, e.g., syllabus, digital articles and slide presentations; 22% of all items included learning activities, and only 5% were lecturer's messages regarding course management. While 100% of the courses had at least one

¹ (2007). *International Journal on E-Learning*, 6 (2), 235-246.

² School of Education, Tel-Aviv University, Israel; nachmias@post.tau.ac.il

content item, learning activities were found only in 60% of the courses and course management items were found in 70% of the courses. Results suggest that most lecturers conceived course websites as content providers rather than communication facilitators. As a result, most website courses are used as a large virtual library, and only a small part of them is used as asynchronous learning networks. Only few courses encourage interaction among participants and collaborative learning. Most interaction was between students with software and learning materials. Collaboration and peer interaction were rare. The realization of the web's potential was limited as well. Total flexibility in learning time and space was hardly achieved. None of the lecturers (in our sample) did create fully on-line courses and very few gave up actual meetings in classes. Other not yet realized potentials are related to the representational means. Lecturers avoided realizing the pedagogical advantage of enriching the learning materials in a multi-sensory way. From the above we can conclude that Internet integration at Tel Aviv University remains in a transitional phase characterized by the implementation of traditional pedagogical solutions by means of the new technologies. For greater transformation of teaching and learning to occur, most lecturers need appropriate support to make the conceptual shift towards the generation of more sound technology-based learning activities. This support should be both pedagogical and technical in nature. The Lecturers might adapt more easily to ready pedagogical templates of web activities and the learning management system and its interface should be interactive in nature. Other solutions depend on University policy and resources such as academic acknowledge of the web-supported course development, providing teaching assistants and financial consolation for the round the clock teaching that the web requires.

תקצירים מפרסומי הסגל באורנים
(שנים תשס"ה-תשס"ט)
בתחומים:

חינוך מדעי, חינוך מתמטי, חינוך סביבתי וקידום בריאות

מדברים על פיזיקה ועל הוראת פיזיקה בדיאגנוזה שיתופית:

ניתוח שיח והתפתחותו

DISCUSSING PHYSICS AND PHYSICS TEACHING VIA COLLABORATIVE DIAGNOSIS: DISCOURSE ANALYSIS¹

אסנת אלדר² Osnat Eldar

osnat_e@staff.ornanim.ac.il

מילות מפתח: למידה שיתופית; הכשרת מורים; דיאגנוזה שיתופית; מטה-קוגניציה; אופטיקה גיאומטרית.

בתכניות להכשרת מורי מדעים ישנה בדרך כלל הפרדה בין הוראת הדיסציפלינות המדעיות לבין הוראת הפדגוגיה והדידקטיקה. הסטודנטים אמורים ללמוד כל אחד מהתחומים בשיעור נפרד, ולבצע את האינטגרציה בעצמם. בפועל, האיחוד בין התחומים השונים אינו מתבצע מעצמו, וכדי שיתרחש יש ליצור מסגרות שתעזורנה לסטודנטים בביצוע האינטגרציה. יתרה מזו, בחלק גדול מהמקרים קיים נתק ברור בין שיטות ההוראה הנקוטות בקורסים המדעיים לשיטות שלומדים בקורסי הפדגוגיה והדידקטיקה. מחקר זה בודק כיצד שילוב של **אסטרטגיה מטה-קוגניטיביות מסוג "דיאגנוזה שיתופית"** בקורס לאופטיקה גיאומטרית, יכול לתרום במשולב לבניית הידע המדעי והפדגוגי. המחקר עוקב אחר התהליכים שמתרחשים אצל הלומדים בזמן ביצוע המשימות בקורס.

מהי דיאגנוזה שיתופית?

דיאגנוזה שיתופית היא אסטרטגיה מטה-קוגניטיבית, המבוססת על שיטת "משא ומתן אודות ידע". היא מאופיינת בכך שבמהלך השיעורים מתקיימים דיונים כיתתיים בין המורה לבין התלמידים ובין התלמידים לבין עצמם, כך שהמורה איננו הדובר היחיד בכיתה. שיטת הוראה זו מתייחסת להיבט החברתי של בניית הידע ולהשפעה של **האינטראקציות הכיתתיות על בניית הידע** של התלמיד היחיד.

בזמן ביצוע הדיאגנוזה השיתופית נחשפים הלומדים לתפיסות השונות הקיימות, וניתנת להם הזדמנות לדיונים על התפיסות והרעיונות שעלו.

האסטרטגיה כוללת שלושה שלבים:

¹ (2006). **ספר הכנס המדעי השנתי השמיני 'מחקר, עיון ויצירה באורנים'** (עמ' 164-165). אורנים - מכללה אקדמית לחינוך, טבעון, מאי 2006.

² המחקר הוא חלק מעבודת הדוקטורט, בהנחיית פרופ' בת-שבע אלון ופרופ' מיקי רונן.

1. **משימה אישית**, שמטרתה להציף את התפיסה המוקדמת של הלומד; 2. **עבודה קבוצתית** על אותה משימה, שמטרתה לעודד אינטראקציה בין הלומדים סביב התשובות השונות, תוך ביצוע רפלקציה שמעצימה את הבנת המושגים והעקרונות בתחום; 3. **דיון כיתתי**, שמטרתו לחשוף את כל הכיתה לדיונים שהתרחשו בקבוצות ולבנות ידע כיתתי משותף. התהליך נתמך על ידי פלטפורמה מתוקשבת – "שיתופון", שעוזרת בהבניית הלמידה השיתופית.

אוכלוסיית המחקר: פרחי הוראה במסלול לבית הספר היסודי, שמשתתפים בקורס בסיסי באופטיקה גיאומטרית.

מטרת המחקר: מטרת המחקר הזה היא לבחון את המתרחש בזמן ביצוע הדיונים הקבוצתיים במשימות של דיאגנוזה שיתופית, לתאר את התהליך ולהציע מנגנונים אפשריים להסבר תוצריו.

שאלות המחקר:

1. מהם הדגמים השונים של השתתפות התלמידים בתהליך הדיאגנוזה השיתופית?
2. מהם מאפייני השיח בזמן ביצוע דיאגנוזה שיתופית וכיצד הם משתנים עם הזמן? (איך "מדברים" פיזיקה ואיך "מדברים" פדגוגיה)

איסוף הנתונים: הקלטת הדיונים בין התלמידים ואיסוף העבודות הכתובות בזמן ביצוע הדיאגנוזה השיתופית.

ניתוח הממצאים: שלב ראשון – שיקלוט הדיונים ויצירת קובץ המכיל את הדיון בין התלמידים. שלב שני – חלוקת הדיון ליחידות ניתוח. שלב שלישי – תיאור האינטראקציה בין הלומדים. שלב רביעי – ניתוח הדיונים לפי הקריטריונים האלה: א. סוג האינטראקציה, לדוגמה: שאלה, הסכמה, הבהרה, הצהרה, התנגדות, הצדקה; ב. התוכן המדעי (מהם המושגים והעקרונות שעלו בדיון); ג. המקורות שעליהם מסתמכים המשתתפים בדיון.

מסקנות ראשוניות:

הדיונים בין הלומדים, תורמים לבניית ההבנה המושגית באופטיקה וגם מאפשרים דיון פדגוגי על הדרכים האפשריות להוראת הנושא. כך האסטרטגיה שלנו מאפשרת התייחסות לידע פדגוגי-תוכני בקורס דיסציפלינרי, תוך כדי חיזוק הבנת התוכן המדעי.

למידה שיתופית בעזרת אתר מלווה בקורס "אופטיקה גיאומטרית"

למורי ב"ס יסודי¹

**COOPERATIVE LEARNING WITH THE HELP OF AN ACCOMPANYING
WEBSITE AT A "GEOMETRIC OPTICS" COURSE FOR ELEMENTARY
SCHOOL TEACHERS**

אסנת אלדר², בת שבע אילון³ ומיקי רוני⁴

Osnat Eldar, Bat-Sheva Eylon & Miky Ronen

osnat_e@staff.ornanim.ac.il

בהרצאה יוצג שימוש באתר מלווה קורס כפלטפורמה התומכת בתהליך של בניית ידע במסגרת למידה שיתופית. הקורס ניתן במכללה במסלול מורים לבית הספר היסודי ועסק באופטיקה גיאומטרית. מה היתרון של שימוש באתר מלווה כפלטפורמה ללמידה שיתופית אם המפגשים בין המורים לבין התלמידים ובינם לבין עצמם מתקיימים דרך קבע פנים אל פנים? הפלטפורמה המתוקשבת מזמנת שיתוף משאבים (מסמכים כתובים) בין המשתתפים. במיוחד נעשה בקורס שימוש במערכת לניהול מקוון של פעילויות קבוצתיות בשם "שיתופון", המקלה על החלוקה ושימור של מסמכים בהשוואה למפגש כיתתי. הפעילות השיתופית התמקדה באבחון הדדי של תפישות נכונות ושגויות בתחום התוכן וכללה:

1. חשיפת תפיסות אישיות לגבי מושגים ועקרונות נבחרים בפרק;
2. חשיפה לתפיסות השונות של עמיתים ושל תלמידים;
3. דיאגנוזה שיתופית של התפיסות השונות, ברמות הבניה שונות, בעזרת כלים ממוחשבים (לדוגמה: מיון של התפיסות השונות לקבוצות, השוואה בין תפיסות שונות, ניתוח התפיסות בעזרת מחוון מפורט וללא מחוון וזיהוי שגיאות);
4. חשיפה לתוצרי הדיאגנוזה וזיהוי המקור לתפיסות השונות (נעשה בדיון קבוצתי בהנחיית המורה, ובדיונים הכיתתית בהנחיית המורה);
5. קישור תוצרי הדיאגנוזה עם עקרונות היסוד בתחום, שבוצע על ידי המורה והתלמידים ובנוסף טיפול בתפיסות השונות.

בהרצאה הוצגו פעילויות הקורס, סוגים שונים של מסמכים שנוצרו בידי המורה בתהליך מקוון כדי לעזור לתלמידים בארגון הידע, ומסמכים שיצרו התלמידים בתהליך בניית הידע. אתר הקורס:

<http://www.ornanim.ac.il/courses/science/opt/index.html>

¹ **כנס גולשים באינטרנט 6**, מכון מופ"ת, תל אביב, מאי 2005.

² אורנים - מכללה אקדמית לחינוך, ומכון ויצמן למדע - המחלקה להוראת המדעים.

³ מכון ויצמן למדע - המחלקה להוראת המדעים.

⁴ מכון אקדמי טכנולוגי חולון - המחלקה לטכנולוגיות למערכות למידה.

A MODEL FOR LINKING PHYSICS AND PEDAGOGY: COLLABORATIVE DIAGNOSIS AS AN INSTRUCTIONAL APPROACH FOR TEACHING OPTICS TO PRE-SERVICE SCIENCE TEACHERS ¹

אסנת אלדר, מיקי רונן ובת שבע אילון

Eldar Osnat², Ronen Miky³ & Eylon Bat-Sheva⁴

osnat_e@staff.ornanim.ac.il

Pre-service teachers programs consist of subject matter physics courses and pedagogical courses, sometimes offered in different academic departments. As a result, the way teachers are taught physics may be quite different from what they learn about teaching strategies. The paper presents an attempt to bridge this gap by integrating the subject matter and the pedagogical subject matter aspects in an optics course. The instructional model is based on an approach of **collaborative diagnosis of conceptual** understanding (CDC). The strategy consists of three stages, implemented for each part of the physics content:

- **Individual activity** aimed to elicit learners' conceptions.
- **Collaborative group work** of mutual diagnosis aimed to form interaction between learners about different views and the possible underlying conceptions leading to these views.
- **Class discussion** aimed to expose all students to the conclusions of the groups, and to build a common knowledge-base on both subject matter and pedagogical aspects.

The exploration activities are facilitated by a computer simulation and real experiments, and the sharing of ideas and reflections is performed with a web-based collaborative environment.

The strategy supports **both** meta-cognition on the learning of physics content and on the pedagogical aspects, by exposing the learners to different conceptions and giving them

¹ (2006). *The GIREP 2006 Conference: Modeling in Physics and Physics education*. Amsterdam, Netherlands, August 2006.

² Oranim Academic College of Education & the Weizmann Institute of Science, Israel.

³ Holon Institute of Technology, Israel.

⁴ The Weizmann Institute of Science, Israel.

an opportunity to diagnose, discuss and reconsider their ideas, and by habitual reporting of learning that occurred in the pedagogical areas.

The instructional model was implemented in a teachers' college for the last 4 years. Our findings demonstrate the potential benefits of using meta-cognitive interventions in a content course, for the integrated acquisition of content and pedagogical content knowledge by pre-service science teachers.

ENVIRONMENTAL LITERACY IN TEACHER TRAINING IN ISRAEL: ENVIRONMENTAL BEHAVIOR OF NEW STUDENTS ¹

דפנה גולדמן, בלה יעבץ ושרה פאר

Daphne Goldman², Bela Yavetz³ & Sara Pe'er

sara_pe@staff.ornanim.ac.il

Key words: environmental behavior, environmental education, environmental literacy, pre-service teacher training.

The authors measured the level of environmental behavior of new students in 3 major teacher-training colleges in Israel and investigated the relationship between behavior and background factors. Factor analysis of students' responses resulted in grouping of environmental behavior items into 6 categories that represent increasing levels of environmental commitment. Findings indicated that graduates of the educational system who chose to prepare themselves to be teachers were characterized by a low level of environmental literacy, as reflected in their environmental behavior: Students demonstrated limited performance of behaviors that require a high level of commitment, and hence, reflect a high level of environmental literacy, and visa versa. The authors discuss the influence of background factors on environmental behavior and its implications for environmental education in teacher training. Analysis of responsible environmental behavior from the viewpoint of environmental commitment may provide an alternative framework for evaluating environmental behavior.

¹ (2006). *Journal of Environmental Education* 38, 3-22.

² Beit Berl Academic College of Education, Kfar-Saba.

³ Kibbutzim College of Education, Tel-Aviv.

CAMPUS-BASED UNIVERSITY STUDENTS' USE OF DIALOGUE. STUDIES IN HIGHER EDUCATION¹

פול גורסקי, א. קפסי וריקארדו טרומפר

Paul Gorsky, Caspi, A. & Trumper Ricardo

rtrumper@research.haifa.ac.il

מילות מפתח: סטודנטים בקמפוס, למידה מרחוק, דיאלוג בין-אישי ואינטרה-אישי.

מחקר זה בודק באילו סוגי אסטרטגיות למידה משתמשים סטודנטים בקמפוס אוניברסיטאי, במונחים הקשורים לדיאלוגים שהם משתתפים בהם בלימודי פיזיקה וכימיה בקבוצות למידה גדולות וקטנות. יש שלושה יעדים למחקר זה: (1) לתעד את סוגי הדיאלוגים שבהם השתמשו הסטודנטים בזמן הלמידה, בעזרת משאבים נתונים; (2) לתעד את סוגי הדיאלוגים שבהם השתמשו הסטודנטים בצורה ספציפית בעת פתרון בעיות, בעזרת משאבים נתונים; (3) להשוות את הממצאים האלה עם ממצאים קודמים שהושגו אצל סטודנטים הלומדים למידה מרחוק. נמצא שסטודנטים הלומדים בקמפוס בקבוצות לימוד קטנות למדו במידה רבה בסביבה אינטראקטיבית שאופיינה על ידי דיאלוג בין-אנושי, במיוחד עם המרצה. נמצא גם שסטודנטים הלומדים בקמפוס בקבוצות לימוד גדולות למדו בעיקר למידה יחידנית, המאופיינת בדיאלוג אינטרה-אישי. שתי הקבוצות בחרו בדיאלוג בין-אנושי, במיוחד עם עמיתים, כשנאלצו להתמודד עם בעיות קשות לפתרון. הממצאים הנוגעים לסטודנטים בקמפוס הלומדים בקבוצות למידה גדולות דרך הרצאות דמו מאוד לממצאים קודמים שהתקבלו אצל סטודנטים הלומדים למידה מרחוק, דבר המבליט דמיון בין שני סוגי מערכות הוראה שונים לכאורה.

Keywords: campus-based students, distance education, inter- and intra-personal dialogue.

This investigation explores the kinds of study strategies used by campus-based university students in terms of the dialogues they engaged in while learning physics and chemistry in both large and small classes. Research objectives were threefold: (1) to document what dialogue types, mediated through which resources, were generally utilized by students as they learned, (2) to document what dialogue types, mediated through which resources, were specifically utilized by students to solve problems, and

¹ (2006). *Studies in Higher Education*, 31, 71-87.

(3) to compare these findings with previous ones obtained from distance education students. It was found that campus-based students in small classes learned in a highly interactive environment characterized by interpersonal dialogue, especially with the lecturer. It was also found that campus-based students in large classes learned primarily through individual study, characterized as intrapersonal dialogue. Both college and university students opted for interpersonal dialogue, especially with peers, when faced with insoluble problems. Findings about students in large campus based lecture courses replicate earlier findings obtained from distance education students, thereby highlighting similarities between the two seemingly different instructional systems.

המורכבות והאתגר שבהערכת תכנית לקידום בריאות

במערכת החינוך בחיפה¹

THE COMPLEXITY AND CHALLENGE OF EVALUATING A LONG-TERM HEALTH EDUCATION PROGRAMME IN HAIFA

מרים (מד) וליצקר-פולק Miriam Welicker-Pollak

miriam_w@staff.ornanim.ac.il

חיפה כלולה ברשת 'ערים בריאות', ומחויבת לפעול על-פי עקרונות 'בריאות לכול', שגובשו בארגון-הבריאות-העולמי (WHO, 1998; 1999) ועל-פי מדיניות ציבורית 'בריאה' (אמנת-אוטווה, 1986, בתוך: מלוויל, 2005). למערכת החינוך תפקיד מרכזי בהפצת הרעיונות של 'עיר בריאה' ובעיצוב אורח-חיים בריא, באמצעות **תכנית לקידום-בריאות**, המיושמת בבתי-ספר מקדמי-בריאות, והמהווה מושא למחקר-הערכה זה.

'**קידום-בריאות**' מוגדר (Health 21, 1999; WHO, 1998) כתהליך המעלה את שליטתנו בבריאותנו, והכולל פעילויות המפחיתות סיכון לבריאות ומביאות לשיפור ברמתה. ניתן לקדם אורח-חיים בריא באמצעות 'חינוך לבריאות', העוסק בפיתוח ידע והבנה, מיומנויות, עמדות וערכים, ובכך תורם לאוריינות-בריאותית, ליכולת לקבל החלטות אחראיות ומושכלות ולשינוי הרגלים בריאותיים (חינוך לבריאות: תכנית מסגרת, 1990; גולדברג ושולם, 2000; וליצקר, 2002).

בית-ספר מקדם-בריאות משלב את תחום הבריאות כחלק מהותי ואינטגרלי בהווה החינוכית הבית-ספרית (לבנה, 2000), בדרך תהליכית, בתכנית מקיפה, ממידע ועד לשינוי עמדות ודפוסי התנהגות, ובגישה התפתחותית-מניעתית המעודדת נטילת אחריות אישית וחברתית (לורנץ, 2000), במחויבות מוצהרת לשותפות ביוזמה מלוכדת ומתוכננת, בין בית-הספר להורים ולקהילה הרחבה (לבנה, 2000).

על פי התכנון הרב-שנתי (2003-2008) של צוות ההיגוי הכלל-עירוני בחיפה (גולדברג ורוזן, 2003), אמצו מוסדות החינוך את עקרונות 'בית-ספר מקדם בריאות', והופעלה תכנית התערבות שש-שנתית, לעיצוב אורח-חיים בריא, לחיזוק האחריות האישית והחברתית בבית-הספר, בבית ובקהילה, בהתאם לצרכים ולעדיפויות של הגורמים הרלוונטיים.

במחקר ההערכה השתתפו 12 בתי"ס מקדמי בריאות, שלמדו את התכנית לקידום בריאות בנושאים שבחרו צוות בית-הספר, התלמידים וההורים (בתי"ס אופיינו בשלבים שונים של הפעלת התכנית, לצד שונות במשתני-רקע רלוונטיים למחקר).

מטרות המחקר:

1) לשרטט **תמונת מצב** תחילית על פי דיווחי 300 תלמידי כיתה ה' (כיתה אחת מכ"א מ-12 בתי-הספר), ביחס לתפיסת הבריאות, המודעות להתנהגות בריאותית, אחריות לבריאותם, עניין ללמוד

¹ (2007). בתוך **מעשה מרכבה: הערכת תכניות מורכבות, אתגרים והתמודדויות. ספר מאמרים מהכנס המדעי השנתי ה-8 של איל"ת** (אגודה ישראלית להערכת תכניות) (עמ' 43-54). אוניברסיטת בן גוריון בנגב, באר שבע, מרץ 2007.

קידום בריאות, אמונה ביכולת המורה להשפיע על שינוי הרגלים בריאותיים, צפי לשינוי התנהגותי בעקבות לימוד התכנית, העדפות ודפוסי התנהגות בריאותית. כמו כן איפיון בית-הספר כסביבה מקדמת בריאות (על פי התלמידים, המנהלות ורכזי קידום בריאות): עמדות ביחס למדיניות בית-ספרית לקידום בריאות ולאופן התנהלות התכנית, שיתוף פעולה עם ההורים והתלמידים, תכני הלימוד בנושא ומסגרות הלימוד, עמדות וציפיות המנהלות ביחס לתכנית, לתרומתה, תנאים ומדדים להצלחתה. הממצאים ישמשו בסיס למחקר הערכה עתידי, שבו יוערכו השינויים בעקבות הפעלה רב-שנתית של התכנית.

2) לערוך **הערכה מעצבת**, שתקנה מידע בונה ותשתית מבוססת נתונים ללמידה ולהפקת תובנות (ברמה מוסדית ועירונית) - לקראת יישום מושכל של התכנית ושל הרגלים בריאותיים בקרב התלמידים ומשפחותיהם, השתתת תרבות בית-ספרית וסביבה מקדמת בריאות בבתי-הספר. **כלי המחקר**: א) שאלון עמדות לתלמידים. ב) ראיון עם 12 המנהלות. ג) שאלון עמדות למנהלות ולרכזי קידום בריאות.

הממצאים מצביעים על הבדלים מובהקים בין בתי-הספר השונים בנושאים הנבדקים. על אף שונות זו בתוצאות הדיווחים, ומעבר להתחשבות בגורם ה'רצייה' החברתית, העשוי להיכלל בתשובות התלמידים, ניתן לשרטט תמונת מצב כללית (על פי ממוצע שלהם): התלמידים הפגינו מודעות חלקית בלבד למסר של קידום בריאות, וכך גם דפוסי ההתנהגות שלהם. התוצאות מעידות על כך נרחב לשיפור, ואכן התלמידים גילו עניין ומוטיבציה ללימוד התכנית. נמצאה שונות במאפייני בתי-הספר כסביבה תומכת בריאות, וברמת היישום בפועל של התכנית. יישום התכנית בא לידי ביטוי גם בהוראה-למידה של הנושאים (בדירוג יורד של השכיחות הממוצעת): מניעת אלימות ופעילות גופנית כאורח-חיים (62%), מניעת עישון, תזונה נבונה וארוחת בוקר, אחריות אישית וחברתית (-53% 56%), מניעת שימוש בסמים (38%). שיתוף הפעולה בין בית-הספר לבין ההורים דורג על ידי התלמידים כנמוך, יחסית ל"רצוי" מבחינתם, לעומת דיווח המנהלות על ניסיונות לשיתופם. הוצעו המלצות אופרטיביות ופרטניות להמשך יישום מושכל של התכנית ברמת-על בית-ספרית, ברמת המורה וברמת התלמידים וההורים, והן הוצגו בפורום נרחב של הצוותים בכל אחד מבתי-הספר.

ההצגה בכנס כללה פירוט ממצאים עיקריים, בשילוב השיקולים, האתגר והמורכבות שליוו את מערך מחקר ההערכה ברבדי השונים - הן מבחינת בעלי העניין (משרד הבריאות, משרד החינוך ועיריית חיפה) והן מבחינת מושאי ההערכה והתהליכים הבית-ספריים.

ספר: "לבריאות מכל הלב - האחריות לבריאותך בידך"¹

**THE BOOK: HEALTH FROM THE HEART - THE RESPONSIBILITY FOR
YOUR HEALTH IS IN YOUR OWN HANDS**

מרים (מדי) וליצקר-פולק Miriam Welicker-Pollak

¹ (2007). מהדורה מותאמת למגזר החרדי של הספר "לבריאות מכל הלב" (2002). חיפה: המח' להוראת המדעים, הטכניון, וירושלים: האגף לתכניות לימודים במשרד החינוך ומל"מ (מרכז ישראלי לחינוך מדעי טכנולוגי). 221 עמודים.

הספר "לבריאיות מכל הלב - האחריות לבריאיותך בידך" (2007) מציג את מאפייני המערכת בבריאיותה ושיבושיה במצבי מחלה, שיטות טכנולוגיות לאבחון ולטיפול במחלות וגורמי הסיכון שלהן, ושלובות בו המלצות יישומיות לאיזונים, באמצעות אימוץ אורח חיים בריא, למען קידום הבריאיות.

הרעיונות המרכזיים המהווים יסוד מארגן לשמירה על בריאות הגוף, הם:

(א) קידום בריאות החל בגיל צעיר, אורח חיים בריאותי, אחריות אישית וחברתית לבריאות: על אף ההתפתחויות הטכנולוגיות בתחום המניעה השניונית, מודעות גבוהה לבריאיות הלב, נטילת אחריות לבריאיות ומניעה ראשונית של מחלות לב וכלי-דם ("הקדמת תרופה למכה"), עשויות למנוע חלק גדול מטיפולים וניתוחים אלה, לחסוך עוגמת נפש וסבל (מעבר להיבטים הכלכליים), ולאפשר ניהול חיים בריאים ואיכותיים, קידום בריאות ורווחה - ברמת הפרט וסביבתו הקרובה וברמת החברה.

(ב) התאמה בין מבנה לתפקוד מאפשרת פעילות תקינה של מערכת הלב וכלי-הדם הבריאה: במערכת תקינה ובריאה - **המבנה** של שריר הלב וכלי הדם השונים (עורקים, ורידים ונימים) מותאם באופן מושלם ומרשים **לתפקודם** ולביצועיהם האופטימליים, בשעה שפגיעה במבנה, במצבי **חול**, עלולה להביא לשיבוש בתפקוד ולהידרדרות באיכות התהליכים המתרחשים בגוף.

(ג) הומיאוסטזיס - מתבטא בתופעות ובתהליכים המאפשרים ליצור החי לשמור על סביבה פנימית יציבה (בגבולות מסוימים) בתנאי סביבה המשתנים ללא הרף. תפקוד הגוף, כישות שלמה, מותנה בתיאום ובוויסות של כלל הפעילויות המתרחשות בו. **מחלה היא הפרת הומיאוסטזיס:** שיבושים במבנה ובתפקוד של המערכת - מחלות לב וכלי-דם, כגון: תעוקת-לב, התקף-לב, דום לב, שבץ מוחי, יתר-לחץ-דם ("הרוצח השקט"), שיבושים בהחזר הווריד (ירידה בהחזר הווריד, התעלפות, עמדון דם, דליות ונפיחות ברגליים).

שלושת הרעיונות הנ"ל, עוברים בספר כחוט השני ושזורים זה בזה: התנהגות בריאותית תתרום לשמירה על הומיאוסטזיס ועל תקינות מערכות הגוף, המצטיינות בהתאמה מושלמת בין מבנן לתפקודן.

רעיונות אלו מייצגים את **גישת ה-STS** (Science-Technology-Society) **הרב-תחומית**: שילוב היבטים **מדעיים** (ביולוגיים, כימיים ופיזיקליים), **טכנולוגיים** (שיטות לאבחון ולטיפול במחלות לב וכלי דם, מניעה שניונית) **וחברתיים** (אימוץ אורח חיים בריא ומניעה ראשונית של מחלות). הספר מתמקד בשישה **גורמי סיכון** התנהגותיים (הניתנים לשליטה) - במנגנון **נזקיהם**, המלצות **לדרכי הימנעות** מהם והסבר של מנגנון המניעה:

1) **תזונה לא נבונה** בחברת השפע המודרנית (עתירת שומן וכולסטרול, מלח וסוכר, דלה בסיבים

ובוויטמינים E, C, A) לצד **המלצות לתזונה נבונה** ובריאה ולצרכנות נבונה.

- 2) **עודף משקל** לצד **המלצות לשמירה על תקינות משקל הגוף** (לרבות הרזיה מושכלת).
- 3) **היעדר פעילות גופנית** (אורח חיים "יושבני") לצד **המלצות לפעילות גופנית סדירה** ולפיתוח כושר גופני.
- 4) **עישון סיגריות** (פסיבי ואקטיבי), אכיפת חקיקה נגד עישון סיגריות במקום ציבורי ואיסור פרסום, והמלצות לאי-עישון.
- 5) **מתח נפשי** ממושך (stress) לצד **המלצות להתמודדות** עמו ותרגילים להפגת מתחים ולהרפיה.
- 6) **יתר-לחץ-דם** לצד **המלצות לאיזונו**.

המסר החינוכי הנ"ל מועבר באמצעות למידה אותנטית, פעילה וחוויתית. **דרכי ההוראה-למידה וההערכה מגוונות המפעילות** אינטליגנציות מרובות: למידה יחידנית, בזוגות ובקבוצות (מטלות ביצוע אותנטיות שיתופיות, ועידוד עבודת צוות, קבוצות שיח ודיון, הוראת עמיתים בקבוצות גייקסו); ניסויי חקר במעבדה; צפייה מודרכת בסרטים, משחק תפקידים בזוגות; עיבוד נתונים ממוחשב (גיליון אלקטרוני), בניית מצגת והצגתה, שימוש בלומדות ועוד.

כבסיס לכך, הספר כולל כתבות מהעיתונות ומכתבי עת, מבדקים עצמיים להערכת פרופיל בריאותי, המלצות לניהול אורח חיים בריא (התנהגות בריאותית מושכלת), טבלאות עם נתוני גובה-משקל או תכולת שומן וכולסטרול במאכלים וכיו"ב.

בפעילויות אלו התלמידים מעורבים בלמידה הקשרית לחיי היום-יום, מעודדים לבחירה ולביטוי אישי בהקשר לנלמד, לחקירה, לפתרון בעיות, לקבלת החלטות אחראיות, ולפיתוח אוריינות מדעית-בריאותית.

הספר מזמן לתלמידים פיתוח **מיומנויות למידה** של חשיבה ביקורתית ויצירתית, פענוח מידע מטבלה ומגרפים ומתוך כתבה; השוואה; הבחנה בין עובדה לבין פרשנות והערכת אמינות מקור מידע; שאילת שאלות; בניית טיעון, יישום ידע, וכן איתור, ניתוח, עיבוד, שיח והצגה של מידע מדעי-בריאותי וטכנולוגי.

למידה פעילה בדרכי ההוראה-למידה המוצעות, מהווה תשתית **להערכה חלופית, מאבחנת ומעצבת** של יכולות התלמידים וביצועי הבנה שלהם.

לסיכום, מגוון הרעיונות המרכזיים ודרכי ההוראה-למידה והערכה המובאים בספר מספק מענה מעניין ומאתגר להטרונות בכיתה, הן מבחינת הביטוי לריבוי האינטליגנציות וכישורי התלמידים, והן מבחינת תחומי העניין, הצרכים והנטיות של כל תלמיד. אלו עשויים לתרום ללמידה משמעותית, לפיתוח **לומד עצמאי בעל אוריינות מדעית ובריאותית**, המפעיל חשיבה רב-כיוונית, ביקורתית ויצירתית, ולהגברת המודעות לקידום בריאות, למניעה ראשונית של מחלות לב וכלי-דם ולניהול אורח חיים בריא ואיכותי.

THE PHYSICS LABORATORY - PAST, PRESENT AND FUTURE¹

ריקארדו טרומפר Ricardo Trumper

rtrumper@research.haifa.ac.il

מילות מפתח: פיזיקה, מעבדה, קונסטרוקטיביזם.

במסגרת הוראת המדעים, ה"מעבדה" היא שם כולל לפעילויות המבוססות על תצפיות, בדיקות וניסויים שמבצעים תלמידים. קשה לדמיין כיצד אפשר ללמוד איך עובדים במדע, או איך ללמוד על מדע, בלי לבצע עבודת מעבדה או עבודת שדה. במאמר הזה יוצג מבט-על היסטורי על מקום המעבדה בהוראת הפיזיקה, הכוונות והמטרות שהוגדרו לה במשך השנים, יחד עם נקודות מבט לעתידה בהקשר לתוצאות של מחקרים עדכניים בהוראת הפיזיקה, בעיקר אלה הקשורים לגישות הוראה קונסטרוקטיביסטיות וקונסטרוקטיביסטיות-חברתיות. על בסיס גישות אלה ננסה לאשש את הדעה שמעבדות נתמכות מחשב הן אחת הפרספקטיבות המבטיחות ביותר בהוראה במעבדת הפיזיקה, גם מבחינה תיאורטית וגם מבחינה מעשית.

Keywords: physics, laboratory, constructivism.

In the framework of teaching the natural sciences, "laboratory" is a general name for activities based on observations, tests and experiments made by students. It is hard to imagine learning to do science, or learning about science, without doing laboratory or fieldwork. In this paper, a historical overview of the place, purposes and goals of the laboratory in physics teaching will be presented, together with perspectives for its future related to the most recent results of research in physics education, mainly those concerning the constructivist and social constructivist learning approaches. Based on these approaches we shall try to validate the belief that the microcomputer-based laboratories (MBLs) are one of the most promising perspectives in physics laboratory teaching, based both on theoretical and empirical grounds.

¹ (2005). In: M. Michelini & S. Pugliese Jona (Eds.), *Physics Teaching and Learning*. (pp. 79-92). Editrice Universitaria Udinese srl., Udine.

TEACHING FUTURE TEACHERS BASIC ASTRONOMY CONCEPTS - SEASONAL CHANGES - AT A TIME OF REFORM IN SCIENCE EDUCATION¹

ריקרדו טרומפר Ricardo Trumper

rtrumper@research.haifa.ac.il

מילות מפתח: אסטרונומיה, תפיסות מוטעות, חילופי עונות, קונסטרוקטיביזם.

מטרתו של מחקר זה לשנות תפיסות מוטעות של סטודנטים להוראה בבית הספר היסודי ובחטיבת הביניים בנוגע למושגי יסוד באסטרונומיה. המחקר ניהל סדרת פעילויות קונסטרוקטיביסטיות להבנת הסיבות לחילופי העונות ולמאפיינים שונים של התנועות היחסיות של המערכת המורכבת מהשמש, כדור הארץ והירח, כגון מופעי הירח, ליקויי מאורות ועוד. במאמר זה מדווחות הפעילויות והתוצאות הקשורות לחילופי העונות. גם קבוצת הניסוי וגם קבוצת הבקרה שיפרו את הבנתם במושגי יסוד באסטרונומיה באופן מובהק מבחינה סטטיסטית, אך קבוצת הניסוי השיגה את התוצאות המרשימות ביותר. לגבי הנושאים הרלוונטיים למאמר זה (שינויים עונתיים), רק קבוצת הניסוי הראתה שיפור משמעותי מובהק מבחינה סטטיסטית, דבר המצדיק ומאשש את יתרונה של הגישה הקונסטרוקטיביסטית. מסקנתנו היא, שכאשר מיישמים רפורמה בתכניות של הוראת המדעים, השינוי צריך לכלול לא רק את נושאי הלימוד, אלא גם את דרכי הלמידה.

Keywords:

astronomy, misconceptions, constructivism, seasonal changes.

Bearing in mind students' misconceptions about basic concepts in astronomy, the present study conducted a series of constructivist activities aimed at changing future elementary and junior high school teachers' conceptions about the cause of seasonal changes, and several characteristics of the Sun–Earth–Moon relative movements like Moon phases, Sun and Moon eclipses, and others. The activities and results concerning the cause of seasonal changes are reported. Both the experimental class and the control groups improved their grasp of basic astronomy concepts statistically significantly, although the experimental class made the most impressive progress of all. Regarding subjects relevant to this study (seasonal changes), only the experimental class showed a

¹ (2006). *Journal of Research in Science Teaching*, 43, 879-906.

statistically significant improvement, which justifies the constructivist approach. We conclude that in implementing a reform in the science curriculum, the change has to include the subjects taught and also the way they are taught.

FACTORS AFFECTING JUNIOR HIGH SCHOOL STUDENTS' INTEREST IN PHYSICS¹

ריקודו טרומפר Ricardo Trumper

rtrumper@research.haifa.ac.il

מילות מפתח: עניין, תלמידי חטיבת הביניים, פיזיקה.

במאמר זה מדווחות התוצאות הקשורות לעניין שמגלים תלמידים בסוף חטיבת הביניים בלימודי הפיזיקה בישראל, במסגרת פרויקט ROSE. הגורמים שהובאו בחשבון היו דעות התלמידים על לימודי המדע בבית הספר, התנסויותיהם החוץ בית ספריות הקשורות לתופעות פיזיקליות, וגישותיהם למדע ולטכנולוגיה בכלל. העניין הכולל של הסטודנטים במקצוע הפיזיקה היה "ניטרלי" (לא חיובי וגם לא שלילי), כשבנים הראו עניין גבוה יותר מבנות. מצאנו קורלציה חזקה בין העניין ה"ניטרלי" של התלמידים במקצוע הפיזיקה לבין דעותיהם השליליות על לימודי המדע בבית הספר. ממצאים אלה מעלים שאלות רציניות בנוגע ליישום השינויים שנעשו לאחרונה בתכניות לימודי המדע בישראל, הן בבית הספר היסודי והן בחטיבת הביניים, במיוחד אם המטרה היא להכין את הדור הצעיר לחיים בתקופה טכנולוגית-מדעית. ניתוח מעמיק יותר של תוצאות המחקר הולכי אותנו לנשח שינויים קוריקולריים, התנהגותיים וארגוניים כדי להשיג מטרה זאת.

Keywords: interest; junior high school students; physics.

We report the results of a study on students' interest in physics at the end of their compulsory schooling in Israel carried out in the framework of the ROSE Project. Factors studied were their opinions about science classes, their out-of-school experiences in physics, and their attitudes toward science and technology. Students' overall interest in physics was "neutral" (neither positive nor negative), with boys showing a higher interest than girls. We found a strong correlation between students' "neutral" interest in physics and their negative opinions about science classes. These findings raise serious questions about the implementation of changes made in the Israeli science curriculum in primary and junior high school, especially if the goal is to prepare the young generation for life in a scientific-technological era. A more in-depth analysis of the results led us to formulate curricular, behavioral, and organizational changes needed to reach this goal.

¹ (2006). *Journal of Science Education and Technology*, 15, 47-58.

TEACHING FUTURE TEACHERS BASIC ASTRONOMY CONCEPTS – SUN-EARTH-MOON RELATIVE MOVEMENTS – AT A TIME OF REFORM IN SCIENCE EDUCATION¹

ריקרדו טרומפר Ricardo Trumper

rtrumper@research.haifa.ac.il

מילות מפתח: אסטרונומיה, תפיסות מוטעות, התנועות היחסיות של המערכת המורכבת מהשמש, מכדור הארץ ומהירח, קונסטרוקטיביזם.

מטרתו של מחקר זה היא לשנות תפיסות מוטעות של סטודנטים להוראה בבית הספר היסודי ובחטיבת הביניים בנוגע למושגי יסוד באסטרונומיה. המחקר ניהל סדרת פעילויות קונסטרוקטיביסטיות להבנת הסיבות לחילופי העונות ולמאפיינים השונים של התנועות היחסיות ושל המערכת המורכבת מהשמש, מכדור הארץ ומהירח, כגון מופעי הירח, ליקוי מאורות ועוד. במאמר זה מדווחות הפעילויות והתוצאות הקשורות לתנועות היחסיות של המערכת, המורכבת מהשמש, מכדור הארץ ומהירח. גם קבוצת הניסוי וגם קבוצת הבקרה שיפרו את הבנתם במושגי יסוד באסטרונומיה באופן מובהק מבחינה סטטיסטית. לגבי הנושאים הרלוונטיים למאמר זה (התנועות היחסיות של המערכת המורכבת מהשמש, מכדור הארץ ומהירח), רק קבוצת הניסוי ואחת מקבוצות הבקרה הראו שיפור משמעותי מובהק מבחינה סטטיסטית. בשני המקרים קבוצת הניסוי השיגה את התוצאות המרשימות ביותר, דבר המצדיק ומאשש את יתרונה של הגישה הקונסטרוקטיביסטית. מסקנתנו היא, שכאשר מיישמים רפורמה בתכניות של הוראת המדעים, השינוי צריך לכלול לא רק את נושאי הלימוד, אלא גם את דרכי הלמידה.

Keywords: astronomy, misconceptions, Sun-Earth-Moon relative movements, constructivism.

In view of students' alternative conceptions about basic concepts in astronomy, we conducted a series of constructivist activities with future elementary and junior high school teachers aimed at changing their conceptions about the cause of seasonal changes, and of several characteristics of the Sun-Earth-Moon relative movements like Moon phases, Sun and Moon eclipses, and others. The activities concerning the characteristics of the Sun-Earth-Moon relative movements and their results are reported.

¹ (2006). *Research in Science & Technological Education*, 24, 85-109.

The experimental class as well as the control groups improved their grasp of basic astronomy concepts at a statistically significant level. Regarding subjects relevant to this study (Sun-Earth-Moon relative movements), only the experimental class and one of the control groups showed a statistically significant improvement, and in both cases the experimental class made the most impressive progress of all, which justifies the constructivist approach. We conclude that in implementing a reform in the science curriculum, the change has to include the subjects taught and also the way they are taught.

FACTORS AFFECTING JUNIOR HIGH SCHOOL STUDENTS' INTEREST IN BIOLOGY¹

ריקארדו טרומפר Ricardo Trumper

rtrumper@research.haifa.ac.il

מילות מפתח: עניין, תלמידי חטיבת הביניים, פיזיקה.

במאמר זה מדווחות התוצאות הקשורות לעניין שמגלים תלמידים בסוף חטיבת הביניים בלימודי הביולוגיה בישראל, במסגרת פרויקט ROSE. הגורמים שהובאו בחשבון היו דעות התלמידים על לימודי המדע בבית הספר, התנסויותיהם החוץ בית ספריות הקשורות לתופעות פיזיקליות, וגישותיהם למדע ולטכנולוגיה בכלל. העניין הכולל של הסטודנטים במקצוע הביולוגיה היה גבוה יחסית, אך לא גבוה מדי, כשבנות הראו עניין גבוה יותר מבנים. מצאנו קורלציה חזקה בין העניין של התלמידים במקצוע הביולוגיה לבין דעותיהם השליליות על לימודי המדע בבית הספר. ממצאים אלה מעלים שאלות רציניות בנוגע ליישום השינויים שנעשו לאחרונה בתכניות לימודי המדע בישראל, הן בבית הספר היסודי והן בחטיבת הביניים, במיוחד אם המטרה היא להכין את הדור הצעיר לחיים בתקופה טכנולוגית-מדעית. ניתוח מעמיק יותר של תוצאות המחקר הוליכו אותנו לנסח שינויים קוריקולריים, התנהגותיים וארגוניים כדי להשיג מטרה זאת.

Keywords: Interest, junior high school students, biology.

Our study, conducted as part of the ROSE Project, on students' interest in biology at the end of their compulsory schooling in Israel, and its relation to their views on science classes, out-of-school experiences in biology, and attitudes to science and technology, showed that their overall interest in learning biology was relatively positive but not high; girls showed greater interest in it than boys. Students' interest in learning biology correlated closely with their negative opinions of science classes. These findings raise critical questions about the implementation of changes in the Israeli science curriculum in primary and junior high school, if the goal is to prepare the rising generation for life in a scientific-technological era. From deeper analysis of the results curricular, behavioral, and organizational changes needed to reach this goal were formulated.

¹ (2006). *Science Education International*, 17, 31-48.

TEACHING OF ENERGY ISSUES: A PROPOSAL FOR A DEBATE ON GLOBAL REORIENTATION¹

ריקרדו טרומפר ואחרים

Domenech, J., Gil-Perez, D., Gras, A., Guisasola J., Martinez-Torregrosa, J., Salinas, J.,

Trumper, R., Valdes, P. & Vilches, A.

rtrumper@research.haifa.ac.il

מילות מפתח: הוראת המושג אנרגיה, הצעה לדיון, הצגה גלובלית מחודשת.

המודעות הגוברת בנוגע לקשיים רציניים בלימוד נושאים הקשורים למושג אנרגיה גרמו לכך שיתבצעו מחקרים רבים בנידון, כשרובם ממוקדים באספקטים קונצפטואליים ספציפיים. דעתנו היא, כי הקשיים שעליהם מצביעה הספרות המקצועית קשורים ביניהם וגם קשורים לאספקטים אחרים (קונצפטואליים וגם נוהליים ואקסיוולוגיים), שלא נלקחו בחשבון די הצורך במחקרים קודמים. מאמר זה מנסה לבצע ניתוח גלובלי של הנושא כדי להימנע מהגישות המוגבלות העוסקות אך ורק בהיבטים בודדים. מהניתוח הגלובלי הזה תיאורנו בקווים כלליים 24 הצעות שהועלו כדי לעורר דיון שיוכל לבניית היסודות להצגה מחודשת ועמוקה של הוראת נושאים הקשורים למושג אנרגיה בבית הספר התיכון, כדי לקדם הבנה מדעית טובה יותר של הנושאים האלה, למנוע תפיסות מוטעות רבות של סטודנטים, וכדי להגביר את המודעות בנוגע למצב החרום שבו שרוי כדור הארץ.

Keywords: Teaching energy, debate proposal, global reorientation

The growing awareness of serious difficulties in the learning of energy issues has produced a great deal of research, most of which is focused on specific conceptual aspects. In our opinion, the difficulties pointed out in the literature are interrelated and connected to other aspects (conceptual as well as procedural and axiological), which are not sufficiently taken into account in previous research. This paper aims to carry out a global analysis in order to avoid the more limited approaches that deal only with individual aspects. From this global analysis we have outlined 24 propositions that are put forward for debate to lay the foundations for a profound reorientation of the teaching of energy topics in upper high school courses, in order to facilitate a better scientific understanding of these topics, avoid many students' misconceptions and enhance awareness of the current situation of planetary emergency.

¹ (2007). Teaching of energy issues: A proposal for a debate on global reorientation. *Science & Education*, 16, 43-64.

ENVIRONMENTAL LITERACY OF BEGINNER TEACHER TRAINING STUDENTS IN ISRAEL¹

בלה יעבץ, דפנה גולדמן ושרה פאר

Bela Yavetz², Daphne Goldman³ & Sara Pe'er

sara_pe@staff.ornanim.ac.il

Development of an individual's environmental philosophy and values is influenced by personal history and previous experiences. This paper reports on the relationship between the environmental literacy of beginner teacher-training students in Israel and various background factors: ethnic background, type of community environment the student grew up in, level of parents' education and the subject the student chose as disciplinary major. The study was conducted by a questionnaire administered to 765 students from three major teacher - training colleges during the first month of their studies.

Results reveal a complex picture: the ethnic environment a person functions up in is one of the cultural factors influencing a person's values and behavior. Jewish students were more active than non-Jewish students in environmental behavior categories that reflect low environmental commitment. In categories that reflect a high level of environmental commitment, non-Jewish students reported significantly higher activity as compared to Jewish students. The fact that the level of environmental knowledge of non-jewish students was significantly lower than that of Jewish students raises questions with regards to this discrepancy in reported environmental behavior. These results may reflect social desirability bias on the part of non-Jewish students, as has been suggested in other EL studies.

A positive relationship was found between students' attitudes and level of knowledge and the extent of their mothers' education. On the other hand, no significant relationship was found between students' behavior and their mothers' education.

¹ (2005). *Annual Conference of North American Association for Environmental Education (NAAEE)*. Albuquerque, New Mexico, October 2005.

² Kibbutzim College of Education, Tel-Aviv.

³ Beit Berl Academic College of Education, Kfar-Saba.

Students that grew up in different environments (urban and rural) did not differ in their attitudes towards the environment. However, the environmental knowledge of students that grew up in an urban environment was significantly higher as compared to that of students that grew up in a rural environment. In spite of their higher level of knowledge, students who grew up in an urban environment were found to be less active in most of the environmental behavior categories as compared to students who grew up in a rural environment.

Students that chose environmentally- related subjects as their disciplinary major scored significantly higher in all the EL variables as compared to students that chose non-environmentally related disciplines.

The results of this research indicate that on the onset of their studies, teacher-training students are characterized by a low level of EL, and a complex relationship exists between EL and various background factors. Differences in physical environment, social and cultural interactions, religious traditions and many other factors that lead to the development of a personal perspective, together create the context within which environmental educators work. The characteristics of beginner students with regards to the relationship between EL and background factors should serve a guiding factor for effective integration of EL into teacher-training programs.

This paper reports that beginner teacher-training students in Israel are characterized by a low level of EL and a complex relationship exists between EL and background factors. These characteristics should serve as guiding factors for effective integration of EE into teacher-training programs.

חינוך סביבתי בארץ ישראל בעזרת טיולים בתקופת שתי העליות הראשונות¹
ENVIRONMENTAL EDUCATION IN ISRAEL BY MEANS OF
TRIPS AND OUTINGS DURING
THE FIRST AND SECOND WAVES OF IMMIGRATION (1882–1914)

יעל סנה Yael Sneh

yael_sn@staff.ornanim.ac.il

סיפורים ודיווחים של דור מתכנני הטיולים הראשונים בארץ (תקופת שתי העליות הראשונות לישראל), מבהירים לנו את צורת מחשבתם של בני התקופה, את תפישת-עולמם והשקפותיהם. לדוגמה נביא את היחס של המורים שביניהם אל הטיולים בארץ-ישראל לאחר אלפיים שנות גלות, אשר טרחו להסביר בכתביהם את יעדי הטיולים, ביניהם: לימוד דידקטי של גיאוגרפיה ומולדת, חווייתיות ויציאה מן השגרה, התוודעות לצורות התיישבות (מושבה, קבוצה, התיישבות עירונית), הכרת מקומות קדושים, ביקור בקברי-אבות ובאתרים היסטוריים וכן, נופים המוזכרים במקרא: "להוציא את ילדי ירושלים מתוך חוגם הצר והקטן, להראותם מי נהר מפכים בשפע בין גדות מלאות... להראותם הרים ועמקים וגאיות, ואדמת מישור... (ילין, 1973).

בבית הספר למל (נוסד ב-1856) הייתה נורמה של יציאה ל"טיולים" עם התלמידים. המורה א. כהן רייס נהג לטייל עם תלמידיו בירושלים וסביבותיה, והגיע לאזור יריחו וים-המלח. בשנת 1887 נערך **הטיול הראשון** הארוך, לחניכי "בית-היתומים בני-ישראל בירושלים". על הרעיון והתכנון של הטיול הראשון בארץ, שנערך ב-1887 מעלה לונץ (1907, על פי ברלוביץ, 1992) את הערותיו של יהודה בן אליעזר: "מה נכבד ויקר הרעיון הזה מצד מדע-הארץ".

כבר בתקופת העלייה הראשונה בלטו בחשיבותם מסרים לאומיים-ציוניים, אשר נטו להתחבר ולהשתייך לנופי ארץ-ישראל, בעזרת טיולים ומסעות קשים. בשנת 1911 עזריהו ושותפיו מציינים כי "הליכה בשבילים, תצפית אל הנוף ומפגש עם שרידי העבר, מעמיקים את **זיקתם** של המטיילים **לארצם**" (1911, על פי בר-גל, 1993).

מחנכי הדור של אותם הימים המליצו על הצורך ביישומם של יעדים ערכיים-חינוכיים, על ידי "**מראה עיניים**", "**הסתכלות**" ו"**התבוננות בסביבה**", כדברי עזריהו (1911): ה"טיולים ופעילות בשדה ולימוד ה'מולדת' הקרובה, זו שאפשר לראות מראש הגבעה תשמש הן כנקודת היציאה והן כנקודת ההשוואה לכל לימודי הגיאוגרפיה" (בר-גל, 1993).

גם המנהל וילקומיץ (טורקניץ, תרע"ט, על פי דרור, 1994): "פעם או פעמיים בחודש ילכו התלמידים... אל... המושבות, שירי הרגליים יחזקו... התלמידים... יצאו מהמושבה... הלוך ושיר,

¹ (2006). **הכנס המדעי השנתי השמיני: קהילה וחינוך בתמורות הזמן בארץ ישראל ובתפוצות** (האגודה הישראלית לחקר תולדות החינוך) – **ספר התקצירים** (עמ' 31). אוניברסיטת תל אביב ואורנים, המכללה האקדמית לחינוך, טבעון, יוני 2006.

ובלכת התלמיד בשורה ילמד להסתגל לסדר... טוב טיול כזה למוסר הילדים ממאות דרשות של מוסר אשר יטיפו מורים פטפטנים".

בתקופות הנדונות הייתה הסכמה בין מחנכי הדור, כי היציאה מן הכיתה אל הסביבה הקרובה והסיור-הלימודי אל הסביבה הרחוקה, מאפשרים הוראה שיטתית יעילה וחשובה, הקניית ערכים, רכישת ידע נרחב ומושגי-יסוד בלימוד ידיעת-הארץ.

העוסקים בהוראת השדה שנעזרו ביציאה לטיולים, ציינו והדגישו את **הערכים** הרבים הנרכשים בטיולים, אשר לדעתם מעניקים ערכי-יסוד לחינוך האדם, מוסריותו ובריאותו הנפשית והפיסית ומהווים תשתית לחינוך **לדמוקרטיה והבנת הסובב** (סנה, 1999), שהם חלק בחינוכו של כל אחד לאהבת הארץ והמולדת.

**ENVIRONMENTAL LITERACY IN TEACHER TRAINING:
ENVIRONMENTAL ATTITUDES AND KNOWLEDGE
OF BEGINNER STUDENTS AND THEIR RELATIONSHIP
TO ENVIRONMENTAL BEHAVIOR¹**

שרה פאר, דפנה גולדמן ובלה יעבץ

Sara Pe'er, Daphne Goldman & Bela Yavetz

sara_pe@staff.ornanim.ac.il

Key Words: environmental literacy, environmental attitudes, environmental knowledge.

This paper reports on environmental attitudes and knowledge of beginner students in three teacher-training colleges in Israel, and examines the relationship between these variables and background factors and their relationship to environmental behavior. Students' environmental knowledge was extremely limited. They maintained overall positive attitudes towards the environment in all attitude categories investigated. A positive relationship was found between students' environmental attitudes and level of knowledge and extent of their mothers' education. Environmentally-related majors were more knowledgeable and had more environmentally oriented attitudes as compared to other students. Relationship between knowledge, attitudes and behavior and influence of background factors on environmental literacy of the students are discussed.

¹ Pe'er, S., Goldman, D. & Yavetz, B. (2007). Environmental literacy in teacher training: Environmental attitudes and knowledge of beginner students and their relationship to environmental behavior. *Journal of Environmental Education*, 24.

"התשמע קולי" - היבטים מדעיים-טכנולוגיים בתקשורת¹

"WILL YOU HEAR MY VOICE?"

SCIENTIFIC & TECHNOLOGICAL ASPECTS OF COMMUNICATION

עמוס כהן Amos Cohn

amos_c@staff.oranim.ac.il

מילות מפתח: מדד התקשורת; מסר-מידע; פרוטוקול התקשורת.

"תעבורת הדואר, תעבורת הקול האנושי, תעבורת תמונות מרצדות – במאה הזאת כמו באחרות – כל מטרתה היא להביא את האנשים להיפגש זה עם זה"

אנטואן דה סנט אקזופרי, מחברו של "הנסיך הקטן", 1939

הפרק מפגיש את הקורא עם כמה ערוצי תקשורת, בודק את איכות התקשורת שהם מאפשרים – ואף מציע כלי בחינה לאפיון והערכה של סוגי התקשורת השונים.

כלי הבחינה המוצע בחיבור זה הוא: **מדד התקשורת**.

החידוש בפרק זה טמון באנלוגיה שאנו עורכים בין נוהלי התקשורת המודרניים לבין ההתנהגות התקשורתית שלנו כבני אדם. מתוך אנלוגיה זו עולות אבני דרך מרכזיות ביסודות התקשורת ואף לקחים חשובים לתקשורת הבין-אישית של כולנו, בחיי היום-יום.

המונחים העיקריים המהווים את הבסיס לדיון:

מסר – **מידע** הוא אוסף של אותות הניתנים לפענוח, באופן שיהיה בעל משמעות. להלן נקצר את המונח החדש למילה: **מידע**.

תקשורת היא תהליך בו עובר מידע בין מספר גורמים (שניים ומעלה).

הצפנה, העברה, פענוח:

המוען (המְשַׁדֵּר, השולח) <----- הנמען (הקולט, המקבל)

פרוטוקול תקשורת הוא הסכם בדבר נוהלי התקשורת – העברת המידע בין המוען לבין הנמען. מדד התקשורת שפותח בפרק זה, הוא כלי לבחינה ולאפיון רמות שונות וסוגים שונים של תקשורת. בעזרת מדד התקשורת נוכל לקבוע מתי התקשורת היא פרימיטיבית ומתי היא משוכללת ויעילה.

מדד התקשורת בנוי משני חלקים: **מדד נוהלי התקשורת ומדד מאפייני התקשורת**.

I. מדד נוהלי התקשורת (פרוטוקול התקשורת)

א. זיהוי המוען והנמען.

ב. האם מוכן לקבל הודעה? כן / לא, מתי?

ג. **הסכמה על אופן ההתקשורת**: דו-שיח בעניין תהליך התקשורת, אופן העברת הנתונים, קצב השידור, מהלך אישורי קבלה וכדומה. איך לפעול בעת שיבושים. "**לחיצת ידיים**" לאישור ההסכמות.

ד. **שיגור המידע** על פי המוסכם ומעקב אחר תגובות הצד האחר.

1 (2005). ספר הכנס המדעי השנתי השביעי 'חוקרים באורנים' (עמ' 211-215). אורנים - מכללה אקדמית לחינוך, טבעון, מאי 2005.

- ה. **בקה** על תהליך קליטת המידע: תיתכן בקשה לשיגור חוזר של חלק מהמידע או כולו בשל שיבושים בתקשורת. זהו מנגנון של **"תיקון שגיאות"**.
- ו. **אישור קבלת המידע** בשלמותו, האם הכול נתקבל ברור?
- ז. האם מוכן לסיים את ההתקשרות? **"לחיצת ידיים"** והסכמה על סיום ההתקשרות. ניתוק.

II. מדד מאפייני התקשורת

- א. **טווח** – המרחק המרבי המאפשר תקשורת בין המוען לנמען.
- ב. **מהירות** העברת המידע: המרחק שהאות עובר ביחידת זמן.
- ג. **קצב** שיגור האותות: מספר האותות המשוגרים ביחידת זמן. מספר הסימנים העוברים בשנייה הוא הקובע כמה זמן נמתין מראשית קבלת ההודעה ועד סופה על מנת שתתברר התמונה כולה. התקשורת היא חד-פעמית או תקשורת רציפה. אפשרות של **"דחיסה"** של האותות לשיגור מהיר.
- ד. **אמינות** המשלוח: יכולת להבטיח שהמסר יתקבל בשלמותו. אמינות גבוהה של משלוח מחייבת מנגנון בקרה על תעבורת המידע ויכולת 'תיקון שגיאות'.
- ה. **סודיות** (דיסקרטיות) המשלוח: הצורך להבטיח כי רק הנמען המיועד יקבל את המידע שנשלח. אפשרות הצפנה של האותות ופענוח ההודעות.
- ו. **תפוצה** – קהל היעד שאליו מכוונת התקשורת: יחיד, קבוצה מסוימת, רבים, או כל העולם, דהיינו לכל המעוניין.
- מכאן ואילך, בכל תהליך תקשורתי שננתח ובכל תהליך פיזיקלי וטכנולוגי של תקשורת, נבדוק את נוהלי התקשורת ומאפייניה על פי מדד התקשורת שפותח בפרק זה. במהלך הפרק נבחנים תהליכי התקשורת על ידי ניתוח של "תרחישים תקשורתיים" שונים. תרחישים תקשורתיים משמשים מעין ניסויי מעבדה המיועדים לחקור את ההתנהגות התקשורתית שלנו, בני האדם:
- 'מרי והשף' – בתרחיש זה מודגשת חשיבותה של השגת ההסכמות לגבי אופן יצירת ההתקשרות.
 - שיחה ממתונה – בפני המשוחח עומדת האפשרות לבחור בין כמה אלטרנטיבות.
 - טריקת טלפון¹ – בעזרת מדד התקשורת נבדק מהו השלב הקלוי בנוהלי השיחה.
 - השיר: "סיגליות"² – מנותח ניתוח תקשורתי על פי מדד התקשורת.
 - הקשת בענן³ – אות התקשורת.

¹ טריקת טלפון: נחשבת עלבון צורב. מה פוגע בנו כש"טורקים טלפון בפנינו" ומסיימים כך שיחה?

² "סיגליות" – מילים ולחן: א. סוברדו E. Sobredo, תרגום: יהונתן גפן. ביצוע: דויד ברוזה.

³ כהן, עמוס (2001). **טוב מעשה במחשבה תחילה**: מדריך ללמידה באמצעות פרויקטים מדעיים יצירתיים. תל אביב: מכון מופ"ת; כהן, עמוס (1987). הקשת בענן – ים של טיפות ואור. מדע, ל"א - 2, עמ' 74-79.

הקשת המעגלית: תצוגת קבע מדעית דידקטית במוזיאון המדע בסינגפור

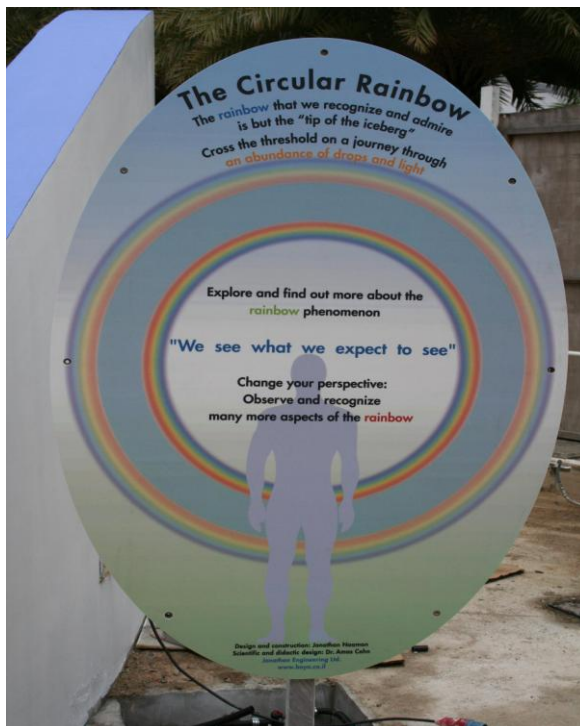
THE CIRCULAR RAINBOW

עמוס כהן ויונתן נעמן

Amos Cohn & Jonathan Naaman

amos_c@staff.ornim.ac.il

בקיץ 2005 הוקם מתקן ייחודי להדגמת תופעת הקשת בענן, כתצוגת קבע במוזיאון המדע בסינגפור על ידי שני מפתחים ישראלים: ד"ר עמוס כהן ממכללת אורנים ויונתן נעמן מחברת יונתן הנדסה. זהו השלט הפותח את תצוגת הקשת בענן: "הקשת המעגלית":

נקודת המוצא העומדת ביסוד בניית מוצג ייחודי זה היא מדעית-דידקטית: תופעות טבע מורכבות ורבות פנים, יכולות להיות מקור לעניין רב ולחויית חקר וגילויי כאשר ניתן לצופה-חוקר תיווך הולם.

חוויה של חקר וגילוי מושגת כאשר לרשות המתעניינים עומדים מלוא ההיקף של המתקנים הדרושים לתצפית ולחקר, והנחיה מתאימה ומכוונת. כך, באמצעות שלטי הסבר והמלצות לפעולה

במתקנים, מוביל המוצג את הצופה בתצוגה: להבחין בתופעת הטבע ולגלות היבטים נוספים שמעולם לא ראה ולא הכיר.

במוצג שהוקם במוזיאון המדע בסינפפור הודגש במיוחד שילוב הרקע האנושי, התרבותי וההיסטורי בחקר התופעה הפיזיקלית הססגונית המיוחדת כל כך, הקשת בענן. החזון המדעי-דידקטי שעמד לנגד עיני המתכננים מבוסס על "דרך בית היוצר" בהוראת המדעים, כפי שפותחה במכללת אורנים¹: שילוב של לימוד עיוני עם חקירה וגילוי.

אחד העקרונות הדידקטיים ב"דרך בית היוצר" שהופעל כאן: **'אנחנו רואים את מה שאנו יודעים לראות'**, כלומר הצופה הבלתי מנוסה רואה רק תופעה אחת, את תופעת "הקשת הראשית", כפי שכולנו מכירים. לעומתו צופה שלומד במה להתבונן ולמה לשים לב יכול לראות **היבטים רבים ושונים הקשורים בקשת בענן**. משום כך המוצג מלווה בשורה של שלטים, במגמה להסביר למבקרים בתערוכה את תופעת הקשת בענן, להצביע בפניהם על מגוון תופעות הקשת, ומצייד אותם בכלים מתאימים לתצפית ולחקר תופעות אלה.

הנה רשימה של חלק מהתופעות שניתן להבחין בהן, עם הופעת הקשת בענן:

1. **הקשת הראשית**: נפרשת על פני **מעגל שלם**.
 2. מרכז מעגל הקשת הוא **הצל של ראש הצופה**.
 - משום כך, **לכל צופה קשת משלו! הקשת האישית של הצופה נעה אתו**.
 3. קיימת **קשת משנית**, אשר מיקומה על פני **מעגל שלם** מחוץ לקשת הראשית.
 4. סדר הצבעים של הקשתות הפוך: **האדום** של האחת פונה **אל האדום** של חברתה.
 5. **"הרצועה האפלה של אלכסנדר"** (על שם אלכסנדר מאפרודיסיאס) היא אזור אפל יותר בין שתי הקשתות.
 6. אור הקשת הוא **אור מקוטב**, לכן ניתן "למחוק את הקשת" בעזרת מקטבים או "לחזק את הקשת" (על ידי החלשת הרקע מסביב לה).
 7. **בנות הקשת** – סדרה של גווני ירקרק וורוד בתוך החלק המואר, הפנימי, של הקשת הראשית. "בנות קשת" הוא מונח לשוני חדש² לתופעה הנקראת באנגלית Supernumerary arcs, שפירושו קשתות נוספות, שמעל למניין, מעל לתקן.
 8. **חרוט הקשת** – חרוט שזווית הפתיחה שלו היא זווית הקשת: 42° בקירוב. קדקוד החרוט בעין הצופה. ציר החרוט הוא הקו: מעין הצופה – אל צל ראשו של הצופה. להלן השיקולים המדעיים-הדידקטיים:
- * תכנון פיזיקלי של המתקן, תוך התחשבות במסלול השמש ברקיע, בשמי סינפפור. מיקום השמש ברקיע קובע את מיקומה של הקשת;

¹ כהן, עמוס (2001). **טוב מעשה במחשבה תחילה: מדריך ללמידה באמצעות פרויקטים מדעיים יצירתיים**. תל אביב: מכון מופ"ת.

² כהן, עמוס (1987). הקשת בענן – ים של טיפות ואור. **מדע, ל"א(2)**, 74-79. ירושלים: מוסד ויצמן לפרסומים במדעי הטבע ובטכנולוגיה.

* תכנון העזרים הדידקטיים אשר מאפשרים למבקר במוזיאון לחקור את תופעת הקשת בענן ולהתנסות במגוון הרחב של היבטיה, ללא עזרת מדריך מטעם המוזיאון;

* תכנון מתקני חקר הקשת.

* שילוב הסברים מדעיים לצד היבטים תרבותיים והיסטוריים של התייחסויות אנושיות לתופעת הקשת בענן על פני הגלובוס בתוך מערכת שילוט ססגונית.

מוצג הקשת בענן מציע למבקר שורה של ניסויים ומתקני פעילות וחקר:

שחזור ניסוי עתיק של תיאודוריק מפרייברג, אשר בחן בשנת 1304 את האור המפוזר מטיפת מים בודדת; מתקן "חרוט הקשת"; מערכת **מקטבי אור**, המאפשרים למחוק או להגביר את אור הקשת; **מערכת של שלטים** המציגים ומסבירים את מגוון תופעות הקשת בענן. השילוט בשפה האנגלית מפורט וססגוני ומסביר את התופעה האופטית של הקשת לצד האמונות והמיתוסים שייחסו העמים השונים במהלך הדורות לקשת בענן. המוצג מדגיש כמובן, גם את סיפור הקשת בענן בהקשר לפרשת נוח, התיבה והמבול כפי שהוא מופיע בתנ"ך, ואף הפסוק מספר בראשית מופיע בשילוט: באנגלית ואפילו בעברית.

אֶת קִשְׁתִּי נִתְּתִי בְּעָנָן

וְהִיְתָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵין הָאָרֶץ:

וְהִיָּה בְּעָנְנִי עָנָן עַל הָאָרֶץ

וְנִרְאָתָה הַקִּשְׁתׁ בְּעָנָן.

(בראשית, פרק ט, 13-14)

המְשָׁגָה והעברה (טרנספר) בהוראת מדעים

על דרך STES בגישת הפרויקט¹

CONCEPTUALIZATION AND TRANSFER IN SCIENCE EDUCATION USING A STES² ORIENTED PROJECT APPROACH

עמוס כהן Amos Cohn

amos_c@staff.ornanim.ac.il

המחקר בחן דרכים לטיפוח הלומד, לפיתוח החשיבה שלו ולהגברת רצונו ללמוד למידה מעמיקה. במחקר נבדקו יכולות ההמשגה וההעברה בלימודי המדעים.

שאלת המחקר: האם הוראת מדעים על דרך STES בגישת הפרויקט תורמת לשיפור יכולות ההמשגה ויכולות ההעברה של מושגי-על אצל תלמידי תיכון, בהשוואה לאלה הלומדים מדעים בהוראה מסורתית על מרכיביה השונים?

מחקר זה משלב את הוראת המדעים על דרך STES עם הוראה בגישת הפרויקט, ובוחן את השפעתם המשולבת על פיתוח HOCS³. בדיקת שילוב זה והשפעתו על פיתוח החשיבה – הוא החידוש העיקרי במחקר זה.

המחקר נוגע בשני מושגי יסוד הקשורים בתהליכים הקוגניטיביים המלווים את הלמידה: **המשגה והעברה**. במסגרת המחקר נערכה בדיקה אמפירית של מידת ההמשגה שהושגה, מידת ההעברה שהושגה ומידת המתאם ביניהם.

מטרות המחקר:

- בירור מידת תרומתה של הוראת המדעים על דרך STES בגישת הפרויקט לשיפור יכולות ההמשגה וההעברה של התלמידים במסגרת פיתוח HOCS – כיעד הוראה מרכזי במערכת החינוך.
 - חקר יכולת השימוש בהעברה כקריטריון להערכת מידת ההמשגה של מושגי-על.
- מחקר זה עוסק בתהליכי המשגה הקשורים לתופעות המתפתחות בזמן, והעברתם לתחום דעת אחר המטפל בתופעות הנפרשות במרחב. הלומד נפגש עם תופעות ותרשימים המְזַמְּנִים המשגה של מושג-

¹ כהן, עמוס (2005). תקציר חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת חיפה.

² מדע, טכנולוגיה, סביבה, חברה: STES (Science, Technology, Environment, Society)

³ כישורים קוגניטיביים מסדר גבוה יותר, HOCS = Higher-Order Cognitive Skills.

העל **מחזוריות בזמן**. לאחר מכן נפגש הלומד עם תרחישים ותופעות המזמנים המשגה של מושג-העל **מחזוריות במרחב**.

לצורך זיהוי מחזוריותה של תופעה משתמשים חוקרי מדעי הטבע הניסויים בכלים מתמטיים המבוססים על אנליזה הרמונית ואנליזה פורייה, אך כלים אלה אינם אינטואיטיביים ואינם רלוונטיים לאדם מן השורה כשעליו להכריע: מחזורי או בלתי מחזורי.

כדי לבנות את הקריטריון לבחינת המחזוריות, נדרש הלומד לפתח יכולות קוגניטיביות כמו המשגה והעברה, שיאפשרו לו להכריע בדבר מחזוריותה של תופעה.

במחקר זה נמצא, שיהיה זה פורה מאוד להציע את ההבחנה הבאה: **"פתיח"**¹ ו**"תבנית"**² ביחידת מחזור.³

התופעה נחשבת בעינינו כמחזורית רק אם הפתיח סדיר וגם התבנית סדירה.

מדגם: המחקר בדק תלמידי כיתות י', מרמות לימוד שונות בשני יישובים בצפון הארץ. המחקר השווה בין קבוצות שלמדו מדעים בדרך המסורתית לבין קבוצות שלמדו מדעים על דרך STES בגישת הפרויקט.

כלי המחקר: השיטות והכלים ששימשו במחקר היו כמותניים ואיכותניים:

- למדידת ההמשגה וההעברה פותחו במחקר זה שאלונים ייחודיים, ותוצאותיהם נותחו ניתוח סטטיסטי.
- במסגרת המחקר האיכותני בוצע חקר מקרה ונערך מעקב אחר עבודת התלמידים, במגמה לעמוד על פיתוח יכולות ההמשגה וההעברה שלהם.

ממצאים

מתוך ממצאי המחקר הכמותני:

- שיטת ההוראה על דרך STES בגישת הפרויקט משיגה שיפור ניכר ביכולות ההמשגה, ואף יתרון מסוים ביכולות ההעברה, כבר בתקופה קצרה.
- כמו כן התברר כי מסלולי הלימוד ועמדות הלומדים אינם מסבירים בדרך כלל את השינויים שנמצאו.
- מכל האמור נובע כי ההסבר לשינויים שנמצאו נעוץ בשיטת הלימוד עצמה: שיטת הוראת המדעים על דרך STES בגישת הפרויקט משיגה שיפור ביכולות המשגה ואפשר שגם ביכולת

¹ פתיח - נקודה במחזור שבוחרים להתייחס אליה כאל נקודת התחלה ליחידת מחזור חדשה. יחידת המחזור תימדד מפתיח אחד עד לפתיח הבא, כלומר עד לנקודה הבאה השקולה לנקודה שנבחרה כפתיח. כל נקודה במחזור יכולה להיחשב כנקודת התחלה, פתיח של יחידת מחזור חדשה.

² תבנית - סדרת האירועים בין פתיח כלשהו לפתיח הבא אחריו. אנו אומרים שהתבנית סדירה אם בכל חלק יחסי של המחזור ההתרחשות או ההתנהגות דומה.

³ יחידת מחזור - הפרק הקצר ביותר או סדרת האירועים הקצרה ביותר, שחוזרת על עצמה שוב ושוב באופן סדיר.

העברה בהשוואה לשיטת הוראת המדעים בדרך המסורתית. ממצא זה עולה בקנה אחד עם השערות המחקר.

מתוך ממצאי המחקר האיכותני:

- דרך הלימוד המסורתית מחזקת בדרך כלל מיומנויות¹ LOCS.
- בדרך הלימוד המסורתית חסרה התייחסות לתלמיד כפרט, כפי שמדגישה אותו דרך STES בגישת הפרויקט. חסרה התנסות אישית של הלומד וחסר מפגש בלתי אמצעי עם החומר המדעי.
- הלימודים על דרך STES בגישת הפרויקט נתפסים על ידי הלומדים כמאתגרים, מעוררי חשיבה ומושכים יותר, אך איטיים יותר בכיסוי חומר לבחינות הבגרות.
- הלימוד על דרך STES בגישת הפרויקט אינו קל ללומדים, אך הוא מצליח לגייס אותם למאמץ הלימודי ונותן להם חיזוקים ועידוד.

המסקנות מממצאי המחקר

1. שיטת ההוראה על דרך STES בגישת הפרויקט משיגה שיפור ניכר ביכולות המשגה ושיפור קל ביכולות העברה, כבר בתקופה קצרה.
2. ההוראה על דרך STES בגישת הפרויקט מסייעת לתלמידים בהיבטים רגשיים הקשורים בלמידה.² מסקנה זו עולה בבירור מתוך המחקר האיכותני שנערך.
3. הוראה בשיטה זו יוצרת גירוי אינטלקטואלי אצל התלמידים, מגבירה את מעורבותם בלימוד וכך תורמת למוכנות הקוגניטיבית המאפשרת להם להוציא אל הפועל יכולות HOCS.
4. הוראת מדעים על דרך STES בגישת הפרויקט מציגה את היעד "חנך לנער על פי דרכו (משלי כ"ב 6), ומצביעה על הדרכים להשגתו.
5. לא נמצאו חיזוקים להשערה, כי הצלחה בהעברה של מושגי-על יכולה לשמש כמדד בלעדי להמשגה של מושגי-על.

¹ כישורים קוגניטיביים מסדר נמוך יותר, LOCS = Lower-Order Cognitive Skills.

² היבטים רגשיים הקשורים בלמידה: הפחתת החששות מפני הבלתי ידוע ושיפור גדול ברצון ללמידה ולהעמקה.

ASSESSMENT OF CONCEPTUALIZATION AND TRANSFER IN PROJECT APPROACH-BASED STES EDUCATION¹

עמוס כהן ואורי צולר

Amos Cohn & Uri Zoller

amosc@macam.ac.il uriz@research.haifa.ac.il

A super-ordinate educational goal objective of contemporary science instruction is the development of students' HOCS² in order to empower them to function rationally and effectively in our modern complex science- and technology-based democratic society, within its STES³ interfaces context, regardless of their particular role in it.

The HOCS conceptualization and transfer constitute key capabilities on the trail of attaining this goal⁴.

The nurturing and development of these skills via the STES - oriented project approach instructional strategy, and the attainment of this goal, are in the focus of the study here presented, the guiding research question being: Does science teaching via this approach contribute to the improvement of conceptualization and transfer abilities of high school students, compared with those studying science through traditional teaching?

The project method is an important component in science teaching via which the student finds his way through interaction with phenomena, processes and mechanisms existing, operating and functioning in his environment. Within this strategy the student is an active participant in choosing the topic, formulating the research questions, collecting the relevant data and carrying out the related experiments. Thus, the student is in charge of the inquiry and research based process. The teacher, on her/his part, acts as a mentor and guide whose responsibility it is to assist the student in navigating while crossing the sea of information and in directing the learning processes, while providing encouraging and constructive feedback.

¹ *Integrating Multiple Perspectives on Effective Learning Environments, Earli (European Association for Research on Learning and Instruction) 11th Biennial Conference*. Nicosia, Cyprus, August 2005.

² Higher-Order Cognitive Skills

³ Science-Technology-Environment-Society

⁴ Cohn, A. (2005). Conceptualization and Transfer in Science Education, using a STES Oriented Project Approach. Doctoral dissertation, University of Haifa.

The present study examines the effect of STES - oriented project-based science teaching on the development of the students' HOCS of conceptualization and transfer and the correlation between the two with respect to the expected gains. Specifically the conceptualization of the super-ordinate concept of periodicity in time and space and its transfer within these domains. Thus, in the present study, the learners meet phenomena and scenarios which facilitate their conceptualization of the cyclic nature of time and space. The learners conceptualize the learned concept based on their knowledge, understanding and previous experience, and transfer it from one familiar area to another. Methodologically, the gains in both of these skills, followings the STES - oriented project approach "treatment" of 10 graders (N = 110) in 2 high-schools, have been assessed, quantitatively using specially developed and validated questionnaires and qualitatively, by means of a case study. In essence, the study compared the gains (or loses) in conceptualization and transfer between groups that studied science in the traditional manner and those that learned science through the STES - project method within a pre- (one semester apart) - post design.

Results show clearly, that teaching through the STES-project approach achieves considerable improvement in conceptualization and slight improvement in transfer abilities even within a short period (one semester) of time. Yet, this gain should be examined in different contexts, with larger and diverse-type populations, in order to confirm the external validity of this finding.

As part of the qualitative research the students work was followed via open interviews, conversations with students and systematic observations made by the researcher. Most of the informants strongly insisted, that in contrast to their difficulties and, sometimes, resentment associated with traditional science learning, the project approach is enjoyable, interesting, attractive and leaves the "taste of more" in the sense that it motivates them to really make it. Thus, teaching via the STES - project method assists students in emotional aspects associated with science learning; that is, lessening their fears from the unknown and increasing their motivation.

The results of both components of this study suggest, that (a) STES- project-based teaching generates an intellectual stimulus for the students, increases their involvement in the learning process and, consequently, contributes to their cognitive readiness which, in turn, facilitates the realization of their HOCS.

Pedagogically, our study demonstrated that even students who were 'defined' as "having no chance to understand anything in science" did gain, considerably, via the teaching-

learning science through the STES - project approach and their motivation to be involved in research has been raised.

EXPERIENCED JUNIOR-HIGH-SCHOOL TEACHERS' PCK IN LIGHT OF A CURRICULUM CHANGE IN THE CELL TOPIC¹

רחל כהן וענת ירדן

Rachel Cohen & Anat Yarden²

rycohen@bezeqint.net

Keywords: living cell, pedagogical content knowledge (PCK), science teachers.

The cell is the basic structural and functional unit of every living organism and it is central to understanding some of the most important biological phenomena. Here, we examine junior-high-school science and technology teachers' pedagogical content knowledge (PCK) with regards to the cell topic. Teachers who participated in this study participated in three focus groups (n = 59) and one workshop (n = 12). In addition, six experienced teachers were interviewed in the course of this study. Specific tools were developed to capture the teachers' PCK. Data analysis was carried out following a characterization of the teachers' PCK components following Magnusson, Krajcik and Borko (1999). The teachers attribute great importance to the cell topic, but they have ambivalent feelings towards it, since they view it as not tangible and difficult to comprehend for junior-high-school students. The junior-high-school teachers were found to have no PCK capacity to integrate biological phenomena at the macro-level with their cellular explanations. We also found a duality among the teachers with regards to relating macro- and micro-levels in biology and in chemistry. The research findings reported here may shed some light on the source of students' comprehension difficulties in relating macroscopic phenomena with their cellular explanations.

¹ (2007). *Research in Science Education*, 39(1), 131-155.

² Department of Science Teaching, Weizmann Institute of Science, Rehovot, Israel.

מקומה של הכשרת מורים בהוראת נושא התא החי
TEACHERS' PROFESSIONAL DEVELOPMENT TOWARDS TEACHING
THE LIVING CELL TOPIC¹

רחל כהן וענת ירדן
Rachel Cohen & Anat Yarden²
rycohen@bezeqint.net

Keywords: professional development, living cell ,science curriculum

המודל פותח בעקבות בחינת ההיבט הקונספטואלי וההיבט הפרוצדורלי של הוראת נושא התא החי בקרב שישה מורים מנוסים בחטיבות הביניים, מורים שהשתתפו בהשתלמות מקצועית (n=16) ובקרב קובעי המדיניות בחינוך וכותבי תכנית הלימודים (n=4). המתודולוגיה כללה ראיונות חצי מובנים עם אוכלוסיית המדגם, במטרה לאפיין את ההיבטים הקונספטואליים והפרוצדורליים בקרב המורים ובקרב כותבי תכנית הלימודים. בשלב השני נבחן השינוי בהיבטים אלה בקרב המורים במהלך השתלמות והוא כלל תמלול השתלמות, שאלונים ואיסוף ממצאים בתלקיט מהמורים. כמו כן תוצג החשיבות החינוכית של המחקר לתחום הכשרת מורים כאשר נדרש מהמורה להורות נושא בדרך שונה מזו שהוא למד בעברו כתלמיד.

A model which is based on analysis of interviews with six experienced junior-high school teachers, teachers who participated in a workshop (n = 16), and policy-makers (n=4) about their conceptual and procedural views with regards to teaching the living cell topic will be presented. The analysis of the semi-structure interviews included the characterization of the conceptual and procedural views of the interviewees. In the subsequent stage of the research, the change in the teachers' conceptual and procedural views following an implementation of the innovation in teaching and learning of the living cell topic, was analyzed. The analysis was based on transcripts from workshop discussions, teachers' questionnaires, and teachers' portfolios. The educational importance of this research will be presented in light of understanding that teachers'

¹ (2007). *5th International conference on teacher education: Teacher education at a crossroad*. Tel Aviv: Mofet, July 2007.

² Department of Science Teaching, Weizmann Institute of Science, Rehovot, Israel.

professional development should consider the fact that often teachers are required to teach a subject in a different way from the way they learned it themselves as students.

ASSESSING PROFESSIONAL GROWTH OF PRE-SERVICE TEACHERS USING COMPARISON BETWEEN THEORETICAL AND PRACTICAL IMAGE OF THE 'GOOD TEACHER'¹

אילנה לביא ועטרה שריקי

Ilana Lavy & Atara Shriki

ilanal@yvc.ac.il atara_s@staff.ornanim.ac.il

Keywords: Mathematics pre-service teachers, innovative teaching / learning approach.

The aim of the study was to assess the professional growth of third year pre-service mathematics teachers during and after the implementation of a computerized project-based-learning (CPBL) approach into a didactical course. For this purpose we implemented an integrated tool - class discussion and portfolio. From the portfolios we could learn about the theoretical image of the 'good teacher' as perceived by the pre-service teachers and from the students' presentations which were followed by class discussion, we learned about the practical image of the 'good teacher'. In order to learn about the impact of the CPBL on the pre-service teachers' professional growth, we compared the resulting two images and received unexpected results.

¹ (2005). In H.L. Chick & J.L. Vincent (Eds.), *Proceedings of the 29th International Conference on the Psychology of Mathematics Education (PME), IV* (pp. 185-192). Australia: Melbourne.

COMPUTERIZED PROJECT-BASED-LEARNING APPROACH AS MEANS FOR SUPPORTING PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF MATHEMATICS PRE-SERVICE TEACHERS¹

אילנה לביא ועטרה שריקי

Ilana Lavy & Atara Shriki

ilanal@yvc.ac.il atara_s@staff.ornanim.ac.il

Keywords: Mathematics pre-service teachers, professional development, personal perceptions

In the last two decades there have been meaningful changes in the way teacher educators perceive the objectives of mathematics education. One of the expressions of that change is the NCTM's standards (2000), according to which educational programs should emphasize inquiry learning, problem posing, interconnections among mathematical ideas, and provide opportunities for mathematical communication. Inspired by the standards' vision, we designed a method course intended for pre-service teachers of mathematics, which was based on the implementation of the computerized project-based-learning (CPBL) approach. Analysis of the findings points to the contribution of learning via CPBL approach to the pre-service professional development. This development was expressed mainly in: (a) The students' growth with regard to their mathematical knowledge; (b) The development of self-confidence in mathematical competence; (c) The change in the perception of mathematics and (d) adopting new perspectives regarding the teacher's role. In this paper we describe the various aspects in which the professional development was expressed and discuss the connections between this development and the components of the CPBL approach.

¹ (2006). In Douglas, Q. (Ed.). *Proceedings of the 3rd International Conference on the Teaching of Mathematics at the undergraduate level* (CD format) 6 pages. Istanbul, Turkey.

CHANGE IN PERCEPTION OF PROSPECTIVE TEACHERS REGARDING THE IMAGE OF THE TEACHER AS A RESULT OF ENGAGEMENT IN A COMPUTERIZED ENVIRONMENT ¹

אילנה לביא ועטרה שריקי

Ilana Lavy & Atara Shriki

ilanal@yvc.ac.il atara_s@staff.ornanim.ac.il

Keywords: Mathematics pre-service teachers, computerized project-based learning approach, teachers' role.

Calls for implementing a reform in mathematics education inspired the creation of new roles attributed to teachers. It is the teacher educators' responsibility to provide students with proper learning experiences. Such experiences should support the development of the students' abilities and skills and to enable them to adjust their teaching to the spirit of the reform. The present study aims at examining the change in prospective teachers' views regarding the image of the teacher as a result of experiencing a computerized project-based learning approach. In order to achieve this aim, we analyzed data received from two open questionnaires and written portfolios. The analysis revealed that experiencing learning in a computer-based environment has the potential to support the professional growth of prospective teachers in terms of developing their ability to reexamine the teacher's roles.

¹(2007). *The 5th CERME - Conference of the European Society for Research in Mathematics Education*. Larnaka, Cyprus, February 2007.

PROBLEM POSING AS A MEANS FOR DEVELOPING MATHEMATICAL KNOWLEDGE OF PROSPECTIVE TEACHERS¹

אילנה לביא ועטרה שריקי

Ilana Lavy & Atara Shriki

ilanal@yvc.ac.il atara_s@staff.oranim.ac.il

Keywords: Mathematics pre-service teachers, mathematical knowledge, problem posing.

In the present study we aim at exploring the development of mathematical knowledge and problem solving skills of prospective teachers as result of their engagement in problem posing activity. Data was collected through the prospective teachers' reflective portfolios and weekly class discussions. Analysis of the data shows that the prospective teachers developed their ability to examine definition and attributes of mathematical objects, connections among mathematical objects, and validity of an argument. However, they tend to focus on common posed problems, being afraid of their inability to prove their findings. This finding suggests that overemphasizing the importance of providing a formal proof prevents the development of inquiry abilities.

¹ (2007). In: Jeong-Ho, W., Kyo-Sik P., Hee-Chan L. and Dong-Yeop S. (Eds.), *Proceedings of the 31th International Conference on the Psychology of Mathematics Education (PME), III* (pp. 129-136). Seoul, South Korea.

**THROUGH THE LOGIC GLASS –
ADAPTING "ALICE'S ADVENTURES IN WONDERLAND" TO AN
UNDERGRADUATE COURSE IN LOGIC FOR FUTURE ELEMENTARY
MATHEMATICS TEACHERS¹**

ניצה מובשוביץ-הדר ועטרה שריקי

Nitza Movshovitz-Hadar & Atara Shriki

atara_s@staff.ornim.ac.il

Keywords: Mathematics pre-service teachers, logic, literature and mathematics

Alice's Adventures in Wonderland, by Lewis Carroll, is beloved by both families and scholars. Inspired by Gardner's "The Annotated Alice" (2000) we recently developed a mathematics education annotations to Alice in Wonderland, having in mind its implementation in training prospective elementary school teachers in general, and in particular those specializing in mathematics. Sample annotations will be attached to the paper.

The paper will present preliminary results of a pilot study aimed at examining the impact of integrating Alice in Wonderland in a logic course for future elementary school mathematics teachers.

¹ (2006). In Douglas, Q. (Ed.) *proceedings of the 3rd International Conference on the Teaching of Mathematics at the undergraduate level* (CD format) (6 pages). Istanbul, Turkey.

מה זה משולש? האם זה ריבוע? כמה זה חצי? -

כיצד מתפתחים מושגים מתמטיים אצל ילדים בגיל הגן¹

WHAT IS A TRIANGLE? IS IT A SQUARE? HOW MUCH IS HALF? HOW DO PRESCHOOL CHILDREN DEVELOP MATHEMATICAL CONCEPTS?

Zvia Markovitz **צביה מרקוביץ**

zvia_m@staff.oranim.ac.il

"משולש זה שלושה קודקודים ושלושה פסים", "המשולש לא יכול להתגלגל והשפיצים שלו חדים", "משולש זה הגג של הבית שלי".

אלה הן חלק מתשובות של ילדי גן לשאלה: מה זה משולש?

לשאלה: האם זה [מעוין] ריבוע? השיבו ילדים: "כן, כי יש לו ארבעה צדדים", "כן, כי אם נסובב אותו אז זה רבוע אבל ככה זה מעוין", "לא, כי יש לו 4 פינות, אבל זה משולש", "זה מעוין וגם רבוע".

לשאלה מהו המספר הכי גדול שאת מכירה/אתה מכיר? ילדים אמרו: "100, המון, 0000, 0000 מיליארד ואלף, אינסוף".

מושגים מתמטיים מתחילים להתפתח אצל ילדים בגיל הגן, ואף קודם לכן. לתקופת הגן חשיבות רבה בהתפתחות המושגים המתמטיים, שכן בתקופה זו מונח למעשה הבסיס למושגים המתמטיים ולמתמטיקה כולה.

כששואלים ילדים בגן שאלות הקשורות למושגים מתמטיים שונים, מוצאים כי חלק מהם יודעים לזהות מושגים מתמטיים ו/או לתת דוגמה ואי דוגמה למושגים, ואילו חלק אינם יודעים. חלקם משתמשים בשפה מתמטית ראשונית כדי לתאר מושגים, חלקם בשפה מתמטית יותר מדויקת, חלקם משתמשים במושגים מתמטיים שונים כחלק משפת היום יום שלהם ואחרים לא, חלק מהילדים

שואלים שאלות הקשורות למושגים מתמטיים ומבקשים הסברים, בעוד שילדים אחרים מגלים פחות עניין במושגים כאלה.

הנושא של התפתחות מושגים מתמטיים בקרב ילדי גן מעלה שאלות רבות. למשל: כיצד לומדים הילדים מושגים מתמטיים חדשים? כיצד מפתחים הילדים את המושגים המתמטיים בהם נתקלו בעבר? מהו הקשר בין גיל הילדים לבין האופן בו הם מפתחים מושגים מתמטיים? מהו הקשר בין סביבת הגן לבין האופן בו מתפתחים מושגים מתמטיים? מהם המושגים המתמטיים אותם יכולים לפתח ילדים בגיל הגן? מהם המושגים המתמטיים אותם חשוב לפתח בגיל הגן? מהו תפקיד הגננת בפיתוח המושגים המתמטיים של ילדי הגן שלה? כיצד היא יכולה לקדם (והאם היא יכולה למנוע)

¹ הכנס הארצי ה-14 של החינוך המתמטי בביה"ס היסודי ובקדם יסודי, תל אביב, מאי 2007.

התפתחות מושגים מתמטיים אצל הילדים? מהי החשיבות של התפתחות נכונה של מושגים מתמטיים? מהי החשיבות של התפתחות מושגים מתמטיים לקראת המעבר לכיתה א? בהרצאה בכנס נדונו חלק מהשאלות האלה תוך הבאת דוגמאות מילדי הגן.

RELATIONSHIP BETWEEN ENVIRONMENTAL LITERACY AND BACKGROUND CHARACTERISTICS OF BEGINNER TEACHER-TRAINING STUDENTS - IMPLICATIONS FOR TRAINING PROGRAMS^{1,2}

שרה פאר, דפנה גולדמן ובלה יעבץ

Pe'er Sara, Daphne Goldman³ & Bela Yavetz⁴

sara_pe@staff.ornanim.ac.il

A major challenge facing environmental education is to strengthen the environmental literacy component of pre-service teachers' programs. This study aimed to characterize the level of environmental literacy of beginner students in teacher training colleges and investigate the relationship between these variables and background factors. The study was conducted by a questionnaire administered to 765 students from three major teacher – training colleges in Israel.

Major results: Students' environmental knowledge is very limited. The students maintain overall positive attitudes towards the environment but they don't translate these positive attitudes into responsible environmental behavior. The environmental knowledge of Arab students is even lower than that of Jewish students and their environmental attitudes are less positive, but the two groups did not significantly differ in their reported behavior. A positive relationship was found between students' attitudes and level of knowledge and the extent of their mothers' education but no difference was found in reported behavior. Students who chose to major in environmentally-related subjects scored higher in all the environmental literacy variables as compared to those who chose non-environmentally-related subjects. This up-to-date profile of the environmental literacy of teacher-training students is one prerequisite to ascertain how environmental education, as a tool for developing environmental literacy, might better be incorporated into their professional training.

¹ (2008). *The Annual Conference of National Association of Research In Science Teaching (NARST)*: Baltimore, USA, March 2008.

² (2008). *AERA Annual Meeting*, New York, March 2008.

³ Beit Berl Academic College of Education, Kfar-Saba.

⁴ Kibbutzim College of Education, Tel-Aviv.

תפיסות של המושגים 'היקף' ו'שטח' של צורות גיאומטריות

בקרב פרחי הוראה במתמטיקה¹

**PRE-SERVICE STUDENTS' PERCEPTIONS OF THE CONCEPTS OF
PERIMETER AND AREA OF GEOMETRIC FIGURES**

רותי רייז וגריסי ויניצקי

Ruth Reiz & Greisy Winicki

reiz@oranim.ac.il greisyw@csupomona.edu

המחקר עסק בתפיסת המושגים היקף ושטח של צורות גיאומטריות בקרב 41 פרחי הוראה בשנים ג' ו-ד'. פרחי הוראה אלה למדו התמחות מתמטיקה להוראה בביה"ס היסודי. הנושא של היקף ושטח של צורות גיאומטריות נבחר כנושא למחקר, היות וזהו נושא אשר נלמד בביה"ס היסודי, ופרחי ההוראה שהיוו את אוכלוסיית המחקר, הם אותם מורים אשר מלמדים / ילמדו בביה"ס היסודי גם את הנושאים האלו. בנוסף, מדידה היא אחד הנושאים הבסיסיים הקשורים לנושא הגיאומטריה ונושא זה מלווה את כל הוראת הגיאומטריה החל בביה"ס היסודי. לצורך המחקר נערך מיפוי של משימות הקשורות לנושאי היקף ושטח של צורות גיאומטריות, ועל סמך מיפוי זה נבנו שאלונים בארבע גרסאות, שכללו שאלות מתמטיות בנושאים אלה. כל אחד מפרחי ההוראה ענה על גרסא אחת של שאלון. כמו כן נערך ראיון עם חמישה מפרחי ההוראה. שיטת המחקר שילבה בין מתודולוגיה כמותית ואיכותנית.

ממצאים: הניתוח הכמותי מצביע על הישגים בינוניים ומטה של פרחי ההוראה בשנים ג' ו-ד'. לא נמצאו הבדלים בהישגים בין הנבדקים משנה ג' לבין אלו של משנה ד'.

ניתוח הנתונים האיכותני מצביע על כך שמרבית הנבדקים יודעים לחשב את ההיקף ואת השטח של צורות גיאומטריות, על סמך שימוש בנוסחאות, אבל חלק ניכר מהם אינם מבינים את מהות המושגים היקף ושטח. מרבית הנבדקים לא הבינו שקביעת יחידת המדידה של ההיקף או השטח היא שרירותית, והיו צמודים לאלגוריתם המוכר להם לצורך חישוב ההיקף או השטח של צורות גיאומטריות.

בנוסף, בשאלות שבהן התקבלה סתירה-לכאורה בין חישוב ההיקף / השטח - תוך התבססות על מהות ההיקף / השטח, לבין חישובם באמצעות נוסחאות - ההכרעה נפלה לטובת השימוש בנוסחאות. ככלל, השימוש בנוסחאות, שמכתיב אלגוריתם מוגדר מראש לצורך חישוב ההיקף או השטח של צורה גיאומטרית, היה דומיננטי בקרב הנבדקים.

¹ (2005). בתמיכת ועדת המחקר הבין-מכללתית, מכון מופ"ת, תל אביב.

כמו כן, חלק מן הנבדקים יישמו אלגוריתם הנכון לגבי חישוב היקף של צורה מסוימת לצורך חישוב השטח שלה ולהיפך, או שיישמו אלגוריתם הנכון לחישוב היקף או שטח של צורה מסוימת לצורך חישוב היקף או שטח של צורה אחרת. בנוסף, חלק מן הנבדקים השתמשו ביחידות מדידה המתאימות למדידת ההיקף של צורה גיאומטרית לצורך מדידת השטח שלה או להיפך, או שהשתמשו ביחידות מדידה שאינן מתאימות למדידת השטח או ההיקף של צורה גיאומטרית.

תוצאות המחקר מצביעות על כך שדרושה הוראה מותאמת במסגרת המכללה להכשרת מורים שתביא את הנבדקים לידי הבנה מעמיקה של הנושאים היקף ושטח של צורות גיאומטריות, כולל הבנה של מהות ההיקף והשטח, שהרי פרחי ההוראה צריכים ראשית להבין בעצמם נושאים אלה, בצורה טובה ומעמיקה, על מנת שיוכלו להורות אותם באופן מיטבי ויעיל לתלמידיהם בביה"ס היסודי.

ASSIMILATING INNOVATIVE LEARNING/TEACHING APPROACHES INTO TEACHER EDUCATION – WHY IS IT SO DIFFICULT?¹

עטרה שריקי ואילנה לבניא

Atara Shriki & Ilana Lavy

atara_s@staff.ornanim.ac.il ilanal@yvc.ac.il

Keywords: Mathematics pre-service teachers, pre-service teachers' beliefs, innovative teaching/learning approach.

Research shows that most training programs aimed at qualifying pre-service teachers have a slight influence on their beliefs regarding learning and teaching. In order to understand the reasons of this phenomenon we asked our pre-service teachers to write a portfolio while experiencing learning via a Computerized-Project-Based-Learning (CPBL) approach. Analysis of the pre-service teachers' portfolios raised two main possible reasons for the stagnation of their beliefs: a lack of sufficient success in achieving expected goals, and an inadequate synchronization between the experience of innovative approaches and their implementation. In this paper we present a case study of one of our written reflections, in which those two issues are addressed.

¹ (2005). In H.L., Chick & J.L., Vincent (Eds.), *Proceedings of the 29th International Conference on the Psychology of Mathematics Education (PME), IV* (pp. 185-192). Melbourne, Australia.

תקצירים מפרסומי הסגל באורנים
(שנים תשס"ה-תשס"ט)
בתחום:

מדעי החיים

חשיבות מיקרו בית הגידול על עיצוב חברת הנמלים בכרמל 1

IMPORTANCE OF MICRO-HABITAT ON DESIGNING THE ANT COMPANY IN THE CARMEL MOUNT

בועז אידלוביץ, יעקב עופר² עדו יצחקי

Boaz Idelovitz, Yaacov Ofer & Ido Izhaki

izhaki@research.haifa.ac.il

מחקרים קודמים מלמדים שבכרמל נקבע הרכב חברת הנמלים על פי תנאים סביבתיים ספציפיים של בית הגידול כגון טמפרטורה, לחות וקרינה. כך למשל הרכב החברה שונה במפנה צפוני לעומת מפנה דרומי. יתרה מכך, הרכב חברת הנמלים בכרמל משתנה גם בשלבי הסוקצסיה השונים. ביער המשתקם משרפה בת שנה נמצאו מספר רב יותר של מינים, בעיקר גינרליסטים, לעומת יער שלא נשרף במשך עשרות שנים שבו נמצאו רק מינים ספורים, רובם מתמחים. בעבודה זו בדקתי אם צמחים ממינים שונים מהווים מיקרו בתי גידול בעלי תנאי סביבה ייחודיים כך שסביבתם הקרובה מאוכלסת בחברות נמלים ייחודיות. כמו כן בדקתי מה חשיבותה של עונת השנה בעיצוב חברת הנמלים בכל אחד ממיקרו בתי הגידול הללו. לצורך כך דגמתי נמלים בבית גידול אחד בכרמל באמצעות מלכודות נפילה שהוטמנו תחת ארבעה מיני צמחים נפוצים: אלון מצוי (*Quercus calliprinos*), לוטם (*Cistus* sp.), אלת המסטיק (*Pistacia lentiscus*) ואורן ירושלים (*Pinus halepensis*). בכל מיקרו בית גידול מדדתי את טמפרטורת האוויר, טמפרטורת הקרקע, לחות האוויר ולחות הקרקע וכן שקלתי את החומר הצמחי היבש על רצפת היער תחת כל מין צמח. מצאתי שמיקרו בית גידול של האלון שונה משאר בתי הגידול בכל הפרמטרים שנמדדו. טמפרטורת האוויר והקרקע תחת האלון נמוכות ב-10%-15% משאר בתי הגידול בעוד שלחות הקרקע והאוויר גבוהות ב-20%-80% משאר בתי הגידול באופן מובהק. בנוסף, משקל החומר האורגני היבש תחת האלון גבוה יותר משאר מיקרו בתי הגידול. מבין הגורמים הסביבתיים שנמדדו מצאתי שלטמפרטורת הקרקע יש המתאם הגבוה ביותר עם מגוון המינים ועושר המינים. המתאם הגבוה ביותר בין מגוון המינים לטמפרטורת הקרקע היה תחת אלת המסטיק ($r = 0.63, p < 0.01, n = 54$) והנמוך ביותר תחת האלון ($r = 0.38, p < 0.01, n = 46$). בנוסף מצאתי מתאם שלילי בין לחות הקרקע למגוון המינים. ברמת הסוג או הקבוצה הפונקציונלית ניתן לראות חילוף עונתי בן אביב לקיץ בשני סוגים גינרליסטיים (*Monomorium*, *Cematogaster*) ובשני סוגים אופורטוניסטיים (*Tetramorium*, *Lepisiota*). יתרה מכך, ניתן לראות שליטה של הקבוצה הגינרליסטית על הקבוצה האופורטוניסטית במשך כל העונות ותחת כל ארבעת מיני הצמחים. ניתוח מבנה החברה באמצעות CANOCO מלמד

¹ (2006). הוצג בכנס החברה הישראלית לזואולוגיה, דצמבר 2006.

² המעבדה לחרקים חברתיים במכללת סמינר הקיבוצים, תל אביב.

שבית הגידול מאוכלס בשלוש חברות: (1) חברת הנמלים תחת האלון המורכבת ממינים ממוצא צפוני חובבי קור הפעילים בעיקר בעונות הקרות; (2) חברת הנמלים תחת האורן והאלה המורכבת בעיקר ממינים הפעילים באביב והניזונים בעיקר מ"טל דבש" (אך נמצאו בה גם מינים טורפים ואוכלי זרעים); (3) חברת הלוטס המורכבת ממינים הפעילים בעיקר בקיץ, חובבי חום וניזונים בעיקר מ"טל דבש". נראה כי נוסף על הטמפרטורה המשפיעה בבירור על הרכב חברת הנמלים בכרמל, הרכבה מושפע מגורמים נוספים כגון זמן פעילות הכנימות, זמן הפריחה וזמן הבשלת הפירות של מיני הצמחים השונים. אולי ניתן להסביר את הופעתם של מינים רבים כל כך באביב תחת האורן והאלה בגידול האוכלוסייתי הנמרץ בעונה זו של כנימת האורן *Cinara palaestinensis*, המייצרת כמות גדולה של "טל דבש". טרם נמצא הסבר להופעתם של מיני חברת הלוטס במספר פרטים כה רב בקיץ.

השפעתם של האלקלואידים ניקוטין ואנאבסין בצוף הפרח¹
על יחסי הגומלין בין טבק השיח (*NICOTIANA GLAUCA*) ונמלים
THE INFLUENCE OF THE ALKALOIDS NICOTINE AND ANABSIN IN
THE FLOWER NECTAR ON THE *ICOTIANA GLAUCA*-ANTS INTERACTION

נעם כהן, משה ענבר ועדו יצחקי

Noam Cohen, Inbar Moshe & Ido Izhaki

izhaki@research.haifa.ac.il minbar@research.haifa.ac.il

נמלים הניזונים מצוף אינן משמשות במרבית המקרים כמאביקות ובהתאם לכך תוגדרנה כגנבות צוף. נוכחותן של הנמלים בפרחים עלולה להקטין את תדירות ביקוריהם של מאביקים ואף לפגוע פיזית באיברי הרבייה של הפרח. ייתכן שמטבוליטים משניים וחומרי רעל המצויים בצוף נועדו להרחיק את הנמלים מהפרחים ולמנוע את פגיעתן בתהליך האבקה הצמח. רק מחקרים בודדים עד כה בחנו את השפעתם של מטבוליטים משניים בצוף פרחים על נמלים. במחקר זה נבדקו יחסי הגומלין בין טבק השיח (*Nicotiana glauca*) לבין נמלים הניזונים מצוף פרחיו. נבדקה השפעת האלקלואידים הניקוטיניים אנאבסין וניקוטין הנמצאים בצוף טבק השיח על נמלים ונבדקה השפעת ביקורי הנמלים בפרחים על כשירות הצמח.

במחקר זה נערכו שלושה ניסויים עיקריים: (א) השפעת נמלים שביקרו בפרחי טבק השיח על שיעור ייצור הזרעים; (ב) העדפת מזון של פועלות (הנמנות עם ששת המינים הנפוצים על הצמח) בין תמיסות סוכר המכילות ריכוזים שונים של אנאבסין וניקוטין לבין תמיסות ביקורת שהכילו סוכר בלבד; (ג) השפעה של הזנה ממושכת מהאלקלואידים על מדדים פיזיולוגיים (כשירות, העדפת מזון וצריכת מים) ועל מדדים התנהגותיים (אגרסיביות והתמצאות במרחב) בניסוי מעבדה מבוקרים במושבות של הקמפונית הקדושה (*Camponotus sanctus*) והנמלה הבנאית (*Tapinoma simrothi*) שהוזנו במשך 9-10 שבועות באנאבסין וניקוטין.

מרבית מיני הנמלים המבקרות בצמחי הטבק הן נקטארבריות. הנמלים אינן מסייעות בהאבקה הצמח, אך גם אינן פוגעות בכשירותו. עם זאת, בניסויי בחירת מזון נמצא שהנמלים אינן נדחות מניקוטין ואנאבסין בטווח ריכוזם הטבעי בצוף (0.5-5ppm). הנמלים נדחו רק מריכוזים של כ-500 ppm הגבוהים פי 100 מריכוז האנאבסין הממוצע בצוף ופי 1,000 מריכוז הניקוטין הממוצע בצוף. לשילוב של שני האלקלואידים על פי הרכבם היחסי בצוף נמצאה השפעה סינרגיסטית המגבירה את דחייתם של חלק מהמינים בהשוואה לדחייתן מריכוזים זהים של תמיסות סוכר שהכילו אנאבסין וניקוטין בנפרד. עקב כך, אף כי הנמלים אינן משמשות כמאביקות נראה שאינן פוגמות או מהוות

¹ תיזה המוגשת כמילוי חלק מהדרישות לקבלת תואר M.Sc., אוניברסיטת חיפה; בתמיכת ועדת המחקר ברשות למחקר ולהערכה באורנים.

גורם מגביל בתהליך האבקת הצמח (קומנסליזם). עם זה הן גם אינן נדחות מהאלקלואידים בטווח ריכוזם הטבעי.

בניסויי הזנה מבוקרים שנערכו במושבות הקמפונית נמצא שבהיעדר בָּרָה אחרת, הנמלים ניזונו גם מתמיסות שהכילו ריכוז אלקלואידים גבוה (500ppm), ורק ריכוז זה פגע בכשירותן (אחוז הפועלות ששרדו). לאחר ארבעה שבועות (ציין איזה פרמטר של כשירות נפגע) דחייתן של פועלות הבנאית פחתה לאחר שניזונו לאורך זמן – עשרה שבועות (ציין איזה זמן מהאלקלואידים). שיעור צריכת המים בשני המינים לא הושפע גם כשהן ניזונו מתמיסות סוכר המכילות אלקלואידים בריכוזים גבוהים. בשני המינים נמצא שריכוז גבוה של האלקלואידים (500 ppm) גרם להגברת האגרסיביות לאחר שבועיים עד שלושה מתחילת הניסוי, ובבנאית לא נמצאה השפעה של האלקלואידים על התמצאותה במרחב. לאלקלואידים בריכוזם הטבעי בצוף לא הייתה אפוא השפעה על התנהגות הנמלים, אולם ריכוזים גבוהים יחסית (המצויים אולי כחומרי הגנה בנמלים אחרות או באויבים טבעיים של הנמלים) גרמו להגברת האגרסיביות בנמלים.

עמידותן של הנמלים למזון המכיל ריכוז גבוה של אלקלואידים ניקוטיניים (כגון 500 ppm) מפתיעה כאשר משווים אותן למבקרים אחרים בפרחים (דבורי דבש והצופית הארץ ישראלית) שעבורם ריכוזים נמוכים בהרבה (ציין טווח ריכוזים) גורמים למותם/דחייתם. באנליזה כימית אינך מציין שנערכה בדיקה כזו, ולמעשה בתזה כולה אינך מדווח על תוצאות אלה. לכן אני מציע לנסח אחרת: בבדיקה כימית ראשונית של פועלות בנאיות נמצאו ריכוזים גבוהים של אנאבסין בבלוטת ה-Post pharyngeal gland (ppg) המצויה בראשן. ייתכן כי אגירת אלקלואידים בגופן של הנמלים מסבירה את עמידותן הגבוהה.

יתרה מזאת, במהלך ניסויי בחירת מזון בין תמיסות סוכר עם אלקלואידים לתמיסות סוכר בלבד שבוצעו במעבדה, הבחנתי שלפועלות הבנאיות יש נטייה לכסות באדמה תמיסות סוכר המכילות אלקלואידים. מבחנים סטטיסטיים הראו שפיזור האדמה על תמיסות הסוכר איננו מקרי וכי ככל שהנמלים נדחו יותר מתמיסת הסוכר, הן כיסו אותה באדמה רבה יותר. ייתכן שהנמלים מכסות תמיסות רעילות באדמה כדי להרחיק את המרכיב הרעיל מהקן. אף על פי שהמנגנון אינו ברור עדיין, ייתכן שהנמלים מנצלות את החרסיות שבאדמה כדי שישפחו אליהן את האלקלואידים וכך יסננו את המרכיב הסוכרי מהתמיסות.

LIGHT PULSE-INDUCED HEME AND IRON-ASSOCIATED TRANSCRIPTS IN MOUSE BRAIN – A MICROARRAY ANALYSIS¹

רחל בן שלמה ואחרים

Rachel Ben-Shlomo, Ruth A. Akhtar, Ben H. Collins, David J. Judah, Reginald Davies
& Charalambos P. Kyriacou
ekly@research.haifa.ac.il

Synchronization of circadian oscillators with the outside world is achieved by the acute effects of light on the levels of one or more clock components. In mammals the PAS transcription factors Clock, NPAS2, and Bmal1 regulate gene expression as a function of the day-night cycle. Both PAS domains of NPAS2 were found to bind heme as a prosthetic group, form a gas-regulated sensor, and exert heme-status control of DNA binding *in vitro*. In a microarray analysis comparing overall changes in brain transcripts levels between mice subjected to light pulses during the dark phase with animals maintained in darkness, we traced consistent changes in more than 200 different transcripts. Of these, 20 are associated with heme and iron biosynthesis and catabolism. A model for the pathway of induction of heme and iron homeostasis-related transcripts resulting from light pulses suggests that light signals (as stressors) induce transcription of heme oxygenase 2 (*Hmox2*) and cytochrome *P450 oxidoreductase* (*Por*) which may serve as a primary line of cellular defense. HMOX2 degrades heme from proteins such as hemoglobin. This degradation generates CO, a signal molecule, and may also change the redox state of the cell by reducing the NADPH/NADP ratio. This could lead to up-regulation of globin gene transcription, thereby releasing iron that in turn controls production of ferritins, and further up-regulating aminolevulinate synthase 2 (*Alas2*).

¹ (2005). *Chronobiology International*, 22, 455-471.

**POST GLACIAL PERIOD AND RECENT INVASIONS SHAPE POPULATION
GENETICS OF BOTRYLLID ASCIDIANS
ALONG EUROPEAN ATLANTIC COASTS¹**

רחל בן שלמה, גיא פז וברוך רינקביץ

Rachel Ben-Shlomo, Guy Paz & Baruch Rinkevich

ekly@research.haifa.ac.il

The colonial urochordate *Botryllus schlosseri* is a Mediterranean Sea sedentary species that became cosmopolitan probably because of postglacial period dispersal and human-mediated invasions of colonies attached to ship hulls. Here we studied microsatellite allele diversity of Atlantic coast populations from European regions south to the last glacial front to areas that had been ice-covered permanently. Gene diversity levels vary dramatically between populations residing in areas with different glacial conditions. Five populations from the Iberian Peninsula, in an area south of the last glacial time front, as well as two populations from presumed refugium in Brittany, expressed high gene diversity values (expected heterozygosity (He): 0.76-0.80; average number of alleles per locus (A): 7.25-8.75). Two populations inhabiting areas that faced permafrost conditions (Helgoland Island, Germany and Plymouth, England) exhibited intermediate values (He: 0.40-0.42; A: 3.0-4.0), and the Auchenmalg-Scotland population, residing in an area previously covered by ice, showed a remarkably low value (He: 0.17; A: 1.75). Therefore, most European populations of *B. schlosseri* mirrored the last glacial period move of the ice front. A second population from an area that was covered by permanent ice (Lossiemouth marina, Scotland), however, revealed a high He value of 0.61 and an intermediate A value of 3.67. Results were compared with recent invasions (less than 200-year-old populations) in the USA and New Zealand that exhibited higher amount of genetic variation than the European native populations established thousands of years ago.

Given the overall dearth of studies, we suggest that in contemporary established *Botryllus* populations, gene diversity is affected by ecological components, some that can be drawn directly to the last glacial period. Other parameters of gene diversity are influenced by selection pressure that might be more intense in northern regions.

¹ (2006). *Ecosystems*, 9, 1118-1127.

THE DYNAMIC OF THE *t*-HAPLOTYPE IN WILD POPULATIONS OF THE HOUSE MOUSE *MUS MUSCULUS DOMESTICUS* IN ISRAEL¹

רחל בן-שלמה ואחרים

Rachel Ben-Shlomo, Esther Neufeld , Dov Berger,

Sarah Lenington & Uzi Ritte

ekly@research.haifa.ac.il

The *t*-haplotype, a variant of the proximal part of the mouse chromosome 17, is composed of at least four inversions and is inherited as a single genetic unit. The haplotype causes embryonic mortality or male sterility when homozygous. Genes within the complex are responsible for distortion of Mendelian transmission ratio in males. Thus, the *t*-haplotype in heterozygous males is transferred to over 95% of the progeny. We examined the dynamic and behavior of the *t*-haplotype in wild populations of the house mouse in Israel. The Israeli populations show high frequency (15-20%) of both partial and complete *t*-carrying mice, supporting the suggestion that the *t*-complex evolved in the *M. domesticus* line in the Israeli region. In one population that had the highest frequency of *t*-carrying individuals, we compared the level of gene diversity between *t*-carrying and normal mice in the markers loci: H-2 locus of the major histocompatibility complex (MHC) on the *t*-haplotype of chromosome 17, three microsatellites on other chromosomes, and the mitochondrial D-loop. Genetic variability was high in all tested loci in both *t* and (+) mice. All *t* mice carried the same chromosome and showed the same H-2 haplotype. While *t*-carrying mice showed significant H-2 heterozygotes access, (+) mice expressed significant H-2 heterozygotes deficiency. There were no differences in the level of gene diversity between *t* and (+) mice in the other loci. Heterozygosity level at the MHC may be an additional factor in the selective forces balancing the *t*-haplotype polymorphism.

¹ (2007). *Genome*, 18, 164-172.

PATTERN OF SETTLEMENT AND NATURAL CHIMERISM IN THE COLONIAL UROCHORDATE *BOTRYLLUS SCHLOSSERI*¹

רחל בן-שלמה ואחרים

Rachel Ben-Shlomo, Uzi Motro, Guy Paz and Baruch Rinkevich

ekly@research.haifa.ac.il

Colonies of the cosmopolitan urochordate *Botryllus schlosseri* that share one or both alleles at a single allorecognition locus (Fu/HC) and come into tissue contacts, may fuse and form a mixed entity, a chimera. *Botryllus* populations worldwide exhibit unprecedented extensive polymorphism at this locus, a result that restricts fusions to kin encounters. By using four microsatellite loci, we tested genetic consanguinity of colonies settled naturally along spatial vectors on both, natural (native populations) and man-made (introduced) substrates. Four populations were studied. Results revealed that *B. schlosseri* colonies, on both substrate types, assemble in groups of relatives that share similar microsatellite profiles. We suggest that this pattern of settlement promotes the formation of chimeras, which evoke conflicting interactions: cooperation between different somatic cell lines that constitute the colonial soma and competition between germ cells that inhabit the chimera gonads. Under natural conditions, the chimera may allow genetic flexibility that depends on joint genomic fitness of its partners. This is probably one of the life history characteristics that led to the worldwide distribution success of this species.

¹ (2008). *Genetica*, 132: 51–58.

**ONTOGENESIS OF MERICARPS OF BITTER FENNEL (*FOENICULUM*
VULGARE MILL. VAR. *VULGARE*)
AS RELATED TO *T*-ANETHOLE ACCUMULATION¹**

מיכל (מוקי) גרוס ואחרים

Gross, M., Joel, D.M., Cohen, Y., Bar, E., Friedman, J. & Lewinsohn, E.

Michal_g@staff.oranim.ac.il

Keywords: *Foeniculum vulgare* Mill. var. *vulgare*, *t*-anethole, oil ducts, anatomy

Bitter fennel (*Foeniculum vulgare* Mill. var. *vulgare*, Apiaceae) is a common perennial hemicryptophyte, used since antiquity as a medicinal and aromatic herb in the Mediterranean basin. We describe the anatomical specialization and some of the factors that affect phenylpropene accumulation in the fruits of a *t*-anethole-rich chemotype during development. Histological examination of fruits by longitudinal sections indicated that each oil duct is an elongated cavity with a series of internal septa at 200–400 µm intervals. Oleoresin accumulation is accompanied by an increase in the oil duct area, as observed in transversal cross sections in early stages of development (from the yellow bud stage to the open flower stage). Upon maturation, oleoresin is further accumulated due to increased duct volume as a result of duct elongation. The main component of the oleoresin, *t*-anethole, is synthesized during flowering and in the early stages of fruit development, as monitored by the levels of *S*-adenosine methionine: *t*-anol *O*-methyltransferase activity. Upon transition from the waxy fruit stage (28 days after the yellow bud stage) to fully ripe fruit (42 days after the yellow bud stage) *O*-methyltransferase activity apparently ceases, indicating the cessation of de novo biosynthesis, while oleoresin levels remain constant, likely due to a lack of further metabolism and minimal volatilization, as indicated by apparent high lignification of the cells lining the oil ducts.

¹ (2006). *Israel Journal of Plant Sciences*, 54, 309-316.

THERMOREGULATORY AND ENDOCRINE RESPONSES TO ACUTE LIGHT INTERFERENCES ON IN SHORT-DAY ACCLIMATED SOCIAL VOLE (*MICROTUS SOCIALIS*)¹

עבד אלסלאם זובידאט, רחל בן-שלמה ואברהם חיים

Abed Elsalam Zubidat, Rachel Ben-Shlomo, and Abraham Haim

ekly@research.haifa.ac.il

Social voles (*Microtus socialis*) in Israel are short-day (SD) breeders that enhance energy allocation for both reproduction and thermoregulation following SD-acclimation. The purpose of this study was to examine the effect of light interferences (LI) during the dark period, on both thermoregulation and endocrine stress responses in *M. socialis* under SD-acclimation. Voles were acclimated to either SD (8L:16D; SD-voles) or SD+LI (LI-voles). Body temperature (T_b) was measured in two hours intervals, for six hours, during an exposure to cold ($T_a=5^\circ\text{C}$). Daily rhythms of: oxygen consumption (VO_2), urine excretion and urinary catecholamine content, were measured. At the end of these measurements, voles of each group were decapitated and serum corticosteroids concentration was determined.

Cold exposure resulted in hypothermia of LI-voles, while SD-voles under the same conditions managed to maintain their body temperature. After 6 h of cold exposure, the mean T_b value recorded for LI-voles was significantly ($p<0.01$) lower than that of SD-voles. LI elicited a significant decrease in both average daily VO_2 ($p<0.05$) and mean urine volume ($p<0.01$) compared with SD-voles. Urinary catecholamine content rhythms of LI-voles exhibit elevated values, all through the day and night, with comparison to that of SD-voles. Both mean total catecholamine in urine and mean serum corticosteroids concentration were approximately three-folds higher in LI-voles when compared to SD-voles.

Taken all together, these results and those reported previously suggest that LI negatively affects the winter acclimatization of thermoregulatory mechanisms of *M. socialis* apparently by mimicking summer acclimatization and consequently the thermoregulatory mechanisms will initiate inappropriate responses to the outer condition. Moreover, these results strongly suggest that LI may act as an acute stressor

¹ (2006). *Chronobiology International*, 24, 269-288.

and accordingly may impose a major threat to the physiological homeostasis of *M. socialis*, such that over-winter survival might be compromised.

SHADE AVOIDANCE AND ZAHAVI'S HANDICAP PRINCIPLE IN DENSE PLANT POPULATIONS¹

שמחה לב-ידין Simcha Lev-Yadun

levyadun@research.haifa.ac.il

I propose that tall plants "show off" and that the shade avoidance syndrome is a case of spectral communication among plants in dense populations, enabling the operation of Zahavi's handicap principle in plants. The costly signal triggering shade avoidance is composed of: (1) the FR irradiation that plants emit as a by-product of photosynthesis, and (2) the phytochromes and the down-stream factors that respond to phytochrome signalling that evolved to analyse the FR emission and act in response. This is a special case of a complex system serving as a signal. Because various types and levels of shade avoidance are common in most, if not all, dense plant populations, it seems that the operation of Zahavi's handicap principle in plants is a common phenomenon. Although plants do not see, they can use light for inter-plant communication about their relative strength. Unlike the many types of species-specific operations of Zahavi's handicap principle in animals, the handicap signal in plants is not species specific, like prey-predator interactions. This difference probably stems from the fact that plants are sessile, have no animal-like vision, and compete with individuals of many other species.

¹ (2005). *Biological Journal of the Linnean Society*, 84, 313-319.

DEFENSIVE FUNCTIONS OF WHITE COLORATION IN COASTAL AND DUNE PLANTS ¹

Simcha Lev-Yadun שמחה לב-ידין

levyadun@research.haifa.ac.il

Trichomes are known to have many functions, including protecting plants from excess sunlight, improving water economy, salt secretion, defense from herbivores and signaling to animals. Additional anti-herbivore functions of trichomes, especially in coastal and desert habitats, are reviewed and proposed. Many sand-dune and sandy shore plants are white, whitish, or silver colored because of white trichomes, because of sticky glandular trichomes that stick sand grains and clay, or because of light-colored waxes. The common explanation for this coloration is that it protects from irradiation, and that in addition, the glued sand defends them from abrasion by moving sand. This coloration was also proposed to camouflage the plants from herbivores. Similar coloration in animals that live in white snow-covered habitats or light-colored sand or other soil substrates is commonly referred as camouflage and the same logic may also apply to plants. It has also been proposed that white plant surfaces undermine the camouflage of herbivorous insects that have other colors and expose them to predation. Three novel defensive mechanism are proposed here: (1) because dust is a strong insect repellent and is lethal to insects; attached soil particles (especially clays) may defend plants with sticky glandular trichomes from insect herbivory; (2) in dicotyledonous plants that have sticky glandular trichomes, the attached sand may defend from herbivory by mammals by causing teeth wear as do phytoliths (silica bodies) of grasses; (3) white coloration of leaves and branches may mimic fungal infestation. Direct experimental data for the functionality of these defensive mechanisms are missing for many of the old and all new hypotheses, but there are many indirect supporting indications.

DEFENSIVE COLORATION IN PLANTS: A REVIEW OF CURRENT IDEAS ABOUT ANTI-HERBIVORE COLORATION STRATEGIES ²

¹ (2006). *Israel Journal of Plant Sciences*, 54, 317-325.

² (2006). In: *Floriculture Ornamental and Plant Biotechnology: Advances and Topical Issues*, IV (pp. 292-299). London: Ed. Teixeira da Silva, J.A. Global Science Books

שמחה לב-ידין Simcha Lev-Yadun

levyadun@research.haifa.ac.il

In addition to the many anti-herbivore defense mechanisms, plants have probably also adopted various types of defensive coloration:

1. undermining herbivorous insect camouflage,
2. aposematic (warning) coloration of thorny and poisonous plants,
3. camouflage,
4. insect and dead leaf mimicry,
5. various unexplained types of leaf variegation,
6. delayed leaf greening,
7. signaling about trees' defensive quality by red and yellow autumn leaves.

At this initial stage of study of defensive plant coloration, many additional types and aspects of defensive plant coloration very likely remain experimentally unexplored, and even not recognized and described. Visually oriented animals were the selective agent for such types, by attacking defended and non-defended genotypes differentially. Many of the defensive types of coloration certainly perform various physiological functions concomitantly.

WHAT DO RED AND YELLOW AUTUMN LEAVES SIGNAL? ¹

שמחה לב-ידין וקווין ס. גולד

Simcha Lev-Yadun & K.S. Gould

levyadun@research.haifa.ac.il

The widespread phenomenon of red and yellow autumn leaves has recently attracted considerable scientific attention. The fact that this phenomenon is so prominent in the cooler, temperate regions and less common in warmer climates is a good indication for a climate specific effect. In addition to the putative multifarious physiological benefits, such as protection from photoinhibition and photo-oxidation, there are several proposed plant/animal interaction functions for such coloration. These include (1) that the bright leaf colors may signal frugivores about ripe fruits (fruit flags) to enhance seed dispersal; (2) that they signal aphids that the trees are well defended (a case of Zahavi's handicap principle operating in plants); (3) that the coloration undermines herbivore insect camouflage; (4) that they function according to the "defense indication hypothesis" stating that red leaves are chemically defended because anthocyanins correlate with various defensive compounds; (5) or that since sexual reproduction advances the onset of leaf senescence, the pigments might indicate to sucking herbivores that the leaves have low amounts of resources. Although the authors of hypotheses 3, 4 and 5 did not say that bright autumn leaves are aposematic, since such leaves are chemically defended, are unpalatable or both, we suggest that they are indeed aposematic. We propose that in addition to the above mentioned hypotheses, autumn colors signal to herbivorous insects about another defensive plant property: the reliable, honest and critical information that the leaves are about to be shed and may thus cause their mortality. We emphasize that all types of defensive and physiological functions of autumn leaves may operate simultaneously.

¹ (2007). *Botanical Review*, 73, 279-289.

JOINT PARENT-OFFSPRING CONTROL OF BROOD SIZE IN A POLYEMBRYONIC PARASITOID WASP¹

תמר קיסר ואחרים

Michal Segoli², Amos Bouskila¹, Ally Harari³, & Tamar Keasar⁴

tkeasar@research.haifa.ac.il

מילות מפתח: אקולוגיה התנהגותית, אנטומולוגיה, התפתחות עוברית

Brood size has important implications for the fitness of both parents and offspring. When resources available for offspring are limited, brood size and individual fitness are traded off. Accordingly, parasitoid females often adjust egg number to host quality. In polyembryonic parasitoid wasps, each egg develops into many genetically identical embryos through clonal division. Thus, offspring may further adjust brood size by controlling the degree of embryonic division. Aggression between competing clones may also enable offspring to affect brood size. We investigated how relatedness between competing clones affects final brood size in the polyembryonic wasp *Copidosoma koehleri*. We allowed two wasp eggs (laid either by one female, or by different females) to develop in a host, and counted the emerging adults. Relatedness between male clones did not affect brood size. However, female-containing broods of related clones were larger than broods of non-related clones. Additional data suggest that relatedness probably reduces larval aggression rather than increasing clonal division. Next, we tested whether ovipositing females avoid hosts parasitized by a non-relative, where their offspring may incur aggression. Surprisingly, females avoided self-parasitized hosts, and preferred allo-parasitized hosts. We suggest that offspring survival is not the main selective force driving host choice.

¹ (2007). Conference abstract.

² Dept of Life Sciences, Ben Gurion University, Beer Sheva

³ Dept of Entomology, Agricultural Research Organization, Bet Dagan

⁴ Dept of Life Sciences, Achva College, Mobile Post Shikmim & Dept of Biology, University of Haifa - Oranim, Tivon.

איפיון אוכלוסיות חיידקים החיים על גבי תטולות ימיושיים
בעזרת כלים מולקולאריים¹
**DIVERSITY OF BACTERIA ASSOCIATED WITH
CHIRONOMID EGG MASSES**

יגאל סנדרוביץ ומלכה הלפרן
Ygaal Sanderovitz & Malka Halpern
mhalpern@research.haifa.ac.il

הימיושיים הם חרקים הנפוצים בכל אזורי העולם והם השכיחים מבין חרקי המים. יש להם מחזור חיים של גלגול מלא. ביצי הימיושיים מוטלות בתטולות בקו התפר בין מים לאוויר ומוגנות במעטפת דמוית ג'לין. במחקר זה נבדקו אוכלוסיות של החיידקים בנישת תטולות הימיושיים שנמצאו כבית הגידול הטבעי של חיידקי ה- *V. Cholerae*. בעזרת שיטה מולקולרית. ממצא המחקר מצביע על המחלקה הדומיננטית בחברת החיידקים המאכלסים את התטולות, ממצא המרמז על קיום אפשרי של יחסי גומלין המאופיינים בתרומה הדדית בין הימיושיים לחיידקים המאכלסים אותם.

מממצאי המחקר עולה כי ייתכן שניתן להסביר את האדפטציה של מיני ימיושיים למקומות מזהמים על ידי אכלוסם במינים של חיידקים המפרקים את המזהמים. ההשערה בדבר תפקידם האפשרי של חיידקים המאכלסים את הימיושיים בהגנתם בבית גידול מזהם מהווה שינוי בגישה ופריצת דרך רעיונית בנושא הקו-אבולוציה שבין החיידקים לחרקים. נדרש המשך מחקר כדי לבדוק השערה זו.

¹ (2007). בתמיכת ועדת המחקר הבין-מכללתית, מכון מופ"ת, תל אביב.

GENE DIVERSITY AND MODE OF REPRODUCTION IN THE BROODED LARVAE OF THE CORAL *HETEROXENIA FUSCESCENS*¹

רחל בן-שלמה ואחרים

Yaron Fuchs, Jacob Douek, Baruch Rinkevich

& Rachel Ben-Shlomo

ekly@research.haifa.ac.il

The soft coral *Heteroxenia fuscescens* is a common shallow-reef brooding species in the Red Sea. By means of AFLP markers we studied modes of reproduction of planulae (sexual vs. vegetative) and levels of gene diversity of a population residing in the northern Gulf of Eilat, Red Sea. Eighty-nine larvae were collected from nine mother colonies at three locations over a distance of 5 km. Amplifications revealed 221 putative loci, of which 81.4% were polymorphic; gene diversity was 0.29, allowing good identification of individual genotypes. No two identical DNA samples were present, so no asexual reproduction of planulae was indicated. The sampled planulae did not exhibit any genetic structure characteristic to a specific location, indicating one large gene pool and extensive gene flow among *H. fuscescens* specimens inhabiting the northern Gulf of Eilat.

¹ (2006). *Journal of Heredity*, 97, 493-498.

EVIDENCE OF POLAR AUXIN FLOW IN 375 MILLION-YEAR-OLD FOSSIL WOOD¹

ג.ו. רוטוול ושמחה לב-ידון

Rothwell, G.W. & Simcha Lev-Yadun

levyadun@research.haifa.ac.il

In living woody seed plants (conifers and dicotyledons), when various obstacles such as buds and branches disrupt the axial polar auxin flow, auxin whirlpools are formed that induce the differentiation of circular tracheary elements in the secondary xylem. Identical circular patterns also occur at the same positions in the wood of the 375 million-year-old Upper Devonian fossil progymnosperm *Archaeopteris*. We propose that this is the earliest clear fossil evidence of polar auxin flow. Such spiral patterns do not occur in the primary xylem of the ca. 390--385 million-years-old Lower Devonian fossil land plants, fossil progymnosperms, *Psilotum nudum*, living ferns, and current seed plants that we examined. This discovery reveals an exciting potential for plant fossils to provide structural evidence of evolutionarily diagnostic physiological and developmental mechanisms, and for the use of a combination of fossil evidence and developmental biology to characterize evolutionary patterns in terms of genetic changes in growth regulation.

¹ (2005). *American Journal of Botany*, 92, 903-906.

PHENOTYPIC PLASTICITY AND GENE DIVERSITY IN *PISTACIA LENTISCUS* L. ALONG ENVIRONMENTAL GRADIENTS IN ISRAEL¹

נחום שגיא, משה ענבר, גידי נאמן ורחל בן-שלמה

Nahum Sagi, Moshe Inbar, Gidi Ne'eman & Rachel Ben-Shlomo

gneeman@research.haifa.ac.il ekly@research.haifa.ac.il

The Mediterranean common shrub *Pistacia lentiscus* is distributed in a wide range of habitats along the climatic gradient in Israel. We studied the factors that may shape its morphological, physiological and genetic differentiation. We examined phenotypic and molecular genetic variability among and within six Israeli populations as correlated with local environmental conditions. The genetic structure of the shrub on the island of Cyprus was also examined. Plant morphological parameters correlated significantly with local environmental conditions, especially with annual precipitation and temperature. Gene diversity did not differ significantly among locations, and, hence, no differentiation among Israeli populations or between populations in Israel and Cyprus was found. The major part of the molecular variance (69%) was found within populations, 22% of the variance was found between Israel and Cyprus and 9% among populations within region. Gene flow estimates among all tested populations were high with no indication for isolation by distance. We did not find any pattern of ecologically-related genetic differentiation; hence, the morphological and physiological differences are probably due to phenotypic plasticity. It seems that the ability of *P. lentiscus* to express different phenotypes in response to the varying conditions in the Mediterranean region and its ability to transmit epigenetic imprinting to its offspring are adaptive traits in a species that is characterized by intensive gene flow.

¹ (2008). *Tree Genetics & Genomes*, 4, 777–785.